

**AYDIN ADNAN MENDERES
ÜNİVERSİTESİ**

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY

uluslararası **darbe II** sempozyumu 28 MAYIS 2018

"27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya"

Darbeler ve Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü

**ÖZEL OTURUMLAR VE
AKADEMİK BİLDİRİLER**

ÖZEL OTURUMLAR VE AKADEMİK BİLDİRİLER

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ASLAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları
Aydın 2018

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ YAYINI : 78

Tüm hakları saklıdır.

KİTAPIN ADI :

ÖZEL OTURUMLAR VE AKADEMİK BİLDİRİLER

EDİTÖR :

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ASLAN

GRAFİK TASARIM :

Kamil MERSİN

Emine DOĞAN

Ramazan GÜNEY

PANEL SES KAYDI ÇÖZÜMLEMELERİ :

Koordinatörler :

Öğr. Gör. Yelda ÇÜÇEN ÖKE

Öğr. Gör. Dilek GÜRCÜN

Çözümlmeler :

Nimet TARHAN

Hatice EŞLİK KAPLAN

ISBN NO : 978-975-8254-78-1

Uluslararası Darbe Sempozyumu Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi 17001 nolu proje tarafından desteklenmektedir.

Kitapta yer alan yazıların ilmi ve fikri sorumluluğu yazarlarına aittir.

ADRES :

Merkez Kampüsü, Kepez Mevkii Efeler / AYDIN

Tel : +90 256 218 20 00

Fax : +90 256 214 66 87

BASKI :

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yayın ve Basımevi - AYDIN

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Cavit BİRCAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmad NAHMADOV

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Birol AKGÜN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Stratejik Düşünce Enst. Başkanı

Prof. Dr. Essam Mohamed Abdelshafy ABDELWAHAB

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma Neval Genç

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin ÜRETen

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

Anka Teknoloji Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Milton LAHUERTA

Sao Paulo Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Rogerio Baptistini MENDES

Mackenzie Üniversitesi

Prof. Dr. Salih YILMAZ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman İNAN

Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Turan GÖKÇE

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Ali BİLGENOĞLU

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Ceyhune HÜSEYNOVA

Sumqayıt Devlet Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Hossein Asgar POUR

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet BAŞARAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Mohammed KURDI

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Eduardo S. BARCESAT

Buenos Aires Üniversitesi

Dr. Oec. Aina DOBELE

Letonya Ziraat Üniversitesi

Dr. Oec. Andra ZVIRBULE

Letonya Ziraat Üniversitesi

Eleftherios GIOVANIS

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Osman SOFTIC

Bosna Hersek Boşnak Sanat ve Bilimler Akademisi

Rafael Marchesan TAUİL

Sao Carlos Federal Üniversitesi

Violeta KAMANTAUSKIEE

Kaunas Koleji

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ASLAN

DÜZENLEME KURULU

Dr. Öğretim Üyesi Ramazan Kemal HAYKIRAN

Dr. Öğretim Üyesi Ali BİLGENOĞLU

Arş. Gör. Dr. Muhittin ÇEKEN

Öğr. Gör. Öncel SENCERMAN

Öğr. Gör. Mustafa ALP

Darbe, sözlük manası olarak başa gelen bela, kötülük, musibet ve felaket gibi oldukça olumsuz çağrışımlara sahip bir kelimedir. Siyasi olarak değerlendirildiğinde ise, demokratik ilkelerin göz ardı edilerek azınlık bir zümrenin(güruhun), çoğunluğu oluşturan kesimin siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal haklarını gasp etmesidir. Darbelerle demokratik hakları ve iradeleri gasp edilen toplumların, ağır mağduriyetlere maruz kalıp, toplumsal travmalar geçirerek gelişim yolunda her açıdan büyük bir gerileme yaşarlar.

Darbe olgusu, tarih boyunca farklı coğrafyalarda, farklı toplumlarda, farklı şekillerde tezahür etmiştir. Yani her coğrafyanın ve buna bağlı olarak her toplumun kendine has darbe şekli mevcuttur denilebilir. Türk tarihinde darbe geleneğinin Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağına kadar dayandığını bize tarihi kayıtlar göstermektedir. Ancak modern manada ilk darbe örneklerinin temelini 19. yüzyıla dayandığını, bu temellerin ise 20. yüzyılda Halaskar-Zabitan Grubu ve ardından İttihat Terakki Partisi ile fiiliyata dönüştüğüne şahit olmaktayız.

Cumhuriyet dönemiyle beraber, çok partili hayata geçişin ardından halkın iradesiyle seçilen ve uzun yıllar ülkesine başbakan olarak hizmet eden Adnan Menderes, 27 Mayıs 1960'da yapılan kanlı bir darbeyle halkın iradesi göz ardı edilerek iktidardan indirilmiş ve demokrasiyle bağdaşmayacak bir neticeye maruz bırakılmıştır. O süreçten sonra çok ağır bedeller ödeyen Türkiye, neredeyse her on yılda bir gerçekleşen muhtıraların ardından yine 12 Eylül 1980 kanlı darbesine maruz bırakılmıştır. 12 Eylül darbesinin bedelini çok uzun süreler her açıdan bünyesinde hisseden Türkiye, yine bu tarihten sonra aralıklarla demokrasi kesintilerine maruz bırakıldı. 2000'li yılların başlarından itibaren demokratikleşme ve refah yolunda her açıdan çok hızlı adımlarla ilerleyen Türkiye, 15 Temmuz 2016'ya gelindiğinde, hain

bir kalkışmaya şahit oldu. Türk demokrasi tarihine kara bir leke olarak geçen 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü hamdolsun ki, milletin şanlı ve kahramanca direnişiyle bertaraf edildi. Bu şanlı direnişle iradesine sahip çıkan Aziz Türk Milleti, bu yönüyle tüm mazlum milletlere umut ve emsal olmuştur.

Biz, adını demokrasi şehidi Adnan Menderes'ten alan üniversite olarak, 27 Mayıs 1960'da demokrasinin boynuna geçirilen halatın düğümünü çözmek için, meseleyi akademik platformlara taşımayı kendimize bir borç addettik. Geçen sene düzenlediğimiz "27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya Darbeler, Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü" temalı uluslararası sempozyumda darbelerin hedefleri, yöntemleri, ülke içi-ülke dışı tüm bağlantıları, işbirlikçileri, darbeler karşısında iç ve dış basının tutumu, darbelerin sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuki etkilerini tüm yönleriyle tartışmaya açtık. Sempozyumda, alanında uzman akademisyenler, siyasetçiler ve gazeteciler tarafından darbelerin birçok yönüyle ilgili ortaya çıkan verileri kitaplaştırılarak gelecek nesillerimize demokrasi şuurunu aşılması adına bırakmayı amaçladık.

26-28 Mayıs 2017 tarihleri arasında düzenlediğimiz "27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya Darbeler, Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü" Uluslararası Sempozyumu, bize tarihe karşı sorumluluklarımızı hatırlama ve buna karşı görevlerimizi yerine getirme fırsatı sunmuştur. Bu sempozyumun en önemli kazanımı, Türkiye'nin yakın tarihini darbeler perspektifinden gözler önüne sermesi ve yakın dönem Türk tarihinin önemli aktörlerinin doğru anlaşılmasına hizmet etmesidir denilebilir. Bu iki önemli konuda, amaca uygun bir sempozyumun gerçekleştiğini görmek, bu bilimsel toplantının, hem de uluslararası olarak gerçekleşmesi ile darbe meselesinin yakın dönem Türk tarihini nasıl etkilediğini gözler önüne sermek bakımından da önemli bir görevi yerine getirilmiş olduğumuza inanıyoruz.

Demokrasi şuurunun yerleştirilmesine dair aynı amaç ve düşünceyle, bu yılın 28 Mayıs tarihinde ikincisini düzenlediğimiz "27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya Darbeler, Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü- II" adlı sempozyuma olan ilgi ve katılımın yoğunluğu, bizleri oldukça mutlu etmiştir.

Bu iki organizasyonda gerçekleşen bildiri, konferans, açık ve özel oturumlarda yapılan tartışmalar kitaplaşarak gelecek nesillere önemli bir belge ve bilgi külliyatı bırakılması amaçlandı. Geleceğimizi oluşturacak nesillerin darbeler konusunda bilinçlenmesi ve böyle felaketlerin ülkemiz adına bir daha yaşanmaması için sahip olmaları gereken şuur hususunda bu külliyatın kendilerine rehber olacağı kanaatindeyiz. Bu büyük organizasyona katılarak Türk milletine bu konuyla alakalı bilgi birikimini aktaran değerli konuklarımıza, akademik bildiriler sunan akademisyenlere ve sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Prof. Dr. Cavit BİRCAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü

Askeri müdahaleler başta olmak üzere, yargı, ekonomi ve medya gibi farklı varyasyonları kullanıp milletin iradesiyle iktidara gelmiş yönetimleri kısmen veya tamamen ele geçirme teşebbüsü niteliği taşıyan darbelerin, gerçekleştiği toplumlarda nasıl evrensel mağduriyetler yarattığını, tarihsel kayıtlar bize göstermektedir. Osmanlı'nın son yüzyılından başlayarak Cumhuriyet dönemine sirayet eden darbe geleneği, bu anlamda ülkemizde, siyasi, ekonomik, hukuki başta olmak üzere birçok açıdan ağır mağduriyetler yaratmıştır.

“Söz Milletindir!” düsturuyla yola çıkarak 1950 yılında gerçekleşen seçimde halkın büyük çoğunluğunun iradesiyle iktidara gelen Adnan Menderes ve ekibi, 1960 yılında, halkın iradesi yok sayılarak gerçekleştirilen askeri bir darbe neticesinde iktidardan indirilerek şehit edilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından neredeyse her on yılda bir gerçekleştirilen darbe ve muhtıralarla demokrasisi ve kalkınmasına neşter vurulan Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihine gelindiğinde, dünyada emsali olmayan bir ihanet kalkışmasına maruz bırakılmış ve iradesine sahip çıkma karakterini ortaya koyan millete kurşun sıkılmıştır. Ancak iradesine sahip çıkmak adına canını siper ederek darbeci zihniyete “dur!” diyen millet, bu anlamda tüm halklara önemli bir emsal teşkil etmiştir.

Adını demokrasi şehidi Adnan Menderes'ten alan bir Üniversite olarak geleneksel hale getirmeyi hedeflediğimiz sempozyumlarla, Türkiye'de ve dünyada darbe geleneğinin tarihi kökleri, darbe ideolojisi, darbelerin yaşandığı toplumlarda meydana gelen siyasi, iktisadi, hukuki ve sosyal travmalar masaya yatırılmıştır. Aziz milletimize karşı bir sorumluluk olarak addettiğimiz Uluslararası Darbe Sempozyumlarının ilki, 26-28 Mayıs 2017 tarihinde beş farklı ülkeden 150'yi aşkın akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ülkemizin siyaset, akademi, STK ve basın camiasından önemli temsilcilerini ağırladığımız “27 Mayıs 1960'tan 15 Temmuz 2016'ya Darbeler, Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü” adlı

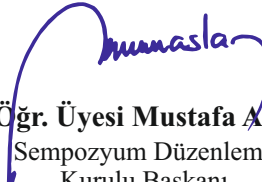
sempozyumla, başta ülkemizde olmak üzere dünyada darbelerin yaşandığı toplumlarda meydana gelen siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal travmalar, akademik platformlarda değerlendirilmiş; ortaya çıkan sonuçlar dört ciltlik bir kitap haline getirilmiştir.

Ülkemizde darbelerin bir daha yaşanmaması hususunda farkındalık yaratmak amacıyla düzenlediğimiz Uluslararası Darbe Sempozyumunun ikincisiyle, demokrasi yolundaki sorumluluk ve hassasiyetimizi bir kez daha göstererek, milletimizdeki demokrasi şuurunun artarak gelecek nesillere aktarımı amaçlanmıştır.

28 Mayıs 2018'de ikincisini düzenlediğimiz “27 Mayıs 1960'tan 15 Temmuz 2016'ya Darbeler, Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü-II” adlı sempozyum programının açılışı, Ekonomi Bakanımız Sayın Nihat ZEYBEKÇİ'nin teşrifleriyle gerçekleşmiştir. Sempozyumun açılış konuşmaları sırasıyla Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Cavit BİRCAN, Aydın Valisi Sayın Yavuz Selim KÖŞGER, Filistin Ankara Büyükelçisi Sayın Faed Mustafa ve Ekonomi Bakanı Sayın Nihat ZEYBEKÇİ tarafından yapılmıştır.

Alanında uzman birçok akademisyen, siyasetçi ve gazetecinin iştirak ettiği sempozyum programında, 27 Mayıs Darbesi ve Adnan Menderes döneminin konuşulduğu “27 Mayıs ve Adnan Menderes” özel oturumu; Kudüs meselesinin derinlemesine tartışıldığı ve Filistinli özel davetlilerinin yer aldığı “Filistin İntifadası ve KUDÜS” özel oturumu; darbelerin meydana geldiği ülkelerde yarattığı ekonomik buhran ve mağduriyetlerin konuşulduğu “Darbeler ve Ekonomi” özel oturumu ile Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerle bu gelişmelerin Türkiye'ye etkilerinin konuşulduğu “Ortadoğu'nun Geleceği ve Türkiye” özel oturumları gerçekleştirilmiştir. Özel oturumların yanı sıra alanında uzman yaklaşık on beş akademisyenin hazırladığı bildirilerin sunulduğu oturumlarla Sempozyumumuz devam etmiştir.

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi olarak demokrasi hususundaki hassasiyet ve milletimize karşı taşıdığımız sorumluluğun bilinciyle hedeflerini belirleyen bir üniversiteyiz. Yurt içi ve yurt dışından sağlanan büyük bir katılımıla gerçekleştirdiğimiz sempozyumların bu amaca hizmet ettiğini görmek bizleri ziyadesiyle mutlu etmektedir. Bu sempozyumların, demokrasinin ilkelerine bağlı Üniversitemizde bir gelenek halini alarak gelecek nesillerimize şuur oluşturacak bilimsel veriler sağlayacağı kanaatindeyiz. Böyle kapsamlı bir organizasyonun gerçekleşmesinde emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ASLAN
Sempozyum Düzenleme
Kurulu Başkanı

İ Ç İ N D E K İ L E R

AÇILIŞ TÖRENİ

Prof. Dr. Cavit Bircan (Rektör)	03
Mehmet Güney (İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği Yüksek İstişare Kurulu Başkanı)	07
Dr. Faed Mustafa (Filistin -Ankara Büyükelçisi)	11
Yavuz Selim Köşger (Aydın Valisi)	15
Nihat Zeybekçi (Ekonomi Bakanı)	17

PANEL

27 MAYIS VE ADNAN MENDERES

Doç. Dr. Selçuk Özdağ (AK Parti Manisa Milletvekili)	34
Hüseyin Kocabıyık (AK Parti İzmir Milletvekili)	45

PANEL

FİLİSTİN İNTİFADASI VE KUDÜS

Said Dawoud (Filistin Devleti Kudüs İşleri Bakanı Siyasi Ateşesi)	61
Sami Ebu Zuhri (Hamas Eski Sözcüsü)	64
Prof. Dr. Mehmet Çelik (ANKA Teknoloji Üniversitesi Rektörü)	67
Abdurrahman Dilipak (Yeni Akit Gazetesi Yazarı)	72

PANEL

DARBELER VE EKONOMİ ORTA DOĞU'NUN GELECEĞİ VE TÜRKİYE

Mustafa Savaş (AK Parti Aydın Milletvekili, TBMM KİT Komisyon Başkanı)	82
Dr. Mehmet Levent Yılmaz (Polis Akademisi Öğretim Üyesi, Yeni Şafak Gazetesi Yazarı)	87
Prof. Dr. Mehmet Şahin (Polis Akademisi Öğretim Üyesi)	93
Ahmet Yenilmez (Yönetmen, Tiyatro ve Sinema Oyuncusu)	100

AKADEMİK BİLDİRİLER

ORTADOĞU'DA DEMOKRATİKLEŞMENİN ÇIKMAZ SOKAĞI: OTORİTERYANİZM VE MEŞRUIYET KRİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgenoğlu	119
-------------------------------------	-----

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ'NİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YÖNETİMSEL AÇIDAN ETKİSİ

Arş. Gör. Ali Köstepen	149
------------------------------	-----

1953 MUSADDIK DARBESİ'NE DAİR SİSTEMİK BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Buğra Sarı	165
---------------------------------	-----

27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A DARBE SÖYLEMLERİ ANALİZİ

Prof. Dr. Fatma Neval Genç	179
----------------------------------	-----

KRİZLERİN SENDİKAL FAALİYETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ Doç. Dr. Hatice Erol - Doç. Dr. Abdullah Özdemir	195
DARBE ANAYASALARININ KURUCU DİNAMİKLERİ Arş. Gör. Dr. Hilal Yazıcı	215
ROMA İMPARATORLUĞU'NA YÖN VEREN BİR DARBE: ET TU BRUTE! (SEN DE Mİ BRUTUS!) Prof. Dr. Hüseyin Üreten	231
ADNAN MENDERES PROPAGANDASI VE ADNAN MENDERES ALGISININ YIKIMINA DÖNÜK DARBE PROPAGANDASININ KARŞILAŞTIRILMASI Menderes Akdağ	251
SURİYE'DE DARBELER Dr. Öğr. Üyesi Murat Tinas	273
27 MAYIS 1960 DARBESİ'NDE TÜRK BASINININ POZİSYONU: AK DEVRİM KİTABI'NDA ULUSAL BASINDAN SEÇMELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME Dr. Öğr. Üyesi Musa Gümüş	285
ABD-İNGİLTERE EKONOMİK ÇATIŞMASI, DARBELER VE YENİ SOLUN İNŞASI Dr. Öğr. Üyesi Uğur Tatlısumak	313

uluslararası
darbe II
sempozyumu 28 MAYIS 2018

AÇILIŞ TÖRENİ

Prof. Dr. Cavit Bircan
Rektör

Sayın Bakanım, Sayın Valilerim, Milletvekillerim, Kıymetli Filistin Büyük Elçim, Hamas'ın çok değerli sözcüsü, birbirinden kıymetli konuklarımız, sivil toplum kuruluşlarının değerli temsilcileri, akademisyenlerimiz ve öğrencilerimiz ... Aydın Adnan Menderes Üniversitesi olarak “27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya Darbeler ve Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü” Uluslararası Sempozyumunun ikincisini gerçekleştirmek üzere buradayız, hepiniz hoş geldiniz. Bugün de bizi yalnız bırakmadınız. Sağ olun var olun.

27 Mayıs 1960 darbesi ve Adnan Menderes ile ilgili, darbelerle ilgili bir söz söylenecekse, bilimsel bir çalışma yapılacaksa işin alt yapısını, hukuki

yönlerini, sosyo-ekonomik etkilerini bütün yönleriyle ele alacak üniversitenin Adnan Menderes Üniversitesi olması gerektiğini düşündük. Bu yüzden ilk sempozyumu geçen yıl Ramazan'ın başında hayırlı bir ayın başında üç gün boyunca gerçekleştirdik. Bu sempozyumun ürünü olarak Cumhurbaşkanımızın kendi eliyle yazdığı ön sözün de bulunduğu 3 ciltlik bir kitap ortaya çıktı. Yayınlanan bu sempozyum külliyatını akademinin hizmetine sunduk. Az önce Sayın Bakanımız da sordu, bu sempozyumlar devam edecek mi diye. Allah nasip ederse gelecek yıl Ramazan ayının sonunda üçüncüsünü gerçekleştirme gibi bir niyetimiz var. Rabbim ömür verir ve o güne erişirsek 3. Darbe Sempozyumunu da gerçekleştirme çabası içine gireceğiz. Bunun planlarını şimdiden yapıyoruz...

Biz Üniversite olarak Aydın'ın yetiştirdiği Adnan Menderes'in, bir darbe sonucu asıldığını, halkın bu vahim olaya gerekli tepkiyi gösteremediğini ve bunun içimizde uhde kaldığını biliyoruz. Biz de 15 Temmuz'da adını taşıdığımız Adnan Menderes'e yakışır şekilde, ekip olarak darbenin karşısında olduk; sonuna kadar da bu ülkenin milli egemenliğinin hakimiyetinin devam etmesi için ülkenin tekrardan bir darbe sarmalına girmemesi adına elimizden gelen çabayı yaptığımız ve yapacağımız işlerle gösterdik ve göstermeye devam edeceğiz.

Akademik camia anlamında şunu ifade etmek isterim. Her gün Üniversitemize ilimde teknolojiye bir şeyler katarak gelişmeye devam ediyoruz. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi olarak taşra üniversitesi olmaktan kurtulacağız dedik.

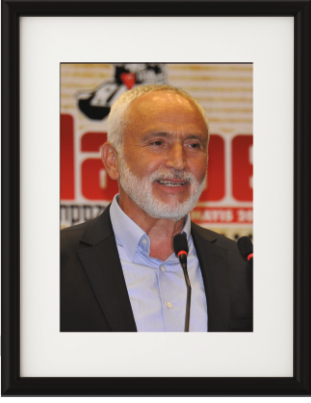

Yaptığımız çalışmalar da bu amaca hizmet eder nitelikte olmuştur, olacaktır. Bunun, darbeci zihniyetin önüne geçebilecek en büyük etkenlerden biri olacağını düşünüyorum. Bu yüzden akademisyenlerimizle öğrencilerimizle beraber çalışmalarımızı bu amaca hizmet edebilecek şekilde planlıyor ve gerçekleştiriyoruz...

Cumhurbaşkanımızın bana söylediği “Bu Üniversiteyi, Adnan Menderes'in adına yakışır bir üniversite haline getir” düsturuyla hareket ediyor, görevimizi aldığımız günden beri bu amaç için çalışıyoruz.

Bugün burada bu kalabalığı görmek, sizlerle beraber olmak ve Adnan Menderes Üniversitesinde sizleri ağırlamaktan büyük keyif aldım. Sağ olun var olun geldiğiniz için teşekkürler...

Mehmet Güney

İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği
Yüksek İstişare Kurulu Başkanı

Sayın Bakanım, Valilerim, Vekillerim, bürokrasinin çeşitli kademelerinde bulunan birbirinden kıymetli kardeşlerim. Akademik camiada nitelikli insan yetiştirme uğraşısı veren değerli öğretim üyelerim. Beni bu imkanlarla buluşturan Rektörümüzü selamlıyor, programın hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Değerli arkadaşlar;

Darbe sonucu canını veren ve bedel ödeyen bir insanın ismini taşıyan üniversitede bulunuyoruz. Maalesef ülkemizde bu tür yüz kızartıcı olaylarla karşı karşıya kaldık. Bu ülkenin bir ferdi olarak bunun da ezikliğini duyuyorum. Çünkü can, şakası ve riyası olmayan, geri gelmeyecek bir değer.

Ülkemizde inşallah bu son olur. Bir daha bu tür olumsuzluklarla yüzleşmememizi diliyorum. Değerli bakanım, kardeşlerimizin de söylediği gibi “darbeler oldu. Darbe yapılan ülkeler itibar kaybediyor. Bedelini de arka saftaki gençlerimiz ve yeni kuşaklarımız ödüyor. Bu yüzdendir ki gençler; bu sempozyumu sıradan bir sempozyum olarak değil, gelecekteki sorumluluklarımızın yeniden kuşanılması için dinlemenizi tavsiye ediyorum.

Darbe kesinti, darbe verimsizlik, darbe kan ve gözyaşı, toplumun bölünmesi, darbe millet adına milletin hakkının gasp edilmesi. Darbe kötü, darbeye vesile olan darbeci zihniyet çok daha kötü. Bunun böyle bilinmesi lazım. Sonuçlarıyla test edildi ki, darbe kesinti, verimsizlik, hak ihlali, kayıp yıllar ve başarısızlıktır. Bu ülkemiz için ve dünyanın her tarafı için aynı sonuçtur. Ben şahidim. Kardeşlerimin de belirttiği gibi 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve en son 15 Temmuz 2016'da maalesef ağır bedeller ödenmiştir. Bu bedeller toplumsal, siyasal, ekonomik ve itibari olarak dünyaya yansımıştır. Ülkemizin darbeler sonucu kayıp yılları olduğunu bir kez daha hatırlatmak isterim. 12 Eylül 1980'de ülkemden 10 yıl uzak kalmak mecburiyetinde kaldım. Gençler! Sakın bunu bir hırsızlık uğursuzluk, ahlaksızlık sayıp yüz kızartıcı bir yargıya varmayın. Eskiden Türk Ceza Yasasında 160. Madde diye bir (bela) vardı. Kısacası şu “Devletin temellerini dini esaslara dayandırmak” fikrimiz geçmişte aynıydı, şimdi de aynı. Ve bunun sonucunu benimle birlikte birçok arkadaşımız ödedi. İnsanın doğup büyüdüğü topraklardan uzak kalması gerçekten çok zor. Efendimiz (SAV) Allah'tan direkt vahi alan insan olmasına rağmen o mübarek yolculukta Allah'ın emriyle Mekke'den hicrete çıktığında şöyle seslendi “Ey Mekke! Dünyada en çok sevdiğim topraklar senin

toprakların, ancak senin evlatların beni burda barındırmıyor.” Bu ülkede ben müslümanım demenin bedeli ülkeden 10 yıl uzak kalmaktı gençler. Geçmişte bu nesil bedel ödedi. Bedeli ödendiğine göre bundan sonrasını yani 2018 ve sonrasını güncelleyip bu istikamette devam etmek siz kardeşlerime düşüyor. Ülkemiz ve dünyanın neresinde olursa olsun darbe kötüdür ve verimsizliktir. Uzunca bir dönem coğrafyasında bulunduğum Pakistan, 1947 kuruluş tarihinden bu yana üçte ikisi darbe ve darbecilerle yönetilen bir yönetim mekanizmasıdır. Pakistan 200 milyona yakın nüfusuyla fakirlik, keşmekeşlik, zayıflığın içinde. Öyleyse darbe ve darbe yönetiminin verimli olduğuna kimse beni inandıramaz.

Şu anda burada bulunan Mısırlı kardeşlerimiz “Allah tez zamanda kurtuluş nasip etsin, Mursi kendisini Genelkurmay Başkanı takdim ettiği halde kendisine alçak Sisi tarafından Mısır'da darbe yapıldı. Aynı tablo burada da karşımıza çıkıyor. Fakirlik, insan dolu zindanlar, Filistin'in etrafını esir alan Telaviv istediği politikayı yürütüyor. Genç kardeşlerim şunu ifade etmek isterim. Gerek ülkemizde gerekse dünyanın herhangi bir yerinde bir darbe varsa, darbenin arkasında mutlaka global bir sahibi vardır. Ali Gevgilili Yükseliş ve Düşüş isimli kitabında “12 Eylül 1980 darbesinin akabinde Dönemin ABD Başkanı Damdaki Kemancı müzikalini seyrederken hemen ikaz ediliyor. Efendim Türkiye'de bizim çocuklar yönetime el koydu. Bizim çocuklar kim diye sormuyor beyefendi.” diyor. Ve 15 Temmuz 2016'ya gelindiğinde darbenin global sahipleri NATO ve ABD “Türkiye'deki müttefiklerimiz işten el çektiriliyor, bu durumdan kaygılıyız” diyecek kadar kendilerini saklamıyorlar. Sabaha kadar millete silah çekip ve sonunda teslim

olmak mecburiyetinde kalan darbeciler, milletin iradesini yıkmayı başaramadılar. Üstat Sezai Karakoç' un dediği gibi “Karanlığa yenilmeyen bir adama bir sabah, bir gün, bir de güneş ödül olarak verilir.”

Ülkemizde bir daha darbeler yaşanmaması için 24 Haziran 2018 milletin iradesi sandığa yansıdığı anda, 25 Haziran sabahı daha güzel daha aydınlık bir sabaha uyanacağız. Sabahınız, gününüz, güneşiniz aydınlık olsun. Allah'a emanet olun. Darbesiz günler hepimizin olsun.

Teşekkürler.

Dr. Faed Mustafa
Filistin – Ankara Büyükelçisi

Değerli muhterem dostlarım,

Sayın Ekonomi Bakanım Nihat Zeybekci, Sayın Aydın Valisi Yavuz Selim Köşger, Adnan Menderes Rektörü Sayın Prof. Dr. Cavit Bircan ve değerli katılımcılara saygılarımı sevgilerimi sunarım. Sizleri kararlı ve istikrarlı direniş gösteren, bağımsız bayrağını sahiplenen, meşru devredilme hakkını savunan Filistin Halkının selamlarıyla selamlıyorum. Gurur ve kararlılıkla dolu Filistin'in kutsal topraklarından, peygamberlerin ve aziz şehitlerimizin diyarından selamlar iletiyorum. Size İsra ve Miracın toprakları, şehirlerin şehri olan Kudüs ve halkının selamlarını sunarım.

Kudüs'te barış ve özgürlük olmazsa, barış ve özgürlük hiçbir yerde olmaz, olamaz. İsrail'in cinayetlerine ABD'nin uzlaşmazsızlığına karşı, İslam ve Arap ulusumuzun bizim ile birlikte dünya çapında ve uluslararası platformlarda seslerini yükselten tüm özgür insanlarına şükranlarımı sunarım.

Değerli dostlar; bugün Filistin davası kritik bir duruma gelmiştir. Halkımıza, tarihimize yönelik topraklarımızda her gün İsrail tarafından cinayetler işlenmektedir. Buna rağmen İsrail'in başkenti olarak Kudüs'ü tanıyan ABD'nin İsrail'i desteklediğini görmekteyiz. Bu kararın yasadışı olduğunu bilerek değerlendirelim. ABD yönetimi bu soruna çözüm bulma yerine sorunun parçası olmayı tercih ediyor. ABD'nin; İsrail'in başkenti olarak Kudüs'ü tanıması, İslam ümmetinin, hristiyan halkının ulusal haklarına karşı saldırgan bir tutumdur. Uluslararası hukukun üstünlüğüne (Birleşmiş Milletler dahil olmak üzere) uluslararası statüsüne yönelik saldırıdır. İsrail'in işgalci iktidarı, gün geçtikçe Filistin halkına yaptığı suç ve uygulamalar artıyor. İsrail, Filistin işgalini sürdürüyor. ABD; İsrail'i destekleyerek iki devletin çözüm bulma olayını engelliyor. ABD yönetimi Filistin Devleti'nin ulusal haklarını tanımadığını açıkça belirtti. Bu haksızlık sadece Filistin'e değil, tüm İslam alemine yapıldı.

Filistin Devleti olarak; halkımızın ulusal haklarının korunması için uluslararası platformlarda adımlar attık. İnsan hakları konseyinde önümüzdeki günlerde talebimiz doğrultusunda; İsrail saldırılarına karşı kapsamlı ve bağımsız bir soruşturma komisyonu oluşturulmasını bekliyoruz.

Değerli dostlar; bu ayın ortasında darbenin 70. yıldönümüydü. Biz sizlere, Filistin halkının gitmeyeceğini, ülkesinden çıkmayacağını ve bağımsızlık mücadelesini sürdüreceğini temin ediyoruz. Ulusal projemiz; İsrail'in işgali altında olan Kudüs'ü tekrardan Filistin'in başkenti olarak görmek ve mültecilerin, Birleşmiş Milletler'in 194 sayılı kararına uygun olarak ülkelerine geri dönmelerini sağlamaktır. ABD yönetimi İsrail'e sınırsız destek vermektedir. Bu destek İsrail'le sınırlı değildir. İşgallerde yerleşim ortağı olmuştur.

Bazı ülkeler ABD yönetiminin Yüzyılın Projesini, ilan etmesini bekliyorsa yanlışlığa düşerler. Duruşumuz karardır. Bu proje ulusal hukuka aykırıdır. Bu tüm olumsuzluklar (bölünmeler, zayıflıklar) politik çözümlerimizi ve halkımızın haklarını koruma kararlığımızı daha da güçlendirmiştir. İslam ulusu ve özgür dünya bizi yalnız bırakmayacaktır. Filistin halkının haklarını, onurunu korumada destek vereceklerine inanıyorum. Filistin halkının ulusal haklarını, özgürlüğünü koruma konusunda siyasi duruşundan dolayı Türkiye'ye teşekkür ederim.

Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a tereddüt etmeden bizi desteklediği için çok teşekkür ederim. ABD ve İsrail'in işgaline karşı büyük küçük meydanları dolduran Türk Halkı'na teşekkür ederim. Bu Sempozyumu hazırlayan Aydın Adnan Menderes Üniversitesine teşekkür ederim.

Yüce Rabbim Filistin'i ve Türkiye'yi düşmanlardan korusun. Yaşasın Filistin, yaşasın Türkiye.

Saygılarımı, sevgilerimi sunuyorum, teşekkürler.

Yavuz Selim Köşger

Aydın Valisi

Sayın Bakanım, Sayın Valim, Sayın Milletvekillerim, çok kıymetli protokol mensupları ve çok kıymetli katılımcılar. Hepiniz hoş geldiniz.

Ülkemizin yakın ve uzak tarihinde en çok sıkıntı çektiğimiz, en çok sıkıntı yaşadığımız problem darbeler. Ülkemizde yüz kızartıcı bir şekilde yakın tarihte de darbelere ve darbe teşebbüsüne maruz kaldık. Darbeler vasatının ortadan kalkması lazım. Bunun sağlıklı bir şekilde rehabilite edilmesi lazım. Bunun yolu da bilimsel –akademik çalışmalardan geçiyor.

Üniversitemizin yaptığı bilimsel-akademik çalışma bu anlamda çok önemlidir. Darbeyi üreten vasatı sosyolojik vakayı tahlil etmek, analiz etmek ve buna yönelik tedbirler almak anlamında yapılan bu çalışma, bu Sempozyum hakikatten kıymetli ve değerli. Bu yıl Sempozyumun ikincisi gerçekleştiriliyor. Rektör Hocamızın da ifade ettiği gibi inşallah devamı da gelecek. Bu sempozyumların üçüncüsünün dördüncüsün de yapılması gerek. Allah bir daha bu ülkeye darbe yaşatmasın. Bir daha böyle bir şeye maruz bırakmasın. Hepinizi saygıyla sevgiyle selamlıyorum. Hoş geldiniz.

Nihat Zeybekçi
Ekonomi Bakanı

Sayın Valim, çok değerli milletvekili arkadaşlarım, çok değerli Büyükelçim, Sayın Rektörüm, çok değerli il Başkanım, oda başkanlarım Aydın Adnan Menderes Üniversitesinin çok değerli öğretim üyeleri, ülkemizin, demokrasimizin, milletimizin geleceği çok değerli gençlerimiz, hemşerilerimiz. Allah'ın rahmeti, bereketi üzerinizde olsun. Ramazanınız mübarek olsun, hepinizi saygı, sevgi ve muhabbetle selamlıyorum.

Sözlerime, bu millet için, bu vatan için, bu bayrak için, devlet için canını feda eden bütün şehitlerimizi rahmetle minnetle selamlayarak başlamak isterim. Mekanları cennetler olsun inşallah. Önemli bir konu belirtmek isterim.

Demokrasi Şehidimiz, milletin evladı, Anadolu'nun çocuğu Kurtuluş Savaşı'nın Ay Yıldız çetesi lideri bu ülke için canını ortaya koymuş, şehadeti göze almış ama şehadet ona hain bir darbe girişiminden sonra nasip olmuş Adnan Menderes ve iki bakanım mekanlarınız cennetler olsun. Maalesef öyle bir algıyla bir noktaya getiriliyor ki bu arada birçok resim ve bilgi de ortaya çıkıyor. Bilgiler ve resimler ortaya çıktıkça oynanan oyunun pek değişmediğini, aynı oyunun birçok defa tekrar ettiğini aynı şekilde bu milletin kandırıldığını, kandırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Birçok darbeye muhattap oldum. Tabi ki 27 Mayıs darbesini görmedik ama 12 Eylül darbesini gördük. Selçuk Hocam da 12 Eylül darbesinde kaç sene hapislerde yatan sonra da üniversite hayatına dönen hocalık yapan milletvekilliği yapan çok değerli kardeşimizdir. 12 Eylül darbesinde arkadaşlarla Kütahya'da lisedeydik. Kütahya'da hep beraber diplomalarımızı alacak ve oradan da üniversitelere dağılacaktık ve Perşembe akşamı toplandık. Yatılı okuduğumuz için o gece hocalarımızla biz kendi aramızda neşeli bir muhabbetteydik, türküler şarkılar... Ertesi gün de diplomalarımızı alacağız. Sonra da gideceğiz. Sabah uyandık, radyolarda başladı. Ülkeyi korumakla kollamakla görevli olan kişiler milletin iradesine direk el koyuyorlar. Öyle bir algı yapılmıştı ki, öyle bir hazırlık aşamasına getirilmişti ki. O 12 Eylül darbesinden önce 'ortam uygun hale gelsin diye bekledik', dediler darbeciler kendi söylemlerinde. Ve büyük bir beceri olarak matah bir şeymiş gibi pazarladılar. 12 Eylül darbesinden sonra haksızlık olmasın diye bir Sağdan, bir Soldan astık dediler. Suçu sabit olmadan, bazılarında yaşları büyütülerek asıldılar. Bu gelenek devam etti tabi ki. 12 Eylül'den sonra da. Bunları tekrar etmekte fayda var. Malum 180 defa da olsa

tekrar etmek lazım.

28 Şubat geldi. 28 Şubat darbenin başka bir modeliydi. Post modern bir darbeydi. Etkisi bin yıl sürecek bir darbeydi. Ama artık bu millet kendine gelmiş öz güvenini kazanmıştı. 28 Şubat'ta darbenin şekli de değişmişti. Ekonomik darbe haline gelmişti. 28 Şubat inançlara darbeydi. Ekonomiye darbeydi. Eğitim özgürlüğüne darbeydi. Girişim özgürlüğüne darbeydi. Yeşil sermaye, beyaz sermaye ve diğer sermayeler vardı. Türkiye'yi böyle ayırmışlardı. 27 Nisan e-muhtırası ve 15 Temmuz. Arada daha da çokları var. Onları saymayacağım. 15 Temmuz'a tam anlamıyla geçmiş geleneklere bağlı bir darbe demek de mümkün değildi, ama değinmekte fayda var çünkü bire bir yaşadık. 1957 seçimlerinde Rahmetli Adnan Menderes %47.87'lik bir oyla seçilmişti. Milletin teveccühü. Milletin Adnan Menderes iktidarından, Demokrat Parti iktidarından hiçbir sıkıntısı yoktu. Rahmetli Adnan Menderes'in ülkenin her noktasını geliştirmekle ilgili, her alanı ile ilgili, her sektörde çok büyük hayalleri vardı. Hayalleri olan, sevdası olan, aşkı olan bir adamdı. Bir millet sevdası vardı, bir millet davası vardı. O'nun idam edildiği gece en karanlık geceydi. Ama hiçbir gece yoktur ki sabahı olmasın. O karanlık gecenin sabahı, bu ülkenin, bu milletin biraz pişmanlık biraz da utancıydı. Biraz da mahcubiyetten çıkmadık yollara, neden sahip çıkmadık milletin adamına, neden sahip çıkmadık bu milletin seçtiği bir Başbakana ve bakanlarına ki hainlerin elleriyle idam edilmesine göz yumduk. Hep milletin hafızasında bunlar arka planda kalıyor. Rahmetli Adnan Menderes'e duyulan o pişmanlık o mahcubiyet belki 15 Temmuz'un karşısında çelik gibi çıkılmasına

sebeptir. Yani Rahmetli Menderes geceyse, 15 Temmuz sabahı. Değerli gençlere söyleyeceğim; hiçbir darbe, hiçbir zorbalık, hiçbir yok etme fiili aşkı sevdâyı öldüremiyor. Bu milletin evlatları, bu milletin sevdalıları, bundan önceki darbelerde siyasetçiler idam edildi. Zindanlarda çürütüldü, sürgüne gönderildi onların hayatı karartıldı, diye vazgeçemediler. Her seferinde çok daha güçlü geldiler, çok daha etkin bir şekilde geldiler. Demokrasi aşkı eşitlik aşkıdır. Demokrasi dünyanın en büyük millet dalgasıdır ve tusunamidir. Demokrasi aslında bir harekettir, bir halk hareketidir. Demokrasi aslında bu milletin haklarına özgürlüklerine bu milletin iradesinin tehlikeye düşmesine karşı bir darbedir. 15 Temmuz'da yaşadığımız buydu aslında. Bu millet darbecilere darbe yaptı. Bu millet ülkeye el koydu. Bu millet demokrasisini hak etti 15 Temmuz'da. Demokrasisi için bedel ödedi. Bu millet dünya demokrasi tarihine geçecek, altın harflerle yazılacak bir demokrasi devrimi yaptı. Bir demokrasi zaferi yaşadı. Ve vesayet tarihi darbe tarihi, insanlık tarihi kadar eski. İnsanlık tarihinin ilk anından itibaren insanların özgür iradelerine hükmetmek isteyen vesayet ve vesayet heveslileri hep oldu, bundan sonra da olmaya devam edecektir. Silahla değil, belki başka şekilde olmaya devam edecektir. Köleliği vesayetçiler keşfetti zaten. Allah'ın insanlara doğuştan verdiği hak ve özgürlüklerin üzerine konan o vesayet kölelikle sonuçlandı. Ve on milyonlarca insan kölelikle yok edildi. Köle edildi ve sürgün edildi. Elhamdülillah köleliği ortadan kaldıran bir dinin mensuplarıyız.

21. yy.'da kölelikte kullanılan kırbacın adı vesayet oldu. Roma'ya isyan eden Spartaküs, Roma'da o dönemdeki vesayetçilerin zulmüne tarihte ilk

başkaldıranlardandı. 15 Temmuz'da tanklara direnen yüzbinler ve 15 Temmuz'da hainlere ilk kurşunu sıkan Ömer Halis Demir aynı kavgayı verdiler. Sevgili gençler şunu hiç unutmayalım. İnsan olmanın en zayıf yanı karanlıktır. İnsan karanlıkta göremez. Örtüldüğü zaman bazı şeyler kamufle edildiğinde algı operasyonlarıyla karartıldığında görme kabiliyetimizi yitiririz. Ama o karanlık olmazsa yıldızlar da parlamaz. O karanlık anlarında yıldızlar çıkar. O karanlık anlarda milletin adamları, milletin kahramanları ortaya çıkar. Geceye direnen her kişiye biraz önce arkadaşımdaydım, muhteşem bir güneş vardır. O yüzden gecelere direneceğiz. Gecelere karşı hep birlikte mücadele edeceğiz. Bu da bize demokrasinin, millet iktidarının yıldızlar gibi parladığını da göstermiştir. 15 Temmuz'da bu millete kurşun yağdırılırken bu milletin üzerine tanklar sürülürken, bu milletin vergileriyle alınan uçaklarla milletin meclisi bombalanırken, milletin iradesinin tecelli ettiği o kutsal mekan bombalanırken, kardeşiniz ordaydı. O gece başladığında içimde bir uhde vardı içimde bir şey vardı. O hainler başarılı olmayacak veya ben bu hainlerin başarılı olacağını görmeyeceğim. O gün kızımın mezuniyet töreni vardı. Garip bir tecelli ki benim mezuniyetimde de 12 Eylül darbesi oldu kızımın mezuniyetinde 15 Temmuz oldu. O yüzden arkadaşlarımızın esprisidir, çocuklarınızı Türkiye'de okutma başka ülkelerde okusunlar, derler. Allah izin verirse burada okumaya devam edecekler. Onların mezuniyetleri çok daha güzel olur inşallah. Kızımın mezuniyetinden sonra ailemizin bireyleriyle beraber bir yerde yemek yerken uçaklar uçmaya başladı. Saat 22:15 gibi netleşti resim. Eve geçtik evde eşim ve çocukları bıraktık abdestimizi aldık, helalleştik. Ben bu darbenin başarılı olduğunu görmeyeceğim. Onun içinde

tedbirimizi aldık, hazırlığımızı yaptık. Bu hainlere teslim olmayacağım diye Meclise gittik. Yanımda oğlum, arkadaşlarımızla beraber Meclise girerken, o dikmen kapısında üzerimize yağmur gibi kurşunlar yağarken Meclise girdik. Mecliste AKP, CHP, MHP milletvekillerinin de olduğu yaklaşık 120 – 130 arkadaşımız da oradaydı. O gün orda şu yemini ettik. Arkadaşlarımızla beraber 'Bu hainler eğer başarılı olursa teslim olmayacağız. Bizi canlı alamayacaklar. Bu milletin iradesini bize emanet ettiği iradeyi onlara asla teslim etmeyeceğiz.' dedik. Sonra bu milletin muhteşem destanı ortaya çıktı. Cumhurbaşkanımızın o seslenişiyse 'Meydanlara alanlara toplanın yürüyün üzerlerine, ölümüne onların üzerlerine gideceğiz' diye kararlılığını gösterdiğinde, bu millet geçmişteki o mahcubiyetini ve pişmanlığını 15 Temmuz gecesi bir destana dönüştürdü. Ama ben şunu söylemek istiyorum. Rahmetli Menderes ve 27 Mayıs'ı tenzih ediyorum o farklı bir şey. 12 Eylül'ün o hale gelmesiyle ilgili o dönemin siyasetini de şöyle bir göz önüne alalım. O bir gerekçe midir asla. Bundan dolayı mı böyle bir şey yaptılar asla. Özellikle kurguyu söylüyorum. Kaç tur cumhurbaşkanı seçemeyen aciz bir meclis görüntüsü sergileyen, hükümetlerin kurulamadığı, koalisyon hükümetlerinin başka noktaya gittiği, milletvekili pazarlıklarının olduğu, kıytırık bir koalisyon hükümetinde kıytırık bir sandalyeye ulaşabilmek için ona sahip olabilmek için siyasete yakışmayan her şeyin yapıldığı, terör belasının kardeş kavgasının Türkiye'de tüm hızıyla sürdüğü böyle bir ortamda, öyle bir algı operasyonu ile çıkarttılar ki darbecileri, bu millete kahraman gibi pazarladılar. Darbecileri bu milletin kurtarıcıları gibi göstermeye çalıştılar. Ve bir nebze de başarılı oldular. Sevgili gençler şunu unutmayın, bu ülkenin tüm sorunları siyaset eliyle çözülecek. Bu

ülkenin bütün meselelerini siyasetle çözeceğiz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk 'ün gösterdiği o muhasır medeniyet ve çok daha ilerisine siyaset ve siyasetçilerle ulaşacağız. Ve milletin iradesiyle ulaşacağız. Başka hiçbir şey siyaset ve siyasetçilerin yerini tutmaz. Siyaset ve siyasetçiler ancak ve ancak millete hesap verir. Diğerlerinin de millete hesap verdiği görülmemiştir. Evet 12 Eylülcüler'den bu millet hesap sordu. Bir nebze diğerlerinden de sordu. 15 Temmuzcular'dan bu millet hesap soruyor ve sormaya da devam edecek. Onların ta ki kökü kazılana kadar. Bir daha çıkmamak üzere. Demek istediğim şu; siyaseti itibarlı kılacağız. Siyaseti tek liman, siyaseti Türkiye'nin en güveneceği kurum haline getireceğiz. Bilerek isteyerek kasten yıllarca bunu söylediler. Bir kesim de buna sevindi. Anketler yaptılar, gazetelerde boy boy yayınladılar. Türkiye'nin en az güvenilen kurumu Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türkiye'de en az güvenilen kişiler siyasetçiler diye. Bunu bilerek yaptılar. Türkiye'nin umudu olması gereken, Türkiye'nin en kutsal olan yerini yani milletin iradesinin tecelli mekanını en sona koydular, en alta indirdiler. Aslında bilinçaltına bu milletin öz güvenini kaybettirmek için, bu millette sen nesin ki dedirtmek için, bu millettten sizden bidon kafalı, göbeğini kaşıyan adamlar çıktı dedirtmek için. Türkiye Büyük Millet Meclisini, siyasetçileri ve milletvekillerini itibarsız, güvenilmez en son sıraya koyduğunuz zaman, nerden çıktı bu milletvekilleri, bunlar kimi temsil ediyor gibi bir durum oluyor. Aslında karşılarına çelik gibi çıkacak bir milleti görmek istemedikleri için bu oyunlar hep oynandı. Peki siyasetçiler buna çanak tuttu mu? Evet. Siyasetçiler birbirleriyle mücadele ederken, acizlerin her zaman yaptıkları gibi birbirlerinin namuslarına, haysiyetlerine, şereflerine, itibarlarına saldırıyorlar. Denizli

Belediye Başkanı olduğumda ilk yaptığım şey buydu. Denizli'nin geçmiş tüm siyasetçilerinin isimlerini caddelere, sokaklara, meydanlara, parklara veyahut eserlere vermek oldu. Hiçbir parti gözetmeksizin. CHP'nin en önde gelen ismini, Hüdai Oral'ın ismini, Denizli'nin en büyük caddesine ve önemli birkaç noktaya verdik. Eski belediye başkanlarının milletvekillerinin CHP'li, MHP'li, DYP'li, BBP'li her yerden var çünkü. Siyaset kendi kendini tutup düzeltmeyince diğerlerinin enstrümanları çok daha güçlü olur. Onun için bu dönemde Türkiye ile ilgili bu darbe ve darbe planları dediğimiz zamanda ilgili birkaç örnek paylaşmak isterim. Artık darbelerin şekilleri değişti, operasyonların şekilleri de değişmeye devam ediyor. Çünkü; iletişim, aygıtları, iletişim imkanları, haberleşme hızları çok farklı noktaya geldi. 15 Temmuz'u beraber yaşadık. 18 Temmuz Pazartesi günü Türkiye dimdik ayaktaıydı. Bütün bankalar çalışıyordu. Türkiye piyasaları, borsaları, bankaları bütün dünyanın sistemleri gibi entegre bir şekilde bütün görevlerini yerini getiriyordu. Ama Pazartesi günü sabah 8:30'da Kredi Derecelendirme Kuruluđu Türkiye'nin kredi notunu düşürdü. Hafta sonuydu ya. Ne zaman çalıştın? Ne zaman gördün? Hangi incelemeyi tahlili yaptın? Hangi tabloları değerlendirdin de pazartesi günü sabahın köründe, 8:30'da, Türkiye'nin notunu düşürme gibi bir acele içindesin? Yani ekonomik operasyonlardan bahsediyoruz. 15 Temmuz gerçekleşti, 22 Temmuz günü Almanya'da yayın yapan Der Spiegel Dergisi'nde yayınlanan birinci kapak aynen şöyleıydi. Ecdadın kanlarıyla oluşan, bizim için namus şeref olan Bayrağımız birinci kapaktaydı ve önünde terör ilanı vardı, üstünde dikenli teller vardı ve başlık da şuydu 'Bir zamanlar demokrasi vardı.' Bakın bir hafta olmuş daha. Daha ne olduğu belli değil. Türkiye' deki darbeyi kınamakla ilgili daha sesleri bile çıkmamış. 'Bir zamanlar demokrasi vardı.'

diyorlar. Bütün samimiyetimle söylüyorum darbeciler başarılı olsaydı o haftaki sayıda yine kapakta Türk Bayrağı olacaktı. O tel örgü olmayacaktı. Yeminle söylüyorum başlıkları da “Türkiye’de demokrasi kazandı” olacaktı. Onun için biraz önce değerli konuşmacıların da söyledikleri gibi onların adamları kazanmadıkları için böyle yapıyorlar. Ve bütün bu sürecin içinde bütün dünyayı dolaştık. Dünyaya dilimiz döndükçe 15 Temmuz’u anlatmaya çalıştık, ama anlatmakta çok zorlandık. Bazı yerlerde samimi olarak zorlandık. Onların samimi olarak bizi anlamakta zorluk çekmelerini de anlıyoruz. Bazı ülkeler var ki “Nasıl yani, Darbe günü her şey mükemmeldi sizde” deniyor. Hakikaten de öyleydi. İşte dedim ya kızımın mezuniyetine gittik. Akşam hep beraber yemeğe gittik. 15 Temmuz günü herkes Aydın’da Kuşadası’na gitti, yaylara, ovalara çıktı, herkes bir yerlere gitti. Hiç kimsenin öyle bir şüphesi yoktu ki. Sonra bir anda tanklar köprüyü kapattı İstanbul’da. Asker kılığındaki eşkiyalar sivil halka ateş etmeye başladı. 250 küsur vatandaşımızı şehit ettiler. 2000 küsur vatandaşımızı yaraladılar. Akılları hafızaları almıyor bu ülkede böyle şeylerin olduğuna. Hakikaten bizim anlatmamız da zordu Türkiye’de olan biteni.

Bazıları da; bilerek, kasten anlamıyor. Tabi ki bu terör örgütünün dünyada çok güçlü bir algı operasyonu gücü vardı. Bu hala azalmıyor. Birçok yerde bunların okulları, imkanları, kaynakları yok edildi ama dünyanın birçok yerinde bu algı operasyonu devam ediyor. Bütün güçleriyle devam ediyor. Gittiğiniz yerde eline verdikleri bir kağıdı okudukları bir gazeteciye, Türkiye ile ilgili istedikleri soruları hala sorduruyorlar. Yaşıyoruz bunları. Onun için bu dönemde bu mücadelenin en önemli dönüm noktalarından birine giriyoruz. Az önce

anlattım hani o kıytırık bir koalisyonla kıytırık bir sandalyeye sahip olmak için siyasetin tüm doğrularının veya ahlakın tüm standartlarının çiğnendiği ancak o şekilde milletin belirli bir kesiminden %10-15 veya 25 civarında bir oy alarak bir yerlere gelirler. İşte 16 Nisan 2017'de bu bitti. Asıl darbenin geldiği, hastalığın ürediği, o bataklığı kurutan o darbeyi, 16 Nisan 2017 belki farkındayız belki değiliz. Çünkü Türkiye'de siyaset değişecek. Geçen sene de bunu söyledim. Mevzubahis Devlet ise, Vatan ise, Bayrak ise gerisi teferruattır diyebilen bir anlayışla yola devam edilecek. Mevzubahis Türkiye ise; bir araya gelebilen iktidar ve muhalefet bir bütünleşme içine girebilecek. Çünkü koalisyon imkanı kalmadı artık. Tek başına 5 yıl kesintisiz ve güçlü bir iktidar dönemi başlıyor. Ve bunun içinde %50 + 1'i almak için meydana çıkanlar bu milletin %65-70'ine kucak açmak zorunda. Onların değerlerini hazmetmek, sindirmek, saygı göstermek ve paylaşmak zorunda. Ve bunu bütün samimiyetiyle bu millete inandırmak zorunda. Ancak böyle olursa %50+1 alabilirler. Ve bu %50+1'e ulaşabilmek için hoşgörü, uzlaşma ve millet menfaati için bir araya gelebilme kültürü başladı şimdi. Diğer taraftan da muhalefette maalesef bunun tam olarak başladığını göremiyoruz. O da başlayacak mecbur. Başka yolu yok. “Mevzubahis Vatanı Gerisi Teferruattır.” diyerek Milletin meselelerinde iktidarla beraber hareket eden bir muhalefet anlayışı mutlaka ama mutlaka gelişecek. %50+1 ile iktidarın arkasından %49.99 ile muhalefet olan güçlü milli bir muhalefet yapısı da gelişecek. İşte bu Türkiye'de darbe meselesinin kökünü kazıyarak tarihin karanlıklarına gömecek operasyon da budur. 16 Nisan'da bu milletin gerçekleştirdiği o muhteşem devrimdir. 15 Temmuz'daki o yine sivil halk devrimi, demokrasi devrimi, demokrasinin bedelini ödeyen devrim. Elhamdülillah milletin bu

ülkede demokrasisine ve iradesine kimse el uzatamaz. Çünkü başlarına geleni gördüler. 'Nasıl böyle bir şey olur' işte şimdi yabancıların da anlamadığı o. Köprüde bizim fidanlarımız dizilmişler oraya 25 tane 30 tane çocuk, o resmi unutmayın. Elleri sadece en büyük silahları kalkanları, bayrakları var. Karşıdan hainler ateş ediyor yarısı düşüyor, öteki yarısı bir adım bile geri dönmüyor. Hani biz dedik ya fark edemedik görmedik bilemedik diye. Necati Sayın bunu görmüş. Beyaz bir elbise giyiyor. Yüzlerce şahidi var, ben şehit olacağım diye arkadaşlarıyla vedalaşılıyor bir ay boyunca. "Abi sen ne yapacan bu saatten sonra askere mi gidicen" diye soranlara "Görürsünüz" diyor. 15 Temmuz günü Genelkurmay'ın önünde o tankı deli ediyor. Altından giriyor, tepesinden çıkıyor. Önüne geçiyor. Yanında damadı. En sonunda baş edemiyor tank. Sıkıştırıyor bariyerlerin önünde dördünü. Kızlarını korumak için o bariyerlerde damadıyla beraber şehit oluyorlar. Cenabı Allah bu milletin kalbinden korkuyu aldı. Denizli'deki bizim zırhlı tugaydan yaklaşık olarak 600 tane komandoyu aldılar. Kayseri'den getirdikleri 4 tane nakliye uçağı Çardak'a inecek, askerleri alacak, Ankara'ya gidecek, Ankara'da onları kullanacaklar. Bir tane motorsikletli bunların peşine düştü, beni arıyor diyor ki; "Başkanım bunlar çıktı tugaydan peşlerindeyim bunların niyeti bozuk." Valiyi aradım. Tugay komutanı o hain diyor; Motorlu kardeşimiz tekrar arıyor diyor ki, "Başkanım bunlar Ankara yoluna döndüler." Çardak'ta İlçe Başkanı, Belediye Başkanı beni arıyorlar ben onları arıyorum. Dedim ki "Geliyorlar, yoldalar durduramadı arkadaşlarımız." Havaalanına gidiyorlar. Havaalanının elektriği kesildi. Askeri havaalanının içerdeki bir Astsubay bütün jeneratörleri iptal etti. Yakıtlarını yere döktü. Çalışmaz hale getirdi. Çardak'ta o giden konvoyun önüne 4 kişi çıktı. 2 kadın, 2 erkek. Orda başkanla konuşuyorum. O konvoy o

havaalanının içine girmeyecek. Eğer o konvoy havaalanına girerse ben bilirim ki benim başkanım şehit olmuştur. 4 kişi bir tane kardeşimiz bayan kahraman yolun ortasında duruyor. Tabi aracı kullanan asker de bu milletin evladı. O da duruyor. Durmasını fırsat bilen bayan kardeşimiz aracın kapısını açıyor, yukarı çıkıyor, anahtarı alıyor. Düşünün kadın. Sonra diğerleri geliyor kalabalıklaşıyor ve tutuyorlar onu. Havaalanına o uçaklar inmiyor. Oradaki hainler pisti aydınlatmaya çalışıyorlar sonra, yetişen arkadaşlarımız piste bütün kamyonları arabaları sokarak uçakların inmesini engelliyorlar. Böyle bir mücadele verildi. Bunu gördüler anladılar ve şimdi son ümitlerini çabalarını yapıyorlar. 16 Nisan bu milletin geleceğe ufuk açtığı değişim o anayasa değişimi. Yaklaşan 24 Haziran ile ilgili dertleri var. Kaygıları var. Diyorlar ki; Türkiye elimizden gidiyor. Bundan 15 sene önce toplanan 100 liralık verginin 87 lirasını faiz olarak aldığımız Türkiye elimizden gidiyor. Her ay verdiğimiz kredi dilimleriyle Ekonomi Bakanı atadığımız Türkiye elimizden gidiyor. Ne dersek yapalım, ne yaparsak yapalım Orta Doğu coğrafyasında istediğimiz her şeyi kabul eden gıkkı bile çıkmayan Türkiye ellerinden gidiyor. Bu son şansları her şeyi yapacaklar. Ama 24 Haziran'dan sonra Türkiye tüm bu hastalıklardan kurtulacak. Teknik, kurumsal, hukuki, anayasal olarak her şey bitmiş olacak. 24 Haziran'da Türkiye yeni bir yola girecek. Bugüne kadar fasoncu bir ekonomiyle, edilgen bir ekonomiyle bir Türk mucizesi geliştiren bir Türkiye artık kendi bilgisini, kendi teknolojisini, kendi patentini, kendi markasını, enerji güvenliğini hammadde güvenliğini, geleceğini garanti altına alan, artık tüketim alışkanlığı belirlenen değil tüketim alışkanlığını belirleyen, dağıtım ve

tüketim kanallarına hakim olmuş olan, kültür coğrafyasının çadır direği olan bir Türkiye olacak. Bunun kavgası veriliyor. Basit bir hesap yapalım. Türkiye'nin şu anki kur sıkıntısını yaşamak gibi bir hastalığı var mı yok mu? Türkiye'nin kısa borçlarının tamamı 190 milyar dolar, kısa vadeli biraz önce arkadaşlardan aldığım son rakam. Bazı detayları çıkarıyorum içinden. 190 milyar dolar. Türkiye'nin Merkez Bankası rezervi net rezervi döviz tevdiat hesaplarındaki varlıkları 240 milyar dolar, net eldeki bu. Kısa vadeli borcu ve alacağı ile ilgili. İş dünyasının temsilcileri var aramızda veya esnaf, sanayici, ihracatçı kardeşlerimiz var. Allah aşkına bu şirket tefeciye düşer mi, böyle bir şirketiniz olsa tefeciye düşer mi? Geçen seneki ihanete rağmen %7.4 büyüyen bir Türkiye, 20 aydan beri sanki o hain darbecilere ders olsun der gibi bir ihracatçılar destanı var. Geçen sene bugünlerde 145 milyar dolar olan Türkiye'nin ihracatı, şimdi 162,5 milyar dolar, yıl sonunda 172 – 173 milyar dolara gelecek. Bir yılda 1 milyon 360 bin vatandaşına istihdam yaratmış, işsizlik rakamlarını iki puan aşağı çekmiş, bütçe açığını %1,5 olarak tutmuş. İhracatta büyüme artışı devam ediyor. 10 Haziran'da açıklanacak Türkiye'nin 2018, 1. çeyrek büyümesi, dünyada ilk 3'te olacak, Türkiye'yi ekonomik anlamda operasyona tabi tutacaklar. Yok öyle bir şey. Asla müsaade etmeyeceğiz. 24 Haziran'dan sonra şahlanan bir Türkiye olacak. Kendi ayakları üzerinde durmuş, kültür coğrafyası dediğimiz bu coğrafyada Türk İslam coğrafyasında, yüzlerin ve yönlerin ona döndüğü, ellerin ona açıldığı bir Türkiye olacak. El açan Türkiye vardı onların istediği. Peki şimdi; kültür coğrafyasında kendisine uzatılan ellerin tamamına uzanan el olan. Rakamsal

olarak bakıldığında dünyada 2. sıradayız. Ecdadın bize emanet ettiği bu coğrafyaya yardımdayız, dünyanın her yerinde varız rakamsal olarak. Filistin'e gittiğimizde, Katar'a, Kuveyt'e gittiğimizde, bütün İslam coğrafyasında Afrika'da, orta Asya'da, Kafkasya'da, Balkanlar'da, yüzümüze diyorlar ki, 'Allah aşkına sağlam durun. Siz sağlam durun. Siz olmazsanız biz yokuz. Düşünsenize bu coğrafyada, Selçuklu olmasaydı haçlı seferlerine karşı, Osmanlı olmasaydı, Türkiye Cumhuriyeti olmasaydı. O çadırın direği olmazdı. O çadır aşağıda olurdu. Tamamen pusulanırlardı. Biz güçlü olmalıyız. Biz güçlü olacağız. Biz dünyada ilk 10'un içinde olacağız. Biz Avrupa'da ilk 3'te olacağız. Ama her şeyde bilimde, teknolojiye, bilgi üretmede, demokraside, sağlıkta, insan haklarında, özgürlüklerde her şeyde. Şimdi tam bir bütünlük içinde ve bunu da gençlerimizle birlikte yapacağız inşallah. Sizlerle beraber. Biz biraz ezildik arkadaşlar biz biraz törpülandık, biz biraz böyle kafasına fazla vurulduk. Ama siz bizden çok daha özgür bir Türkiye'de, bizden çok daha özgüveni yüksek yetiştiniz. Bizden çok daha iyi imkanlarla yetiştiniz. En azından beslenme imkanlarınız bile bizden çok daha iyi. Bizim gibi olmadınız. Belki olanlarınız vardır. Ben 7 yaşındayken rahmetli anamla tütün ameleliğine gittik. İşte Türkiye böyle bir şey. 7 yaşındayken anasıyla tütün ameleliğine giden birini bu millet, bu topraklar, bu coğrafya önce çok başarılı bir iş adamı, sanayici, ihracatçı yaptı. Sonra şehrine hizmetkar olarak Belediye Başkanı, sonra da Ekonomi Bakanı yaptı.

Değerli Rektörüm, Üniversite camiamıza ve üniversitenin hafızasına şunu söylemek istiyorum. İlelebet bu Darbe Sempozyumunuz devam etsin. İlelebet. Asla unutmayalım. Asla unutturmayalım. Hainlerin isimlerini, hainlerin yöntemlerini ve taktiklerini ve hainlerin zulmettiği şehitleri unutturmayacağız. Unutturursak şehitlerimize zulmetmiş oluruz. Adnan Menderes'e zulmetmiş oluruz. Hasan Polatkan'a zulmetmiş oluruz. Necati Sayın'a zulmetmiş oluruz. 250 kahramana zulmetmiş oluruz. 12 Eylül zindanlarında zatürreden ölenlere, öldürülenlere zulmetmiş oluruz. Zulmetmemek için de bunu bir Demokrasi Zaferi olarak algılamalıyız, ezilmişlik içinde değil, 15 Temmuz bir ezilmişlik değildir. 15 Temmuz bu aziz milletin dünya demokrasi tarihine geçecek değerli bir Demokrasi Zaferi, Bir Demokrasi Devrimi'dir. Aziz Milletimiz hak etmiştir bu demokrasiyi. Bu yüzden Aydın Adnan Menderes Üniversitesine, değerli Rektörüm ve bütün heyetine çok teşekkür ediyorum. Milletim adına şükranlarımı sunuyorum. Bu Sempozyumun başarılarını diliyorum. Sizleri saygıyla, muhabbetle selamlıyorum. Şimdiden Bayramınız mübarek olsun inşallah. Allah'a emanet olun.

PANEL

27 MAYIS VE ADNAN MENDERES

28.05.2018 / Saat: 11.00 - 12.30

Gazeteci : **Zeynep Bayramoğlu** (Moderatör)

Manisa Ak Parti Milletvekili ve : **Doç. Dr. Selçuk Özdağ**

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Başkan Vekili

İzmir Ak Parti Milletvekili : **Hüseyin Kocabıyık**

Zeynep Bayramoğlu

Moderatör

Birinci oturumda 27 Mayıs ve Adnan Menderesi konuşacağız. Ben 82 doğumlu olduğum için Adnan Menderes benim için bir hikayeydi. Özellikle gazeteci olduktan sonra geçmiş dönemlerle alakalı belgeseller izledim. Siyasal yargılamalar, dava esnasında yaşanan olaylar, sonrasında yaşanan idamlar, idamlara verilen tepkiler, bunların hepsi benim için hikâyeydi. Sonra biraz büyüdüm ve lise sona geldiğimde 28 Şubat'la karşılaştım. Bu benim için somut bir olaydı. Tabii ki 1960, 1980 darbesi gibi bir darbe değildi ama onu da babam gözleriyle görmüştü. Sonrasında bir gün bir akşam 20:00 - 21:00 sularında telefonum çaldı yirmi üç yaşında ki kuzenim bana şunu söyledi: “Köprüden geçen son araç benim aracım. Asker köprüyü kapattı. Neler oluyor bir bilgin var mı?” Hiç ihtimal vermedim, “Polis kapatmıştır, muhtemelen terörle alakalı bir durum vardır.” dedim. Sonra anladım. O an darbelerle dair her şeyi çok hızlı biçimde tekrar yaşadım. İki ses beni çok rahatlattı, 1. Ordu Komutanı Org. Ümit Dündar'ın sesi, Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın sesi. İki bomba benim kalbime düştü. Bir tanesi meclise atılan bomba, diğeri Gölbaşı Özel Harekat'a atılan bomba. 15 Temmuz'u yaşamadan önce darbelerle alakalı, şöyle düşünüyordum: “Bu darbeleri neden bu kadar fazla konuşuyoruz.” 15 Temmuz'dan sonra ne yaptım biliyor musunuz? Darbeleri asla unutturmamak için ben ve arkadaşlarım 15 Temmuz Derneği'ni kurduk. Türkiye'nin belki siyasi tarihinin en hareketli dönemlerinden birinde gazetecilik yapma gibi bir şansım oldu. Bugün gazeteciliğe girmeme, televizyon hayatına başlamama sebep olan isimlerden biri olan Hüseyin Kocabıyık ile aynı panelde olmaktan çok gururluyum. AK Parti İzmir Milletvekili Sayın Hüseyin Kocabıyık ve AK Parti Manisa Milletvekili Sayın Selçuk Özdağ ile tarihimizi, Menderes'i konuşacağız. 27 Mayıs'ın ne anlama geldiğini, önemini ve etkilerini bize anlatır mısınız?

Selçuk Özdağ

AK Parti Manisa Milletvekili

Selçuk Özdağ :

Sayın Valim Sn. Rektörüm çok değerli milletvekili arkadaşlarım çok değerli vatandaşlar, ben 12 Eylül'ü yaşadım. 12 Eylül öncesi gençlik lideriydim. 7 yıl cezaevinde kaldım. Bir yılı hücrede, 68 günü işkencede, toplamda 7 yıl ve dört cezaevinde. Sonra 28 Şubat'ı yaşadım. 28 Şubat döneminde de yine rahat durmadım, haksızlıklara başkaldırdım. Üç defa üniversiteden ayrıldım. İki buçuk yıl işsiz kaldım. Ve girdiğim işlerden de hep atıldım. Eve geldiğim zaman eşim bana şunu söyledi: “İyi ki yapmışsın, benim maaşım bize yeter.” Eşim bana hep moral verdi. Böylece biraz daha cesur oldum. Sonrada biliyorsunuz 15 Temmuz'u yaşadık. 15 Temmuz'da Başbakanla darbeyi ben haber verdim. Milletvekillerini, bakanları, ilçe başkanlarını aradım. Arkadaşlarımı, danışmanlarımı sokağa davet ettim. Tweet atarak, “Meydan okuyoruz. Seçilmiş iradeye sahip çıkacağız. TBMM ye sahip çıkacağız. Vesayetçilere Türkiye'yi bırakmayacağız.” silahımı aldım. Çankaya köşkünde Sayın Başbakanla görüşmemde şunu söylemiştim: “Darbe oluyor, bir konuşma yapın veya biz arkadaşlarla inip bir konuşma yapalım. Büyük ihtimalle bu darbeyi paralelciler yapıyor.” Kendisine sonraki görüşmemizde “Efendim Genel Kurmay başkanına, Yaşar Paşa'ya ulaştınız mı?” diye sordum. “Ulaşamıyorum.” dedi. Çankaya Köşküne gittiğimde Süleyman Soylu Bey ordaydı ve daha sonra yedi sekiz arkadaş birlikte bir süreç yönettik. Ardından da meclis başkanımız geldi oraya. “Bakanlar burada kalsın bizler parlamentoya gidelim.” dedik. Çünkü bu darbe başarılı olursa, biz parlamentoda ölelim istedik.

Değerli dinleyiciler, Türkiye çok önemli bir coğrafya. Bedel isteyen bir coğrafyada kalıyoruz. Geçmişte burada uzun soluklu kalmak isteyenlerin iki

gücü olması gerekiyordu, büyük bir ekonomi ve büyük bir ordu. Bizans, Roma, Nidya, Selçuklu, Osmanlı gibi büyük imparatorluklar geldiler geçtiler buradan. Yavuz'lar, Fatih'ler, İskender'ler hepsinin büyük orduları ve büyük ekonomileri vardı. Sonra imparatorluklar dönemi yıkıldı. Ulus devletler inşa edildi. Ulus devletlerinde üç şeyin olması gerekiyor, yine büyük ekonomi, büyük ordu, bunların yanı sıra, büyük demokrasi. Fakat bu ordu öyle her on yılda bir hastalık gibi darbe yapmayacak. Türkiye Cumhuriyeti devleti, imparatorluklar yıkıldıktan sonra kuruldu. Yıkılırken Churchill'in bir sözünü hatırlatmak istiyorum, “Çanakkale'ye gelirken sağ kolumuzu arkamıza bağlarız. Sol kolumuzla bu Türkleri ezer geçeriz.” Bize hep şunu söylediler: “Geldiğiniz yere geri gidin.” Alparslan'a, Fatihe, Yavuza, Abdülhamit'e, Mustafa Kemal'e, Enver Pasa'ya Çanakkale'de, daha sonra Adnan Menderes'e, Özal'a Erbakan'a, Türkeş'e, Muhsin Yazıcıoğlu'na şimdi de Recep Tayyip Erdoğan'a geldiğiniz yere geri gidin dediler. “Gitmiyor musunuz? Küçük ölçekli devlet olun. Size ancak kişi başına 8000 dolar düşen Türkiye vaat ederiz. Bunun dışına çıkmayacaksınız ve küçük ölçekli devlet olarak yaşayacaksınız.” Aynı Churchill devlet kurulduktan sonra da şunu söylüyor: “Bu Türkler 85 kilodur, 90'a çıkmamalı, 80'ne inmemeliler. Ne olmalıdır ne ölmelidir. Türkler sürünmelidir.” ve ardından biliyorsunuz Cumhuriyet kuruldu. Cumhuriyet'le birlikte başarısız çok partili dönemler yaşandı. Hitler'in, Mussoliniler'in, Stalinler'in var. Böyle bir ortamda Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor. Bu devletin kurulduktan sonraki her kanununu tartışırız. Ardından da ikinci cihan harbi, tek

parti dönemi. Rusya'da biz Türkler olarak Hitler'in galip geleceğini düşünüyoruz fakat Stalin galip geliyor. Stalin bizden Kars Ardahan'ı ve boğazları istiyor. Biz bu kez batı dünyasına yüz çevirip NATO'ya girelim, Birleşmiş Milletler'e girelim diyoruz. Bu Türkiye için bir sığınma, bir irtica etmeydi. Korktu, çaresizdi. Gücü yoktu. NATO ve Birleşmiş Milletler bizden bir şeyler istedi. "Çok partili hayata geçerseniz sizi NATO'ya alırız. Sizi Birleşmiş Milletlere alırız." dediler ve biz çok partili hayata katıldık. Adnan Menderes ve arkadaşları bir parti kurdular. Menderes biliyorsunuz Aydın'lı ve zengin bir ailenin çocuğu. Kurtuluş Savaşı'nda da çetelerle beraber dağlara çıkıp, efelerle birlikte Yunan'a meydan okuyan bir insan. Ardından da cumhuriyet halk partisine milletvekili olup sonra çok partili hayat ile Demokrat Parti'yi kurdu. "Yeter söz milletin" diyerek yola çıktılar. İşte orada çok dikkatli bir şekilde takip edildik. Biz zaten tarih sahnesine çıktığımız andan itibaren takip ediliyoruz. Dünyada iki unsur var ki çok takip edildi birisi milletler içinde Türk milleti ta Orta Asya'dan çıktığından beri takip ediliyor. Çinliler takip etti, Ruslar takip etti, Araplar takip etti. Batı takip etti. Hep takip ediliyoruz. Diğer de peygamberler içerisinde Musa a.s. çok takip edildi. Çünkü öldürülecekti. Biz takip edildiğimizden Menderesle beraber bir daha takibe uğradık. Menderes dünyayı, zamanın ruhunu doğru okuyan bir lider ve böyle bir ortamda biz kalkınma hamlelerini başlatıyoruz. Yeniden tarih sahnesinde, tarihle barışarak. Biz "Acaba bir şeyler yapabilir miyiz?" diye gayret sarf ediyoruz. Fakat bir hatamız var. Biz cumhuriyeti kurduktan sonra çok ciddi şekilde imparatorluğumuzla kavga ettik, tarihle kavga ettik. Eğer etmemiş olsaydık, biz bunlarla da devam etseydik kamplaşma ve kutuplaşma

olmayacaktı. Bu kamplaşma ve kutuplaşmayı maalesef tarih şuurundan, kültür şuurumuzdan, dil şuurundan uzaklaştığımız için yaptık. Demokrat Parti'yle, Cumhuriyet Halk Partisi'ni de araç olmaktan çıkarttık, amaç haline dönüştürdük. Partiler araçtır, amaç değildir. Amaç milletin mutluluğu, zenginliği, özgürlüğü ve devletimizin gücüdür. Dünya sıralamasında ön sıralamalara gelmenizdir. Allah'ın ve milletin rızasını kazanmak tarihte yer edinmektir. İşte böyle bir ortamda bu kamplaşma ve kutuplaşma başladı. Kamplaşma neyi doğurdu? Cumhuriyet Halk Partililerle, Demokrat Partililer, Müslüman olmalarına rağmen birbirlerinden kız alıp kız vermediler. Aynı mezarlıklara gömülmediler. Aynı camilerde namaz kılmadılar. Bu kamplaşma ve kutuplaşma hala Türkiye'de var, devam ediyor.

Menderes zaman zaman Çine çayının yanına gelir burada Çine çayının taşkınlarını seyrederek, “Burası çiftçi memleketi, insanlar pamuktan geçiniyorlar. Ulubat'tan geçiniyorlar. Taşkınlar bitti. Herkes fakir. El elde, el başta yine çıplağız. Buraya bir baraj yapacağım” der. “Bu barajda taşkınları önleyeceğim. Modern sulamaya geçeceğim. Elektrik üreteceğim.” der. Sonra biliyorsunuz seçimleri kazanır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok partili sisteme girdiğimizde en çok oy alan lider olma unvanı hala ondadır. %58'le iktidar olmuştur. Kendisi eğer darbe olmasaydı, yine seçim olsaydı, yine aynı şekilde birinci olacaktı. Ama belki oylarında düşüş olacaktı. Çünkü öyle söyleniyordu. CHP yükseliyor, Menderes aşağı doğru iniyor diyorlardı ve bir gece yarısı darbe oldu. Türkiye'de ilk darbe Menderes'le başladı. Menderes'e yapılan darbe 1960'da yapılandı. Türk Silahlı Kuvvetlerini tenzih ederim, ordumuzun güçlü

olması lazım ama o ordunun demokrasiye inanması lazım. O ordu salih bir hastalık gibi, her on yılda bir darbe yapmayacak. Seni beğenmedi mi en iyi ben bilirim demeyecek. Bu millet doğruyu seçemez, bu millet doğru milletvekilleriyle yola çıkamaz, doğru hükümetler kuramaz demeyecek. Gerçek demokrasilerde bütün senaryoları halk yazar, bütün oyları halk dağıtır. Ne asker dağıtır, ne adına F tipi dediğimiz cemaat dağıtır ne timli ve şantajcı sermayederler dağıtır ne timli ve şantajcı medya patronları dağıtır ne de oligarşi bürokrasi dağıtır sadece ve sadece halk dağıtır. Halktan başka güç yoktur. Menderes'i darbe olduktan sonra bir er tokatlar. Ben 12 Eylül'ü yaşadım. Üniversiteyi bitirmiş genç bir adamdım. Ellerime kelepçe vurulduğu zaman rahatsız oldum. İdeallerim vardı. Hayallerim vardı. “Bunlar niye benim ellerime kelepçe vuruyorlar” dedim. “Ben meşru bir derneğin başkanımı” dedim. Menderes'i hayal ettim. Nasıl tahammül etmiş böyle bir davranışa. Kendisini zaman zaman sigarayla imtihan etmişler. Cezaevine bir gün eşi Berrin Hanım ziyarete geldiğinde ona şunu söylüyor: “Bir çıksam buradan, bir çıksam Çine Çayı'nın yanına gitsem. Orada söğütlerin içinde serin bir uykuya dalsam. Bir daha siyaset yapmasam.” Churchill uzantıları dediler ki, “Anadolu çocukları siyaset yapmayacak, korkutacağız onları” ve Menderesle arkadaşlarını korkuttular. Siyaset kuruluyla bir memleket kalkınır. Eğer siyaset kurulu varsa o memlekette demokrasiden bahsedebilirsiniz.

Darbeler araştırma komisyonu üyesiyken ilk parlamentoya girdiğimizde bir referandum yapılmıştı. O referanduma evet kampanyası yürüttüm. Hani onlar diyordu ya cezaevinde besleyecek miyiz biz bunları, tabi ki asacağız diyordu. O dönemde gençlerin iktidar olduğu yoktur efendim. Hep gençlerin omuzlarına birileri basarak iktidar olmuşlardır. Bizi dövüştürdüler biz dövüşmedik. Bize

konuşmayı tartışmayı öğretmeleri gerekirken bize dövüşmeyi öğrettiler. Biz delikanlıyız. Biz dövüşürüz. Heyecanlıyız zaten, millet olarak da biraz heyecanlıyız. Taa Orta Asya'dan dövüşe dövüşe gelmişiz bu topraklara. Demirel'e şunu sordum, “Sayın Cumhurbaşkanım niye şapkanızı alıp gittiniz. Neden direnmediniz, ölseydiniz.” dedim. “Korktum kardeşim, korktum.” dedi. “Elimde neyim vardı?” dedi. “Onların elinde silah vardı. Korku da insanın fitratına uygun.” dedi. Demirel “Başbakan oldum. Giresun'a gittim. Giresun da o meşhur şapkamla fötr şapkamla halkı selamlıyorum. Halk mutlu, ben mutluyum, galibim. Siyasetçi iki şeyden hoşlanır dedi. Bir alkıştan, bir oydan. Oyu da ben almışım. Başbakan olmuşum yanıma bir adam geldi bana bir resim gösterdi 'Anladın mı?' dedi. Biraz duraksadım yürüdüm. Biraz sonra yine yanıma geldi. Yine aynı şeyi söyledi. O resme bir baktım ki Menderes'in idama giderken ki resmi.” Anadolu çocuklarını Menderes'in resmiyle korkuttular. Bu memlekette Başbakan olanlar Başbakanlık koltuğuna oturdukları zaman arkalarında sadece Mustafa Kemal'in resmini görmezler, Menderes'in idam edildiğinin resmini de hayal ettirirler. Sözümüzden çıkmayın, çizgimizi bozmayın. Size küçük ölçekli devlet olma rolü biçiyoruz. Bunun dışına çıkamazsınız. Orta ölçekli olmayacaksınız. Büyük ölçekli Japonya, Almanya olmayacaksınız. Size ancak demokrasiyi bu şekilde biçiyoruz. Parlamentoya gidiyoruz parlamentoda bir söz var, “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” diyor. Hiçbir zaman milletin olmuyor Bize diyorlar ki siz muktedir olmayacaksınız, siz iktidar olmayacaksınız siz hükümet olacaksınız. Zaman zaman kirli ve şantajcı medya patronlarıyla beraber sermaye patronları zaman zaman oligarşi bürokratlar ve de cuntacı askerler bize “Sen kimsin ben senin ortağınım diyor.” Ne zaman ortak olduk? Biz milletle ortağız.

Değerli arkadaşlar bizi önce Menderes'in resmiyle korkuttular, sonra siyasetçilere şantaj yaptılar, vaatlerde bulundular. Sözün özü şu arkadaşlar, darbeler kötüdür. Bütün darbeler lanetlenmelidir. Türkiye'de 1960 darbesini alkışlayan olduğu gibi 1960 darbesine tu kaka diyenler oldu. 1980'i alkışlayanlar olduğu gibi tu kaka diyenler oldu. 28 Şubat'a da aynı şekildeydi. 15 Temmuz'la beraber Türkiye'de herkes darbeler kötüdür diyor, sağcılar da solcular da. Menderes darbeye maruz kaldığında Türk ekonomisi çok iyiydi. Enflasyon aşağıda, kalkınma hızımız yüksek, paramızın değeri vardı. Demirel'e darbe yaptıklarında da aynı şekilde enflasyon aşağıda, kalkınma hızı yüksek, paramız değerliydi. 1980 de beraber hükümet kuran Demirel'e, Türkeş'e, Erbakan'a yapılan da aynı şekildeydi. 28 Şubat'ta Sayın Erbakan döneminde de aynı şekildeydi. 17-25 Aralık'tan önce, 15 Temmuz'dan önce Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a yapılan ekonomi darbesi ve aynı zamanda bir noktada siyasi darbeydi. Bu darbelerin tamamı ekonomik olarak büyüdüğünüz zaman yapıyor. Bu darbeler bize üç şey olarak zarar verdi: Bir ekonomimize zarar verdi. Türkiye'yi %50 fakirleştirdi. İki demokrasimize zarar verdi. Demokrasiyi içselleştiremedik. Biz partileri din olarak algılıyoruz. Takım tutar gibi parti tutuyoruz. Üçüncü olarak da milletleşme sürecimizi dumura uğrattılar. Anadolu toprakları imparatorluk partisidir. İmparatorluk partisinde her ırk vardır. Boşnaklar vardır, Zazalar vardır, Çerkezler vardır, Kürtler vardır, Türkmenler vardır. Burada her ırk vardır. Çünkü imparatorluk partisisiniz. Siz kaçtınız geldiniz. Son limana, son sığınağa, son kaleye. Burada bir milletleşme

süreci olması gerekir. Milletleşme süreci evlilikle olur, milletleşme süreci okullarla olur, milletleşme süreci eğitimle olur, milletleşme süreci askerlikle olur, milletleşme sürecimizi dumura uğratırlarsa orada herkes bir noktada minnetini değil de etnik sesini ön plana çıkarmaya başlar. O nedenle buna dikkat etmemiz gerekiyordu. Bunu dumura uğratan ikinci unsur terör oldu. En önemli unsur da PKK oldu. Hala devam ediyor. Milletleşme sürecimizi dumura uğratmak istiyorlar. Ben sözlerimi şöyle tamamlamak istiyorum. Menderes bütün eksiklerine rağmen insandı, siyasetçiydi ben o dönemi çok iyi okumuş birisiyim ve daha sonra 1980 öncesini yaşamış birisiyim bütün siyasi partilerin o dönemdeki tutanaklarını mecliste okudum. Turan Fevzioğlu'ndan tutun da Demirel'den Türkeş'e kadar bunları özellikle inceledim. Milletvekili olduktan sonra baktım ki bu çatışma noktası bir yerlere doğru götürüyor insanları kutuplaştırıyor. Dilimize çok dikkat etmemiz gerekiyor. Siyaset kurumunda Menderes'in hataları vardı, eksikleri vardı ama bu eksikler az darbeye kesinlikle bir gerekçe olamaz. Darbelerin arkasında batı var. Darbelerin arkasında egemen güçler var, darbelerin arkasında Türkiye'yi büyütme isteyenler var. Çünkü siz büyürseniz siz Özbekistan değilsiniz, siz Irak değilsiniz, siz Kuveyt değilsiniz, siz Suudi Arabistan değilsiniz, siz Lidya değilsiniz, siz Cezayir değilsiniz. Sizin büyük bir imparatorluğun bahçesinde beş bin yıllık bir tarihiniz var. Dünyada kurulan beş büyük imparatorluğu siz kurdunuz. Büyük Hun, büyük Osmanlı ve büyük Selçuklu'yu kurdunuz ve küllerinizden Türkiye Cumhuriyeti devletini inşa ettiniz. Böyle bir ortamda

geliyorsunuz Türkiye'de yeniden diyorsunuz ki birileriyle beraber Menderesle Özal'la, Demirel'le, Erbakan'la, Türkeş'le sonra da Recep Tayyip Erdoğan'la aynısını diyorsun ki biz büyük olacağız. Genlerimizde büyüklük var. O zaman başına belalar yağıyor. Menderes'e olanların aynısını bugün Recep Tayyip Erdoğan'a yapıyorlar, Özal'a yapılanların Demirel'e yapılanların altı defa aynısını ona yapıyorlar. Şimdi Recep Tayyip Erdoğan'a yapıyorlar mesele bir şahsı ön plana çıkartmak için söylemiyorum sakın yanlış anlamayın. Şahıs da cumhurbaşkanıdır. Benim de genel başkanımıdır. Ama buna rağmen liderler çok önemlidir.

Alparslan'la hiç Selçuklunun yıkıldığı dönemler bir midir? Hiç Fatih'le Vahdettin bir midir? Yavuz'la hiç 3. Murat bir midir? 4. Mustafa bir midir? Liderler çok önemlidir. Biz liderlik kültüründen geliyoruz. Menderes'e yapılanlar sadece ve sadece Türkiye'nin büyüme hamlelerinin karşılığıydı. Demokrasiye geçme noktasında çalışma ve çabalarıydı. Ve de aynı zamanda milletleştirme sürecini arttırmasıydı. Yani okullu olmak, askerlik yaptırmak ve de memuriyet yaptırmaktı. Bu memuriyette çok önemliydi. Menderes özellikle Mustafa Kemal zamanında başlamıştı. Ama Menderes'te çok hızlandı. Menderes “Aydın'da doğup büyüyenler, Aydın'da askerlik yapamazlar.” dedi. “Aydın'da memuriyet yapamazlar.” dedi. Onlar gidecekler doğuda yapacaklar, Trakya da yapacaklar, bir roman kıızıyla evlenecekler dedi. “Bir Çerkez'le bir Laz'la evlenecek. Herkes milletleşecek.” dedi. İşte o milletleşme süreci de batı dünyasını rahatsız etti.

Ben Sayın Rektöre teşekkür ederim. Geçen yıl da buraya geldim. Konuşma yaptım, darbeler kötüdür. Bir daha darbe mi? Asla. Yine darbe olur mu? Olur. Türkiye'de eğer milletleşme sürecini tamamlayamazsanız, eğer Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliğini sağlayamazsanız, eğer Türkiye'de kalkınmada, özellikle ekonomide gelir dağıtımını adaletli tahsis edemezseniz. Bunlar sizin yumuşak karnınızdır. Birileri bunları kaşır. Eğer bunları yaparsanız size darbe yapamazlar. Şimdi ekonomik darbeye karşı karşıyayız. Zaten bütün Amerikan'ın ve Batı dünyasının Afrika'da, Orta Asya'da, Ön Asya'da son beş, altı aydır nasıl darbeler yaptıklarını inceliyorum. Cezayir'dekini, Libya'dakini, Sudan'dakini, Somali'dekini bunları inceliyorum. Afganistan'a bakıyorum. Biraz Pakistan'a baktım. Irak'takini, Kuveyt'tekini. Zaten Türkiye'dekini biliyoruz. Bakıyorum tüm başımıza gelenlerin hepsini orda yapmışlar. Sarıkız, ay ışığı, balyoz, ergenekon darbe girişimleri, gezi olayları, kobani olayları. Recep Tayip Erdoğan 2010 yılına kadar sadece başbakandı, muktedir değildi. 2010 dan itibaren muktedir olmaya başladı. O zamana kadar kendisine küçük küçük uyarılarda bulundular. Muktedir olmaya başlayınca da bu uyarıları yüksek ölçekli, deprem haline getirmek istediler. Son çare şunu yapmışlar. Ekonomik olarak imtihan etmişler, doları yükseltmişler, alım gücünü zayıflatmışlar, cari açığı fazlaştırmışlar. Orada bir şey daha yapmışlar. Fakirleri sokağa çekmişler. Mezhebe ve partileşmeye, özellikle partilileşmeye, ideolojikleşmeye meydan açmışlar, alan açmışlar. Onlardaki kimi etnik yapı, kimi mezhepsel yapı nedeniyle, kimisi de ideolojik parti nedeniyle sokağa çıktı. En çok da fakirler çıkmış sokağa. Aynen Mısır'da yaptıkları gibi, sonra darbe olmuş.

Darbe olmasın. Hepimiz çok okuyalım ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti tarihini çok iyi bilelim. Menderes'e yapılanları, Özal'a yapılanları, Demirel'e yapılanları, Erbakan'a yapılanları, Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a yapılanları bilebilirsek eğer bu tür darbelerle ilgili yayınlar, filmler, belgeseller, Türkiye'de çekilirse, eğer bu millet acılarımıza ortak olursa Menderes'in acısına, siyasetçilerin acısına, gençlerin acısına ortak olabilirse o zaman birileri darbe yapamaz. Birileri askerleri kullanamaz, birileri zaman zaman patronları, birileri F tipi dediğimiz bir yapıyı kullanamaz bunun için dikkat etmemiz gerekiyor.

Zeynep Bayramoğlu :

Normalde ben hiçbir moderasyon yaptığım oturumda yarım saat kadar konuşmaya izin vermemişimdir ama sayın vekilimizin zaman sıkıntısı olduğu için uzun bir konuşma yaptı kendisine çok teşekkür ediyorum. Bundan sonraki konuşmayı soru cevap şeklinde yapalım Hüseyin bey. Darbelerle alakalı konu biraz sıkıcı gibi geliyor ama 15 Temmuz'dan sonra ne kadar önemli olduğunu anladık. Şimdi hem bölgenin milletvekili olduğunuz hem de basın kökenli olduğunuz için darbelerle alakalı biraz daha serbest bırakacağım sizi. Çünkü 15 Temmuz'un çok içindeydiniz, çok kalbindeydiniz. Sözü size bırakıyorum.

Hüseyin Kocabıyık

AK Parti İzmir Milletvekili

Hüseyin Kocabıyık:

Bu panelin konusu Demokrat Parti, 27 Mayıs. Öncelikle o konuda düşüncelerimi ifade edeyim. Benim hep üzüntü duyduğum şey bizim demokrasi tarihimizin aynı zamanda bir darbeler tarihi olmasıdır. Darbeler anayasadan tutunda toplum hayatınıza kadar siyasi düzeninize kadar her şeyi baştan aşağı etkilemiş hadiselerdir. Ama Türkiye'nin bir darbeler külliyatı yoktur. Darbelere karşı üniversitelerimizde çok esaslı akademik çalışmalar da yoktur. Bu nedenle bu konulara karşı malumatı büyük oranda biyografilerde, anı kitaplarında öğrenmişsinizdir.

Sempozyumun ikincisi Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde yapılıyor. Sayın Rektör hocamız bu konuyu çok ciddiye alıyor ve çok üzerinde duruyor. Bu ilk kez gördüğümüz bir şey. Buradan bir darbe külliyatı çıkıyor. Birinci aşaması tamamlandı. Bu çok kıymetli bir şeydir, sevindiricidir. Bunun için tebrik ediyorum.

Zeynep Bayramoğlu :

Zaten kendisi de konuşmasında “Eğer bir çalışma yapılacaksa onun yeri burasıdır.” demişti. Hem merhumun adını alması hem de bölgesi nedeniyle bu çok doğru bir yaklaşım. Farklı görüşlere sahip, farklı siyasi insanların bir araya geldiği bir havuz olarak görülebilecek bu yerde herkesin kendi zaviyesinden de darbeyi anlatması kıymetli bir şeydir.

Hüseyin Kocabıyık :

Şimdi elliyle altmış arasına bir bütün olarak bakalım. Elliyle altmış arası bir on senelik dönem. Bu on senelik dönemde ne oldu? O on senede rahmetli Adnan

Menderes'in oğlu Aydın Menderes ile çok vakit geçirirdik. Kendisi birinci sınıf bir entelektüeldi. O şunu söylerdi: "14 Mayıs 1950'yle, 15 Mayıs 1950 tarihleri geceyle gündüz kadar farklıdır. Bir kere yiğit düştüğü yerden kalkar sözü var ya o gerçekleşmişti. Memleketin semalarında ezan sesi duyulmaya başladığı andan itibaren zaten şaheser yeniden uyanmıştı. 14 Mayıs şafağı denilen şey budur." Bakın on senede bu elliyle altmış arasında Kürt sorunu yoktur biliyor musunuz? Ben televizyonlarda akademisyenlerle konuştuğumda kaç kere bunu sordum. On dört senede hiç kimse bu ülkede Kürt sorunu gösteremez. Neden gösteremez? Millete değer vermenin verdiği duyguyla ve demokrasinin verdiği araçlarla Menderes bu işi çözmüş. Nasıl çözmüş? Mesela Kürt vatandaşlarımızın kıymet verdiği bir takım şahsiyetlerin çocuklarını veya torunlarını almış gelmiş, yaşlarını büyütmüş milletvekili yapmış. Bu insanlara, "Devletinize küsmeyin, geçmişte tarihte ne olduysa oldu. Bakın biz sizin TBMM'de de temsilcileriniz olmasına imkân veriyoruz. Biz sizi ciddiye alıyoruz, değer veriyoruz." Bu duyguyu vermiş ve elliyle altmış arasında Kürt sorunu yok. Elliyle altmış arasında çok ilginçtir alevi sorunu da yok. Demokrasinin temsil edebilme aracıyla çözmüş bu işi. İki tane alevi postu vardı o zaman, biri Malatya'da İzzettin Önder'in babası, o alevi dedesidir, post biriminde oturuyor. Onu almış Demokrat Parti milletvekili yapmış. İkinci post Hacı Bektaş Veli postu, Ulusoylar meşhur onların büyüklerini almış milletvekili yapmış. Siyasal sistem içinde temsil ediliyorlar.

Demokrasi işlevini yerine getiriyor. Mesela azınlıklar problemi diye bir şey yok. Büyük oranda azınlık var ve Lozan'dan dolayı onların hakları var. Bütün

azınlıkların temsilcileri var. “Demokrat Parti’de milletvekili olarak Rum, Yahudi var o zaman 7 Eylül 1955’de İstanbul’daki azınlıklara o büyük yağma niye oldu?” Diyeceksiniz. Niye olduğunu 1990’lı yıllarda öğrendik. Gazeteci Fatih Güllakoğlu bir kitapta da yer verdi. Org. Sarp Yirmibeşoğluyla bir röportaj yaptı. Sabri Yirmibeşoğlu övünerek dedi ki, “6-7 Eylül olayları bizim Özel Harp Teşkilatı’nın yaptığı en müthiş operasyondur.” Nitekim Yassı Ada Mahkemeleri’nde Menderes yargılanırken 6-7 Eylül olaylarında hiçbir suçlamaya maruz kalmamıştır. Çünkü hükümetin bir alakası yoktur. O bir derin devlettir.

Zeynep Bayramoğlu :

Şimdi Menderesin bu tavrını söylediğinizde aklıma şu geldi. Acaba Türk siyasetinde merkeze oturmaanın mimarı kendisi midir? Yani herkesi bir araya toplamanın...

Hüseyin Kocabıyık :

Demokrat Parti’de muhafazakâr insanlar var ama kendisini laiklikle tarif eden insanlar da var. Mesela 27 Mayıs gecesi harp okulunun binasının penceresinden atılan Namık Gedik o da Aydın’lı’dır. Rahmetli oğluyla tanışma fırsatı buldum. Namık Gedik bize anlatılanlara göre cuma namazına gitmezmiş. Ama dindar bir adammış. Böyle insanlar var, böyle çeşitlilik var. Toplumun her kesimi, aleviler bile 1950’yle 1960 arasında demokrat partiye oy verdiler. Kürtler hakeza öyle, muhafazakâr dünya öyle, şehirliler öyle. Çok önemli bir şey daha var. Bunu ben Türkiye’ye anlatmaya çalışıyorum. Bu kendi fikrim değil,

uluslararası literatürde görüyorum. Dünyada en sağlıklı göç hareketi, 1950'yle 60 arasında olmuştur. Köyden her gelen şehirde bir problem yaşamadan iş bulmuş. Şehirlerin gelişmesine, memleketin kalkınmasına katkıda bulunmuş.

1950'de Demokrat Parti iktidara geldiğinde Türkiye at nalı çivisi ithal ediyordu. Atlı arabayla ulaşım yapılıyordu. 1950-60 arasında başardığımız en önemli şeylerden birisi şudur, bu memleket jandarma ve tahsildar baskısı ile karşı karşıyaydı. Özellikle nüfusun %90'ı köyde yaşıyordu. Jandarma köye geldiği zaman, tahsildar köye geldiği zaman orada yaşayan insanlar için bir felaketti. Devlet ortakçı gibi köylünün ürettiği ne varsa bir kısmına el koyuyor, götürüyor. Tahsildar baskısı, zulmü diye tarihimizde bir kavram var. 1950'de jandarma ve tahsildar baskısı kalkmıştır. Millet ekonomik hürriyetine kavuşmuştur. Şehirlere bakın, 1950 yılında şurada yaşayan bir insan 7 km ilerisindeki kasabaya, şehre hayatında bir kere gidemiyor, gitmiyor. Sadece askerlik nedeniyle dışarı çıkabiliyor. Şehre gelmeye başlamış vatandaş, şehrin ekonomisinin bir parçası olmaya başlamış ve Türkiye gelişmiştir. Özgürlükler konusunda çok devasa bir yeni dönem başlamıştır. Bakın kırklı yıllarda Aşık Veysel, Ankara'da Tandoğan Meydanı'na gidiyor. Aşık Veysel'i almıyorlar. Sokakta gezemezsin kasketle, Ahmet Şair araya giriyor. Bir otele yerleştiriyor. Bütün bunları tatmıştır millet, sonra yeniden efendi olmuştur 1950-1960 arasında bunlar olmuştur gençlerin bilhassa bunları bilmesi gerekiyor

Zeynep Bayramoğlu :

Siz 50-60 arasında bir devrim oldu diyorsunuz yani.

Hüseyin Kocabıyık :

Zaten rahmetli Menderes şöyle demişti, “En büyük inkılap demokrasi inkılabıdır.”

Zeynep Bayramoğlu :

Atatürkçü Düşünce Derneği'nden dün atılan mesaj şu şekildeydi: “27 Mayıs 1960 devrimi siyasal iktidarı on yıl elinde bulunduran karşı devrimi durdurmuştur. Devrimin getirdiği yeni anayasası ise, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlılık bilinciyle hazırlanmıştır. Şimdi bunları neden soruyorum? Açıkçası Atatürkçü Düşünce Derneği'nin de Atatürk'ü tekeline almasının çok rahatsız edici bir şey olduğunu düşünüyorum. Tüm ülke geneli için bunu da kabul etmiyorum. Aynı Türk bayrağını bir dönem cumhuriyet mitinglerinde CHP'nin sahiplenmesi, kabullenmesi ve bir türlü elinden bırakmaması gibi. Şimdi siz bunu halk devrimi olarak nitelendiriyorsunuz ama bir taraf da karşı devrim olarak niteliyor. Neden bu kadar farklı iki bakış açısı var.

Hüseyin Kocabıyık :

Bu bir cehalet. Cehalet dediğimiz şey bazen çeşitli dernekler, siyasal partiler gibi belli statülerin ağzından ortaya dökülebiliyor. Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenmiş iki temel ilke vardır. Cumhuriyet bu iki temel üzerine kurulmuştur. Bu benim şahsi görüşüm değildir, tarihi gerçek olması yanında Mustafa Kemal'in kendi ifadesidir. Bunlardan birisi tam istiklal, tam bağımsızlık, ikincisi “Egemenlik kayıtsız

şartsız milletindir.” Şimdi 1950 yılına gelene kadar egemenlik milletin şeklinde ifade edebileceğimiz bir sistem yok, tek parti dönemi buna faşizm diyebilirsiniz de, demek istemezseniz de demezsiniz. Ama tek parti dönemi, devletin vatandaşı her anlamda sınırladığı, devletin vatandaşına söz hakkı vermediği, usulen seçimlerin yapıldığı, böyle bir dönem.

1950'de çok partili bir hayat, ilk defa seçim yapılıyor ve entrikasız, kansız, darbesiz, dürüst, düzgün bir seçim yapılıyor ve millet kendi temsilcilerini egemenliğin sahibi olarak seçiyor. Bu 1950-60 arasında oturmuş sistem. Yani 1950-60 arasındaki döneme o derneğin söylediği gibi bir şey söylemek ancak cehalet kelimesiyle açıklanabilir. 1950-60 arasındaki dönemin en önemli özelliklerden birisi de Menderes bu ülkeye demokrasiyi o kadar yerleştirmiş, oturtturmuştur ki, 1960'da, 71'de 80'de, 28 Şubat'ta darbecilerin hiç biri üç yıldan fazla duramamışlardır. Tekrar demokrasiye dönmek zorunda hissetmişlerdir. Şunu unutmayalım, bir darbe yapan general veya siyasetçi hiç gitmemek üzere siyaset yapar. Öyle geleyim bir süre sonra yönetimi sivillere bırakayım gideyim diye darbe yapmaz. Bu işin tabiatında vardır.

Zeynep Bayramoğlu :

Türk siyaset tarihinde eski olan askerlerin sıkça iddia ettiği şekilde değil yani. Eskiden bu döneme dair belgeseller izlediğimde şunlar söyleniyordu: “Bir şeyler yolundan çıkmıştı. Biz sadece kısa bir süre düzeltmek için gelmiştik, ondan sonra gidecektik.” Ama ben birazda şöyle görüyorum, halkı sürekli düzeltilmeye muhtaç olan veya siyaseti sürekli düzeltilmeye muhtaç olan bir araç olarak gördüğünüzde o zaman demokrasiden bahsedemiyoruz. Bir de

sürekli şunu düşünürdüm ve kafamda bir türlü çözemezdim, neden kendi değerlerine, kendi tarihine, özellikle Osmanlı sonrası, o damarların kesilmesi döneminden bahsediyorum, neden bunu sürekli bilmemeyi, aydın olmanın bir numaralı şartı sayan, aşağılamayı entelektüel olmanın gereği sayan insanlar var etrafımızda. Çok uzun zaman bunları yaşadık. Cumhuriyet mitingleri, 28 Şubat benim şahit olduğum şeyler. Sonra ben derdimin devasını, sabrımın şifasını Franz Fanon'da buldum. Onun çok küçük bir sesiyle pencere açmak istiyorum, özellikle genç arkadaşlar varsa okumalarını da tavsiye ediyorum. Franz Fanon diyor ki “ Sizi sömürgeleştirenlerin sizde yarattığı en büyük yıkım zamanla sizin kendinize onların gözüyle bakmanızı sağlamaktır.” yani bizim gençlerimize, Osmanlı son döneminde jön Türklerde görebiliriz veya son dönem geçlerde sıkça gördüğümüz bir şey bu. Kendi değerlerimize yabancılaşmamızın nedeni bu aslında. Sömürgeleştirme, o zihinsel sömürgeleştirme sizin kendi gözünüzden bakmanızı öğretiyor ve siz aşağıda görüyorsunuz değerleri.

Hüseyin Kocabıyık :

Evet buna oryantalizm diyorlar. Yani oryantalist bakış nedir?

Zeynep Bayramoğlu :

Bu bakışın Harbiye'de olduğunu görüyoruz.

Hüseyin Kocabıyık :

Bu bakışa maruz kalmış veyahut bu zihniyetin içine düşmüş insanlar vatan haini falan değildi. Bunların çoğu vatanları için öldüler.

Zeynep Bayramoğlu :
Yanlış yerden bakıyorlar.

Hüseyin Kocabıyık :

Sosyal hayatın içerisinde kendi toplumlarıyla, kendi ülkeleriyle, gelecekleriyle değerlendirmelerinde bu insanlar maalesef bir müdahale edilmiş zihin topluluklarıdır. Bakın oryantalizm şudur ki; batı icadıdır, batılılar bizim gibi topluluklara özellikle Türklere, Müslüman toplumlara şöyle bakıyorlar. Tamam, öyle bir toplum var, böyle insanlar var, dinleri var ama bunlar medeni değil, bunlar nasıl medenileşecekler, bunlar kendi kendine medenileşemezler. Bunu biz medenileştireceğiz. Bu insanları, batılılar medenileştirecek. Buna oryantalizm diyorlar.

Zeynep Bayramoğlu :

Bu bakışın tezahürlerinde, siyasette 28 Şubat'ta gördük. Sonrasında gördük. Hala da görmeye devam ediyoruz.

Hüseyin Kocabıyık :

Zaten açtığınız mevzu önemli bir mevzu. Bu darbeler ne oluyor sorusu, buradan bir cevap çıkartabiliyoruz. Şimdi tarihin belli yerlerinden bunu 2. Mahmut dönemine kadar götürebilirsiniz. Böyle bir zihnimize dönük bir saldırı var. Batı Medeniyeti tarafından şimdi bu saldırının belli etkileri oluyor. Belli iktidar dönemlerinin sahibi olabiliyor. Özellikle demokrasi burada çok önem taşıyor. Demokrasi sıradan sokaktaki, sıradan insanlar gibi köylünün, işçinin,

kendilerini ifade etme haklarını, kararlarını, toplum yönetimine yansıtma imkânı veriyor. Şimdi ne vakit ki batının elimizde oluşturduğu bu zinciri, kelepçeyi kırmaya dönük bir yükseliş olsun, mesela Menderesten niye nefret ettiler nefret demenin çok sebebi var dediğimiz türde insanların kendilerinin toplumun eğitimli olarak görenlerin birçok sebebi var ama iki önemli sebep var. Bir tanesi Menderes döneminde köyden şehre büyük miktarda göç oldu. Köylüler geldiler şehre, oradaki imkânlardan yararlandılar. Şehirlere yeni bir canlılık getirdiler. Şehirlerde örgütlemiş, sosyal örgütlenmesi öteden beri güçlü olan kesimler birtakım birlikler, kendisini batılı diyen, batıcı diyen, bunların rantçısı oldular. Ne yani dediler; hasolar, memolar mı bizi yönetecek? Meşhur laflarıydı. İkinci sebep de Menderes bir şey yaptı. 1950 yılına gelindiğinde Türkiye'de on üç tane insan var. Türkiye'de on üç tane şehirde doğru düzgün elektrik var. Köyler elektriksiz, yol, su ve baraj yok. Birkaç tane küçük baraj dışında böyle bir Türkiye. Şimdi Menderes'in ilk yaptığı şeylerden bir tanesi büyük çapta taşrada, ilçelerde, köylerde, okullaşmayı teşvik etmiştir. Çocuklar zeki zaten, nüfusun %90'ı köylerde okula gidiyor. Zeki çocuklar yatılı liselere geliyor, ortaokullara liselere geliyor, oradan üniversitelere gidiyor. Türkiye'nin sosyolojisi değişiyor o yıllarda ve köy çocukları devlet mühendisi oluyorlar.

Zeynep Bayramoğlu :

Sayın bakanımın az evvel kendinden verdiği örnek çok güzel değil miydi? Bir tütün amelesinin oğlu olarak önce başarılı bir sanayici oldum, sonra da bakan oldum dedi.

Hüseyin Kocabıyık :

İşte Türkiye'yi kırk yıl yönetmiş çoban sürüsü diye aşağıladılar. Başbakanlık döneminde Isparta'nın köyünden gelen bir köylü çocuğu, Özal bir öğretmen çocuğu.

Zeynep Bayramoğlu :

1950-60 darbesini çok güzel anlattınız. Ama bir de seçimler hakkından birkaç cümlenizi almak istiyorum.

Hüseyin Kocabıyık :

Ben aşağı yukarı otuz yıldır siyaseti izlerim. Lise yıllarımdan beri, bunun 25 yılında siyasetin mutfağında bulundum. Tansu Çiller'in baş danışmanıydım. Daha sonra rahmetli Aydın Menderes'le çok uzun yıllarımız geçti. Bir bakıma bizim siyasetteki hocamızdır. Aydın Menderes'le birlikte çok uzun yıllarımız geçti ve siyasi danışmanlık yaptım. İki şeyi çok önemsedim, birincisi 1950-60 arasının önemi de budur Menderesin siyasi tarihimizdeki en önemli yaptığı başardığı iş de budur. Türkiye 1950'yle birlikte hilesiz, kansız, entrikasız serbest seçim yapabilmeyi başardı. Bakıyorum hala siyasetçilerimiz bile bunun

yeterince farkında değil. Dünyada bu işi başarabilen 25-30 ülke vardır entrikasız ve hilesiz seçimi başarabilen. Bu milletin hem demokrasiye olan yatkınlığını hem de bizim medeni bir millet olduğumuzu gösterir. Dolayısıyla bazı seçimler vardır ki millet hayatında bunlar çok önemlidir. Yeni karar dönemi der İspanyol filozof Ortega Gasset, bir karar dönemini başlatır. O milletlerin tarihi açısından belirleyici, geleceği açısından, mesela 14 Mayıs 1950 seçimi böyle bir seçim, yepyeni bir dönem başlamıştır. Mesela 1965 seçimi çok önemli bir seçimdir. 65-69 döneminde Türkiye'de çok ciddi bir kalkınma, Menderes'in o temellerini attığı, geliştirdiği şey biraz daha geriye götürmüştür. Şehirleşmeler, köyden kente göç olgusu çok başarılı bir şekilde yönetilmiştir. Mesela 1983 seçimleri çok önemlidir. Rahmetli Özal daha önemlisi de Türkiye'de hakikaten bir zihniyet dönüşümü Menderes çizgisine bağlı olarak gerçekleştirmiştir. 2000-2002 seçimi tarihimizdeki en önemli seçimlerdir. Bence ancak 1950'yle 2002 mukayese edilebilir. Bu on altı yılın hikâyesi bu. Geçen Afrin Savaşı'nı yaptık. Ben ayrıca Milli Savunma Komisyonu üyesiyim. İstihbarat ve Güvenlik Komisyonu üyesiyim. Bu işlere de meraklı birisiyim. Geçen gün gözyaşlarımı tutmakta zorlandım. Bu ülke 1964 yılında çıkartma yapamadı. Başımız ambargolarla beladan kurtulmadı. Kıbrıs çıkartmasını 1974'te yaptık. Bugün Afrin'e biz neredeyse %70 -75 yerli silahlarla savaşa girdik. Menderes çizgisi kalkınma için hem maddi kalkınma hem manevi kalkınma, bu çizgi devam ediyor. Ama 1950 ve diğer saydığım seçimlerde dahil belki bu seçimlerin hepsinden daha önemli olan 24 Haziran seçimleri olacaktır. Sebebi de şudur, Karlofça'dan bu tarafa Türkiye ilk kez kendi tarihsel mirasına uygun, kendi tarihsel misyonuna uygun emperyalist

dünyaya, o sömürgeci zihniyete bir karşı koyuş, bir direniş ortaya koyuyor. Üstelik bu karşı koyuş, çaresizlik içinde bir direniş değil. Onlarla eşit şartlarda, yani tank mı al sana tank, top mu alsana top, insansız hava aracı ben de yapıyorum. Medeniyete dair gelişmeyi başarmış bir toplum olarak, bir direnç, bir karşı koyuş, bunlarla eşit bir refah, böyle bir dönem. Yeni sisteme geçiyoruz Türk milletinin yapısına uygun, bu coğrafyanın yapısına uygun bir yeni sistem. Parlamenter sistem bize çok uygun değil. Biz buna darbeler tarihi diyoruz. Biraz önce vekilimiz Selçuk bey darbe yine olur dedi. Evet, bu parlamenter sistem devam ederse olur. Çünkü bu darbe üreten bir sistem, bu coğrafyada böyle işliyor. Burası Almanya değil, Norveç değil. Başkanlık sisteminde darbeler olmaz. Başkanlık sistemi halkı direkt temsil eden, halkın her kesiminin temsiline dayalı bir sistem. Bakın en küçük partiler bile parlamentoya giriyor güzel değil mi? Bu seçimler asıl niye önemli. Yüzyıl önce bu topraklarda emperyalistler geldiler. Buraya çöktüler. Bizim içimiz yandı. Biz hiçbir şey yapamadık. Biliyor musunuz niye? Gücümüz yoktu. O masaya oturtmadılar. Şimdi yüzyıl geçti, emperyalistler geldiler, yine çökmek istiyorlar. Daha küçük parçalara ayırmak istiyorlar. Yönetmek istiyorlar. Şimdi biz bu masaya oturacağız dedik ve Fırat Kalkanı, Afrin oturduk masadayız. 24 Haziran niye önemli, şimdi bu masaya oturtularsa oturduk, millet gücüyle, silah gücüyle oturduk. Öyle yalvararak oturmadık. Şimdi siz bu masaya otursunuz karşınızdaki büyük güçler sizin yüzünüze bakmaz. Siz o masaya oturmuşsunuz ama sizin arkanıza bakar Orada üç şeyi görmek ister, bir güçlü olguğu görmek ister, iki devlet teşkilatı karşındakini destekliyor mu acaba, arkasında mı ona bakar. Bu ikisinden daha önemli olan bu adamın arkasında halk var mı diye bakar. Batılının, emperyalistin en korktuğu şeyde budur. Bir siyasi liderin arkasında halk varsa ona fazla ilişemez, üzerine fazla gelemes. Şimdi 24 Haziran'da ortaya çıkacak sonuç o masada oturacak emperyalistlerle karşı karşıya oturup hem kendi milletini, hem kendi kültür coğrafyamızın hukukunu, hakkını koruyacak adamın arkasında halkın olup olmayacağına, kontrol edilebilir bir güçlü ordunun devlet dediğimiz bu mekanizmanın milletin seçtiklerinin arkasında olup olmayacağını belirleyecek bir seçimdir. Dolayısıyla da bu seçim, tarihimiz açısından, son derece önemlidir.

Zeynep Bayramoğlu :

Son derece önemli bir seçim biliyorsunuz. Biz son beş seçimdir çok önemli seçimler yapıyoruz. Özellikle son altı yıldır yaşadığımız süreç, hatta MİT kriziyle başlayan süreç, belki bir ülkenin tüm siyasi tarihinde yaşayacağı şeyleri altı yılda yaşattı bize, çok dayanıklıymışız. Çok da güçlüymüşüz. Onu da anlamış olduk. Önümüzde bir seçim var. Oldukça kritik bir seçim. Ne olursa olsun vatan için, memleket için en hayırlısı olsun. Tekrar hatırlatmakta fayda var Sayın Bakan Zeybekçi'nin de söylediği gibi "Menderes'in idamı karanlıksa, 15 Temmuz sabahtı." Bakan Bey çok da güzel söyledi.

Hüseyin Kocabıyık :

Bugün sabah İzmir Havaalanı'na indim. Dünyanın en güzel havaalanı. Adnan Menderes Havaalanı. Türkiye'nin en güzel üniversitelerinden biri Aydın Adnan Menderes Üniversitesi. Belki tarihi sürekliliği ve bu milletin büyük süreklilik içindeki bilincini ifade ediyor. Bu çok önemli. 24 Haziran ve bundan sonraki başka seçimlerde bu irade ve bu sağlam mantık geçerli olacaktır. 27 Mayıs darbecilerinden sorsan beş tanesinin ismini ben bile zor bilirim ama Adnan Menderes her şekilde yaşıyor. Adnan Menderes'in ruhu muazzez darbecilerin ruhu muazzer oluyor. Son sözüm şu sordunuz ya, 24 Haziran'da Türkiye yaptığı 104 seçim gibi özgür, kavgasız, entrikasız milli iradeyi oluşturacak, seçecek. Milli irade belirleyecek kendisini ve bütün bu olup bitenler tesadüf değil yükseliş çağı başlıyor, bununla da iftihar edin.

Zeynep Bayramoğlu :

Toparlamak gerekirse önümüzdeki seçimde ne olursa olsun tekrar söylüyorum vatan için millet için hayırlısı olsun. Darbeleri konuştuk madem 15 Temmuz şehitleri, Sayın Adnan Menderes ve iki arkadaşının ve memleketi korumak için hayatını kaybetmiş bütün polislerin ve askerlerimizin ruhları için bir fatiha okuyup kapatalım isterseniz çok teşekkür ediyoruz.

PANEL

FİLİSTİN İNTİFADASI VE KUDÜS

28.05.2018 / Saat: 11.00 - 12.30

İNSAMER Başkanı : **Dr. Ahmet Emin Dağ** (Moderatör)
Filistin Devleti Kudüs İşleri Bakanı Siyasi Ateşesi : **Said Dawoud**
HAMAS Eski Sözcüsü : **Sami Ebu Zuhri**
ANKA Teknoloji Üniversitesi Rektörü : **Prof. Dr. Mehmet Çelik**
Yeni Akit Gazetesi Yazarı : **Abdurrahman Dilipak**

Dr. Ahmet Emin Dağ

 İSAMER Başkanı
 Moderatör

Sayın öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler hepinizi sevgiyle muhabbetle selamlıyorum. 2. Uluslararası Darbe Sempozyumu'nda Filistin intifadası ve Kudüs Özel Oturumu'nu da konuşmak üzere inşallah misafirlerimizle beraber huzurlarınızdayız. Tabii diğer salonlarda Türkiye'nin tecrübe ettiği darbeler konuşuluyor. Bu özel oturumda biz Amerikan darbesini daha çok konuşacağız. Özellikle hepinizin hatırlayacağı üzere geçen yılın sonlarında ABD başkanı Donald Trump ABD Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma konusundaki kararını açıklamasıyla başlayan gerilim, bunda iki hafta önce Nekbe'nin yıl dönümünde 14 Mayıs tarihinde bu yanlış kararın uygulamaya geçirilmesiyle birlikte Orta Doğu'da bir kaos durumu başlattı. Tabi sadece Filistin'de değil, başta Türkiye olmak üzere İslam Dünyasının her yerinde infiale yol açan bu süreç aynı zamanda Orta Doğu'nun geleceğiyle ilgili olarak da yeni bir dönem başlattı. İnşallah biz bu gün misafirlerimizle beraber bu sorunu konuşacağız. Geleceğin bu bölgeye ve bize neler getirmeye çalıştığını Kudüs ve Filistin çerçevesinde anlamaya ve anlatmaya gayret edeceğiz. Tabii bunu yaparken mevcut tabloya şöyle bir baktığımızda, sadece Filistin değil Suriye, Irak, Libya, Yemen hatta kısmen İran, Lübnan gibi ülkelerde devam etmekte olan sıcak savaşlar ve gerilimler bize, Orta Doğu'da ulus devletlerin ya da oluşmaya çalışan devletlerin bir çözülme ve dağılma sürecine girdiğinin göstermekte. Tıpkı Osmanlı'nın 1918'den itibaren bölgeden çekilmesine benzer bir parçalanma süreci yaşanıyor. O dönemde parçalanma İngiliz ve Fransız sömürge yönetimiyle sonuçlanmıştı. 25 – 30 yıl boyunca bu sömürge devletleri, bölgeyi kendi istedikleri gibi dizayn edip, kendi çıkarlarına uygun devletler kurmuşlardır. Bu dönem de sanki Osmanlı sonrası yapılan dizaynın belki daha küçük ülkelerle etnik ve mezhebi bazda yeni devletler oluşturarak bölmektir. Böylece Arap ve İslam devletlerini ve toplumlarını giderek

zayıflatırken bir taraftan da siyonist rejim İsrail'i giderek güçlendiren bir süreçte şahitlik etmekteyiz. Dolayısıyla bu Trump'un almış olduğu Kudüs Kararı rastgele alınmış bir karar olarak görmek yerine Orta Doğu'nun dizayn çalışmalarının bir parçası olarak okumak daha isabetli olur. Çünkü zamanlama olarak baktığımızda Orta Doğu devletlerinin her birinde bir iç savaş, iç gerilim ve bir travma hali söz konusudur. Batılı ülkeler bu ülkelere adeta silah pompalarken, savaşın yaşanmadığı zengin ülkelerde Katar, Suudi Arabistan, Kuvvet gibi birbirlerine karşı ya da o devam etmekte olan iç savaşlara kullanılmak üzere milyarlarca dolar değerinde bu silahları o bölgelere taşımakla meşguller. Şu an Orta Doğu'nun manzarası içinde kimsenin Kudüs'le ilgilenecek hali ve mecali görünmüyor. Hali olan tek ülke var o da Türkiye ama gelin görün ki Türkiye'nin bu avantajlı konumunu, bu uluslararası sempozyumun yapılmasına vesile olan gerek içerden gerekse dışardan darbelerle sabote etme yönünde çabalar ve girişimler hiçbir zaman bitmedi. Biri bitiyor, biri başlıyor. Dolayısıyla ülkede yaşanan bu süreçleri de Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesinden ve özellikle İsrail'in devleşmesinden bağımsız göremeyiz. Ben sözü hemen değerli misafirimiz Filistin Devleti Kudüs İşleri Bakanı Siyasi Ataşesi Sayın Said Dawoud' a bırakmak istiyorum.

Said Dawoud

Filistin Devleti Kudüs İşleri Bakanı
Siyasi Ateşesi

Ramazanınız mübarek olsun. Gelecek Ramazan'da inşallah, düzgün bir Filistin, Kudüs İslam âleminin bütünlüğü sağlanır. Ramazan ayını huzurla barışla karşılarız. İlk önce Adnan Menderes Üniversitesine bu sempozyum için çok teşekkür ediyorum. Özellikle Türk halkına, devlet adamlarına, herkese Filistin Halkı'na destekleriniz için teşekkür ediyorum. Filistin'in, Türkiye için çok önemli olduğunu düşünüyorum. 15 Temmuz'da demokrasi kuvvetiyle aklınızla fikrinizle nasıl kazandıysanız, inşallah Filistin'de aynı fikirle akılla kazanabiliriz, kazanacağız. Kanuni Sultan Süleyman'ın torunlarına, Kudüs'ün kuşatma sorununa karşı çıkan 2. Abdülhamit, İsrail'in kurulmasına itiraz eden çok büyük bir Osmanlı Komutanı. Mavi Marmara olayı şehitlerin kardeşlerine, böyle güzel bir halka, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a çok teşekkür ediyorum. İnşallah 2016'daki olay, son darbe olacak ve bundan sonra hiç darbe olmayacak. Darbeciler her zaman intikamcıdırlar. Konuşmalarımda ve şehrimdeki üniversitenin profesörü olarak “Türkiye'nin demokrasi kuvvetini ve haksızlığa karşı dik duruşunu, öğrencilerime devamlı anlatıyorum. Türkiye'nin güzel bir örnek olduğunu düşünüyorum. İnşallah biz de huzurumuza, demokrasimize Türkiye gibi kavuşacağız. Kızım Türkiye'ye gideceğimi duyunca “Recep Tayyip Erdoğan'ı göreceksin?”, dedi. Ben de “Recep Tayyip Erdoğan'ı sizin gözlerinizde görüyorum.” dedim. Kudüs'ten Gazze Şehitlerine essalamüalekum ve rahmettullah. ABD konsolosluğunun İsrail'e taşınmasını konuşacağız. Kudüs'ün çok eski bir şehir olduğunu herkes biliyor. Washington'dan daha eski. Başkent Washington insanoğlunun kanını elleriyle kurutuyor ama Kudüs'ün adil ve asaletli bir şehir olduğunu biliyoruz. Biz Filistin halkı olarak Kudüs için endişelenmiyoruz. Çünkü, Arap halkı, Hristiyanlar ve herkes için ortak bir şehir. Bütün dünyadaki bilim adamları, tarih bilimciler, eğitimciler biliyor ve söylüyorlar. ABD'nin başkanı olan Trump'ın hiçbir tarihte bu coğrafyaya ait olmadığını ve haklı olmadığını

biliyor. İsrail zulmü bitecektir. ABD desteklese de desteklemese de bir gün bitecektir. Dünya tarihinde kazanan diğer İslam Devletleri gibi, biz de kazanacağız inşallah.

İsrail siyaseti hakkında konuşacağım. İsrail Kudüs'ü işgal ettikten sonra bütün insanlık suçlarını işledi, insan haklarını yok saydı. İnsanları katletti. Kudüs'te İslam tarihini silmek için her türlü yola başvuruyor. 67'den beri Kudüs'ü yıkmaya çalışıyorlar ve yavaş yavaş yıkıyorlar. Kudüs'e karşı her türlü savaş ilan ediyorlar. Din, siyaset, ekonomik, psikolojik, maddi, manevi her türlü baskıyla bizi yıldırmaya çalışıyorlar. İsrail siyaseti açık seçik ortadadır. İsrail ne yaptığını bilmiyor. Müslüman âlemi olarak bilmemiz gereken bir şey var. Bizi inandırmaya çalıştıkları bir şey var. İsrail halkı en iyi halk ve bu güzel şehri Allah'tan bir emir olarak İsrail'e verilmiş gibi empoze etmeye çalışıyorlar. Yahudi dininde İsrail kanı asil kan olarak biliniyor. Bu yüzden İsrail politikası ırkçı faşistlik üzerine kuruluyor. İsrail'in politikasının anlamamız için kültürüne ve geçmişine bakmamız gerekir. Politikalarının temelinde din ırkçılığı yatıyor. Filistin Halkı olarak Türkiye Cumhurbaşkanı'na desteklerine, Türkiye halkına çok teşekkür ediyorum. Dünyaya karşı Türkiye, Filistin'i savundu. Filistin'e, Kudüs'e halkımıza, tarihimize, kardeşliğimize dinimize sahip çıktıkları için çok teşekkür ediyorum. Desteklerinizin devam edeceğini biliyorum. İnşallah çok yakında Filistin özgürlüğüne kavuşacak inşallah. Selamünaleyküm.

Dr. Ahmet Emin Dağ :

Sayın Said Dawoud Filistin Devleti Kudüs İşleri Bakanı Siyasi Ataşesi kendisine çok teşekkür ediyoruz. Sıcak temenni ve duygularla süslediği konuşmasında ben 5 tane önemli tespiti sizlerin dikkatine sunmak istiyorum. Öncelikle Türkiye tarihi ve Kudüs'ün birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu ifade etti. Osmanlı tarihinde neredeyse 400 yüzyıldan fazla aynı ülkenin vatandaşydık. Bir diğer husus Kudüs Washington'dan 5 bin yıl daha eski. Bu gün bölgeyle ilgili önemli kararların hepsi planlı alınıyor. Hiç kimseye bir şey sorulmuyor. 1917'deki Balfour Depremi, siyonist göçleri başlatan deklarasyon 1917'de Londra'da alınmıştı. İsrail'i kuran 181 sayılı Birleşmiş Milletler kararı 1942'de New York'ta alındı. Kudüs'ü Siyonistlere hediye olarak sunan karar 2017'de Washington'da alındı. Bölgenin kaderi ile ilgili alınan hayati kararların hepsinde, bölge insanına soran yok. Ama gelin görün ki; Kudüs Avrupa devletlerinden tarihsel anlamda 5 bin yıl daha eskidir. Öte yandan Trump'la ilgili hoşuma giden bir cümlesi oldu Sayın Dawoud'un. "Trump ne tarih, ne coğrafya, ne de ahlak konusunda tek bir kitap, tek bir satır okumuş değil." Kudüs'ün Yahudileştirilmesi çabalarına ve siyasetine dikkat çekti kendisi. Bu önemli çünkü Kudüs fiziki olarak demografik olarak bugün, bir 50 yıl önceki Kudüs değil artık. Tamamen Yahudileştirilmiş bir kentten bahsediyoruz. Diğer bir husus da Siyonizmin bir ırkçılık olduğu tespiti. Yine bu Birleşmiş Milletler kararında da var ama her kararında olduğu gibi Siyonistler söz konusu olduğunda bir yaptırım yok. Bir de Filistin'de diğer bir aktör var, HAMAS. HAMAS eski sözcülerinden Sayın Sami Ebu Zuhri konuğumuz. Kendisini görüşlerini almak üzere kürsüye bekliyoruz.

Sami Ebu Zuhri

HAMAS Eski Sözcüsü

Allah'ın selamı üzerinizde olsun. Bu toplantıyı düzenleyen herkese çok teşekkür ederim. Türkiye ve halkına şükranlarımı sunuyorum. Bazı konular hakkında konuşmak istiyorum. İlk önce Kudüs sizin için ne demektir? Kudüs Müslümanlar için ve Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V.) için ilk kiblemiz mabedimizdir. Her namaz kıldığımızda bunu düşünmemiz lazım. Hz. Muhammed (S.A.V.) daha önce namaz kılmak için Kudüs'e yöneliyordu. Şimdi ise Kabe'ye yöneliyoruz. Kudüs, Merveyi İsra gecesinin olduğu kutsal bir mekandır. Kudüs Muhammed (S.A.V.) in bütün medeniyetlerle birlikte namaz kıldığı yerdir. Bu yüzden biz sıradan bir şehir hakkında konuşmuyoruz. Müslüman âleminin kutsal bir şehridir. İkinci olarak Kudüs Türkiye için ne demektir? Filistin için Kudüs neyse, Türkiye için de odur. Kudüs sadece Filistin'in değil. Kudüs Tüm Müslümanların özellikle Türk Halkının ortak değeridir. Kudüs'e giden ilk Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman'ın gördüğü ilk şey kuşatma ve zulüm. Sultan Süleyman buna son vermiştir. Bu yüzden Süleyman ismi Filistin'de çok yaygındır. Mescitle, sokaklar, okullar hep Sultan Süleyman adıyla adlandırıldı. Bunu bir mesaj olarak iletelim. Kudüs hem bizim, hem sizin, hem tüm İslam âleminindir. Düşünün Kudüs bunca tehlike arasında, ya İstanbul böyle bir tehlikede olsaydı ne yapardınız? Ne düşünürdünüz? Kudüs kıtlıkla, fakirlikle, yıkılmakla her şeyle tehdit ediliyor. Türkiye halkına çok büyük sorumluluk düşüyor. Trump'ın aldığı kararıyla ilgili gizli bir planı var. Kudüs'ü, İsrail'in başkenti yapmasındaki amaç tehdit ile Filistin'i ve Kudüs'ü bitirmek. İslam âlemini yaralamak, itibarını düşürmek. Bu kararının devamını getirmek istiyor. Filistin Halkı olarak Trump' a karşı çıkacağız bunu tüm dünya görececek. Gazze'deki direnişimiz en güzel örnektir. Binlerce kişi korkusuzca direnip İsrail'e karşı dimdik durdu. Hala korkusuzca ayakta direniyoruz. 150 şehit, 15 bin yaralı var. Gazze bu insanlık dışı karara karşı durmak için çok şey kaybetti. Gazze kuşatma altında olduğu halde, hala

inançlı ve korkusuz. Öyle ağır bir kuşatma oldu ki; çoğu evde ekmek bile yok ama hala Filistin halkı Kudüs için savaşıyor. 2 hafta önce bildiğiniz üzere 62 kişi şehit edildi. İsrail bu katliamla, Filistin Halkını susturacağını sanıyor. Annelerden birisi oğlu şehit olduğunda “Keşke ben de ölse.” diyor. Şunu bilsinler ki; Filistin halkı dimdik korkusuzca ayakta duracak, 1967'den işgal bitene kadar. Aynı desteği Türkiye'den de bekliyoruz. Elhamdülillah Türkiye tüm İslam âlemi için bir sembol olarak gösteriliyor. Biz Türk halkından ve Cumhurbaşkanından çok gururluyuz. Türkiye, Osmanlı'nın adaletini devam ettirmeye çalışıyor. Türkiye Cumhurbaşkanının, alınan insanlık dışı kararlar hakkındaki sözleri bizi gururlandırdı. Sözlerinden biri iktisadi ve ekonomik yaptırımlar, doların yükselmesi, Türk Lirasının düşmesi bunlar da darbelerin bir çeşidi. Biz Filistin olarak bu yaptırımlara, bu tehlikelere boyun eğmeyeceğiz. Türkiye'nin; Kudüs ve Filistin'in yanındaki onurlu duruşu devam edecek buna inanıyorum ve yapılan bu ekonomik darbelere karşı Türkiye ayakta duracak. Türkiye böyle devam edecek, tüm Müslümanlar gibi. İsrail'den kurtulabilmek için tüm gücümüzle savaşıyoruz. İktisadi, ekonomik, fikri, askeri ve kültürel olarak savaşağız. İsrail silah zoruyla toprağıımızı nasıl aldıysa, biz de aynı kuvvetle alacağız buna inanıyorum. Çocuklarımıza öğrettiğimiz en önemli şey; bu bir kurtuluş savaşıdır. Gazze'deki diriliş sadece basit bir diriliş değildir. Müslüman tarihinin sahiplenilmesi açısından halkın dirilişidir. Bir anne düşünün oğlunun şehit olmasına sevinen gurur duyan. Böyle anneler oldukça zafer bizimdir, İnşallah. ABD, İsrail'e sözler vermiş olabilir ama biz bunları gerçekleştirmelerine izin vermeyeceğiz. Kudüs Müslümanların ve Türklerin. Hiçbir zaman İsrail'e ait olmadı ki. Trump'un planı kabul edilmeyecek ve gerçekleşmeyecek. Bu planlar nasıl kabul görebilir ki şimdiden halkımızın, Müslümanların ve Türkiye'nin direnişi siyasi duruşunu

görebiliyoruz. Türkiye'nin mevki ve makamlarından halkından, Filistin'i Kudüs'ü ziyaret etmek için gelmek isteyen çok kişi var. İnşallah Filistin'i, Kudüs'ü alacağız Mescidi Aksa'da da namaz kılacağız. Türk Halkına ve Cumhurbaşkanına gönülden çok teşekkür ediyorum. Esselamu ve Rahmetullah.

Dr. Ahmet Emin Dağ :

Sayın Zuhri'ye çok teşekkür ediyorum. Üç tane not aldım. Hemen sizlerle paylaşmak isterim. Öncelikle Sayın Zuhri Kudüs'ün Müslümanlar için önemine değindi. Kudüs sadece siyasi konu değil. Dini boyutu var. Her hangi bir şehir değil. Kudüs'ten bahsediyoruz. İlk kıblemizden bahsediyoruz. Dolayısıyla, Kudüs söz konusu olduğunda, bizim diğer ülkeler gibi bakma lüksümüz yok. Orası bizim için çevresi mübarek kılınmış ve bu ilahi emirle ilan edilmiş bir bölgedir. Kuran-ı Kerim'in tasdiklediği bir kutsal yerden bahsediyoruz. Bunu vurguladı kendisi. Peygamberler diyarı olmasından bahsetti. Gerçekten bunu tekrardan hatırlamamız gerekiyor bu vesileyle. Çünkü dünyanın her hangi bir yerin parçasından daha fazla peygamber oraya ayak basmış, yürümüştür. Kuran-ı Kerim'de ilk aklımıza gelen Hz. İsa, Musa, Zekeriya, Yahya. İlahi mucizelere en çok muhatap olan kara parçası gibi. Diğer bir hususta, Türkler için öneminden bahsetti. Kudüs konusu; sadece o bir avuç 4,5 – 5 milyon nüfuslu Filistin halkının omuzlarına yüklenecek kadar hafif bir konu değil. Bütün İslam Dünyasının kiblesinden bahsediyoruz ve diyoruz ki; 5 milyon nüfuslu Filistin ölsün, şehit olsun, dul kalsın, ne yapsa yapsın. Dolayısıyla, böyle bir dengesizliğe meyil vermemek lazım, özellikle Türkiye'nin tarihsel sorumluluğu da var. Konuşmasında da bahsetmişti misafirimiz “İstanbul işgal edilirse ne hissederseniz, Kudüs'te işgal edildiğinde aynı şeyleri hissetmeniz lazım.” diyerek bunun önemini vurguladı. Üçüncü bir notumda şu olacak. Filistinliler Trump ile ilgili ne derlerse hafif kalıyor. En çarpıcı cümlelerinden biri “Trump Yahudileri çok seviyorsa, ülkesinde istediği yeri, istedikleri kadar toprak versin Siyonistlere ama Kudüs bizindir ve bizim kalacak.” diyor. Bunun için kolay kolay vazgeçmeyeceğiz. Filistin halkı olarak direnişe devam edeceğiz. Sadece birkaç ayda 150 şehit verdik. 15 binden fazla yaralımız var. Buna rağmen geri adım atmayacağız. Türkiye'den çok şey bekliyor, kendisi bir Filistinli olarak. Gazze'deki direnişe dikkat çekti. Ben de onu özellikle belirtmek isterim. Orda 2 milyon insan yaşıyor, açık hava hapishanesi gibi. Bir tarafı Siyonist rejimistler, diğer tarafı Sisi yönetimindeki Mısır, bir tarafı da Akdeniz'den kuşatılmış. Dünyaya iki çıkışı var. Ya İsrail ya da Mısır'dan. İsrail zaten izin vermiyor. Mısırdan o da keyfi izin veriyor. Ramazan ayında izin vermişti ama çoğu zaman ne yaralıların ne de yardım gelmesine izin vermiyor. Dolayısıyla, “Gazze halkı hem toprak hem de yaşama mücadelesi veriyor.” dedi Sayın Zuhri kendisine çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi de sözü Anka Teknoloji Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Çelik hocama bırakacağım.

Prof. Dr. Mehmet Çelik

ANKA Teknoloji Üniversitesi Rektörü

Sözlerime başlarken herkesi sevgiyle saygıyla selamlıyorum. Sene 1967, ben 13 yaşındayım. Elâzığ'da camiden çıktık ve bağırıyoruz. Kahrolsun İsrail, yaşasın Kudüs. Kudüs Müslümandır, Müslüman kalacaktır. O gün o sloganları attım, 65 yaşında Beyazıt Camii'sinden çıkarken baktım ki aynı sloganlar atılıyor. Bu son olaylardan sonra Sayın Cumhurbaşkanımızın konuşurken hepimiz hatırlayacaksınız arkasında 4 tane harita vardı. 1947 Yahudilerin, Filistin topraklarındaki sahip oldukları topraklar, Filistin toprakları %5 kadardı. Anlata anlata en son 2018'e gelindiği zaman Filistin topraklarının %85'ine hâkimler. Şunu kabul etmemiz gerekiyor. İflas etmiş bir Kudüs politikası. İslam dünyasının hiçbir ülkesinin bir Kudüs politikası dosyası olmamıştır. Türkiye'nin var mı? Bırakın başkasını. Yoktur böyle bir projesi. Sadece “Kudüs'ü vermeyiz.”. Kudüs gidiyor elden. Bizim genlerimizde işin kolaycılığı. 1840 yılına kadar bakın Tanzimat Osmanlıda bir tane askeri baş yoktur. Hani bazılarının aklına gelir. Mehterin çalgısı vardır, sözleri yoktur. Tabur imamı, alay imamı diye bir kadro yoktu subaylar arasında. 1840 ile 1920 arasında 80 senede 750 tane askeri marş yazdık ve bunları besteledik. Bu 750 tane benim tespit ettiklerim. 1840'lara kadar marşınız yoktu. O Mohaç'ta, Malazgirt'te, Sırp Sındığı'nda, Kosova'da neler çaldınız. Neden 1840 ile 1920 arasında 80 senede 750 tane askeri marş oluyor? Neden tabur imamı diye, alay imamı diye bir şeyler icat ediyorsunuz? Çünkü elinizdeki top 500 metreye top atıyor. Elin oğlu 1500 metreye gülle atınca, askerinizi gaza getirmenin en kolay yolu, ayet hadis okutuyor tabur imamlarına alay imamlarına, askere de marş söyletmek. Bu sünnetullaha aykırıdır, bu İslami bir şey değildir. Sen sadece Kuran'daki ayetleri Allah'ın ayeti zannediyorsun. Kâinat ayetleri de vardır, suyun 100 derecede kaynaması Allah'ın ayetidir. İnsan sadece onu buldu. Bütün fizik kuralları Allah'ın ayetleridir. Kimya formülleri Allah'ın ayetleridir. Uhut'ta “Muhammed gerçekten Allah'ın peygamberi olsaydı Allah orda ona yardım

ederdi.” dediler. Orda Müslümanlar sünnetullahı uymadıkları için yenilgiye uğramışlardır. Şimdi Kudüs meselesine dönelim. Aynı şeyler söyleniyor ilk kiblemiz, miraç yani tabur imamlarının ayet ve hadislerle bir yerlere bir şeyler ruhlarımızı kandırmaktan farklı bir şey değil ki. Bölüşemediğiniz nedir? Biraz kısaca tarihçesinden bahsedelim. İlk olarak Kudüs’ü Yahudiler kurmamış. Oranın yerli halkı Filistin halkının bölge halkının şehri, Hz. Davut geldi orayı fethetti. Oranın Yahudilerden önce kutsiyet kazanması da, Hz. Süleyman’ın o inşa ettiği Süleyman mabedi dediğimiz mescittir. Adam sanat tarihçisi 60 yaşındaki profesör yazmış okudum makalelerini, Mescidi Aksa orasıdır. Kimisi de Kible Mescidi’ni gösteriyor, Mescidi Aksa haremın adıdır. O bütün bölgenin adıdır. Süphanelezi İsrâ diye başlayan o surede Mescidi Aksa ifadesi o bölgenin tam adıdır. Süleyman mabedini de içine alır. Ondan sonra o mabetle burası kutsiyet kazandı. Yahudilerin ora olmazsa Süleyman mabedi olmazsa dinlerini icra edemeyecekleri bir durumdalar, 2000 senedir kurban icra edemiyorlar. Yahudi dininde Tevrat’taki levililer bölümü yani 100 sayfa aşağı yukarı. Yahudilikte her gün için bir kurban bu işte o mabette oluyormuş işte bunu yapamıyorlar. Peygamberlerinin büyük kısmı da orda. Onlar için kutsiyeti var. Biz kabul etmesek de var. Mesela Zeytin Dağı’nın alt tarafında vadinin orada bir mezarlıkları var. İnançlarına göre Mesih o yere inecek. Orada bir mezarın fiyatı 5 Milyon dolardır. “Alabilir miyiz?” dedim. “Size sıra gelmez ömrün yetmez.” dediler. Yahudilerde çok para var. Onun biraz üzerinde yani Zeytin Dağı’nda aynı bizim Ebu Kubeys gibi, Hz İsa’nın orda, Ebabili Aşareyi aynen Hz. Peygamberin Kureyş’lilere yaptığı hitap gibi bir hitabı var. İncil’deki şeriat kısmı da sadece orası. İsa Mesih Hristiyanlara göre oraya inecek. Orda da mezarlıklar var. Orada ki mezarlık Hristiyanlara daha makul fiyata 2 Milyon

dolar. Şimdi iki dininde kutsalları orda Hz. İsa Yahudi olarak orda doğmuş ve orada haça gerilmiş, oradan göğe yükselmiş. Bütün Hristiyan kiliselerin bugün o kıyame kilisesi diye yani Hz. İsa'nın göğe çekildiği o mağaranın üzerine kurulan kilisede, bütün Hristiyan kiliselerin mezheplerinin yerleri var. Hangi pencereye hangi mezhep kaç mum yakacak en son Sultan Abdülmecit'in yaptığı şeye göre halen devam ettiriyorlar. Bizim kutsalımız, bizim Peygamberimiz buradan Miraç'a yükseldi ve bizim ilk Kiblemiz. Batılılar açısından bunu tartıştığımızda bizim kutsalımızı soyut görüyorlar. Kendi kutsalını somut görüyorlar. Birisi bana “Faşist hoca.” dedi. “Bizim peygamberlerimizin kabirlerini işgal etmişsiniz.” dedi. El Halil'deki Hz. İbrahim'in kabri, Hz. İshak'ın kabri vs. şimdi onlar öyle diyor biz tersini söylüyoruz. Ve Kudüs barış şehri Osmanlı'nın O kelimeyi “Tek, olarak yazmadığı tek şehir Kudüs-ü Şerif” diye yazdı ve en güçlü olduğu dönemde bu dini hassasiyeti gören Osmanlı Yavuz döneminde bizim idaremise geçti. Kanuni bu şehrin bütün alt yapısını yaptırdı, etrafına surlar çekti. Oranın bir ana kapısı var protokol kapı Yavuz Döneminde elimize geçtiğinde orada 3 defa nüfus sayımı yapıldı. Vergi alındığı için bugün ki Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı nüfus sayımından daha sağlamdır. Yüz yüze yapılıyor. “3 çocuğum var.” dediğinde “Al getir, göreyim tek tek boylarını” diyor. İki tane ineğim var dediğinde göreyim ondan sonra kaydını yazıyor. Bu kadar ciddi. 1527 yapılan ilk sayım ve Yahudi nüfus %5, Hristiyan nüfus %9 köyleriyle beraber, Müslümanlar %85 bu nüfus hiç azalmadı. Bu şekilde devam etti. Çünkü Titus 70 yılında Kudüs'e girip yok ettikten sonra bütün Yahudileri oradan sürdü. Bu sürgün Babil sürgününe de benzemiyordu. Mısır sürgününe de benzemiyordu. Yahudiler 2000 sene Kudüs'ten ayrı kaldılar. Bu konuyu konuşalım kan dökülmesin. Dünyada en

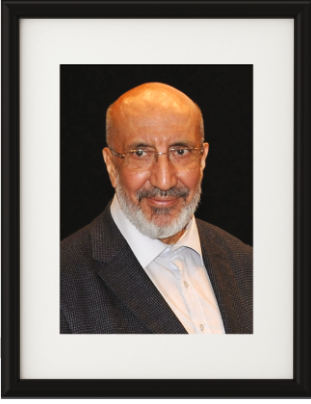

fazla kan bu şehirde dökülmüştür. Hititlerden tutun Mısırlılara Asurlulara Babillere en son Romalılara. Kan dökülmeyen tek bir dönemi bu şehrin İslam hâkimiyeti dönemi ve Kanuni orayı yaparken bu bizim felsefemiz (dünya insan haklarıymış, hoşgörüyümüş, dinlere saygıymış, inançlara saygıymış, BM kararlamış geçin bunları) Osmanlının en güçlü olduğu dönemde, o protokol kapısı ana kapı, Halil İbrahim kapısı, orada %5 Yahudi var. %9 Hristiyan var. Kanuni bu %5 ve %9 düşünerek La İlahe İllallah Muhammeden Resullullah yerine La İlahe İllallah İbrahim Halilullah yazdırmıştır. Bir tek Müslüman buna itiraz etmemiştir. Ne bir Müslüman âlim, ne bir siyasetçi, ne bir komutan ne de bir derviş Kelime-i Tevhidi nasıl bozarsın diye kimse ses çıkarmadı en radikal Müslümanlar bile. Üç dinin baba Peygamberi olan Hz. İbrahim şemsiyesini açarak “Kendinizi burada özgür ve huzurlu hissedin” diye. Kan dökülmedi hiçbir zaman. Problem sadece o kilisede çıkıyordu. Biz de durmadan o Kıyame kilisesinde (Süryaniler, Marunîler, Kentaliler, Sırlar, Rum Ortodokslar, Rus Ortodokslar) kavga için zayıfladığımız zaman Enver Paşa Kudüs'e gittiğinde bir bakıyor ki; Merkemi İsa bizim makam kabul edebileceğim yerde bir parmak toz var. Kızıyor orda ki görevlilere. Neden burası temizlenmiyor. Efendim diyor 'oraya kim elini vursa kan gövdeyi götürür. 20 tane mezhep var burada 20'si de orayı temizleme sevabı bize ait olsun diye silahlarla bekliyorlar. En zayıf dönemimizde kan yine geldi. Bugün bu şehirde Müslümanlar oturacaklar. Duygularını konuşturmayacaklar, akıllarını konuşturacaklar. Bu şehirde üç tane peygamberi görüyorum Musa, İsa ve Muhammed (S.A.V.) üçü de huzursuzlar üçünün Ruhaniyeti de Kudüs'te akan kandan huzursuz. Orada bu üç Peygamberin Ruhaniyetlerini de rahatsız etmeyecek bir çözüm geliştirelim. Yahudilerden bir çözüm istersen, çözüm yok onlarda. Fakat bizim bir çözüm

geliştirmemiz lazım. Bir çözüm bölmekmiş. Bu şehri bölmek mümkün değil. Selahattin Eyyubi'nin dini mekânlar açısından yaptığı tahkimatlar, bölünmeyi ortadan kaldırıyor. Müthiş bir adam Selahattin Eyyubi. Bir daha Hristiyanların ve haçlıların eline geçerse bu şehrin fiziki yapısını değiştirebilirler diye dini tahkimatı mekânlarla sınırlamış. 1947 Birleşmiş Milletler henüz biraz namuslu iken, emperyalizmin siyasal meşruiyet çarkı haline yüzde yüz dönüşmemişken, orada alınan bir karar var. Diyor ki; “Yahudi devletini kabul ediyorlar. Kudüs hiçbir devlete ait olamaz. Burası BM güvencesinde, üç dinin ana merkezi olsun.” Teferruattı şöyle; “Bu üç dinin ruhanilerinden oluşan bir meclis tarafından yönetilsin Kudüs. Pasaportsuz girilen bir şehir olsun. Bütün dünyaya açık olsun, Bu ruhani liderler şuanda insanlığın başına bela olan uyuşturucu, terör, gayri ahlaki ticaret, işgaller vs. bunlarla ilgili bildiriler yayınlansa BM'ye, UNESCO'ya, Avrupa İnsan Haklarına AIHM'ye müracaatlar yapsa, böyle saygın bir yönetimle bir yandan çanlar çalsa, bir yandan ezanlar okusa kime ne zararı olur.” 30 Sene önce Amerika'da siyahiler bir lokantaya girip yemek yiyemiyorlardı. Bir belediye otobüsüne ön kapıdan binemiyorlardı. Peki, bunlar silahlı eylemlere kalkarak mı sonunda bütün haklarını elde ettiler. Hayır. Beyazların vicdanlarını yanlarına aldılar. 10 bin zenci yürürken yanlarında 50 bin beyaz yürüyordu. Hristiyan dünyasının Yahudilerle can ciğer olduğuna bakmayın. Hristiyanlar kadar nefret eden yoktur Yahudilerden. Kudüs'te yaşayan bütün Hristiyanlar Müslümanların yanında dururlar. Hiçbir zaman biz Ortodoks, Fener Rum Vatikan ile oturup bu konuyu konuşmadık. Yöneticilerimiz, mühendislerimiz gelip baraj yapıyor. Belediyeciler gelip bilmem ne yapıyor pek bu işlerden anlamam. Ve vicdan sahibi Museviler var. Avrupa'da çok karşılaştık Zaman zaman Filistin'de halkla beraber bu Siyonist ve kanlı politikayı eleştiren yürüyüşlere onlarda katılıyor. Akıl, Akıl, Akıl. Elimizde bu teknoloji yokken bu Siyonist anlayışla vicdan ve merhamet yokken kavga ile gürültüyle olmaz. Araplardan bir şey beklemeyin. Mısır, Suudi Arabistan vs. ile konuştuk “Kurulsun İsrail” diyorlar. Uzun Adam'ın sesi olmasa Filistinlileri hiç kimse dinlemez. Fakat bu ıstırapı çok derinden yaşadım. O Filistinli kızın “Selahattin! Selahattin! Neredesin?” diye bağırması hala yüreğimizde. İşte bu Selahattin akıl, bilim, teknolojidir. Bunun başka çaresi yok. Teşekkür ediyorum.

Dr. Ahmet Emin Dağ :

Mehmet Çelik hocamıza bu bilgilendirici ve duygusal konuşmasından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Vakit kaybetmeden Abdurrahman Dilipak'ı kürsüye davet ediyorum.

Abdurrahman Dilipak

Yeni Akit Gazetesi Yazarı

Hız. Ömer Kudüs'e geldiğinde “Süryanilerin kaçacak yeri yok.” demişti. Kudüs bizim için dindir. Orası İslam'ın gerçekleştiği yerdir. Namazın farz kılındığı yerdir. Orası bizim kiblemizdir. Peygamberimiz de Mekke'ye döndükten sonrada Mekke'de olduğu her vakit Kabe'nin içinde ve dışında yüzünü aynı zamanda Kudüs'e dönmüştür. İstanbul'dan biz kibleye döndüğümüzde aynı zamanda Mescit-i Aksa'ya döneriz. Orası Kible değildir. 1967'ye kadar İstanbul dünyanın sıfır noktasıydı. Greenwich'e daha sonra göturdüler. Orası Mekke'nin ve Kudüs'ün kalbinin attığı yerdir. Bizim için din demiştim, Kiblemizdir, İslam'ın gerçekleştiği makamdır, namazın farz kılındığı makamdır, mukaddes tuva ve turi sina vardır. Kuran Onun kutsiyetine şahittir. Orada bir de Mikat alanı vardır. Orası kiblemizdir ve Mikat alanı ise arz-ı mevudur. Yani; Niğde ve Fırat arası.

Ben anne tarafından Osmaniyeli baba tarafından Maraşlıyım. Babam doğduğunda bizim kayıtlarımız haremde tutuluyor. Benim babam dünyaya geldiğinde biz Filistinlilerle tek devlettik. Şimdi çıkan birkaç kişi “Bizim orda ne işimiz var? Yahut Onların burada ne işi var?” diyor. O sınırı çizenler İngilizler ve Fransızlardır. Biz o sınırları aşmak istiyoruz. Niğde- Fırat arası arz-ı mev'ud vahitlere vaat edilen topraklar. O coğrafyanın içerisinde Urfa, Maraş, Antep, Hatay ve Kilis var. O coğrafyanın sınırlarını Allah çizdi, öyle tayin etti. Kimse değiştiremez. Fakat biz bunu anlamakta güçlük çekiyoruz. Urfalılar, Maraşlılar, Antepliler, Hataylılar, Kilisliler arz-ı mev'ud çocukları olduklarını bilmiyorlar. Bunu unuttuk bir hafıza kaybı var. Mescid-i Aksa bizim için din dedik. Bir kaç noktaya değinmek istiyorum. Onlar Hz. Süleyman'ı ve Hz. Davut'u peygamber olarak kabul etmiyorlar. Onlara göre Zebur, bizdeki mevlid cevşen gibi vizite kitabıdır. Hz. İsa'da bizim Peygamberimiz Hz. Musa'da. Biz Hz. Süleyman'a da Hz. Davut'a da iman ettik. Yahudilerin ve

Hristiyanların kutsal saymadıkları kişileri de biz kutsal saydık. Onların kutsallarının tümüne de sahibiz. Dolayısıyla bizim onlarla kıyaslanmamız mümkün değil. Ama Müslümanlar hiçbir zaman hâkimiyet iddiasında bulunamazlar. Orası Allah'ın evidir. Ben Kudüs'ü kurtarmak gibi bir idealde değilim, ben kendimi kurtarma derdindeyim. Kudüs'ü kurtarma çabasının bir parçası olursam belki Allah beni kurtarır diye, ümit ediyorum. Allah'ın Dilipak'a ihtiyacı yok. Kendinizi kurtarmak istiyorsanız Allah'ın dinine hizmet edin. Allah bizi mallarımız, canlarımız ve sevdiklerimizle kimi zaman eksilterek kimi zaman artırarak imtihan eder. Allah servet ve iktidarı halklar ve ülkeler arasında evirir çevirir. Her topluluğa laik olduğu gibi davranacaktır. Allah cahil ve zalim bir topluluğa yardım etmeyecektir. O zaman başımızdaki belalardan kurtulmak istiyorsak, değişmesi gereken biziz. Biz kendimizi değiştirmedikçe Allah bizim hakkımızda ki hükmünü değiştirmeyecektir. Sanırım stratejik hatamız var. İbadetin çok olanı değil sürekli olanı makbuldür. Mesela; hala neden bir Kudüs ajansımız yok? Neden bir Kudüs arşivimiz yok? Dünyanın neresinde olursa olsun Kudüs ile ilgili yayınlanmış bir kitap bir doktora çalışması bir haber neden yok? Kudüs konusunu anlatacak belgeselimiz, çok güçlü internet sitelerimiz, film, müzik, sanatı neden kullanmıyoruz? Birçok sorunumuz var bizim. Bu sadece politikacıların meselesi değil. İş adamlarımız sivil toplum örgütlerimiz. Karanlığa küfür etme zamanı değil, kalkıp bir mum yakmamız gerekiyor. Karanlık aydınlığın yokluğudur. Aklınız – bilginin, kalbiniz – imanın nuru yaymadığı sürece Kudüs aydınlanmayacak. Bu Allah'ın gücünün yetmediği için değil, burada diyecek var. Hırsız maaş almış, katil adam öldürmüş onlarda faşist değil mi? faşistler böyle yapar. Nasıl cehenneme gidecekler? Peki, biz ne yapacağız? Biz bu

zalimlere karşı direneceğiz. Ben Kudüs'ün kurtuluşunu göremeyebilirim. Allah'ın bana ihtiyacı yok ve her şeyi en iyi bilen O'dur. Eğer ben Kudüs'ün kurtuluşu yolunda mücadele edersem, ben kurtuluşa ereceğim. İster Kudüs kurtulsun ister kurtulmasın. Biz kendi nefsimize şunu söyleyebiliriz. Ya Rabbim beni rızanın tecellisinin vesilesi kıl. Ya Rabbi benim ellerimle kıl zalimlerin cezasını ve benim ellerimle yardım et mazlumlara. Söylediğim sözlerin referansı gayesi bellidir aslında. Acaba şunun farkında mıyız müslümanlar sonucu bekliyorlar. Kahraman bekliyorlar. Aslında bunu bir imtihan gibi algılasalar çok daha farklı faaliyetlerimizin olacağını düşünüyorum. Mescid-i Aksa bizim için din demiştin. Aslında orası kutsal bir mekân değil kutsallık yüklediğimiz mekânlar vardır. Kendiliğinden kutsal değildir. Yahudiler için de değil. Bunun en güzel örneklerinden biri; Konstantin Hristiyan olduğunda heyecanla Kudüs'e gelmiştir. Oradaki mabetleri görünce tabi biraz bakımsız, şaşırıyor ve diyor ki, “Bu ne? Bunun için mi bu heyecanımız, yolculuğumuz?” İstanbul'a geri dönünce “Öyle bir mabet yaptıracağım ki, Süleyman kıskanacak.” Ayasofya yeni haç merkezi olarak yapıldı. Hem de dindar bir hükümdar tarafından oraya özellikle kutsallık dindar bir kral tarafından verildi. Onlar da kutsallık önceden var olan bir şey değil, sonradan kendilerini aziz ilan edebiliyorlar. Dolayısıyla bizim Kudüs'e bakışımızı, anlayışımızı, sorumluluk faaliyetimizi değiştirmemiz gerekiyor. Kudüs bizim için tarih davasıdır. Biz bir imparatorluk kaybettik.

Anadolu denilen şu anda yaşadığımız toprakların işgali Filistin topraklarından başlar. Kudüs bizim için bir tarih davasıdır. Bir medeniyet davasıdır. Çünkü

orada inşa edilecek medeniyet yeniden o bütün peygamberlerin bize miras bıraktığı bir coğrafyada örnek ve önder olacak bir medeniyet inşasını zorunlu kılıyor. Biz halkın güvenli özgürce, demokratik, insan haklarına saygılı bir hukuk devleti inşa edeceksen bu medeniyet peygamberlerin varisi bir coğrafyada inşa edilmesi gerekiyor. Mukaddes bir coğrafyada. Bu coğrafyanın bizim için farklı bir anlamı var. Mescid-i Aksa da kutsal olmasaydı, tarih davamızda olmasaydı, oradaki halka zulüm edilirken kör ve duyarsız, haksızlıklar karşısında dilsiz şeytan olmamamız gerekirdi. Filistin ve Kudüs'ün yanında taraf olmamız gerekir. Bu bizim için insan olma davasıdır. Bizim için gelecek davasıdır. Biz ahir zaman Peygamber ümmetiyiz. Biz orada sadece müslümanlar için bir çözüm, bütün insanlığın hayrına olmayan bir çözüm önerisi, müslümanların çözüm önerisi olamaz. Çünkü biz âlemlere rahmet olarak gönderilen bir Peygamberin ümmetiyiz. Eğer barış, hürriyet istiyorsak herkes için adalet içermeyen bir çözüm bizim çözümümüz olamaz. O zaman herkese gideceğiz, herkese anlatacağız. Müslümanlıkla müslümancılık aynı anlama gelmiyor. Haksızlık kimden gelirse gelsin, kime yönelik olursa olsun, mazlumdan yana, zalime karşı olacağız. Zalim babamız bile olsa, mazlum düşmanımız bile olsa. Bir kavga olan düşmanlığımız, bizleri onlar hakkında adaletsizliğe sevk etmemelidir. İşi ehline vereceğiz. Ehliyet ve liyakat imandan önce gelir. Bu söylediklerimin hepsinin ayet referansları var. Dolayısıyla Kudüs'ü siyasi anlamda, askeri anlamda kurtarmış olmak sorunu çözmiyor. Yani hocamdan farklı olarak vurgulamak isterim. Bizim medeniyet dünyaya, insanlığa örnek olarak göstereceğimiz adalet, barış, hürriyet temelli bir projemizin olması lazım. Kudüs projesi değil, Mekke'yi Medine'yi

kurtaracağız. İstanbul'u kurtaracağız. Kudüs kurtulmadan ben de ülkem de kurtulmayacak. Ben ve ülkem Kudüs kurtuluşunda mücadele etmeden kurtuluş diye bir şey yok bunu böyle bilmemiz lazım. Bu kurtuluş hepimizin kurtuluşu olacak. Bu anlamda Kudüs'e bakış açımızı baştan sona değiştirmemiz gerekiyor. Öfkeyle çözemezsiniz. Müslümanların merhameti gazabından, sevgisi nefretinden büyük olacaktır. Allah bize cihadı farz kıldı gerekirse can feda, şahadet için de Filistinli kardeşlerimizin gerçekleştirdiği gibi aynen gerçekleştirebiliriz. Sadece savaş değil çözüm. Onu anlatmak istiyorum. Savaş bize farz kılındı pek hoşunuza gitmese de ama hep savaş dedik. Savaşın sonrası da var. Bunun bilimini, sanatını, felsefesini, hukukunu, ahlakını yapıyor muyuz? Konferanslarımızla tamam güzel bir başlangıç, üniversitelerimiz ile sürekliliği olacak mı? Hayatımızda sürekli bir sızı var mı? Bir Kudüs sızısı yüreğimizde taşıyor muyuz? O zaman yeniden düşünmemiz gerekiyor. Filistin bize birçok şey öğretti. Aslında Kudüs bizim için bir mekteptir. Biz aslında eskiden Arap milliyetçileri solcuları mesleğine sahip çıkıyor diye, Filistin'i Kudüs'ü ağzımıza fazla sıklıkla almıyorduk. Birinci intifadadan sonra biz biraz toparlanmaya başladık. İkinci intifadadan sonra harekete geçtik. Ben Elhamdülillah 1970'in başından beridir atanmamışların ve seçilmemişlerin sözcüsüyüm. Ben 70 yaşına geldim. Bütün darbeleri yaşadım. 12 Eylül'ü, 27 Mayıs'ta çocuktum. 12 Mart'ta vaktim oldu yurt dışına kaçmak için İstanbul'a geldim. 12 Eylül'de Erbakan'ın danışmanıydım, kongrelerde beraberdik. Sincan toplantısını ben düzenledim. Sesim kısıldığı için ben gidemedim yerime arkadaşım gitti. Şu darbeler yüzünden 500 yıldan daha fazla mahkûmiyet talebiyle yargılandım. Bir günde 5 defa haftada 5 gün duruşmaya çıktığım oluyordu. Biz okumuşuz, kurtarmışız. İşin ilginç tarafı 312

general bizi mahkemeye veriyor onların 187 tanesi mahkûm oldu. Biz mahkûm olmadık. Korkmayın çok şükür arkamda örgüt vs. yok. Allah yardım ederse Allah'ın kolaylaştırdığından daha kolay bir şey yok. 28 Şubat'ta “Yaşasın Şeriat”, diye kitap yayınladım, nasıl olsa götürecekler. Biraz da şunu düşündüm; “Beni alıp götürsünler ki, neden alıp götürdüklerini çocuklar bilsin, götürürler de beni bulamazlar” diye. Kendimi tutuklattırmak için yaptım. O günden sonra da şeriat propagandasından kimse mahkûm olmadı. Ecelim gelmeden beni kimse öldüremez. Hz. Ali'ye öyle diyorlar. Her savaşta en önde gidiyorsun ölmekten öldürülmekten hiç mi korkmuyorsun? Hz. Ali'nin cevabı muhteşem; “Ecelim ömrümün kefilidir, ecelim gelmeden beni kim öldürebilir ki?” der. 15 Temmuz'da ben Marmaris'te hava muhaberesinin tam ortasına 7 km uzaklıkta Fetullah Gülen ve darbeler konulu konferans veriyordum. Anam beni darbelerin ortasında doğurmuş. Bakın bu Filistin davası olsun Kudüs ve diğer darbeler, darbe olmaz diye bir şey yok. Şeytan tatile çıkmayacak. Bu günler de fazla mesai yapıyor. Ha bu arada 3.8 bu gün Euro değer kaybetti. Dolar da Euro da tepe taklak. Bu darbelerin arkasında ki sebep şu; Filistin bölgesine Arap coğrafyasına gelebilmek için bir damla kan bir damla petrol diye yola çıktılar. Dünya patronlarının çoğu Amerika da yaşıyor. Amerika dünya gelirinin yarısına sahip, diğer yarısının yarısına Avrupa, kalanına Çin, Japonya, Kore. Bu gerçeği değiştirmedığımız sürece bunlarla rekabet edebilecek güce, bilime, sanata, teknolojiye sahip olmadığımız sürece darbeler terör ve savaş bitmeyecek. Çünkü bunlar bu düzeni sürdürmek için gerekli. Ya bu servetlerinden güçlerinden vazgeçecekler ya da FETÖ'yü, DEAŞ'ı, PKK'yı kullanacak, bizi bize kırdıracak. Sufi, Şii, vs. diye hepimizi birbirimize kırdıracak. Daha dürüst, daha akıllı, daha cesur olacağız daha çalışkan

olacağız. Harry Potter 40 milyar dolar ciro yaptı. Bütün boğaz geçişlerden toplam cirosundan daha fazla. Huawei'nin 20 milyar dolara yakın cirosu var. Demek ki; Kudüs'ü savunurken yapacağımız başka işler de var. Osmanlı İmparatorluğunda 36 tane padişah var 14 tanesi öldürüldü ya da tahttan indirildi. O yüzden darbe olmaz diye düşünmeyelim.

Dünyada dört insandan biri, üç müslümandan biri Hindistan'da yaşıyor, tabi bu yeni kayıtlara göre değişebiliyor. Sahip olduğu toprak Çin'in sahip olduğu toprağın yarısı bile değil. Çin'de de 145 milyon kadar müslüman var. Dünyada yaşayan 4 insandan biride Çin'de yaşar. Şimdi Hindistan'ın sahip olduğu toprak Çin'in yarısı bile değil. Bazı şeyleri değiştirmek o kadar kolay değil. Yani tek noktadan sadece Kudüs'e bakarak değil her tarafı incelemek gerekiyor. Kudüs gözüyle, ahlakıyla, imanıyla, duyarlılığıyla dünyaya şahitlik etmemiz gerekiyor.

Hiç bir müslüman dünyada olup biten şeyleri duymazdan görmezden gelme hakkına sahip değil. Bizim görevimiz yeryüzünde zamana ve mekâna şahitlik yapmaktır. Şahit olacağız ve Allah'ın rızasının tecellisinin vesilesi bir misyon üstleneceğiz. Bu dünya haritasında Grönland'a bakarsanız. 2 milyon km karedir. Avustralya 7 milyon km karedir. Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarının yarısı kadar. Demem o ki; tarih övgü ya da sövgü kitabı değildir. Tarihi doğru okumamız gerekir. Tarihten çıkaracağımız dersle geleceğin hayaliyle. Geleceğin umuduyla. Bu günümüzü anlamlı ve değerli kılmamız gerekiyor. Allah sizin ellerinizle zalimleri cezalandırsın ve mazlumlara yardım etsin. Teşekkür ediyorum.

PANEL

DARBELER VE EKONOMİ ORTA DOĞU'NUN GELECEĞİ VE TÜRKİYE

28.05.2018 / Saat: 15.30 - 17.00

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü : **Prof. Dr. Cavit Bircan** (Moderatör)
AK Parti Aydın Milletvekili, TBMM KİT Komisyonu Başkanı : **Mustafa Savaş**
Polis Akademisi Öğretim Üyesi, Yeni Şafak Gazetesi Yazarı : **Dr. Mehmet Levent Yılmaz**
Polis Akademisi Öğretim Üyesi : **Prof. Dr. Mehmet Şahin**
Yönetmen : **Ahmet Yenilmez**

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Cavit Bircan

Rektör
Moderatör

Darbelerin ülkeler ve ekonomi üzerindeki tahribatını konuşmaya devam ediyoruz. İlk konuğumuz, 25 yıl Halk Bankası'nda hizmeti bulunan ve şu anda Aydın AK Parti Milletvekili olarak mecliste görev yapan bir isim Mustafa Savaş. Diğer bir konuğumuz sıklıkla ekranlarda gördüğümüz, dünyanın değişen şartlarını stratejik analizlerle aktaran Prof. Dr. Mehmet Şahin. Üçüncü konuğumuz ise akademisyen ve Yeni Şafak Gazetesi yazarı Mehmet Levent Yılmaz. Ve ustamız tiyatro ve sinema sanatçısı Ahmet Yenilmez. Kendisini daha önce üniversitemiz de ağırlamıştık. Hepiniz hoş geldiniz. İsterseniz işin ekonomik boyutuyla başlayalım. Birden ne olduğunu anlamadığımız bir şekilde 4.8'e çıkan bir dolar kuru gördük. Daha sonra 4.92'e kadar çıktı. Bu artış diğer ülkelerle kıyaslandığı zaman anormal olarak değerlendiriliyor. Olmaması gereken bir durum olmuş gibi görünüyor. Ne oldu da 4.92'e çıktı sayın vekilim o akşam neler oldu?

Mustafa Savaş

AK Parti Aydın Milletvekili

TBMM KİT Komisyon Başkanı

Sayın Rektörüm, değerli konuşmacılar, gazeteciler ve değerli hemşerilerim hepinizi saygıyla sevgiyle selamlıyorum. Aydın'ın evlatları, Aydın'ın yetiştirmiş olduğu çok değerli milletin adamı Adnan Menderes'i rahmetle anıyorum. Sabahtan bu yana darbeleri konuştuk. Darbelerin siyasi yönlerini, sosyolojik yönlerini konuştuk. İlimizin farklı bir yönü var. Yetiştirdiği evladı darbelerle kurban veren bir ilimiz var. 15 Temmuz'da milletin iradesinin tecelli ettiği, o meclisin üyesi olan darbecilere karşı gelen bir milletvekili olarak ömrümün sonuna kadar gururla çocuklarıma, akrabalarıma, eşime dostuma anlatabileceğim bir anım var. O nedenle çok gururluyum. Sabah ilk oturumda sayın bakanımızın, diğer katılımcıların, konuşmacıların da bahsettiği gibi darbelerin ekonomik boyutu çok önemli bir konu. Ülkemiz malum ilk 1960 darbesiyle tanışıyor ve darbelerin de kendi içerisinde farklı yönleri var. Ardından 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve sonra kurulan AK parti döneminde darbe girişimleri ve 15 Temmuz. Hani 1960'ı yaşamadım 12 Mart 1971'de çocuktum. 1980 darbesinde ortaokuldaydım ama 28 Şubat 1997 darbesini ve sonuçlarını finansçı olarak, eski bir bankacı olarak bizzat yaşadım. Etkilenen vatandaşlarımızı reel sektörün temsilcilerini, iş adamlarını bizzat gördüm. Tabii darbeler ekonomik anlamda ülkeyi en az on yıl geriye götürmektedir. 1960 darbesine baktığımda rakamlarla örnek vermek istiyorum. 1960 darbesi sonrasında kişi başına gelir 563 dolar iken 1961 yılında kişi başına gelir 94 dolara düşüyor. On yıl geriye gitmişiz. Daha sonra 1980 darbesine baktığımızda ekonomik büyüklük olarak Misak-ı Milli hâsıl olarak 80 milyar dolar 1979'da 80 milyar dolar büyüklük var. Bu 80 milyar dolarlık büyüklüğe 1987'de ulaşıyoruz. Yani ekonomiyi küçültüyor, ekonomi dağıtıyor reel sektör iş adamları, ulusal yatırımcıların, yerli yatırımcıların risk iştahını engelliyor ve belirsizlik ortamı yaratıyor, bunları yaşadık. Bunlara uzun uzun örnekler

verebiliriz ama asıl 28 Şubat 1997 ve bu 28 Şubat darbesi 2001 krizini tetiklemiştir. Rahmetli Erbakan iktidardayken bu ülkede faiz ofisi var. Faizden beslenen bir kesim var. İktidara geldiğinde kamu kurumlarının paraya ihtiyacı var. Bankalardan borçlanıyor, ihtiyaç olmayan kamu kuruluşlarının da bankada hesapları var. İktidarın kamu uzaklaştırmasının önemli nedenlerinden bir tanesi de bu faiz ofisidir ve o dönemde, 1997 yılında toplam bütçe içerisinde faiz giderinin toplam tutarı 2 katrilyon iken üç yıl sonra 11 katrilyona ulaşıyor. Erbakan rahmetli iktidardan uzaklaştırılıyor. Havadan para kazanılan bir dönem var. Onun ardından ona destek veren kesimlerin bankacılık izinleri fes ediliyor. Yeni bankalar kuruluyor ve o yeni kurulan bankalarla birlikte toplanan mevduatlarla yeni bir peşkeş başlıyor. O dönemde yirmi tane bankaya devlet tarafından el konuluyor ve bunun ekonomiye faturası yaklaşık 60 milyar dolar civarındadır. 2001 krizine giden yolda özellikle hazinenin kamu bankalarına vermesi gereken miktarı vermeyip kamu bankalarının piyasadan gecelik olarak yönetilemeyecek şekilde borçlanması var. 2001 krizinde ben şube müdürüydüm. Gecelik 7500 faizle para topladık. Bu 7500 faiz ne demek biliyor musunuz? Bugün yatırdınız 1000 lira, yarın 1300 lira. Bu akşamüstü getirir, yatırırsınız sabah alırsınız yirmi dört saat olmadan paranız yüzde 30 değerlenir. Eski Türkiye manzarası ve o dönemde daha önceden kredi almış ve borçlanmış, bize sözleşme imzalamış yurt dışından makine getirmiş sanayicilere belli bir vade vermişiz. Belli bir faiz oranı belirlemişiz. demişiz ki, “ Bir ay sonra kredini kapat, verdiğimiz parayı da getir.” Getiremeyenlere haciz uygulamışız ve biz masa başında o dönemde 350 tane şube kapattık. Halk Bankası'nın 900

tane şubesi vardı. 350 tane şubesini biz tüm ilçelerde, bazı illerde kapattık. Binlerce insan işsiz kaldı. Bankalar kapandı ve ne oldu? Darbeler, ekonomik krizleri, darbeleri tetikleyen, birbirinden beslenen bir yapı. İşte ardından AK parti iktidarı ve AK Parti'yle beraber değişen yapı. Ama Türkiye yeniden güçleniyor. AK Parti iktidarına kadar bu ülkenin Cumhuriyet tarihinden 2002'ye kadar büyüme rakamı %4.7. On beş yıllık AK Parti iktidarlık döneminde % 5.7. Bu darbeler baktığınız zaman, darbeler hangi dönemlerde oluyor? Nasıl oluyor? Ülkemiz daha çok geliştiği dönemde, kalkınma hamleleri yaptığı dönemde darbeler geliyor. Darbelerin de kendi içerisinde artık farklı bir kimliği olduğu görülüyor. Eskiden tankla, tüfekte, askerle, uçakla 15 Temmuz'u yaşadık. Şimdi biraz daha ekonomik, finansal operasyonlarla alt yapı hazırlanıyor. Bu en son dolar artışlarına baktığımızda Türkiye'de ekonomik verilere bakıyoruz. Büyüme rakamlarına bakıyoruz. Bütçe disiplinine bakıyoruz. Birçok gelişmiş ülkeden çok daha iyi gelirlere sahibiz. 2017 yılında %7.4 büyümüşüz, bütçe açığımız %1,5 çok bütçe disiplini olarak bir ülke. Geçmişler 100 liranın 87 lirasını faize vereceksin. 100 liranın 11 lirasını faize veren bir ülke var. Hatta gezi olayları öncesi bankada genel müdür yardımcısıyım. Faizler hazinenin boşluğunda %4,6'ya düşmüştü. Biz %2,5'a düşeceğini umuyorduk. Gezi olayları sonrasında faizler birden %11-12'lere kadar yükseldi. Bunlar faizden beslenen, faiz ofisinin fonksiyonudur. Hepsi komplo teorileriyle açıklamak yetersiz olabilir, bunların başka sosyolojik nedenleri de var. Doların bugün yükselmesinin arkasındaki nedenleri irdeledikten sonra, analiz ettikten sonra bir sonuca varmamız gerekiyor. Bugün

dolar Türkiye'de niye arttı. Bugün Türkiye'de doların artması doğal ama aşırı artması anormal. Niye olduğu da şudur. Amerika'daki merkez bankası faizlerini arttırması, tüm dünyada dolar Amerika'ya doğru yönelmiş vaziyette. Ama doların Türkiye'de bu kadar yükselmesinin arkasındaki jeopolitik hisleri analiz etmek lazım. Birde AK Parti iktidarından uzaklaşma zihniyetine sahip olan çevrelerin, “Erdoğan'dan uzaklaştıran böyle bir kriz algısı yaratalım.” şeklinde bir yapı var. İşte bununla ilgisi var doların artmasının. Doların artmasının Türkiye'de finansal krizi tetikleyebilmesi için şunlara bakmamız lazım. Hane halkının dolarla borçlanması var mı yok mu? Hane halkının dolarla borçlanması yasaktır. Reel sektörün, fabrikaların bugün dolar borcu 324 milyar dolar. Yaklaşık 325 milyar dolar. Ama alacağı 100 milyar dolar. 224 milyar dolar bir borç var. Ama kısa vade de bir yıl içerisinde ödeyeceği para 90 milyar dolar, alacağı da 92,5 milyar dolar. Yani bir yıl içerisinde alacaklı reel sektör. Kamunun dolar borcuna bakalım dünya standartları ölçeklerine baktığımızda anormallik yok. Ayrıca bankacılık sektörünün dolar borcuna bakalım. Açık pozisyon yok, aktif ve pasif dengeli, problem yok. Tamamen geçmişten gelen algı yönetimi çünkü Türkiye'de dolar yükseldiği zaman insanların morali bozuluyor. Tabii Türkiye dışı açık bir ekonomiye sahip, artık eskisi gibi kapalı bir ekonomi değil. 1960 ihtilali, ekonomik sıkıntılar ve 1980 ihtilali sonrasında oluşan ekonomik sıkıntılar. Ve bugün yaşanan ekonomideki yapıyı mukayese ettiğimiz zaman hacim olarak daha büyüyüz. 850 milyar dolarlık gayri safi milli hasılatımız var. Biraz önce söyledim. 1979'da 80 milyar dolarlık gayrisafi milli hasılatımız var. Yani 10 kat daha büyümüşüz. Ülke ekonomisi daha büyük

olduğu için bu etki korkulacak boyuta geliyor. Dolar kim tarafından yönetiliyor? Bir de ona bakmak lazım. Kim doları bypass ederse, kim doların yönünü değiştirir ise o Amerika tarafından cezalandırılır. Henry Kissinger'ın bir sözü var “Milletleri yönetmek istiyorsanız gıdayı kontrol edin, kıta kontrol etmek istiyorsanız enerjiyi kontrol edin, dünyayı kontrol etmek istiyorsanız parayı kontrol edin.” İşte Amerika'nın şu anda tüm dünyayı parayla yönetmesi olayıdır.

Son dönemde bir takım tedbirler aldık. Artık bundan sonra dolar alacağı yoksa dolarla borçlanma artık yok. Bundan sonra artık alternatif araçlarını bizim geliştirmemiz gerekiyor. Bu altın olabilir. Komşu ülkelerle karşılıklı para transferleriyle doların baskısını bizim en aza indirmemiz gerekir. Elbette yine dolarla ticaret olacak, dolarla alışveriş olacak. 38 milyon bu yıl döviz bekliyoruz. 30 milyar dolara yakın turizm geliri bekliyoruz. 2023 yılı hedeflerimiz var. 500 milyar dolar ihracat yapacağız diyoruz. 2 trilyon milli hasıllata ulaşacağız diyoruz. Kısacası darbelerin ekonomiye etkisine baktığımızda darbelerin hemen arkasından ülke ekonomik anlamda küçülüyor ve yatırımcı üzerinde hem içerdeki yatırımcı hem dış yatırımcı üzerinde olumsuz bir etki yaratıyor. Yatırımlar azalıyor. Tasarruf eğilimi ve tüketim eğiliminde bozulma oluyor. Ülke küçülüyor. İşsizlik artıyor. Moraller bozuluyor ve birbirini besleyen yeni bir yapı oluşuyor.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Ekonomi kısmından girmişken gecelik faizlerin 7500'lere çıktığı bir ortamda yeni bir ekonomik senaryoyla karşımıza çıktıkları izlenimini alıyoruz. Birden baktık faizi iki puan arttırdı. Doların bu gidişatı çok normal gözüküyordu. Birden o silahı çekti. Türkiye bu dar boğazdan sizce nasıl kurtulacak, nasıl bir yol izlemesi lazım. Bize sürekli komplolar kuruluyor, biz ne zaman komplo kuracağız. Bizim oyunumuz ne olmalı?

Dr. Mehmet Levent Yılmaz
Polis Akademisi Öğretim Üyesi
Yeni Şafak Gazetesi Yazarı

Burada bugün Yeni Şafak Gazetesi yazarı olarak bulunuyorum ama aynı zamanda polis akademisinde öğretim üyesiyim. Yani iktisat alanında ekonomi güvenliği ve ekonomi istihbarat alanında öğrenci yetiştirmeye çalışan bir akademisyenim. Dolayısıyla burada bir gazeteci, köşe yazarı gibi söyleyeceklerim var. Bir de akademisyen olarak söyleyeceklerim var. Rektör hocamızın açtığı yoldan devam edersek özellikle son zamanlar da yaşanan döviz kurunda yaşanan spekülasyon ataklarından başlayarak aslında konuyu anlatmak gerekiyor. Tabi hem sayın vekilimiz hem de sayın Rektörümüz net bir şekilde satır arasında komplo teorisi ifadelerini kullandılar şimdi bize böyle bir itham olduğu anlamında kullandılar. Bir kere batıda şöyle bir şey var. Batı dediğiniz terminolojiyi koyan yer batı olduğu için biz doğuda kalıyoruz. Böyle kendilerine bir alan açıyorlar. Bunun aynısını ekonomide de yapıyorlar. Dolayısıyla siz eğer batı tarzı ekonomi hareketinde olmadığınız zamanda işte ekonominizin kötü yönetildiği, sorunlar olduğuna yönelik kredi derecelendirme kuruluşlarından yatırım bankalarından raporlarla haberlerle sizi yıpratmaya çalışıyorlar. Bir kere şunu baştan bir kabul edelim. Hiç kimse

bizim hakkımızda alay etmesin. Komplo teorisi falan değil. Batı yüzyıllar boyunca ne zaman bir yerde operasyon yapmak istese, bir yerde sınır değişikliği yapmak istese, bir yerdeki zengin yer altı kaynaklarını veya ticaret rotalarını veya enerji kaynaklarını kontrol etmek istese ekonomi silahını kullanmıştır. Komplo teorisi falan değil tekrar altını çiziyorum kimse hakkımızda alay etmesin. Biz bunları yakaladığımız zaman hemen ağızlarında bir laf, “Siz komplo teorisi üretiyorsunuz. Böyle bir şey yok.” Bu işin bir matematiği var. O matematiğin dışına çıktığınız zaman sorunlar olur. Peki, o matematiğin dışına nasıl çıkıyorsunuz? Siz mi bir hata yapıyorsunuz? Yoksa sizi o matematiğin dışına itiyorlar mı? Şimdi Türkiye’nin özellikle 2001 krizinden sonra izlemiş olduğu ekonomi politikalarını incelediğiniz zaman aslında işin %99 unu matematiğine göre yapmışız. %1’lik bir kısım var ama o kısım onları çok rahatsız ediyor. Biz demişiz ki sizin bu matematiğinize göre biz bugüne kadar getirdik ama sizin bu ekonomik sisteminde uyguladığınız yol dünyayı yokuşa sürükleyen yol. Bataklığa sürükleyen yoldur. İşte sayın vekil söyledi. Faiz üzerinden anlatmaya çalıştığımız şey var. O aslında ekonomik sömürü düzeninin bir parçası olacak mısınız olmayacak mısınız? Türkiye son dönemde bu hem ekonomik sömürü düzeninin hem birleşmiş milletler çerçevesinde kurulmuş olan dünya sömürü düzeninin karşısında. Bunu net olarak sayın Cumhurbaşkanı ifade ediyor. Birleşmiş Milletler genel kurulunda çıkıyorsunuz, “Dünya beşten büyüktür.” diyorsunuz, işte Avrupa Birliği’nin ikiyüzlü politikalarını yüzlerine vuruyorsunuz. Öbür tarafta dünyanın neresinde zulüm varsa karşı çıkıyorsunuz ve orada müdahil oluyorsunuz. Hadi burasını şakayla karışık söylüyorum. Biraz da müsaade edin size saldırınsınlar. Çünkü siz yerleşik bir düzene karşı hareket içerisindesiniz. Bu yerleşik düzen yanlış olduğu için yerleşik düzene karşı geliyoruz. Birkaç tane örnek vermek

istiyorum sayın Rektörüm, dolarla ilgili kısmına muhakkak değineceğim. Çok önemli orda yaşananı da anlatacağım. Çok yakın takip ettiğim için bugün Kerkük'te ve Musul'da çok zengin petrol rezervleri var. Irak'taki petrol ve doğalgaz rezervleri Orta Doğu'nun üçte biri kadar. Orta Doğudaki toplam rezervlerin üçte biri Musul ve Kerkük'te. Burada doğan çocuk şanslıysa, annesi yeterli gıda alabilirse, doğuma kadar getirip yeterli ilacı ve tıbbi müdahaleyi alıp doğabilirse şanslıysa, açlıktan ölürlen o petrolün ticaretini yapan ülkelerde kişi başı gelir 30.000-40.000-50.000 dolar. Bakın burası çok önemli yani petrolün çıktığı o petrolün sahibi coğrafyadaki çocuklar açlıktan ölecekler, savaştan, çatışmadan ölecekler, o petrolün ticaretini yapan ülkeler Amerika'sı, İngiltere'si, Fransa'sı, Finlandiya'sı, İsveç'i kişi başı 30.000-40.000-50.000 dolar gelirle yaşayacak. Şimdi burada bir eşitsizlik var. Bu eşitsizlikte ekonomi üzerinden kurgulanıyor. Bu eşitsizliğin transferi de döviz üzerinden, dolar üzerinden gerçekleştiriliyor. Dolar dünyada bir sömürü aracı haline dönüşmüştür. Bir servet transferi haline dönüşmüştür. 2001 krizinde yaşanan şey Türkiye'nin bir günde yarı yarıya fakirleşmesidir. Yani ne oldu 2001 krizinde Türkiye'nin üretmiş olduğu gayri safi milli hâsıla, bir yıl içerisinde üretmiş olduğumuz nihai mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamı krizle beraber yarı yarıya düştü. Yarı yarıya fakirleştik bir gecede. Dolayısıyla bu bir artık servet transferi aracı, silahı haline dönüşmüştür. Peki, buna ne yapabiliriz. Rektör hocamız çok önemli bir soru sordu işte dünyanın kaderi de burada şekilleniyor. Artık dünyada iki kutuplu düzen bitti çok kutuplu bir düzen var ve bu kutuplar önceki gibi askeri düzenle ölçülüyor artık, ekonomik güçlerle ölçülüyor. Bu ekonomik güçleri de incelediğiniz zaman her zaman paraya sahip olan değil o paranın, o enerjinin o ticaret yollarının kontrolünü ele alabilenler de artık masada. Yani Türkiye'nin dünyada ki ilk beş ekonomiden biri olmasına

gerek yok ama bugünkü anlamdaki ipek yolu ticaret rotalarını kontrol edebilmesi, enerji nakil hatlarını kontrol edebilmesi, Türkiye'yi masaya oturttu. Dolayısıyla burada çok kutuplu denklem içerisinde Türkiye farklı bir pozisyona doğru eğildi. Şimdi dolarda ne oldu? Dolarda olan şu, Türkiye seçime gidiyor. 2013 yılı mayıs ayından beri sadece Türk Lirası'nda değil dolara karşı bütün para birimlerinde değer kaybı görüyoruz. 2008 yılında çıkan küresel finansal krizin ardından Amerikan Merkez Bankası'nın uyguladığı bir para politikası var. O para politikası 2013 yılı itibariyle başka bir düzene girdi. O düzene girmesiyle beraber doların değeri artmaya başladı. Biz bunu nerden ölçüyoruz? Dolar endeksi dediğimiz bir endeks var. Oradan ölçüyoruz, yani doların dünyada en çok işlem hacmi olan altı tane diğer para birimine karşı Euro gibi, Japon Yeni gibi para birimine karşı değerine bakıyoruz. 2013 Mayıs ayından beri onda ciddi bir artış var. 2013 Mayıs ayında ne oldu? Amerikan Merkez Bankası, "Ben artık para politikamı değiştiriyorum. Başka bir düzleme geçiyorum." dedi ve bir doların değerlendirildiği süreç var. Türk Lirası'nı da incelediğimizde o günden seçimlerin erkene alınma kararının ilan edildiği tarih 18 Nisana kadar TL'deki değer kaybı da dolar endeksindeki harekete üç aşağı beş yukarı uyumlu gitmiş. Sadece arada o 15 Temmuz'un getirdiği risk var. Bir de dönem dönem jeopolitik riskler, terör saldırıları nedeniyle ortaya çıkan kur hareketleri var. Onları tolere ettik. Ancak 18 Nisandan sonra TL inanılmaz bir şeyle karşılaştı. Daha önce 1992 yılında İngiltere'de gördük. George Soros, dünyanın en büyük para spekülâtörü, 1992 yılında İngiliz Pound 'una öyle bir spekülâtif atak gerçekleştirdi ki İngiltere'nin dengesi şaştı. Bunlar komplo teorisi falan değil. Hadi biz söylüyoruz Türk'üz inanmayabilirler. Amerikalı iktisatçılar söylüyor. Neden bize komplo teorisi diyorlardı. Biz teknik olarak altını dolduramıyorduk. Boynumuzu büküyorduk. Asya

piyasalarında TL'ye karşı bir hareket gerçekleşti bu hareket şu. Asya'da Türk lirası tutan yatırımcılar çünkü biz de faizler özellikle gezi olaylarından sonra çok yükseldi. Gelişmekte olan ülke ortalamasının çok üstüne çıktığı için TL'nin faizi çok yüksek dolayısıyla yüksek faizle gelen Asya'daki yatırımcılar gece Türk lirasından çıkmaya başladılar. Peki sebebi ne ben size söyleyeyim. Barclays isimli bir yatırım bankası o gece bir rapor yayınladı. Raporun başlığı şu “Artık Türkiye’de hiç bir şey eskisi gibi olmayacak.” buyurun size spekülâtif atak. İlla saldırı tankla, topla olmuyor. Dünyanın gelişmekte olan ekonomileri içerisinde %7.4 büyümeyi yakalayabilmiş bir ekonomi zaten bir süredir böyle açıklamalar vardır. Ama en son o gece tam Asya piyasaları karar verirken böyle bir rapor geldi. O raporlardan da hızlı bir artış yaşadık. Bir şey daha var bir süredir IMF'yle bir işimiz var mı? Yok. Biz IMF'ye borcumuzu da ödedik. Taksitimizi de bitirdik. Yeni bir borçta almadık. Allah'a şükür öyle bir şeyde görünmüyor. IMF Başkanı çıkıp direk açıklama yapıyor. Durup dururken işte şöyle olursa böyle olur olmadı henüz öyle olacağının da garantisi yok dolayısıyla burada algı üzerinden Türkiye'deki ekonomik sistemin bozulmasına yönelik bir hareket var. Buna ben ekonomi güvenliği çalışan bu alanda makaleler üretmiş birisi olarak bunun sebebinin ben yaklaşan 24 Haziran seçimleri olduğunu biliyorum. Sebebi de şudur; bırakın iktidarı, bırakın siyasi partileri her şeyi bir tarafa bırakın. 15 Temmuz gecesi yaşanan bir işgal hareketi değil miydi? Peki, ne işgal edilmek istendi o gün? Türkiye topraklarında sadece yönetim değişikliği hayal edilmedi. O gece dünyanın enerji rotalarının söz sahibi olabilecek bir ülke indirilmeye çalışıldı. O gece yeni ipek yolu adını verdiğimiz Çin'in yeniden o bizim bildiğimiz tarihi İpek Yolu'nun hayata geçirdiği projenin en önemli aktörlerinden bir tanesi indirilmeye çalışıldı. Bakın bunların hiçbirisi komplo teorisi değil. Size basit bir şey söyleyeyim. Bugün Pekin'den çıkan bir gemi altı yedi gün Süveyş Kanalı'nda sıra beklemek şartıyla Mersin Limanı'na 45 günde geliyor. Aynı rotayı kıta üzerinden, kara üzerinden konvansiyonel trenlerle gittiğiniz zaman 15 güne düşüyor. Bakın bu lojistik devrim demektir. Üçte bire düşüyor lojistik gemide. Trende onu da kaldırılıyorsunuz, şimdi bu bir lojistik devrimdir. Türkiye bunu yapıyor. Dönelim diğer tarafa, Türkiye son dönemde Rusya'yla yaptığı Türk akımı Azerbaycan'la yapmış, İran'da hali hazırda devam eden enerji antlaşması ona Türkmen gazının bağlanma projesi Kuzey Irak'tan petrol alıyorduk, şimdi doğal gaz boru hattı çekiyoruz. Doğu Akdeniz'de keşfedilen o devasa doğal gaz rezervlerinin de ortaya çıkmasıyla beraber Türkiye bir şey yaptı. Türkiye enerjide fiyatı belirleyebilecek bir ülke konumuna doğru eğildi. Bakın burası çok önemli şimdi dinleyiciler şunu sorabilirler petrol senin değil doğal gaz senin değil fiyatını nasıl belirleyebilirsin. Şikago'da da kakao yok ama dünyanın en büyük kakao borsası Şikago'da çünkü onun ticaretini orada yapabilmıştır. Benzeri şekilde Londra'da doğru düzgün altın madeni yok, dünyanın en büyük altın borsası Londra'da ve fiyatını Londra belirliyor. Dolayısıyla siz eğer bu lojistik hatlar üzerinde sadece geçiş koridoru değil de proje üreten ülke haline gelerseniz bu enerjinin fiyatını belirleyebilecek ülke

olursunuz. Türkiye bunu yapmaya başladığı gün ne oldu ben size söyleyeyim, biz ilk Kuzey Irak petrolünü boru hattı üzerinden Adana Ceyhan limanına getirdik. Gemiye yükledik, ertesi sabah saat 8:30 da Amerikan Dış İşleri Bakanı Sözcüsü Jen Psaki diye bir kadın açıklama yaptı. Bu petrol ticareti uluslararası hukuka uygun değildir. Taraflar bunların sonuçlarına katlanır dedi. İki saat sonra DEAŞ Musul Başkonsolosluğumuzu bastı bu da tesadüf mü? Komplo teorisi mi? Dolayısıyla burada Türkiye bir süredir sayın genel müdürümüzün de içinde bulunduğu süreçte ekonomik bir saldırı altında. O güne kadar gelen süreçte ne oldu? Halk Bankası hikâyesi var. Bunu gözden kaçırmayalım. Bugün genel müdür yardımcımız Amerika Birleşik Devletleri'nde suçsuz şekilde esir olarak tutuluyor. Uluslararası ticaret kuralları neyi gerektirdiyse onu yapmış. Türkiye enerji ithalatçısı İran'dan doğalgaz almak zorunda, onun parası da Halk Bank'tan İran'a transfer edilmiş. Sayın vekilim burası çok önemli, o gün dönemin Irak Başbakanı Maliki, ABD Başkanına mektup yazıyordu. Türkiye'yi durdurun bu petrol ticaretini yapmasın diye. Amerika onu durduramayınca şöyle bir şey yaptı; “Tamam siz petrol ticaretini yapın ama bari paraları Amerikan bankalarından gitsin. Halk Bankası'ndan gitmesin.” dedi. Ne münasebet. İşte biz böyle bir saldırının altındayız. Dövizdeki hareket bir süre daha böyle dalgalı hareket edebilir ama bu şu demek değil, Türkiye ekonomisi temelleri son derece sağlam %7.4 büyümeyi yakalamış, işsizlikte çok önemli bir yol aldık. Evet, cari açık sorunu var. Enerji kaynaklı onu da çözmek için adım atıyor. Nükleer yük santrali yapmak için onu da engellemeye çalışıyorlar ama ben şunu biliyorum, 15 Temmuz gecesi bu ülkenin vatandaşlarının gösterdiği bırakın sağı solu vs. bütün hepsinin gösterdiği feraset ülke üzerinde oynanan bu oyunları çözmeye yetecek güçtedir.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Şimdi o kadar açıklamadan şunu gördük; işin ekonomik boyutu önemli bir diğer ayağı darbe ve dünyayı kendilerine göre şekillendirme. Mehmet hocam Ortadoğu uzmanı. Ortadoğu'da bir takım değişiklikler oluyor. Katar'ı yalnızlaştırma projesi var. Sanırım Katar'ı işgal edecekler. Suudi Arabistan Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn arasında saldırı planı vardı ama kısa sürede Türkiye'nin araya girmesiyle planlar alt üst oldu. Ortadoğu'da bizim Afrin harekâtı var. Yani ilk defa yeryüzünde bu son dönem içerisinde herhangi bir yeri alırken oranın çoluğuna çocuğuna, oranın yaşam koşullarına zarar vermemek. Bir şehri yıkmadan. Çünkü İslami şehirleri imansızlaştırıyorlar. Canlı bile bırakmıyorlar, bu şehirlerde. Bunun dışında yeni bir medeniyet ölçüsü koyacak şekilde bir harekât var. Siz orada bir şey becerdiniz. İnsanlar bundan dolayı son derece mutlu. Oranın esas sahibine orayı bırakmak için aldınız orayı, insanları oraya getirdiniz. Dandanakan Şavaşı'nı da çok iyi yürüttük. Ortadoğu'da son gelen nokta Rusya hiçbir şekilde hava sahası kapalı kimseye saldıramaz derken İsrail buraya girdi, bombaladı. Sadece İran üstlerini Eset'i vurdu. Rusya hiç bir şey yapmadı. Buna da bir değinirseniz Mehmet Şahin hocam.

Prof. Dr. Mehmet Şahin
Polis Akademisi Öğretim Üyesi

Ortadoğu çalışmaya başlamam yaklaşık 15-20 yıllık bir süreç. Psikolojim bozulmaya başladı artık. Ortadoğu'nun ortaya çıkartılması Osmanlı bittikten sonra. Osmanlı'dan sonra bu coğrafyaya barış gelmedi. Barış kuracak bir hukuk sistemi, yapı olmadı. İki adam bir araya geldiler, düzen kurdular bunlar bir Fransız'la bir İngiliz'in bir araya gelerek düzen kurduğunu görüyoruz. Son zamanda yaşanan aslında kendi kurdukları düzeni çivilerini tek tek sökmeye başladığını görüyoruz yani bir yandan da artık halklar kendi iradelerini ve kaynaklarına sahip olmaya başladıklarında onu güncelleme gereği duyduklarını görüyoruz. Mesela son Ortadoğu'daki çivilerin nasıl söküldüğünü anlatmaya çalışayım. Şimdi Trump'ın Kudüs kararı Ortadoğu'daki en önemli çivilerden bir tanesinin sökülmesi kararıdır. Sadece Filistinleri ilgilendiren,

sadece Kudüs'ün çevresini ilgilendiren, karar değil. Arap coğrafyasını ve İslam dünyasını ilgilendiren tabii ki İslam dünyasıyla bir ilgisi var ama daha çok bizi yakından doğrudan ilgilendiren bir karar olduğunu görüyoruz. İkinci Trump'ın son İran kararı mesela; Orta Doğu'daki sökülün çivilerden bir tanesi de bu. Çünkü İran'la ilgili alınan karar sadece İran'ı etkilemiyor. Ben üniversite okurken biliyorum İran'la falan ambargo gündeme geldiğinde bizim üniversitedeki hocalarımız “İran da mı var bu işin içinde?” diye düşünürlerdi. Şimdi yakın çalışmaya baktığımız zaman şunu görüyorsunuz. Patronluk yapan, ambargo uygulayan sadece komşuya uygulamıyor ki bize de uyguluyor. İran'a uygulanan ambargo, Türkiye'ye de uygulanıyor. Şimdi Rusya'ya uygulamaya kalktılar. Devam ediyor biliyorsunuz. Ukrayna'dan dolayı, bize de uygulanıyor. O zaman yakın çevreye baktığımız zaman İran, Suriye, Irak, Rusya, Ukrayna ciddi bir ambargonun devam ettiğini görüyorsunuz. Peki, nasıl siyaset yapacağız? Nasıl ticaret yapacağız? Bunlara iyi bakmak lazım. Biraz önce vekilimiz “Jeopolitik riskler çok önemli ben de ona katılıyorum” dedi. Çünkü yakın döneme baktığımız zaman önünüzü göremiyorsunuz, orta vadede bile göremiyorsunuz ki ciddi bu. Aynı zamanda ekonomi, siyasi, iç politik, dış politik alanda ciddi risklerin ürettiğini görüyoruz. Benim gördüğüm kadarıyla bilinçli şekilde bunun yapıldığını düşünüyorum. Çok akıllı bir şekilde Ortadoğu'yu çökertiyorlar, bu çökertme bilinçli bir çökertme üreten değil kendi iradesini ve kaynaklarını kullanan bir halk istemiyoruz. Darbelerinde bu sempozyumun ana başlığına baktığımız zaman bunu görüyorsunuz. Bu bölgede iki şey istenmiyor. Bir bu bölgenin insanları kendi iradelerini kullanmasınlar. İki kendi kaynaklarını kullanmasınlar. Ortadoğu'nun tamamına baktığımız zaman da darbenin buradan kaynaklandığını görüyorsunuz. Ne zaman ki milli

irade derinleşmeye başlıyor ise kendi iradesini kullanmaya başlayıp, kendi kaynaklarını kullanmaya başlıyor ise darbe süreci, darbe dinamiği harekete geçiyor. Darbe dinamiği diye kastettiğim 1960 darbesine bakın, milli iradenin derinleştiği süreçtir. Ondan sonraki süreçlere de bakabilirsiniz. 15 Temmuz'da da bunu görebilirsiniz. Bugünkü belki ekonomik anlamda Türkiye'ye yönelik 2013 ten bu yana sistematik bir şekilde saldırı olduğunu biliyorsunuz. 2013 dememin sebebi şu; sonuç almaya yönelik bir harekete geçiyorlar. Sonuç almadıklarında bir tık yükseltiyorlar. 15 Temmuz kanunlarına geçmeden önce sürekli bunu söyledim. Bakın bir tık daha yukarı çıkartacaklar bunu. Neye dayanarak söylüyorum sanki Türkiye'deki siyasi tarihi Ortadoğu'nun siyasi tarihine baktığınız zamanda bunu görüyorsunuz. Bizdeki daha çok milli iradeyle ilgiliydi Ortadoğu'daki diğer darbelere baktığınız zaman bir kısmı kaynakların millileştirilmesiyle ilgilidir. Bunu mesela Mısır'da görürsünüz. Süveyş'le ilgili veya İran'da petrolün millileştirilmesi gibi görürsünüz diyorlar ki; biz buna müsaade etmeyeceğiz. Ama bunu öyle usturuplu şekilde hazırlıyorlar ki; darbe dinamiğini yavaş yavaş harekete geçiriyorlar ve o ülkeyi yöneten idare eden kişinin şeytanlaştırılması sürecinin başladığını görüyorsunuz.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Şöyle bir kronoloji çiziyor musunuz? Gezi olayları, 17-25, 15 Temmuz ve şu anki durum.

Prof. Dr. Mehmet Şahin :

Fransız Le Petite dergisi vardı. Bundan yaklaşık bir buçuk ay önce, veliaht prensliği vardı biliyorsunuzdur. Prensleri bir odaya tıktı. Bütün paralarına el

koydu. Bu adamı derginin kapağı yaptılar. Ortadoğu'yu değiştirecek kişi, lider olarak. Sayın Cumhurbaşkanı da dergiye kapak yaptılar. Ortadoğu açısından tehlike arz ediyor diye yazılmıştı. %52 ile seçilen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan diye söylemiyorum. Başka biri de olabilir. %52 ile iktidara gelmiş birini siz Ortadoğu'da istikrarı bozan biri olarak tanımlayacaksınız, bu şekilde lanse edeceksiniz, ama bir veliaht prensi ki nasıl geldiğini sizler biliyorsunuz, Suudi Arabistan'ın nasıl yönetildiğini de görüyorsunuz. Bu veliaht prensini Ortadoğu'nun kaderini belirleyen, yeniden şekillendiren bir lider olarak yazıyorlar ve anlatmaya başladıklarını görüyorsunuz. 2013 itibarıyla şu an o da yayınlandı. Sonradan haberim olmuştu. 2013 yılından itibaren Sayın Cumhurbaşkanı ile ilgili 5 tane kitap yazdılar. Aynı yılda para vererek sipariş ettiler. Şuan hepsi yayında İngilizce olarak. İngilizce olarak 5 tane kitabı aynı anda farklı kişilere verdiler. Bunlardan birinin yazarı da Türk'tür belirtmek isterim. ABD'de Washington Institute gibi bir yerde çalışıyor. O'na yazdırdılar bir tanesini de ve o süreç başladı. İyi görmek lazım. Diğer bir konu benim çok üzerinde durduğum özellikle Basra Körfezi ile Akdeniz arasındaki hat çok önemli. Dikkat edin Irak'ın işgali, Suriye'deki iç savaş ve o Kudüs kararı İran üzerinde uygulanan ambargoya bakın. Bu hattı biz sadece bir coğrafi hat olarak görmemeliyiz. Burası Ortadoğu'nun en anlamlı çizgisidir. Şunu demek istiyorum. Bu gün gördüğümüz ana akım İslami inanışın ve medeniyet çizgisinin inşa edildiği yer burasıdır. Yani Basra Körfezi ile Akdeniz arasındaki hattır. Birkaç kent sayacağım sizlere. Bağdat sadece Irak'ın başkenti midir? İmam-ı Azam'ın başkentidir. Abbasilerin başkentidir. Medeniyet başkentidir. Musul'a bir bakın, Şam'a bakın ki Emevilerin başkenti bir medeniyet başkentidir. Aynı zamanda bir epistemolojik merkezdir. İslami

anlamda Irak topraklarına bakarsanız hem Sünniliğin hem Şiiğin bilgi üretim merkezidir. Ana akım çizginin olduğu yer burasıdır. Biraz daha aşağı inip batıya gittiğinizde başkasının tabiriyle söylüyorum “Yeryüzünde öyle bir yer yoktur ki, gökyüzüne bu kadar yakın olan.” tarif ettiği Kudüs ile karşılaşsınız. Peki, bu çizgiyi yıktığınızda neyi yıkarsınız. Medeniyeti yıkarsınız. Bu adamlar bilerek yapıyorlar. Medeniyeti ve ana akım inanışları yıktığınızda orayı radikalleştirirsiniz. Neden başka coğrafyayı değil bunun üzerine çalıştılar? O zaman ne ile karşılaşsınız? Coğrafyanın radikalleşmesiyle karşılaşsınız. Bunun yanında kentlerin radikalleşmesini görürsünüz. Bugün bakın Bağdat'ın, Musul'un, Rakka'nın, Şam'ın Gazze'nin bu çizgi üzerindeki kentlerin nasıl radikalleştiğine tanık olursunuz. Gençler, dini inanışlar ve mezhepler radikalleşir. Milliyetçi inanışlar radikalleşir. Bu çizgide bir anlam da Ortadoğu'nun ana çizgisinin yok edildiğini görüyorsunuz. Peki, Türkiye ile ne ilgisi var? Bu aynı zamanda Türkiye'nin hem güneyini hem de kuzeyini etkisi altına alır. Dikkat edin İslam dünyası açısından ve Arap dünyası açısından baktığımızda özellikle Arap Birliği'nin bunları bir araya getiren sorun Filistin sorunu olarak görünüyordu. Ne yaptılar bu medeniyet çizgisini yıktıklarında bu coğrafyanın kendi içinden yeni düşmanlar ilan edersiniz. Mesela; bu gün Körfez ülkeleri açısından İsrail mi? Düşman İran mı? Sorusunu sorduğunuz da karşınıza hangi ülke çıkıyor. Suudi Arabistan için İran mı? Düşman, İsrail mi? Cevap: İran. İsrail' den daha yüksek bir düşman icat edeceksiniz ki; Ortadoğu'daki grupları Müslümanları Arapların bir kısmını İsrail'le ortak edeceksiniz. Tamam, İran'ı düşman olarak görüyorlar, IŞİD bir terör örgütüdür. Ama İran'dan sonra bu gün Arap dünyasındaki bazı yöneticilerin ikinci sırada düşman olarak gördükleri kim? Türkiye olduğunu görürsünüz. Türkiye'deki

karar alıcıların Kudüs konusundaki kararlı tavrı sadece İsrail'i mi rahatsız ediyor. Yoksa Ortadoğu'da bazı başkentleri rahatsız ediyor mu? Etmiyor mu? Cevap: Ediyor. Bunun tek sebebi var. Eğer bir yönetici meşruiyeti halka dayanmıyorsa, O yöneticiye her istediğinizi yaptırabilirsiniz. Bugün bu noktaya gelmiş durum da Ortadoğu'daki yöneticiler. Ortadoğu'da ki yönetim kaynağı, dayanağı halk olmadığı için devlet sistemini farklı işletiyorlar. Devlet sistemlerine baktığımız zaman hem güvenlik sistemi olsun, hem istihbarat örgütü olsun; halka hizmet edecek, o ülkeyi dış saldırılara karşı koruyacak şekilde yapılanmıyor. Darbe dinamiği harekete geçiyor. Doğrudan halkı kontrol edecek şekilde orduların ve istihbarat birimlerinin şekillendiğini görüyorsunuz. Bizde de böyleydi eskiden, işte darbeleri konuşurken bahsettiğimiz mesele o. Peki ama kendini yine güvende hissetmiyor o ülkeyi yönetenler, bir de dış destek alalım diyor. Kendi eli ile gidip Suudi Arabistan Birleşik Arap Emirlikleri'nin bu gün ki ABD ilişkisinde olduğu gibi veya Suriye'nin Rusya ilişkisi gibi. Kendinizi bir ülkeni kontrolüne veriyorsunuz. Bu ne demektir biliyor musunuz? Bütün halkın geleceğini aynı zamanda da o ülkelere teslim ediyorsunuz. Türkiye ile ne ilgisi var? Biz burada komşuyuz. 400 yüzyıl bu bölgeyi yöneten bir neslin devamıyız. Türkiye peki, bu coğrafya ile ilişki yaşayabilir mi?

- 1) Halklarla mı ilişki geliştireceksiniz?
- 2) Yöneticilerle mi ilişki geliştireceksiniz?
- 3) Yöneticileri yönetenlerle mi İlişkileri geliştireceksiniz?

Halk ile ilişki geliştirdiğinizde; Buna kamu diplomasisi deniliyor. Buna yönelik bir politika geliştirdiğinizde, yönetenler diyor ki halk arasında ciddi sorun olduğu için "Eyvah beni halkımı ayartıyor." diyor. Nitekim son 15 yıldır

Türkiye'ye bakış açılarını söylüyorum, Türkiye'yi yönetene bizim halkı yoldan çıkaran lider ve Türkiye'ye de bizi yoldan çıkaran devlet gözüyle bakıyorlar.

Yöneticiyle ilişki geliştirdiğinizde, bu defa yönetici ile halkın arasının iyi olmadığı için, diyor ki; “Bana eziyet eden kişi ile ilişki geliştiriyor”. Halk ile aranıza bir soğukluk girdiğini görüyorsunuz. Artı yöneticiyle ilişki geliştirdiğinizde, yöneticiyi yönetenler diyor ki; “Eyvah diyor benim uzun zamandır elimde tuttuğum yönetici bana bağlı olan devlet elimden mi gidiyor?” diyor. Mesela; Suriye’de ilk iyi ilişkiler geliştirmeye başladığında İran rahatsız oldu. Türkiye-Mısır iyi ilişki geliştirdiğimizde, Mursi döneminde Mısır’ı kontrol edenler telaş içine girdiler. Türkiye kendine yakın bu coğrafyada politika takip etmeye çalışıyor. Ama buna gücü yetiyor mu? Net cevap vereceğim. Yetmiyor. Bunun sebebi de şu, biz orta boy devlet olmanın hastalığını yaşıyoruz.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Direk onu soracaktım. Tablo pek parlak görünmüyor. Ekonomik ve politik olarak, ilişkileri nerden ve nereye kuracağımız konusunda da sıkıntılarımız var. Çünkü nereye yönelmeniz, öbür taraftan bir şey patlıyor. Bence “Afrin Harekâtının en berbat dönemi nedir” diye sorarsanız? Bu soru. Bizi felakete sürükleyebilir.

Prof. Dr. Mehmet Şahin :

İmparatorluk devleti ve onun nesli çok farklı bir tablo ortaya koyuyor. İmparatorluk ve orta boy devletlerin kodları farklı olduğunu düşünüyorum. Bunun üstesinden gelmenin bir yolu var. Siyasetçiler seçim sürecine girerken keskin yollara girebilir ve cümleler kullanabilirler. Toplumsal bütünlük ve kendi içimizdeki kısır çekişmeyi bir kenara bırakmadığımız zaman Türkiye tökezler. O zaman 15 Temmuz ruhuna başvuru yapmamız gerekiyor. Mesela; O gün kanlı darbe girişiminde peçeli bayanın kamyonet kullanması, dövmeli ve küpeli bir adamın tankların önüne uzanması ve farklılıklarına bakmadan hiç tereddüt etmeden darbeye karşı koyan ruhu canlı tutmamız lazım. Onun dışında başka bir yol yok. Bir tökezletirlerse bunun maliyetini tüm ülkede yaşayanlar verir. Toplumsal bütünlüğü korumak için azami derecede gayret göstermek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Çok teşekkür ediyorum. Saygılarımı sunuyorum.

Ahmet Yenilmez

Yönetmen, Tiyatro ve Sinema Oyuncusu

Sayın Vekilim, Rektörüm değerli konuklar. 9 Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü mezunuyum ayrıca Sakarya Üniversitesi yüksek lisans tez aşamasındayım. Gözden kaçırdığımız bir şey var. Eğer bunu göremezsek, biz hep konuşan kesimde kalmak zorundayız. O da şu bir takım kavramlar kullanıyor. Biz, batı, medeniyet, Ortadoğu sizin hitap ettiğiniz kitlenin kavramları aynı değilse biz bir çözüm üretemeyiz. Sorarım size “Biz kimiz?” Eğer bu sorunun cevabını bulamazsak meselenin nedenini, niçinini de bulamayız. Çaresini de bulamayız. Arkadaşlar biz bir hikâye yaşıyoruz. Allah'ın bizlere hayat kılavuzu olarak verdiği Kuran-ı Kerim-i bile eğer hikâye diliyle okumazsanız anlayamazsınız. Size soru işaretleri doğurur. Hikâyenin de olmazsa olmazı vardır. Bunlar zaman ve mekân kavramları. Mekânı

anlamlandıran zamandır. Zamanı anlamlandıran mekândır. İşte bu iki öğeyi göz önünde bulundurarak tariflerinizi yapamazsanız “Biz” kelimesini karşımdaki topluluk acaba hangi “Bizi” algılıyor. Darbeleri konuşuyoruz. Öğleden önceki oturumda konuşuldu mu bilmiyorum? Hangi darbeleri ve hangi ülkedeki darbeleri konuşuyoruz? Biz kaç devlet kurduk? Biz 17 devlet miyiz? Ya da 17 devletten sonuncusu olan darbeleri mi konuşacağız? Eğer “17. Devlet” diye tarifi yapılan “ki bana göre öyle değildir” aynı toprak üzerinde, aynı millet tarafından, aynı kültür ve medeniyetin çocuklarının kurduğu farklı isimlerin farklı devletleri olarak algıyorsanız, o zaman ne 1960’ı ne de 1980’i anlayabiliriz. Darbenin ne olduğunu ‘gerçi konuklarımızdan yaşça büyüym’ 16 yaşında 47 gün ‘çok özür dileyerek söylüyorum’ sizden babanız yaşındaki kişilerin terine kolunuzu ve teninizi değerek, 16 yaşında 47 gün aklınıza gelebilecek görmenin ne demek olduğunu sizlere burada saatlerce anlatsam bitmez. Darbe insanlık onuruna yapılan hakarettir. Gerisini araştırma, gerisini araştırırsan edep ve hayânı kaybedersin. Hem anlatan kaybeder hem de dinleyen kaybeder. Aliya İzzetbegoviç çok güzel söylemiş; “3 çeşit insan vardır. Bir dindar, iki ateist, üç İslam” bakın burada çok ince bir nokta var. İslam’ı dindarların içine koymamış. Biz eğer dindar kategorisinde tarif edilsek işin içinden çıkamayız. Çünkü Budist’te bir dindardır. İslam’ı diğer kategorilere koyamazsınız. İslam diğerleri olmadığı için ayrı, diğerlerinin anlamı içerisinde değerlendiremezsiniz. Ali hocamızın, “bu arada rahmetle anıyorum” çok güzel bir sözü vardı. Der ki; “Türkleri çıkarırsanız dünyadan tarihi yazamazsınız.” Bende soruyorum: Türkleri çıkarırsanız dünyadan, İslam hangi coğrafyanın içine sıkışır? İşte sorunun cevabı bulunuyor. Tabi ki bunca komplolar, bunca ayak oyunları Türklerin üzerine yapılacaktır. Hedef Mısır’ı

seçmiyor seçmeyecek. Hedef seni seçecektir. Çünkü senin dedenin baba mirasıdır bu topraklar. Ya reddi miras yapacaksın ya da bu mirasın gereğini bedelini ödeyeceksin hem de sefasını süreceksin. Aslında hikâye dedik. Sultan Abdülaziz darbe değil mi? Tarihimizdeki en büyük darbelerden biridir. Ölüm sebebinin raporunu tutacak doktor bulunamıyor. Azınlıklardan doktor getirilerek ölüm nedenini intihar olduğu belirleniyor. Kayıtlara geçiyor. Daha sonra tarihi belgelerden okuduğumuz O pehlivan kadarıyla darplarla şehit ediliyor. Peki, Ali Şükrü Bey? Darbe değil mi? İşte bu müdahalelerin sonucunda 1960'ın doğduğunu bilmek zorundayız. Sultan Abdülhamit'in indirilişi darbe değil mi? Peki, bunlar ne kaybetti bize? Köroğlu'nun değişimiyle "Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu". Yaşadığımız coğrafyanın bedelini ödersiniz, sefasını da sürersiniz. Kitaplarımızda Çanakkale Savaşı diye adlandırılan savaşı karşıımızda ki devletlerin, İstanbul'u işgal etmek için geldiklerini söylerseniz, işin içinden çıkamazsınız. Çünkü büyük ada bombalanmış. Çanakkale Savaşı'ndan birkaç gün sonra İstanbul işgal ediliyor. Evet, sanayi devrimi olmuş, endüstrileşme başlamış, bu sürecin gelişmesindeki motor güç senin coğrafyanın içinden karşılanmaya çalışılıyor. Ölümünün 100. yılını andığımız bu yıl Sultan Abdülhamit, Osmanlı coğrafyasındaki petrolün işlenebilmesi için Amerika'ya heyet gönderiyor. Eyaletin ismi ne biliyor musunuz? Pennsylvania. Çünkü orada petrol işlenmesi başlamış. Amerika "bizim petrolümüz bize yeter biz oralara gelip petrol çıkaramayız." diyor. Bu günün de bir gerçeği var. Ekonomik dilde. Bakın batı petrolle çalışan araç üretmemeye başladı. Bir gaz var, kaya gazı. Bunun rezervlerinin çoğunun ABD'de olduğu söyleniyor. Malının değerini korumak adına bunun ölçümü güç. İşte biz bakmak ve görmek zorundayız. Asıl problemimiz bu. Medeniyet dedi. Evet, yaşadığımız her şeyin sebebi bu medeniyetin nötr güç olmamızdır.

Medeniyetimizi yaşatabilmeniz için kültürü tüketmeniz lazım. Medeniyetin yapısını güçlendirebilmeniz için kültürün tüketilebilir hale getirmeniz lazım. Kültürlü insan ayna tutar. Evet, ayna da kendine bakmaz ise kendinin nasıl görüldüğünü bilemez. Dışarıdan sizi gören, sizin nasıl görüldüğünüzü görür, ona göre tedbir alır. Bu darbe 15 Temmuz hemen AK Parti iktidarında hazırlanmış bir netice değil ki. Çanakkale Savaşını okumuşsunuzdur. Bir sabah bizim kınalı kuzularımız cepheye yattılar, karşı düşman cephesini gözetlemeye başladılar ve bir baktılar ki düşman askeri yok. Bir sabah çekip gitmişler. Nasıl olmuş biliyor musunuz? Orda bir gazete muhabiri var. O gazete muhabiri aynı zaman da İngiliz Kraliyet ailesinin bilgi kanalı. İngiltere 30.000 kişiden oluşan asker ordusu gönderme kararı alıyor. O gazeteci diyor ki “ Sakın! Türklerin tek bir kurşun atmasına bile kalmadan salgın hastalıktan ölür. Çünkü alan dar ve onların kaybı bizde daha az ”değerlendirmeyi yapıyor sabah çekip gidiyor. Kim bu adam biliyor musunuz? Bu adam daha sonra gazete iletişim kanallarının hepsinde şirketler kuran Londra. Bizim ülkemizde bir kanalı satın aldı. Hem de o dönem satışa çıkan 17 kanalın en pahalısını satın aldı. O kanalın bir özelliği vardı. Fox TV'nin önceki adını biliyor musunuz? TGRT idi. Güya milliyetçi muhafazakâr kesimin ilk göz ağrısıydı. İlk medarı iftiharıydı. Fox TV'nin dizilerini izlediniz mi? İlk önce oynattığı dizileri. Dizi biter, sahne biter, söz biter sahne bir türlü bitmez. Hep bakışlırlar. Birbirlerine bakarlar. Bu nedir biliyor musunuz? Bizim çocukluğumuzda cep saatleri vardı. Hipnoz etmek için “evladım bunun ucuna bak” derdi. Sonra da reklama geçerdi. Arkadaşlar konuştuğumuz konuların alt yapısı paradan, silahtan önce yapıldı. Biz bu duruma hazır hale getirildik. 15 Temmuz hadisesinde dikkat edin. Aydın'da kaç tane sinema salonu vardı 1980'ler, benim bildiğim 17 sinema salonu vardı. En azı 500 kişilikti. 1980'ler de Aydın'ın nüfusu kaç kişiydi? 60 Bin nüfusu vardı.

Şimdi büyükşehir belediyesi oldu. Şuan da Aydın da kaç tane sinema salonu var. 1 tane. Bu size tuhaf gelmiyor mu? Dünyada ilk defa bir devlette, kuponla televizyon dağıttılar. Benim çocukluğumda, gençliğimde anam rahmetlinin ömrü gazete kuponları kesmekle geçti. Bunun tesadüf olduğunu mu zannediyorsunuz. Peşinden diziler başladı. Özellikle Brezilya dizileri, Fox TV'nin bugün oynattığı dizilerin alt yapısıydı. Hipnoz. Beyindir karar veren ama beyin beş duyudan elde ettiği salgıyla bilgiyle sağlıklı karar verir. Beş duyunuzu ele geçirdiler. Nasıl ele geçirdiler? Ne zaman ki özellikle Türk dizilerinde sahne sanatlarında ahlaksız düzenbaz bir karakter olsa, birinci şartı sakallı olacak. Bakın 1980 ile bu güne kadar yapılan bütün sinema, dizi, tiyatrolara da ahlaksız özellikle belli bir yaş altında çocuklara sarkıntılık yapan tiplerin hepsi sakallıdır. İki bunların meslekleri seçildi. Din adamı dikkat çekti de aslında din adamından önce bir tip daha vardı. O da mahallenin bakkalıydı. Neden? Hatırlayın çocukluğunuzda babamız, evde bir şey lazım olsa “git bakkaldan al ben akşam parasını veririm” derdi. Babamız akşam gelirken bakkala uğrardı. Raporu bakkaldan alırdı “senin oğlan şu kişiyle sigara aldılar bak sigaraya başladı, senin kız eve iki saat geç geldi” derdi. Mahallenin oto kontrolüydü bakkal. Bütün haberleri, bütün ispiyonları bakkal yapardı. Hepimizin bir tecrübesi vardır bu konuda. Şu anda öyle bir noktaya geldi ki; evde siz televizyonu açtınız mutfığa gittiniz. Saatlerce mutfaktasınız ve çocuğun elinde bir alet var. Çizgi film bombardımanı başladı. Bir tanesini hatırlayalım” gölgelerin gücü adına He-Man” bu dizinin oynadığı tarihteki kapı komşunuzun adını sorayım, aynı hızlılıkla cevap veremezsiniz. Peki, hemen arkasından ne geldi arkadaşlar. İlkokul düzeyinde, ilkokul çağındaki çocukların yazın Kuran kursuna gitmesi yasaklandı. Peki, kâinatın hâkimi

kimdi? He-Man. Peki, dinimize göre kimdi? Allah. Nasıl ve nerden neleri öğreniyor çocuklarımız... Sonra bu ülkede bir bıyıksızlık, sakalsızlık modası başladı. Birdenbire herkes buna uymaya başladı ve sakallılar kabak gibi ortadaydı. Dikkat edin biz çocukluğumuz da sakallıları gördüğümüz zaman temkinli davranırdık. Daha sonra bakkal çiçek pasajında satabilirse bir şey sattı. İmam ah etti toplum içine çıkacak inandırıcılığı kalmadı. Mahalleye grantuvalet ütülü pantolonlu ve sakalsız bir imam geldi. Siz FETÖ'nün hiç sakallı bir fotoğrafını gördünüz mü? Ben görmedim. Hiç aleyhinde kimse bir şey söylemedi. Öyle güzel ağladı ki cebimizde olan parayı verdik. O paralarla kolejler kurdu ve biz o kolejlerde çocuklarımızı okutabilmek için üstüne para verdik. Biz kaşınmadık da ne oldu. Eğer bir aile bütçesinde bir sinema bileti, tiyatro bileti, gazete, kitap, konser bileti yoksa; Reis 50 yılda iktidar da kalsa, 50 yılda aynı şeyleri yaşarız. Bilim adamları istedikleri kadar reçete yazsa da bedenimiz o ilacı kabul etmeyecek. Tıpkı Abdülhamit Han'ın olduğu dönem gibi. Bakın Abdülhamit Han'ın dönemine medya organları itibarsızlaştırma karikatürleri yapmış. Bu başımıza gelen iyi gelmiş bir şey değil. Bakmıyoruz ve görmüyoruz. Beynimize giden 5 veri kanalı kirli tıkalı. Önce o kanalları açıp bakmaya ve görmeye çalışmamız lazım. Detoks yapmamız lazım ki sağlıklı düşünmemiz için. Son bir şey anlatmak istiyorum. Adnan Menderes'in partisinin adı neydi biliyor musunuz? DP Bu tür operasyonların alenice açıktan yüzüstü yapıldığını BM etkisizleştirildiğini BM kürsüsünde; sayın Cumhurbaşkanım kısaca “Dünya beşten büyüktür” dedi. 15 Temmuz'da bu cümle haddi aşma olarak algılandı. Bu Recep Tayyip Erdoğan'a değil; bu işçi partisine, MHP'ye, dini dili, ırkı ne olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılmış bir işgaldir. Saygılar sevgiler sunuyorum. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Büyük bir saçmalığa dönen Halk Bankasındaki operasyonu soracağım. 32 Ay ceza verdiler. Hakan Atilla bir kısmını yattığı için 2 seneye kadar aramızda göreceğiz. Neydi bu? Ne yapmaya çalışıyorlar?

Mustafa Savaş :

Şimdi oradaki olayı anlamak için geçmişte yapılan işleri bilmek ve iyi analiz etmek lazım. Halk Bankası'nın bu olayda kurlsız bir işlemi yok. Mevzuata aykırı bir işlemi yok. Ne yapıldı orada? İran'dan doğal gaz ve petrol alındı. O dönemde İran'da ambargo devam ettiği için ödemenin dolar olarak yapılması gerekiyordu. Dolar olarak yapılamaması halinde paranın bir kısmına el konulması söz konusuydu. Çünkü bu gün 100 doları A bankasından, B bankasına gönderdiğinizde bilgileri anlatmanız gerekiyor. Biraz önce anlattığım gibi dünyayı dolarla kontrol eden bir zihniyet var. Şimdi biz ihtiyacımız olan petrolü alacağız ve biz bunu altınla ödedik. Sonrasında efendim “Siz nasıl doları bypass edersiniz, siz nasıl bizim doların para yönünü değiştirirsiniz” şeklinde algıyla bu operasyonu yaptılar. Yani, Halk Bankasının mevzuata aykırı, BM'in vermiş olduğu kararlara aykırı hiçbir işlem yok. 2013 Temmuz ayında da altın ile işlemleri yapmayacaksınız dendi ve o tarihten itibaren biz o işlemleri kapattık. Tamamen Amerika tiyatro oyunu oynuyor. Tamamen yazılıyor, çiziliyor, oynanıyor. Tüm dünya görüyor. Türkiye görüyor. FETO'larla ilgili başka ataklar da olabilir ama 24 Haziran'da Türk Milleti o tiyatronun sonunda Türk Milleti kazanacak. Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde Büyük Türkiye şahlanacak. Elbette riskler var. Jeopolitik riskler, çevreden kaynaklanan bir takım riskler var ama çok önemli fırsatlar da var. 80

milyonluk nüfusuyla, genç nüfusuyla bu ülke çok önemli fırsatları barındırıyor. 18 milyon ilkökul, ortaokul, liseye giden gencimiz var. Çok dinamik bir nüfus. Türkiye'nin yaş ortalaması 32, Japonya'nın 45. Batının en büyük sıkıntısı yaşlı nüfus, büyüme oranlarına baktığımızda %1-%2'lerde. Biz büyüme rakamlarına baktığımız da %7'lerdeyiz. Haziran ayı büyüme rakamları açıkladığında biz dünya rekoru kıracağız. İşte bundan rahatsız olan zihniyet var. Geçiş yollarını da biraz önce hocam anlattı. İpek yolu, boru hatları çok önemli geçiş yollarıdır. Bakın Türk Hava Yolları küresel anlamda bir değer. 2002 yılında 10 milyon yolcu taşıırken, 2017 yılsonu itibariyle 68 Milyon yolcu taşıyan bir Türk Hava Yollarımız var. Bu yıl 38 milyon turist bekliyoruz. 2023'te 50 milyon turist, 50 milyar dolar turizm geliri bekliyoruz. 500 milyar dolar ihracat düşünüyoruz. Bunu yapabilecek kapasite, dinamik güç, potansiyel var. İşte bunu harekete geçirebilmemiz için 24 Haziran 2018 bir milat. Çünkü 1950'den bu yana parlamenter sistemde ve parlamenter sistem darbeleri üretiyordu, ekonomik krizleri üretiyordu, birbirinden beslenen bir yapıydı. 24 Haziran 2018 ertesi 25 Haziran sabahı 5 yıl boyunca bu ülkeyi kimin yöneteceğini herkes bilecek. Türk milleti bilecek ve dışarıdan yatırımcılar bilecek. 2002'den bu yana 190 milyar dolar yabancı sermaye gelmiş buraya. Bu ülkede gelecek, istikbal görmeseler, potansiyel görmezse, coğrafi anlamda niye gelsin 190 milyarını yatırsın. Aynı zamanda hala mevduatta, hazine bonosunda, hisse senedinde önemli miktarda da hasılat yabancı olarak var. Ekonomik açıdan battık çıktık yok efendim öyle bir şey. Biraz önce de söyledim finansal kriz olabilmesi için az önce söylediğim göstergelerin düşük olması gerekiyor. Ekonomik hanelere, büyümelere baktığımız zaman, bütçe disiplinine baktığımızda öyle bir şey yok. Dalgalı kur sistemi var. Faizleri aşağıya çekersiniz. Tabii, bunun çok fazla aşağı

yukarı oynaması istenen bir durum değil ama jeopolitik riskler 24 Haziran'a doğru gidilmesi orada çıkabilecek sonucu etkilemek anlamında bunlar yaşanıyor. Bu nedenle biz bunları aşacak güçteyiz. Bunları aşacak kadrolar mevcut. Bunları aşacak liderimiz Recep Tayyip Erdoğan'ımız var. Hep beraber inşallah 24 Haziran akşamı tüm Türkiye'de Aydın'ımızda inşallah destan yazacağız. Büyük ve güçlü bir Türkiye yoluna devam edecek.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Mehmet Levent Hocam Türkiye ve dünyada komplo teorileri var. Bir değerlendirme yapmak gerekirse nasıl bir durumla karşılaşıyoruz?

Dr. Mehmet Levent Yılmaz :

Dünyadaki en değerli maden hangisi? Uranyum mu? Altın mı? Gümüş mü? Şimdi gram veya kilo üzerinden mi konuşacağız? Bunlardan hiç biri en değerli maden değil. Dünyadaki en değerli madeni şu anda “Veri bilgi akışıdır”. Biraz önce vekilim söyledi “A bankasından B bankasına para gönderirken Amerika'nın haberi oluyor” şimdi ceplerimizde kredi kartları var. O kredi kartlarının üzerine bakın master cart, visa cart yazıyor vs. Bakın Halk Bankası'nın kredi kartı ama master cart özelliği taşıyor. Bu ne demek biliyor musunuz? Şimdi bir örnekleyelim. Aydın'da doğmuş büyümüş bir market sahibinden cebimdeki kredi kartıyla bir alış verişi yapsam, bu veri Amerika'da depolanıyor. Benim aylık harcama yaptığım kredi kartından benim profilimi çıkartıyorlar. Yani Levent Yılmaz'a bir işlem yapmak istedikleri zaman benim alışkanlıklarımı biliyorlar. Otomobilime ne kadar benzin aldığımı biliyorlar. Giyim kuşam harcamalarımızı biliyorlar. Gıda harcamalarımı biliyor. Kaç akşam dışarıda yemek yediğimi biliyor. Dolayısıyla burada bir veri madenciliği dediğimiz şey çıktı ortaya. Fotoğraflar vs. Bu şekilde ne analizler çıkıyor, bilgiler kaydediliyor. Bu açıdan baktığımızda karşı karşıya olduğumuz şey çok vahim. Ramazan ayında toplum hangi harcamaları yapmış ve bakın reklam panolarına... Bu bir tesadüf değil. Bir alışveriş merkezinin yanından arabayla geçerken, bu alışveriş merkezinin bir mağazasından cep telefonunuza reklam mesajı geliyor. Yüzde şu kadar indirim. Bakın bütün bunlar ne kadar büyük bir kuşatmanın ortasında olduğumuzu gösterir. İşte bu verilere sahip olan dünyayı yönetiyor. Daha büyük bir detaya gerek yok. Bu komplo teorisi değil. Veriye sahip olan bankacılık sistemini yönetiyor. Biz neden kamu bankaları diyoruz. Kamu bankaları gitmesin. Kamu bankaları dursun diyoruz ama bir taraftan da kamu bankalarının ekonomik güvenliğini, bilgi güvenliğini sağlayalım. Neden bunu söylüyoruz? İhtiyacım olduğunda ben kamu bankalarını kullanmak zorunda kalıyorum. Kriz dönemlerinde biz bunu çok yaşadık. Geçmişte de yaşadık. Dolayısıyla burada karşı karşıya olduğumuz şey bu verilerin, bilgilerin transferiyle ilgili. FETÖ dediğimiz mekanizma özünde bu bilgilerin, verilerin transferini yapmış mekanizmadır. Bütün bu hikâye içerisinde, bütün toplumun ruh yapısını psikolojisini bu verilerle çözdüler. Herkes ile yüz yüze görüşmelerine gerek yok. Olası bir felaket halinde ne harcaması yapmış. 15

Temmuz gecesi bankamatikten kim para çekmiş. Dolayısıyla bütün bunlar kayıtlı. Bir şey daha söylemek istiyorum. Burada çok önemli bir durum var. Bu içinde bulunduğumuz ekonomik faize dayalı, faizin bize karşı bir silah olarak kullanıldığı, kur üzerinden baskılandığı durumun bir çözümü aslında var. Maalesef biz bu çözümle uzunca bir süre yol alamadık. Burada bir sorumluluğumuz da var. Bu gün bu çözüm nedir biliyor musunuz? Faizsiz finans sistemleri. Bunu duyduğunuzda şaşıracaksınız. Sayın vekilim burada yanılsım varsa beni düzeltsin. Dünyada faizsiz finans sistemlerinin merkezi Londra'dır. Biz İstanbul'da faizsiz bir finans merkezi kuruyoruz. Ben şimdi şunu soruyorum. Cumhurbaşkanımız bu konuda taraf ve çıktığı her platformda defalarca aynı şeyi söyledi. Faizsiz bankacılık, faizsiz finans merkezlerinin önemini vurguladı. Kim engelledi bunu yıllarca, çok zor değil Malezya 16 yılda sıfırdan 1,6 trilyon dolarlık katılım bankacılığı sistemine geldi. Türkiye bunu yapamaz mıydı? İşte o yapamadığı kısımda ısrarla vurguladığımız, bürokratik oligarşi dediğimiz kısmı inceleyin. Hepsi 15 Temmuz'dan sonra KYK ile ihraç oldu. Dolayısıyla bu veri akışı ve sistem kurma hikâyesi Türkiye'nin sadece ekonomik güvenliğiyle ilgili değil, Türkiye'nin ulusal güvenliği ile de ilgilidir. Bunların hiç biri komplo teorisi değildir. Katılım bankacılığında kurulan banka sermayelerinin de yapısına halk bakıyor. Şimdi Anadolu'ya baktığınızda; katılım bankalarının sermayesinin de konvansiyonel bankacılıktan elde edilen karlarla olduğuna yönelik Anadolu'da bir algı var, bu algıyı kırmamız lazım. Bu algıyı da kim yaptı biliyor musunuz? 15 Temmuz'dan sonra kapanan o banka yaptı. Kamunun katılım bankacılığı yapmasını geciktirenler de, engelleyenler de o algıyı yaratanlar. Bunu da bilmek lazımdır.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Aydın'da muhafazakâr kesimin çocuklarını okula gönderebileceği bir tek okul vardır. 17-25'ten sonra birden çoğalmaya başladı. “Neden daha önce

kurmadınız bu okulları, neden daha önce başka alternatifler sunmadınız?” diye sorduğumuzda; “Hocam kurdurtmadılar, yaşamamıza izin vermediler.” dediler. Yerleşme ve millileşmenin miladı 15 Temmuz'dur. Çünkü bu örümcek ağı gibi sarmış, casusluk şebekesi bir şekilde ne yaparsak yapalım ya da bütün terör örgütlerinin anası gibi bütün verileri sağa sola dağıttılar. Fark etmiyor. PKK, DEHAŞ KPC'si bütün örgütlere de servis edilince aynı anda tabii bunların bağlı olduğu ülkeler de var. Özellikle güneyde en sevdikleri ülkeler dâhil olmak üzere. Servis ağını kurmuşlardır. Aslında 15 Temmuz'un millileşme için bir milat olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin kendine gelmesi anlamında, biz çok kötüydük. Kendi sahamızı yönetemiyoruz, hiçbir şeyimiz yok. Projelerimiz sürekli satılıyordu. En sonunda bir tanesini son dakika yakaladık. Hatırlarsanız silahımızın projelerini adam götürüp satıyordu. Milli Piyade Tüfeğinden bahsediyoruz. Şimdi hocam baktığımız zaman bu olumsuz tablonun içinde bütün dünyanın ez azından Ortadoğu'daki yıkılmış halkların umut olarak gördüğü Türkiye'yi kale olarak görüyorlar. Filistinli konuklarımız da vardı. Bir siz varsınız elimizden tutacak. Bu görüntüyü kuvvetlendirmek adına Türkiye'nin ne yapması gerekiyor? O bağları tekrar güçlendirme ve hatırlatma adına ne yapması gerekiyor? Filistin'i bilmiyoruz? Bağlarımız bir şekilde koparıldı. Sanki Türkiye Cumhuriyeti 23'te kuruldu. Yepyeni bir devlet görüyoruz. Bundan öncesi yok. Bize bunu da unutturdular.

Prof. Dr. Mehmet Şahin :

Bölgeyi iyi çalıştığım için sadece iki örnek vereceğim. Ortadoğu'ya baktığımız da İslam dünyasını görüyorsunuz ama Ortadoğu'da Filistin siyasetinde şöyle bir siyaset olduğunu görmek lazım. Bunu iyi hesaplamamız gerekiyor. Belki

Zeytin Dağı kitabımı okuduysanız ne demek istediğimi çok daha iyi anlarsınız. Onun için Ortadoğu'ya girerken öyle “Ya Allah Bismillah” diye giremezsiniz. Sebebini söyleyeceğim. Bağdat'ta bir arkadaşla akşamüzeri oturuyoruz konuşuyoruz. “Hocam burası nasıl biliyor musun?” dedi. Ben de “Nasıl?” dedim. “Sabah işe gitmek için evden çıkarsın bakarsın ki gece kum fırtınası olmuş, evin önünde kum tepesi oluşmuş. Akşam işten dönersin, gündüz de kum fırtınası o tepayı almış komşunun evinin önüne taşımış” “Neden anlattın bunu?” dedim. “Burada ittifakların yönü değişir.” dedi. Birincisi bu. İkincisi “One Minute” olayı olmuştu. Ben uluslararası bir konferansa gitmiştim. İsraili profesör de vardı, Ürdünlü profesör de vardı. İsrail Türkiye'yi çok eleştirdi. Ben orada dayanamadım. Karşılık verdim. Biraz salon hareketlendi. Ürdünlü profesör geldi “My Brother” diye koluma girdi. Hoşuma gitti. Gururum okşandı nihayetinde. Öğle arası olmuş baktım ki İsrailinin koluna girmiş ona da “My Brother, My Brother” diyor. Sonra tuttum Ürdünlü profesörün kolundan “Yahu ona da my brother bana da my brother buna bir karar ver.” Ortadoğu'da kaleyi sabit tutmak istiyorsanız; bu coğrafyada siyaset yapmanın nasıl olduğunu iyi bilmeniz gerekiyor. Bugün baktığınızda Türkiye Ortadoğu'da dış politikayı yürütürken reel olacak, gerekirse politikasını acımasızca yansıtacak. Başka çıkar yolumuz yok. İran'a bakın, anayasasına baktığınızda dini bir devlet ama reel politiği dine vuruyor. Acımasızlık da yapabiliyor. Bu yüzden bunu yapmadığınız zaman Ortadoğu'daki normal bir devlet gibi olursunuz. Seçimden önce mağlup bir ülkeydik. “Seçim gecesi uyumadım.” dedi. “Neden uyumadın?” dedim. “Sizdeki seçim bizdekinden daha önemli” dedi. “Siz yürütürseniz biz de yürütürüz.” dedi. Bunu söyleyenler de var. Bunu da göz önünde bulundurmanız gerekiyor. Üç ülke söyleyeceğim. Mısır, Türkiye ve İran'a bakın. Gerçeği Mısır'ı bitirdiler. Türkiye ve İran'a bakın. İmparatorluk görmüş ülkelerin kodları farklı oluyor. İnsanların da kodları farklı oluyor. Tarih coğrafya bize yüklüyor bu farklılığı. Bu yüzden bu üç ülkeye yöneliyorlar. Bu üç ülkeyi çökertirseniz; İslam dünyasını çökertirsiniz. Belki Ahmet beyin söylediğinin devamı şeklinde olacak gibi. Yani çocukluğunuzu yaşayamazsınız imparatorluk bahçesinde iseniz. Ortaokul da ilkokul da bir top oynamaya gittiğinde ilk söylenen söz “Senin yaşında Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmişti. Sen burada top oynuyorsun” denilirdi. Bahaneleri bu. Size bir misyon yükler. Böyle bir duygu yükler. Bu tarihin bize yüklediği koddur. Buna böyle bakmak gerekir. Beni korkutan önümüzdeki süreçte yakın çevremizdeki siyasi türbülansın çok uzun süreceği. Yani adam diyor ki “Suriye'deki istikrar ne zaman olur?” ben size söyleyeyim 10 yıl beklemeyin. Suriye'de istikrar sağlanmaz. Peki, burada ne öğretiliyor? Belli adam 5 bin tır silah veriyor. Sözde müttefikiniz sizin gözünüzün içine baka baka PKK'ya silah veriyor. Peki, neye göre veriyor bu silahları? Nerede kullanılacağı bellidir. Bu süreçte adamların yapmak istedikleri uzun süre istikrar gelmesin. Onun için toplumsal bütünlük, istihbarat, güvenlik kapasitesinin artırılması lazım. Birilerinin bunu söylemesi gerekiyor. Yani bu coğrafyada her şey tozpembe değil. Irak'ı 2003 yılında işgal ettiler. Ben 2005 yılında seçim

gözcüsü olarak gittim. Amerikalılar geldiğinde “Ortadoğu'ya örnek olacak demokrasiyi bu topraklarda inşa edeceğiz.” dediler. Seçim gözetmeni olduğunuzda sizi topluyorlar bir şeyler söylüyorlar. 2005'te Anayasa oluşturdular. Şimdi 2018'deyiz. 2005, 2000, 1999'da daha iyiydi Irak. 13 Yıl geçmiş. Hani demokrasiyi inşa edecektiniz. Bu gün biz burada olurken Suriye'nin geleceği konusunda anlaştık deseler dahi en az 15 yıl sürer. Bizimle ne ilgisi var? Komşun. Şimdi diğer komşuların üzerinden çalışıyorlar. İran üzerinden çalışıyorlar. İşte vekilimiz bunun sıkıntısını yaşıyor, çalıştığı banka itibarıyla. Türkiye ve İran arasındaki ticaret hacmini bilen var mı? Biz birkaç yıl önce bölgesel Türk yönetimiyle ilişkilerimiz devam ederken “Siz burada bir şey yapamazsınız.” dediler. Ticaret hacmimiz ne kadardı biliyor musunuz? Toplamda baktığınız zaman en yüksek çıktığı rakam 13 Milyar dolardı. Gayri resmiler dâhil olmak üzere. 5 Milyonluk bölgesel Türk yönetiminin nüfusuyla, Türkiye'nin ticaretten böldüğü Türkiye'nin hızlı bir şekilde ilerlediğini iddia ettik. Almanya'dan sonra ikinci yerd. Sen 80 milyonluk bir ülke ile ticaret yapamıyorsun. Petrol, doğal gaz satamıyor. Her halde Türkiye ile İran arasında 10 milyarlık ticaret yok. Geriye ne kaldı. Bunun Türkiye'ye ne maliyeti olacak. Bu çevreye baktığınızda iyi görünmüyor. Bu yüzden toplumsal bütünlük diye üzerine bastırarak söylenmesinin nedeni bu. 50+1 çok önemli, ülkeyi 24 Haziran'da kim yönetirse yönetsin 50+1 ile seçileni esir alamazsınız. Çünkü 50+1 ile seçilen ülkenin her noktasına her şehrine bakar. Ama %21 ile seçilen Brüksel'e bakar Washington'a bakar. Dışarıya bağımlı olur. %50+1 ile seçilirseniz hangi partiden olursa olsun sizi seçenlere yana olmak zorundasınız. Başka seçeneğiniz yok, o baskı nedeni olur. %50+1 ile yöneticiyi halka teslim

edersiniz. Bu çok önemli hangi partiden gelirse gelsin.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Mehmet Şahin hocam ben şunu sormak istiyorum. Bir ara Türkiye'nin en zenginlerinden biri çıktı. Bu politika bekleyici, 28 Şubat'ın mimarlarından biri olarak söylenen, işin ekonomik boyutuna bakan bir şahıs. “Türkiye’de 50 milyon yeter. Türkiye’nin nüfusu 50 milyon olsaydı kişi başına düşen gayri milli hasılat 10 bin doların çok üzerinde olurdu. Bize 50 Milyon nüfus yeter ve hala da bunu söylüyorum. İddia ediyorum” dedi. Sonra aşağıda bir insansızlaştırma projesi vardı. Ortadoğu’yu bir katliamdan geçiriyorlar. Dicle Fırat arası İsrail’e vaat edilmiş topraklarının tamamını süpürüyorlar. Demografik yapının hepsini değiştiriyorlar. Yeni bir yapı oluşturmaya çalışıyorlar. Gözlemlediğimiz olay bu. Bölgede nüfusu azaltma yok etme projesi, Ortadoğu’da yaşanan çift kutuplu dünyanın teke düşürülmesi ile beraber ortaya çıkmış yeni düşman, yok edilmesi gereken toplum biz miyiz?

Prof. Dr. Mehmet Şahin :

Geçen hafta gazetede bir kısım vardı. Iraklı bir arkeolog bir bilim adamı eşi ile beraber Londra’ya gidiyor. Londra’da bir müzeyi geziyor. Müzede Irak’tan getirilen tarihi eserleri görüyor. O resme bakıp eşinin yanında hüngür hüngür ağlıyor. Bir Iraklı kendi medeniyetinin nasıl yok edildiğini görüyor. Adamcağızı eşi teselli etmeye çalışıyor. Ülkesinin bile yok edilmesine şahit oluyorsunuz. Bunu yaşamak o kadar kolay değil. Hocam Türkiye sorusuna gelecek olursak. Türkiye bir misyon ülkesi. Türkler karşı çıkar direnir. Son

birkaç haftayı örnek verebilirim. Sayın Rektörüm Katar konusunu sormuştunuz. Katar'ı ablukaya aldılar. Katar topraklarının 3'te 1'i Amerikan askeri üssüdür. Katar konusunda kim direndi? Türkiye. Bölgesel Kürt yönetiminin ekonomik süreci konusunda kim devreye girdi? Türkiye. Suriye ile ilgili bir karar alıyorsunuz. Türkiye. Kudüs konusunda Türkiye. “ İran'a uygulanan ambargoları doğru bulmuyorum.” söyleyen Türkiye. Farkında mısınız? Her alınan karara karşı çıkan Türkiye. Bu direnci kırmak istiyorlar. Bu direnci ortadan kaldırmak istiyorlar. Bizim dışımızda bir direnç görünmüyor. Şöyle düşünün; İslam İş Birliği Örgütü dönem başkanı Türkiye'de bulunuyor. Kudüs ile ilgili alınan kararlarda bu örgütü çalıştırıyor. Örgütün merkezi neresi biliyor musunuz? İslam İş Birliği teşkilatının merkezi Suudi Arabistan ve Kudüs ile ilgili kararlar alınıyor. Mescidi Aksa ile ilgili kararlar alınıyor. Katılım düzeyi en alt seviyededir. Peki, şu soruyu sormak gerek. Müslüman dünyasına. Kudüs konusunda rahatsız olmayacağınız başka bir değer kaldı mı? Bir Müslüman için soruyorum. Kudüs konusunda eğer hassasiyet göstermiyorsanız, hassasiyet göstereceğiniz ikinci bir değer söyler misiniz? Değersizsiniz. Bunu gördükleri için Kudüs konusunu denediler. Bundan birkaç yıl önce İsrail askerleri Mescidi Aksa 'ya girdiler. Mihrabı, minberi tahrip ettiler. Kuran-ı Kerimi tahrip ettiler. Biz bunu yapalım bakalım tepki gelecek mi? Müslüman dünyasından tepki gelmedi. Çünkü bizimkiler ne yaptılar; geçenlerde bir kumar partisi düzenlediler. Bizimkiler Afrin'i kontrol edince bir şey dikkatlerini çekti. Demirci Kawa Heykeli'dir. Selahattin Eyyubi deyince Türkler, Kürtler, Çerkezler, Araplar için ortak değerdir. Kahramanımızdır. Demirci Kawa Heykeli oradaki etnik toplulukların ortak değeridir. Adamlar direkt onu yıktılar biliyorsunuz. Çok önemli. Kuran-ı Kerimin altına konan bomba ve askerimiz şehit oldu biliyorsunuz. Onu bir kitabın altına konan bir bomba gibi görmeyin. Demirci Kawa'nın torunlarının inanışının altına konan

bombadır. Bunu iyi anlamak özümsemek gerekiyor. Teşekkür ediyorum

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Türkiye'nin o bilinen çok zengin kesimin yurt dışına hızlı bir şekilde çıktığı ve paralarını çıkardığı ile ilgili spekülasyonlar var doğru mudur? Mehmet Levent hocam.

Dr. Mehmet Levent Yılmaz :

Böyle bir veri yok. Zaten Türkiye'de kamuoyu kontrolü yok. İsteyen istediği zaman, istediği parayı da getirir transfer edebiliyor. Türkiye son dönemde ekonomisine yapılan saldırıların en temelinde olan şey buydu. Güya Türkiye sermaye kontrolleri getirecek ki yatırımcılar bu korkuyla kaçırılmaya çalışıldı. Türkiye serbest piyasa ekonomisinin kurallarını uygulayan bir ülkedir.

Prof. Dr. Cavit Bircan :

Adnan Menderes Üniversitesinin Düzenlediği “Uluslararası Darbe 2 Sempozyumuna” katılan konuklarımıza Üniversitemiz ve şahsım adına çok teşekkür ediyorum.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY

“27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya”

Darbeler ve Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü

AKADEMİK BİLDİRİLER

ORTADOĞU'DA DEMOKRATİKLEŞMENİN ÇIKMAZ SOKAĞI: OTORİTERYANİZM VE MEŞRUIYET KRİZİ

THE DEAD-END OF THE DEMOCRATIZATION IN MIDDLE EAST: AUTHORITARIANISM AND LEGITIMATION CRISIS

Dr. Öğr. Üyesi Ali BİLGENOĞLU*

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi,
e-mail: ali.bilgenoglu@adu.edu.tr

* Assoc. Prof. Dr., Adnan Menderes University Faculty of Arts and Sciences, Chairperson of the Department of History and Branch of the Ancient History (hureten@adu.edu.tr) – AYDIN.

ÖZET

Tarih boyunca siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan yeryüzünün en önemli jeopolitik alanlarından bir tanesi olan Ortadoğu coğrafyası özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek akademi dünyasında yapılan tartışmalar gerekse aktüel siyasal gelişmeler etkisiyle pek çok farklı alanda olduğu gibi demokratikleşme bahsinde de gündemin merkezine oturan önemli bir başlık olarak dikkat çekmektedir. Bölge özellikle Arap Baharı süreci ve sonrasında bir kez daha demokratikleşme süreci ve ihtimali üzerine en çok tartışılan siyasal coğrafya olma özelliğini korumaktadır.

Bu çalışmada Ortadoğu demokratikleşmesinin en temel siyasal problemi olan otoriteryanizmin ve onun doğal sonuçlarından birisi olan meşruiyet krizi bölgeye özgü siyasal, ekonomik, toplumsal ve hukuki yapısal sorunlar bağlamında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede bölgenin demokratikleşmesinin önündeki engellerin salt dış etkenler üzerinden analiz edilmesinin eksikliği vurgulanacak; iç dinamiklerin etkisinin altı çizilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Demokratikleşme, Otoriteryanizm, Meşruiyet Krizi

ABSTRACT

Middle East geography, which is one of the most important geo-political areas of the world in terms of political, military, economic and cultural aspects throughout history, is an important topic in terms of democratization today, especially in the aftermath of the Cold War within the debates academics are influenced by current political developments. Especially during the Arab Spring process and afterwards, The region maintains its characteristic of becoming one of the most controversial political geography on the process and possibility of democratization,

In this study, authoritarianism, which is the most basic political problem of the democratization of the Middle East, and its legitimacy crisis, which is one of its natural consequences, is evaluated in the context of political, economic, social and legal structural problems of the region. In this framework the lack of analysis of the obstacles in front of the democratization of the region through purely external factors will be emphasized; and also the effects of internal dynamics will be underlined.

Key Words: Middle East, Democratization, Authoritarianism, Legitimation Crisis

GİRİŞ

Tarih boyunca siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan yeryüzünün en önemli jeopolitik alanlarından bir tanesi olan Ortadoğu coğrafyası özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek akademi dünyasında yapılan tartışmalar gerekse aktüel siyasal gelişmeler etkisiyle pek çok farklı alanda olduğu gibi demokratikleşme bahsinde de gündemin merkezine oturan önemli bir başlık olarak dikkat çekmektedir.¹ Otoriter rejimlerin kökleştiği, devlet-toplum ilişkisinin otoriteryanizmin kısılcına sıkıştığı ve bu yüzden örtük ya da aleni toplumsal güven bunalımı ve bundan doğan siyasal meşruiyet krizlerinin yaşanmakta olduğu Ortadoğu, özellikle Arap Baharı süreci ve sonrasında bir kez daha demokratikleşme süreci ve ihtimali üzerine en çok tartışılan siyasal coğrafya olma özelliğini korumaktadır.

Raymond Hinnebusch'un da ifade ettiği gibi dünyada hiçbir yer Ortadoğu coğrafyası kadar demokratikleşme bağlamında tartışmalara konu olmamıştır.² Bu tartışmalar genellikle otoriterlikten demokrasiye geçiş sürecinin yanlış kurgulandığı³, dolayısıyla bölgenin birer hibrid, yarı yahut *pseudo* (sahte) demokrasiler ürettiği sonucuna bağlanmaktadır. Bu egemen tahlile ek olarak bölgenin sosyo-politik kültürü itibarıyla demokratikleşmeye direnç gösterdiğini iddia eden Oryantalizm soslu, indirgemeci tezlerin de yaygın olduğu bir gerçektir.⁵ Bütün bunların dışında Ortadoğu demokratikleşmesini ancak dışsal etkilere ve motivasyona bağlayan, bölge iç dinamiklerinin söz konusu süreci yürütmede yetersiz kaldığı yönünde söylemler de mebzul miktarda kullanılmıştır.⁶

Hiç şüphe yok ki Ortadoğu coğrafyası ve buraya özgü otoriter rejimler ile bunların yarattığı meşruiyet krizleri yeni bir olgu değildir. Her birini açıklamaya yetecek bölgenin kendine has siyasi, tarihi, ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikleri söz konusudur. Özellikle bölgeye ait meseleleri genellikle

¹ Rex Brynen, Bahgat Korany ve Paul Noble, *Political Liberalization and Democratization in the Arab World*, Lynne Rienner, 1995; Marsha Pripstein Posusney ve Michelle Penner Angrist, *Authoritarianism in the Middle East: Regimes and Resistance*, Lynne Rienner, 2005.

² Raymond Hinnebusch, "Authoritarian Persistence, Democratization Theory and the Middle East: An Overview and Critique", *Democratization*, 13/3, 2006, s. 373.

³ Thomas Carothers, 'The End of the Transition Paradigm', *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 1 (2002), pp. 5-21.

⁴ Frédéric Volpi, "Pseudo-Democracy in the Muslim World", *Third World Quarterly*, Vol: 25, No: 6, 2004, ss. 1061-1078.

⁵ Örnek için bkz. Elie Kedourie, *Democracy and Arab Political Culture*, Washington Institute for Near East Policy, 1992.

⁶ Thomas Carothers ve Marina Ottaway, *Uncharted Journey: Promoting Democracy in the Middle East*, Carnegie Endowment, 2005; Frederic Volpi ve Francesco Cavatorta, *Democratization in the Muslim World: Changing Patterns of Power and Authority*, Routledge, 2007.

dışarıdan kaynaklanan sorunlar olarak gösterme kolaycılığının da etkisiyle uzunca bir süre bölgede dış güçleri suçlamak, bölgenin sömürge geçmişine atıfta bulunarak sorunların kaynağını analiz etmeye çalışmak en ok tercih edilen yöntemlerden bir tanesi olmuştur. Kuşkusuz bu tercihte haklılık payı yüksektir; bölgenin emperyalist müdahale ve yönetimler geçmişi aktüel siyasal ve toplumsal sorunlarının kaynakları arasında yer alır. Ne var ki bölgeye özgü sorunları salt dışsal kaynaklarla izah etmek hem yüzeysel hem de yarım kalmaktadır.

Ortadoğu demokratikleşmesinin üzerinde çokça tartışılan dışsal kaynaklarından ziyade içeriye ait yapısal sorunların etkisine değinmeyi amaçlayan bu çalışmada bölgedeki otoriter rejimleri üretip, kalıcı olmalarını sağlayan temel iç dinamikler incelenecektir. Buna ek olarak her bir otoriter rejimin ürettiği toplumsal ve siyasal meşruiyet krizlerinin yine bölgeye has hangi yapısal sorunlardan kaynaklandığı analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda bölgenin yapısal sorunlarının siyasal, ekonomik, hukuki ve toplumsal kaynaklarının olduğu iddia edilen bu çalışmada patrimonyal egemenlik sistemi ile rantiyeci devlet ekonomisi modelinin kurumsal düzeyde yaygınlığı ve hukuk devleti ile sivil toplum örgütlenmesinin eksik oluşunun Ortadoğu otoriteryanizmi ve meşruiyet krizlerini nasıl ürettiği analiz edilmektedir.

Bir Kavram Olarak Demokratikleşme

Jacques Derrida'nın vurguladığı gibi Doğu, Batı, İslam vb. kavramlar anlam dünyaları çerçevesinde yarattıkları imgelerle monolitik ve homojen yapılar arz ettikleri yönünde bir yanılsamaya neden olmaktadır. Oysaki bu kavramlar tekil olmaktan ziyade çoğulluk ifade etmektedir. Kendisinin meşhur “yapı-söküm” önerisinden hareketle tüm bu kavramsallaştırmaların tekillik boyutundan uzakta değerlendirilmesi ve çoğul kimliklerinin açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda bakıldığında nasıl tek ve homojen bir Batı ya da İslam dünyası yerine birçok Batı'lar ve İslam dünyaları varsa⁷ benzer bir şekilde tek bir demokrasi ve demokratikleşme de söz konusu değildir.

Demokratikleşme tarihsel süreç içerisinde zaman ve mekâna bağlı olarak farklılıklar arz etmiş olan bir sosyo-politik süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Salt bu açıdan bakıldığında demokratikleşmenin de özü ve sonuçları itibarıyla heterojen bir tarihsel tecrübe olduğu görülmektedir. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa'daki demokratikleşme dalgası niteliği ve kaydettiği sonuçları itibarıyla bu makalenin konusu olan Ortadoğu

⁷ Mustapha Chérif, *Islam and the West: A Conversation with Jacques Derrida*, The University of Chicago Press, 2008, s. 40.

demokratikleşmesi ile pek çok açıdan taban tabana zıt bir karakteristik ortaya koymaktadır.⁸ Aslında bu durumun ortaya çıkması kadar doğal bir sonuç söz konusu değildir. Çünkü temelde içsel bir hareket olan ve birbirinden apayrı tarihsel/coğrafi tecrübeler üzerine inşa edilen toplumsal yapılanmalar ile bunların birer ürünü olan farklı ekonomik biçimlenmeler ile siyasal organizasyon biçimlerinin farklı demokratikleşme süreçleri üretmeleri ve farklı sonuçlar ortaya koymaları kaçınılmazdır.

En temelde oy verme ve seçilme ile buna benzer siyasi hakların genişletilmesi yoluyla demokrasinin işleme ve etki alanının genişletilmesi olarak tanımlanan demokratikleşme kendi içerisinde tedrici bir sosyal reformasyonu da barındıran bütüncül bir süreci işaret etmektedir.⁹ Demokratikleşme sadece otoriter/totaliter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecine değil, aynı zamanda demokrasinin istikrarlı bir şekilde nasıl korunacağı konusuna da odaklanan teorik bir altyapıya sahiptir.¹⁰ Bu bağlamda askeri ya da kişisel dikta rejimlerinden, monarşik yapılar vb. otoriter ve totaliter sistemlerden demokratik rejimlere geçiş süreçlerini ele alan demokratikleşme çalışmalarında özellikle 1960'lardan itibaren¹¹ ortaya koydukları bakış açıları itibarıyla akademik literatüre ciddi katkılarda bulunmuş önemli isimler bulunmaktadır.

Samuel Huntington kısaca Üçüncü Dalga olarak bilinen eseri ile demokratikleşme çalışmalarında Schumpeter'in 1947'de yayımlanan "Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi"¹² adlı çalışmasının ardından ilk ses getiren yayın olmuştur. Amerikan ve Fransız ihtilallerinden itibaren küresel anlamda demokratikleşmenin üç ana dalga üzerinden geliştiği teorisini ortaya atan Huntington, Birinci Dünya Savaşı ertesinde ilk dalganın Almanya ve İtalya örneklerinde görüldüğü gibi yerini otoriter rejimlere bıraktığını söylemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ikinci dalgada Batı dışı toplumlarda demokratikleşme girişimlerinin görüldüğünü ifade eden Huntington, bu süreçte Asya Pasifik'ten Afrika'ya uzanan geniş bir coğrafyadaki tecrübeleri örnek vermektedir. Üçüncü ve son dalganın 1974'te Portekiz'de Salazar'ın devrilmesi ile başladığını söyleyen Huntington'a göre süreç halen devam etmektedir.¹³

⁸ Paul Lewis, "Democratization in Eastern Europe", Democratization, David Potter (Ed.), Cambridge, 1997, ss. 400-409; Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe, K. Dawisha ve B. Parrot (Eds.), Cambridge University Press, 1997.

⁹ Atilla Yayla, Siyasi Düşünce Sözlüğü, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 48.

¹⁰ Jean Grugel, Democratization: A Critical Introduction, Palgrave, 2002, ss. 3-4.

¹¹ Jean Grugel, "Democratization Studies: Citizenship, Globalization and Governance", Government and Opposition, vol: 38, no: 2, 2003, s. 238.

¹² Joseph Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy, Harper Books, New York, 1947.

¹³ Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.

Demokratikleşme çalışmaları alanında Huntington'ın yanı sıra Amerikan siyaset bilimi literatürü içerisinde bir diğer önemli isim Seymour Martin Lipset'tir. "Siyasal İnsan" adlı çalışmasıyla demokrasi, demokratikleşme kavramları üzerine teorisini geliştiren Lipset'e göre demokratikleşme sürecinin sağlıklı ilerlemesi için gerçek bir demokrasinin ihtiyaç duyduğu toplumsal ve ekonomik kriterlerin var olması gerekmektedir. Bu bağlamda demokratikleşmeye daha çok siyasal alan üzerinden yaklaşan Huntington'ın aksine¹⁴ toplumsal refah düzeyi ile demokrasinin varlığı ve istikrarını birbirine bağlı olarak analiz eden Lipset, sanayileşme ve üretim merkezli ekonomik gelişmeyi, serbest piyasa ekonomisini temel alan pazar ilişkisini, yüksek eğitim ve kentleşme düzeyini kalıcı ve sağlıklı demokratikleşmenin olmazsa olmazları arasında değerlendirmektedir.¹⁵ Bütün bu iktisadi altyapının sosyal taşıyıcısı olması bakımından orta sınıfın varlığını yaşamsal öneme haiz olarak değerlendiren Lipset için toplumsal biçimlenme açısından sınıflı toplum yapısının sınıflar arası geçişkenliği serbest bırakacak şekilde örgütlenmiş olması son derece önemlidir. Tıpkı Barrington Moore gibi¹⁶ burjuvazinin çekirdeğini oluşturduğu gelişmiş bir orta sınıfın demokratikleşme için arz ettiği önemi vurgulayan Lipset, toplumun siyasete katılımı yolunu açma noktasında ise devlet ile birey arasında bir tampon bölge teşkil edecek sivil toplum örgütlenmesinin önemine dikkat çekmektedir.¹⁷

Huntington ve Lipset'e ek olarak zikredilmesi gereken bir diğer isim Ernest Gellner'dir. Gellner'i bu çalışma açısından diğerlerinden farklı ve önemli kılan noktalardan birincisi toplumların demokratikleşme çabaları içerisinde başarıya ulaşmasının ön koşulu olarak tamamlanmış bir sekülerleşme sürecini ilk sıraya koymasındır. Gellner'e göre, gerçek manada demokratik bir topluma ulaşmak ancak bireyselleşmeyi gerçekleştirmiş ve içselleştirmiş kişilerden oluşan bir sosyal grupta mümkündür. Bireyselleşme için sekülerleşmek şarttır; sekülerleşme de ancak sanayileşme ve rasyonelleşme ile mümkün olabilecektir. Gellner'in demokratikleşmeyi Weberyen açıdan kuramsallaştıran bu yaklaşımına ek olarak İslam toplumlarını ve özelde Ortadoğu'yu demokrasi kavramı ile bir araya getiren analiz noktası son derece önemlidir. Oryantalizmin yansımalarını taşıyan söz konusu yaklaşıma göre, İslamiyet bir din ve inanç sistemi olarak Gellner'in altını kalınca çizdiği sekülerleşmeye müsait bir sistematik değildir. Dolayısıyla İslam toplumları bireyselleşmeyi, rasyonelleşmeyi ve sivilleşmeyi bu sebeple gerçekleştirememektedirler.¹⁸

¹⁴ Örnek için bkz. Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Heaven, Yale University Press, 1968.

¹⁵ Seymour Martin Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York, 1963, s. 77.

¹⁶ Barrington Jr. Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Beacon Press, Boston, 1966.

¹⁷ Lipset, a.g.e., ss. 48-51.

¹⁸ Ernest Gellner, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Hamish Hamilton, London, 1994.

Kuşkusuz Gellner bu bağlamda literatürde yalnız değildir. Öteden beri İslamiyet'i Ortadoğu modernleşmesi ve demokratikleşmesi için engel gören akademik eğilimlerin varlığı bilinmektedir.¹⁹ Ne var ki İslamiyet'i açık bir engel olarak konumlandıran Gellner'in bu yorumu elbette ki tartışmaya ve eleştiriye açık bir görünüm arz etmektedir. Zira İslamiyet'i benimsemiş ancak demokratikleşmeyi bir süreç olarak eskiden beri her ne kadar tamamlanmamış süreçler olsa da devam ettirmekte olan başta Türkiye olmak üzere, Pakistan, Malezya, Hindistan ve Bangladeş gibi ülke ve toplumların olduğu bilinmektedir.²⁰ Dolayısıyla Gellner'in sekülerleşmeyi ve sivilleşmeyi ön koşul olarak ortaya koyan yaklaşımı onay görmekle beraber, İslamiyet'i bir sosyal engel olarak öne çıkaran yorumu hem bir yönüyle 19.yy oryantalizmini yansıtmaları bakımından arkaik kalmakta hem de Richard Falk'un da değindiği üzere Batı dünyasının “sahte evrenselliğini”²¹ indirgemeci bir metotla sahneye sunması sebebiyle yanlışlanabilmektedir.²²

Otoriteryanizm ve Siyasal Meşruiyet

Andrew Heywood'a göre otoriteryanizm otorite kavramından farklı olup, siyasal egemenliğin onayı alınmaksızın topluma yukarıdan dayatıldığı bir yönetim pratiğini ifade eder. Birbirinden farklı siyasi ve ideolojik yapılar arz etmekle birlikte otoriteryan rejimlerin en önemli ortak özelliği emir ve itaat mekanizması üzerine inşa edilmeleridir. Bu bağlamda otoriter rejimler iktidar altı tüm grupların emirlere sorgusuz itaat etmesi ilkesine bağlı bir sosyopsikolojik fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.²³

Yönetimin sorumsuz olması, sınırlı düzeyde çoğulculuğa fırsat tanınması, rejimin meşruiyetinin rasyonel gerekçelerden ziyade ideolojik hamasete dayanması, iktidarın muhalif kitle hareketlerine ve örgütlenmelere kesinlikle müsaade etmemesi ve yürütmenin sınırları muğlak bir şekilde tüm sistemi kontrol etmesi otoriteryanizmin karakteristiğini ortaya koyan temel parametreler arasında yer alır.²⁴

¹⁹ John L. Esposito ve James P. Piscatori, “Democratization and Islam”, Middle East Journal, vol: 45, No: 3, 1991, ss. 427-428; Bahgat Korany, “Arab Democratization: A Poor Cousin?”, Political Science and Politics, vol: 27, No: 3, 1994, ss. 511-513.

²⁰ Vali Nasr, “The Rise of Muslim Democracy”, Journal of Democracy, vol: 16, 2005, ss. 13-27.

²¹ Richard Falk, “False Universalism and the Geopolitics of Exclusion: The Case of Islam”, Third World Quarterly, 18/1, 1997, ss. 8-10.

²² Literatürün bir kısmına egemen olan bu genellemeci yaklaşımı eleştiren bir çalışma için bkz. Yoshiko Kurita, “The Development of Secularism and Non-Sectarianism in the Middle East”, Popular Movements and Democratization in the Middle East, Masatoshi Kisaichi (Ed.), Routledge, London, ss. 143-161.

²³ Andrew Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, Adres Yayınları, Ankara, 2015, ss. 246-248.

²⁴ Davut Ateş, Demokratik Siyaset, Dora, Ankara, 2015, s. 172.

Tavandan tabana empoze edilen, toplumu merkezi bir otoriteye bağlı olarak kontrol altında tutma amacının içkinleştirildiği otoriter rejimlerde bir sivil ya da asker liderin veya bir grubun siyasal süreçleri tekeline aldığı görülmektedir. Bu gibi ortak noktalarının varlığına karşın zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülen totaliter yönetimler ile otoriter rejimler arasında temelde önemli farklar bulunmaktadır. Örneğin, totaliter rejimlerde yönetici grubun ya da kişisel liderliğin devleti ve toplumu bütüncül bir şekilde kapsadığı iddia edilen bir ideolojisi varken; otoriter rejimlerde böyle bir ideolojik kaygı söz konusu değildir. İkinci olarak ise otoriter rejimlerden farklı olarak totaliter yönetimlerde iktidarı hedef edinmemek kaydıyla belli bir düzeyde sivil güçlerin varlığına tolerans gösterilebilmektedir.²⁵

Gerek normatif bir kavram olarak iktidarın, gerekse otoriter veya totaliter rejimler gibi anti-demokratik idari yapıların her biri Maurice Duverger'in tabiriyle *"kendi otoritelerini toplumun diğer üyelerine benimsetirken, onlar da meşru saydıkları için söz konusu idareye boyun eğler"*.²⁶ Hiç şüphe yok ki Duverger'in bu denkleminde bir siyasal iktidarın en önemli üretici ve devamlılığını sağlayıcı etkenlerinden bir tanesi olan meşruiyet karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerin yahut iktidarların kontrol mekanizması kurmasında rol oynayan kritik faktörler bulunmaktadır. Bunların arasında en önemlisi toplumun rızasını almak ve bunun üzerine bir meşruiyet alanı inşa etmektir.²⁷ Nitekim Max Weber'e göre, her türden iktidar kaynağı, otoritesine bağlı olanların gönüllü rızasını gerektirir. Bu anlamda bakıldığında bir iktidar merkezine veya rejime otoritesini kazandıran unsur meşruiyettir.²⁸ Söz konusu meşruiyet de toplumun rejime rıza göstermesinden üretilmektedir. Dolayısıyla iktidarın devamı ve otoritenin korunması aynı şekilde meşruiyetin de devamına bağlıdır.²⁹

Bir liderin ya da siyasal rejimin meşruiyetinin liderin beyanlarına yahut rejimin eylemlerine bağlı olmadığını söyleyen Nur Vergin'e göre, meşruiyet kavramı ilişkisel bir zeminde değerlendirilmesi gereken siyasal bir anlam içermektedir. Bu bağlamda bir rejimin meşru sayılabilmesi için onun altında yaşayan halkın o rejimi benimsemesi gerekmektedir. Bu da rejim ile halk

²⁵ Yayla, a.g.e., s. 149.

²⁶ Maurice Duverger, Siyaset Sosyolojisi, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s. 136.

²⁷ Ali Yaşar Sarıbay, Siyasal Sosyoloji, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1996, s. 155.

²⁸ Max Weber, Economy and Society, University of California Press, 1978, s. 212.

²⁹ Heywood, a.g.e., s. 49.

arasındaki ilişkiye ve ilişkinin niteliğine göre ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur.³⁰ Dolayısıyla rejime olan halk onayının seviyesi doğrudan doğruya rejimin meşruiyetini belirleyen temel bir parametre teşkil etmektedir. Toplumun rızasından üretilen meşruiyet toplumsal onay düzeyinin yüksekliği ile istikrar kazanırken; düşüşüyle de kaotik bir ortamın doğuşuna kaynaklık edecektir ki bu durum “meşruiyet krizi” olarak adlandırılmaktadır.

Jurgen Habermas meşruiyet krizini “*bir siyasal sistemin ya da rejimin devamlılığı için ihtiyaç duyulan toplumsal desteği sürdürmedeki başarısızlık hali*” olarak tanımlamaktadır.³¹ Siyasal demokratik meşruiyeti kendisine temel alan Habermas, geleneksel toplumlara özgü meşruiyetin yerine kamusal tartışma ve müzakereler ile ortaya çıkan demokratik meşruiyete vurgu yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Münici Kapani'nin de belirttiği gibi iktidarın mevcut hukuk kurallarına uymaya devam ettiği hallerde bile zaman içerisinde toplumda hâkim olan meşruiyet anlayışı değişebilir ki bu durum iktidarın yasallık temelini açıkça ortadan kaldırmamakla birlikte meşruiyet krizi durumunu doğurur.³²

Toplumsal rıza düzeyinin düşmesiyle ortaya çıkan istikrarsızlık ortamı ve bunun ürünü olan meşruiyet krizi toplumun içerisinden meşru olma niteliğini yitiren rejime ya da iktidara karşı muhalefetin doğuşuna uygun ortamı hazırlayacaktır.³³ Böyle bir noktada iktidar değişiminin, meşruluk özelliği kazanan bir muhalefete iktidarın devriyle kamusal düzenin korunduğu bir ortamda gerçekleşebilmesi için söz konusu toplumun demokratik norm ve tutumları içselleştirmiş olması beklenmektedir. Aksi takdirde meşruiyet krizi siyasal ve toplumsal anlamda bir çatışma ortamının doğmasına sebep olabilecektir ki Ortadoğu coğrafyasının en önemli sorunu budur.

Ortadoğu'da Otoriteryanizm ile Meşruiyet Krizinin Tarihsel ve Toplumsal Arka Planı

20.yy'ın hemen başındaki manzara Arap dünyasının neredeyse tamamının Büyük Güçler tarafından sömürgeleştirildiği gerçeğiydi. İki büyük dünya savaşı arası dönemde temelleri 1920 San Remo Konferansı'nda atılan mandater rejimler tarafından yönetilen; İkinci Dünya Savaşı ertesinden itibaren ise bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Ortadoğu toplumlarının neredeyse tamamı otoriter rejimler tarafından idare edilmekteydi. Bunun en

³⁰ Nur Vergin, Siyasetin Sosyolojisi, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 48.

³¹ Jurgen Habermas, Legitimation Crisis, Beacon Press, 1975, s. 46.

³² Münici Kapani, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s. 90.

³³ Ejder Okumuş, Ortadoğu'da Toplumsal Meşruiyette Kriz, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt: 16, sayı: 3, 2016, s. 23.

önemli sebebi bölgedeki mevcut bütün kolonyal yönetim mekanizmalarının bölgede otoriter yönetim anlayışının güçlenmesine ve kurumsallaşmasına yol açmasıdır. Zira tüm sömürgeci ve mandater Büyük Güçler bölgeyi otoriter rejim sahipleri üzerinden şekillendirerek kontrol etmeyi ve yönetmeyi çok daha işlevsel ve kolay bulmuşlardır.³⁴ Özellikle manda rejimleri döneminde bu coğrafyada kurulan İngiliz ve Fransız yönetimleri burada kurulan devletlerin Batılı anlamda birer ulus devletleşme sürecinden mahrum kalmalarının dışsal etkenini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Ortadoğu 20.yy'ın ilk yarısından itibaren modern anlamda ulus devletler ve uluslaşma süreçlerinin yerini sivil ve askeri anlamda kişiselleşmiş iktidarlar almıştır.

Ahmet Davutoğlu'na göre, 20.yy Arap dünyasında iki tipolojik liderlik sahne almıştır. Bunlardan ilki Arap toplumunu yukarıdan aşağıya doğru seküler, milliyetçi ve sosyalist ilkeler doğrultusunda şekillendirmek isteyen liderlerin öncülük ettiği “totaliter-bürokratik liderlik”tir. Mısır, Suriye ve Irak'ın içinde yer aldığı bu tipolojide rejimler siyasi meşruiyetlerini söz konusu ideolojik kavramlar çerçevesinde oluşturmaya çalışmıştır. İkinci örnek ise bölgenin tarihi ve toplumsal bağlamda geleneksel meşruiyet kalıplarını kullanmaya çalışan “geleneksel monarşiler” olmuştur. Suudi Arabistan, Fas, Ürdün ve Körfez Emirlikleri bu tarz yönetimin uygulamada olduğu ülkeler arasında yer almaktadır.³⁵

Soğuk Savaş'ın Batı'nın zaferi ile sona ermesi bir taraftan Batılı liberal demokrasileri pratik anlamda tek başarılı örnek olarak dünyanın geri kalanına sunarken³⁶, öte yandan da küreselleşme süreci ile demokratikleşme söyleminin yaygınlaşmasının etkisiyle Batı dışı toplumlarda, özellikle de Ortadoğu'da kişiselleşmiş rejimlerin meşruiyet kaynaklarında bunalımlı bir döneme girilmesine sebep olmuştur.³⁷ Doğası gereği her bir kişiselleşmiş iktidarın kendi içinde potansiyel bir meşruiyet krizi ihtimalini barındırdığı gerçeğini göz ardı etmeden düşünüldüğünde aynı sürecin Ortadoğulu halklar ve rejimleri için bunalımlı dönemler olması kaçınılmaz olmuştur.

Hiç şüphe yok ki Ortadoğu demokratikleşmesinin en önemli tıkaçları arasında bulunan otoriteryanizm ve meşruiyet krizi sorunsalları tek değişkenli

³⁴ Modernization, Democracy and Islam, Shireen Hunter ve Huma Malik (Eds.), Praeger Publishers, 2005, s. 13.

³⁵ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 368.

³⁶ Bülent Sarper Ağır, “Demokratikleşme Sürecinde Ortadoğu: Engeller, İnisiyatifler ve ABD'nin Güvenilirlik Sorunu”, Siyasa, Yıl: 2, Sayı: 3-4, 2006, s. 2. Bunun ilk örnekleri için ayrıca bkz. Francis Fukuyama, The End of History and the Last Man, Hamilton, 1992; Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations”, Foreign Affairs, 72/3, 1993, ss. 22-49.

³⁷ Davutoğlu, a.g.e., s. 368.

konular değildir. Sadece sömürge geçmişi vb. argümanlar üzerinden salt dış etkenlere bağlanarak sorunu analiz etmeye çalışmak hem tek boyutlu bir okuma olacak hem de yetersiz kalacaktır. Dışsal etkenlerin bir nevi mütemmim cüzü olarak Ortadoğu coğrafyasındaki rejimlerin ve toplumların demokratikleşme yolunda önünü tıkayan, otoriteryanizmi ve dolayısıyla meşruiyet krizini üreten iç dinamiklere de yoğunlaşmak gerekmektedir. Bölgeye ait belli başlı yapısal sorunların tespiti ve tahlili bu bağlamda son derece önemli bir akademik uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu'da Otoriteryanizm ve Meşruiyet Krizinin Kaynakları

a.) Patrimonyal İktidar Yapısı

Otorite ve meşruiyet kavramları üzerine olan analizinde Max Weber üç temel otorite tipolojisi çizmektedir. Meşru yasal düzenin gereklerini yerine getirme ilkesine dayanan; meşruiyetini hukuktan alan otorite biçimine “Rasyonel Otorite” adını veren Weber, iktidarın meşruiyetini kökleri geçmişe dayanan gelenek ve inanışlara dayandırdığı otorite şekline de “Geleneksel Otorite” adı vermektedir. Rasyonel otoritede şahsi olmayan, formel meşruiyete itaat edilirken; geleneksel otoritede kimin nasıl yöneteceğini belirleyen şey gelenek ve törelerdir.³⁸

Weber'in üçüncü önemli otorite kavramsallaştırması ise karizmatik otoritedir. Tek kişinin kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine ya da onun tarafından vaz edilen normatif kalıpların kutsallığına olan bağlılığa dayalı olan karizmatik otoritede iktidar sahibi tekliği ve eşsizliğine olan kitlesel inanç onun ana meşruiyet kaynağı olarak kabul edilir.³⁹

Weber terminolojisi çerçevesinde bakıldığında, uluslaşma ve ulus devletleşme süreçleri akim kalmış; bunun yerinin kişiselleşmiş iktidarlardan tarafından ikame edilmiş olduğu Ortadoğu coğrafyasının otorite şeklinin rasyonel otorite olmaktan ziyade, geleneksel ve karizmatik otoriterliğin hibrid bir versiyonu olduğu görülmektedir. Toplumu oluşturan çoğunluğun siyasal, sosyal, ekonomik eğilim ve beklentilerinin gözetilmediği, toplumun birliğinin ve bütünlüğünün genellikle tek bir lider kültü tarafından sembolize edildiği bu iktidar türü aynı zamanda gerçek anlamda toplumun rızasına dayanan bir

³⁸ Max Weber, Bürokrasi ve Otorite, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s. 52; Norman P. Barry, Modern Siyaset Teorisi, Liberte Yayınları, Ankara, 2012, ss. 172-173; Murat Akçakaya, “Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, ss. 282-283; Necmettin Doğan, “Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 64, 2011, s. 175.

³⁹ Weber, Bürokrasi ve Otorite, s. 53.

meşruiyet kaynağına dayanmamaktadır. Bunun yerine yerel gelenekler ile liderin karizmatik önderliği rejimin halk üzerindeki hegemonyasını güçlendirerek üretmekte, bu yolla egemenliğini meşrulaştırma yoluna gitmektedir.⁴⁰ Bu aynı zamanda patrimonyal iktidar ilişkilerinin doğup, geliştiği nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde geleneksel olan ancak güç sahibinin kişisel özerkliği kanalıyla otorite uyguladığı patrimonyal sistem⁴¹ kişi, aile ya da grup iktidarlara aracılığıyla Ortadoğu'da sıklıkla karşılaşılan bir otorite biçimidir.

Patrimonyal iktidar ilişkilerinin yerleşik olduğu, kişi ya da grup iktidarlara üzerinde sert bir otorite/kontrol tesis ettiği toplumun rızası dışında siyasi meşruiyet kaynağı aradıkları, keyfiliğin kurumsallaştığı bir siyasi kültürün otoriteryanizm üretmesi kadar doğal bir sonuç yoktur.⁴² Zira Ortadoğu'da böyle bir siyasal kültürün ürünü olan sivil/asker dikta rejimleri, tek parti sistemleri ve mutlak monarşiler hukuki içerikten ve toplumsal siyasi meşruiyet arayışından uzak olması nedeniyle Weberyen bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde irrasyonel görünüm arz etmektedir.

İrrasyonel durum Charles Lindholm'ün Ortadoğu iktidar-meşruiyet ilişkilerini “korkuya dayalı meşruiyet” olarak formüle ettiği siyasal kültürü de içinde barındırmaktadır. Zira *“lider ve tebaası için siyasal egemenliğin kendisi zaten tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ulaşılması gereken bir hedeftir; bunun nedeni de, sadece iktidarın diğerlerini itaate zorunlu kılması ve dolayısıyla hükmeden kişinin kişisel gücünü ve zaferini onaylamış olmasıdır. Burada kişinin yeteneksizliği ya da başarısızlıkları söz konusu olamaz, söz konusu olan tek şey kişinin yarattığı korkudur. Dolayısıyla, Ortadoğu'daki boyun eğiş genellikle korkunun doğrudan bir sonucudur, çünkü aksi takdirde kimse prensipte kendisinden daha iyi olmayana itaat etmez. Korkuya dayalı itaatin derecesi, somut olarak hükmedenin kudretini ve şöhretini göstermektedir”*.⁴³ Lindholm'ün altını çizdiği korku atmosferi içerisinde toplumda yaygın bir iç güvenlik kaygısı yaratmaktadır. Böyle bir durumda geniş kitlelerin birincil önceliği kaçınılmaz bir şekilde *“siyasi liderlik ile çatışmaya girmeden asgari hayat şartlarını temin etmeye çalışmak haline gelmektedir ki bu da toplumun kapasite kullanımını en asgari düzeye indirmektedir”*.⁴⁴

⁴⁰ Eva Bellin, “The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective”, *Comparative Politics*, Vol: 36, No: 2, 2004, s. 145.

⁴¹ Weber, Bürokrasi ve Otorite, s. 77.

⁴² Madawi Al-Rasheed, “Siyasi Meşruiyet ve Tarihsel Anlatılar: Suudi Arabistan Örneği”, *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, Augustus Richard Norton (Der.), Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 103.

⁴³ Charles Lindholm, *İslami Ortadoğu*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 440.

⁴⁴ Davutoğlu, a.g.e., s. 370.

b.) Rantiyeci Devlet Ekonomisi

Ortadoğu demokratikleşmesinin önünde iç siyasal engeller olduğu kadar, sosyal ve siyasal sonuçları olan ekonomik engeller de bulunmaktadır. Bunların en başında geleni ise bölgenin geniş bir kısmında yerleşik bir konumda olan, sistemin tavandan tabana kurduğu tüm sosyo-politik ilişkileri derinden etkileyen ve hatta belirleyen rantiyeci devlet yapılanmasıdır.

Tek bir doğal kaynağa dayanmak suretiyle gelir elde eden devleti tanımlamak üzere kullanılan rantiyeci devlet kavramı kendi içerisinde birkaç temel karakteristik barındırmaktadır. Rantın bir devletin toplam gelirleri içerisindeki dominant pozisyonu ile devletin gelir kaynaklarının büyük kısmının dışarıdan elde edilen gelirlerden oluşması bu tip devletlerin ilk önemli özellikleri arasında yer almaktadır.⁴⁵ Bu bağlamda bakıldığında petrolün büyük oranda gelir yaratma potansiyeli nedeniyle günümüzde rantiyeci devletler petrol zengini devletlerle özdeşleştirilmektedir.⁴⁶

Zengin petrol kaynaklarına sahip olan ve en önemli gelir kaynağı ham petrol ihracatı olan Ortadoğu devletleri rantiyeci devletlere örnek oluşturmaktadır. Bu ekonomi-politik çerçeve bölge devletlerinin birincil gelir kaynağını dışarıdan elde edilen ihracat gelirlerinin oluşturduğu bir sistem inşa etmiş⁴⁷; bölgenin gelenekselleşmiş üretim kalıbı ham petrol üretimi ile sınırlı kalmıştır. Her bir rantiyeci devlette görüldüğü gibi bölge ülkelerinde de yönetici elitler olarak tanımlanabilecek, iktidar merkeziyle Gramsciyan tabirle “organik ilişki” içerisinde bulunun küçük bir grup dışarıdan gelen bu gelirlerin paylaşım süreçlerine dâhil olabilmekte; geniş yığınlar bu dağılımdan uzakta tutulmaktadır.⁴⁸

Toplumsal küçük bir oligarşik kesiminin devletle kurduğu organik ilişki sayesinde zenginliğini pekiştirmesi, bu yapının dışında kalan geniş yığınların ise yerleşik fakirlik içerisinde boğulması Ortadoğu toplumları içerisinde derin fay hatlarının oluşmasına neden olmuştur.⁴⁹ Bu yapı içerisinde rejimin niteliği zenginleri devletle birlikte zengin eden bir patronaj ilişkisi kurarken, gelir

⁴⁵ Rolf Schwarz, “The Political Economy of State-Formation in the Arab Middle East: Rentier States, Economic Reform, and Democratization”, *Review of International Political Economy*, vol: 15, no: 4, 2008, s. 604; Hazem Beblawi, “The Rentier State in the Arab World”, *Arab Studies Quarterly*, vol: 9, no: 4, 1987, ss. 384-385.

⁴⁶ Onur Bilgen, “Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?”, *Akademik Ortadoğu*, cilt: 5, sayı: 1, 2010, s. 27.

⁴⁷ Schwarz, a.g.m., s. 604.

⁴⁸ İdris Demir, “Miras Alınan Yönetim Anlayışının Rantiyeci Devlet Yaklaşımına Etkisi: Suudi Arabistan ve Kazakistan Örnekleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 10, sayı: 51, 2017, s. 260.

⁴⁹ Mehmet Gürses, “Elites, Oil, and Democratization: A Survival Analysis”, *Social Science Quarterly*, Vol: 92, No: 1, 2011, ss. 164-184.

dağılımı adaletsizliği toplumun büyük bir kısmının aleyhine olacak şekilde varlığını devam ettirmektedir.⁵⁰

Üretici kimlikten ziyade dağıtıcı niteliği ile temayüz eden rantiyeci devlet yapısı⁵¹ merkezi devleti iktisadi faaliyetlerin yegâne lokomotifi haline getirmektedir.⁵² Mevcut durumda son derece güçlü ve baskın olan devletin klasik bir devlet örgütlenmesinin en önemli gelir kalemlerinden olan iç vergilendirmeye olan ihtiyacı azalması durumu ortaya çıkmaktadır. Bu bir yönüyle Ortadoğulu rejimlerin vatandaşlarına olan bağımlılık düzeyini düşürürken, diğer taraftan da devletleri vatandaşla karşı aşırı biçimde güçlendirmektedir. Siyasal anlamda muazzam bir asimetriye ulaşan devlet-birey ilişkisi düşük düzeydeki vergilendirme kanalıyla siyasal katılım süreçlerinin gelişimine de ket vurmaktadır.⁵³ Politik değişimin merkez tarafından engellendiği bu yapı içerisinde kendisinin varoluşunu güvenli bir şekilde sürdürmesine yetecek mali kaynaklara sahip olan iktidar, sosyal ve ekonomik düzlemdeki toplumsal taleplere de kolaylıkla kulak tıkayabilmektedir. Dolayısıyla tüm bu iktisadi yapılanma sosyal ve siyasal sonuçları itibarıyla Ortadoğulu otoriter rejimlerin dominant kimliğini tahkim etmekte; otoriteryanizmi ve onun sonucu olan meşruiyet krizini üretmekte, bölgenin demokratikleşme yolunu tıkamaktadır.⁵⁴

Özellikle kişi başına düşen milli gelir açısından bakıldığında başta Katar gibi Körfez Emirlikleri olmak üzere dünya sıralamasında üst sıralarda olan Ortadoğu devletleri buna karşın tek kaynaklı gelir esasına dayalı rantiyeci devlet yapılanması sebebiyle üretimden çok dağıtım odaklı oldukları için elde ettikleri zenginliği sanayileşme ve sosyal değişim süreci içerisine dâhil etmemektedir. Bir yanıla otoriter rejimlerin devamlılığını sağlamak amacıyla statüko yanlısı olarak ortaya çıkan bu tercih aynı zamanda elde edilen gelirlerin harcandığı noktaları da belirlemektedir.⁵⁵ Aynı statüko ve iktidarın devamını

⁵⁰ Giacomo Luciani, "The Oil Rent, the Fiscal Crisis of the State and Democratization", *Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World*, Ghassan Salame (Eds.), New York, 2001, ss. 130-139.

⁵¹ Schwarz, a.g.m., s. 605; Engin Süne ve Ali Murat Özdemir, "Rantçı Devlet Yazını Üzerine Bir Deneme", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, cilt: 9, sayı: 35, 2012, s.9.

⁵² Nazih Ayubi, *Over-Stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East*, I.B. Tauris, New York, 1995.

⁵³ Michael Hinder, "Does Oil Hinder Democracy?", *World Politics*, vol: 53, No: 3, 2001, ss. 332-333; Gwenn Okruhlik, "Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States", *Comparative Politics*, Vol: 31, No: 3, 1999, ss. 295-296.

⁵⁴ Ağır, a.g.m., s. 3. Charles Tilly'e göre, gelir dağılımında kalıcı eşitsizlik durumu hem demokratikleşmenin önünde bir engeldir hem de demokrasilerin istikrarına bir tehdittir. Bu konuda detay için bkz. Charles Tilly, "Inequality, Democratization, and De-Democratization", *Sociological Theory*, Vol: 21, No: 1, 2003, ss. 37-43.

⁵⁵ İlyas Sözen, Kamil Uslu, Volkan Öngel, "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Rantiyeci Ekonomi Yapıları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 10, sayı: 19, 2011, s. 92.

öne alan bakış açısı bu devletlerde kamu harcamalarının eğitim, sağlık vb. sosyal alanlardan ziyade yoğun bir şekilde askeri harcamalara yönlendirilmesine neden olmaktadır. Öyle ki 2005 yılına ait rakamlarda Ortadoğu bölgesinin askeri harcamalara dünya ortalamasının iki katı düzeyinde bir kaynak aktarımı yaptığı görülmektedir.⁵⁶

Maddi zenginliği kapalı devre usulü iktidar seçkinleri arasında dağıtarak otoritesini tesis eden ve sürdüren Ortadoğu'nun rantiyeci devletleri halkı bu süreçten uzak tutan anlayışı ile zaman içerisinde tedrici bir şekilde devlet ile vatandaş karşılıklı olarak birbirine yabancılaştırmıştır.⁵⁷ İktidar ve seçkin azınlık olarak yönetici elitler devlet ve toplum üzerinde bir hegemonya inşa etmişler; bunun da tüm iktisadi altyapısını rantiyeye üzerine kurmuşlardır. Ne var ki salt rantiyeci devlet kavramı üzerinden Ortadoğu demokratikleşmesinin sıkıntılarını analiz etmek yeterli değildir. Zira bu coğrafyada petrol açısından zengin olan ülkeler gibi fakir olanlar da bulunmaktadır ancak başka yapısal sorunlar sebebiyle demokratikleşme noktasında otoriteryanizm üretmeye devam etmektedirler.⁵⁸

c.) Siyasal Temsil ve Hukuk Devleti Eksikliği

Fareed Zakaria'nın Özgürlüğün Geleceği adlı kitabında yer alan ünlü kavramsallaştırmasıyla, Ortadoğu “seçilmiş otokratlar” üreten bir siyasal yapıyı kendisine gelenek haline getirmiştir.⁵⁹ Bölge ülkelerinin geleneksel monarşik yapıları dışında kalan neredeyse diğer tüm siyasal entitelerinde seçimlerin yapıldığı, parlamentoların var olduğu görülmekle birlikte herhangi bir siyasal yapıyı demokratik olarak nitelemek için salt seçimlerin varlığının yetmeyeceği gerçeğinden hareket edildiğinde, siyasal temsil sorununun gözlemlenebilen pratiklerle anlaşılmaktan çok daha derinde olduğu görülecektir.⁶⁰

Mağrip'ten Maşrik'a uzanan geniş coğrafyada bölgenin seçilmiş otokratları iktidarlarını korumayı ve devam ettirmeyi birincil öncelik olarak tayin eden ve buna göre siyasal manevralar yapan kişiselleşmiş iktidarlar

⁵⁶ Jülide Yıldırım, “Military Expenditure and Economic Growth in Middle East”, Defence and Peace Economics, Vol: 16, 2005, s. 283; Bellin, a.g.m., ss. 147-148.

⁵⁷ Lütfullah Karaman ve Bülent Aras, “Ortadoğu Demokrasinin Neresinde? Demokratikleşme Sorunsalı ve Sivil Toplum Ayracı İçinde Bazı Tespitler”, Avrasya Dosyası, vol: 3, s. 147; Haim Gerber, The Social Origins of the Modern Middle East, 1987.

⁵⁸ Ağır, a.g.m., s. 4.

⁵⁹ Fareed Zakaria, The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad, Norton and Co., New York, 2003.

⁶⁰ Olivier, Schlumberger, “The Arab Middle East and the Question of Democratization: Some Critical Remarks”, Democratization, 7:4, 2000, ss. 104-132.

olarak temayüz etmişlerdir. Serbest ve adil olarak gerçekleşmeyen seçimle pratik anlamda rejimin ve ona bağlı olarak ayakta kalan sivil ve asker bürokrasi ile yönetici seçkinlerin iktidarını pekiştirmekten başka bir işleve sahip değildir.⁶¹ Dolayısıyla rejim güçlendikçe söz konusu iktidar koalisyonu da güçlenmektedir. Bu bağlamda her seçim seçilmiş otokratların iktidarını pekiştirirken, buna bağlı olarak idari düzeyde bürokrasinin, iktisadi düzeyde de rejimin sınıfsal müttefikleri olan organik ve sadık siyasi elitlerin varlığını güvence altına almaktadır.⁶² Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu'daki demokrasi *pseudo* bir demokrasi olmaktan öteye geçememektedir.⁶³

Seçimlerin birer siyasal pratik olarak son derece sorunlu bir şekilde sahneye konması probleminin bir devamı olarak parlamentoların varlığı ve işlevi de aynı oranda sorunlu hale gelmektedir.⁶⁴ Kuvvetler ayrılığı ilkesi uyarınca başlı başına bir yasama gücü olması ve apayrı bir erk olarak yürütmeyi sınırlandırması ve dengelemesi beklenen parlamentolar, Ortadoğu tecrübesinde şekilsel olarak var olan, daha çok sembolik pratikler üzerinden varlığını gösteren siyasal yapılar olagelmıştır. Kendine has sistem içi otonomiden uzak bir politik konuma sahip olan parlamentolar rejim güvenliği bağlamında karar alma süreçlerinde pasif bir noktada tutulmuş, yürütmeye karşı güçsüzleştirilmişlerdir. Bu da başlı başına bir sorun olan yerleşik siyasal temsil problemini ortaya çıkarmaktadır.

Otokrat rejimlerin güvenliği için istihbarat ağları aracılığıyla birer güvenlik devletine dönüştürülen Ortadoğu devletlerinin anayasal düzenleri içerisinde aynı bağlamda dönüştürülen; asli işlevlerinden ve anlamlarından kopararak iktidara hizmet etme noktasında konumlandırılan anayasa, seçim ve parlamento gibi kurumların politik yozlaşmanın birer unsuru haline getirilmesi toplumları zaman içerisinde hem siyasal katılma hem de bir üst otorite olarak devletten talepte bulunma noktasında isteksizlik ve umutsuzluğa sürüklemiştir. Liderlerin görev sürelerini uzattıkları her bir sembolik seçimde bölge halklarının seçimlere gösterdiği düşük katılım düzeyi bunun en ciddi göstergesidir.⁶⁵

⁶¹ Olivier Roy, "Patronage and Solidarity Groups: Survival or Reformation", *Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World*, Ghassan Salame (Eds.), New York, 2001.

⁶² Jason Brownlee, *Authoritarianism in an Age of Democratization*, Cambridge University Press, 2007, s. 12.

⁶³ Frédéric Volpi, "Pseudo-Democracy in the Muslim World", *Third World Quarterly*, Vol: 25, No: 6, 2004, ss. 1061-1078. Ülke bazında değerlendirme ve farklı bir bakış açısı için bkz. Roger Owen, *State, Power and Politics in the Making of Modern Middle East*, Routledge, New York, 2004, ss. 131-153.

⁶⁴ Daniela Donno, "Elections and Democratization in Authoritarian Regimes", *American Journal of Political Science*, Vol: 57, No: 3, 2013, ss. 704-706.

⁶⁵ Bu konuda Mısır'daki otoriteryanizmi inceleyen örnek bir çalışma için bkz. Fulya Atacan, "Otoriteryanizm Kısacasında Mısır", *Değişen Toplamlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Fulya Atacan (Ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 15-53.

Klasik anlamda güvenliğin ve istikrarın anayasal düzeyde teminatı olan ve her bireye eşit bir şekilde uygulanması beklenen hukuk devleti anlayışı demokratikleşmenin yerleşmesinin ve devamının ön şartlarından birisidir.⁶⁶ Ortadoğu'da siyasal düzeyde kurumsallaşan yapısal açmazları açık bir rejim ve meşruiyet sorunu haline getiren mütemmim cüz olarak karşımıza hukuk devleti anlayışının yokluğu çıkmaktadır. Parlamentoların işlevsizleştirilmesine benzer bir şekilde bölge rejimleri hâkimleri ve yargı süreçlerini de resmi devlet otoritesinin baskı ve dayatmalarına açık bir hale getirmişlerdir. Hukuk devleti teorisinin tam tersine işleyen bu sistem içerisinde doğal olarak toplumu oluşturan bireylerin devlete karşı hak ve özgürlükler noktasında korunması gerçekleşmemekte; devlet bireye karşı hukuk eliyle gücünü tahkim etmektedir. Böyle bir sosyo-politik ortamda demokrasinin temellerinden biri olan bireysel hürriyetlerden söz etmek mümkün olmamaktadır. Bu da siyasal yozlaşmaya ek olarak hukuki yozlaşmanın da bölge gerçeklerinden biri haline gelmesine sebep olmaktadır.

d.) Toplumsal Örgütlenme Bağlamında Sivil Toplumun Eksikliği

Çağdaş demokrasiler ve demokratikleşme süreçleri incelendiğinde başarılı ve kurumsallaşmış demokratik rejimlerin en önemli bileşenlerinden bir tanesi olarak karşımız sivil toplum kavramı çıkmaktadır.⁶⁷ Sivil toplum, demokratikleşmenin ürünü olmaktan ziyade ön şartı olup⁶⁸, iki büyük işleve sahiptir: Bir taraftan demokratikleşme süreci içerisindeki devletin gücünü sınırlarken diğer taraftan da otoriterlikten demokratik bir yapıya geçiş süreci içerisinde devlet ile bireyin arasında bir birlikler kompleksi vazifesi görür.⁶⁹ Devletin baskıcı yönünün sivil toplum örgütlenmesi yoluyla sosyal bir inisiyatif kullanılarak kırılması demokratikleşme sürecinin başarısını belirleyen faktörler arasında yer alır.⁷⁰

Başlı başına toplumsal bilinç düzeyini ve örgütlenme becerisini de yansıtan sivil toplumun varlığı bu bağlamda salt dernekleşme vs. gibi ölçütlerle değerlendirilmemektedir. Örneğin Ortadoğu coğrafyasında pek çok farklı dernekleşme faaliyetlerinin görülmesi sivil toplumun sosyal bir bilinçlenme ve örgütlenme kabiliyeti bakımından sorunlu bir alan olduğu gerçeğini

⁶⁶ Charles T. Call ve Susan E. Cook, "On Democratization and Peacebuilding", Global Governance, Vol: 9, No: 2, 2003, ss. 233-246.

⁶⁷ Jean Grugel, Democratization: A Critical Introduction, ss. 92-99; Ateş, a.g.e., ss. 312-315.

⁶⁸ Ağır, a.g.m., s. 7.

⁶⁹ Yayla, a.g.e., s. 174.

⁷⁰ Gülgün Erdoğan Tosun, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 173-187.

değiştirmemektedir.⁷¹ Zira bölge genelinde var olan eğitim düzeyinin düşüklüğü sivil toplumun ideal bir şekilde var olmasını engellemektedir. Buna ek olarak bölgenin mevcut siyasal partileri başta devlet/rejimle olan ittifak ilişkileri sebebiyle toplumla sınırlı ve sorunlu bir politik ilişki içerisinde olduğundan⁷² sivil toplum örgütlenmesine de benzer bir biçimde siyasal destek sağlamaktan uzak durmaktadır. Böyle bir sosyo-politik ilişki devletle bireyin arasındaki ilişkiyi de devlet lehine asimetrik bir hale getirerek sivil alanı daraltmakta; siyaset ve hukuk alanında devlete karşı güçsüzleşen birey/toplum hak ve özgürlükler alanında inisiyatif almaktan geri durmak mecburiyetinde bırakılmaktadır.⁷³

Ortadoğu sosyolojisinde gerçek anlamda bir toplumsal işleve sahip orta sınıfın istisnai örnekler haricinde olmayışı⁷⁴, burjuvazinin sınıflı toplumun gereklerini yerine getirmekten uzak, rejimlerle işbirliği içerisinde olması, siyasal partilerin ve derneklerin de geniş toplum kesimleri yerine siyasal yapının üst noktalarını kendilerine doğrudan muhatap almayı tercih etmeleri nedeniyle birey/toplum devletlere ve rejimlere karşı yalnız ve güçsüz bırakılmıştır. Bölge rejimlerinin meşruiyetini kriz durumuna iten, devlete karşı güven bunalımı yaşanmasına sebep olan bu durum sosyal ve siyasal alanda devlete yabancılaşan toplum yığınlarının yardımına İslami örgütlenmelerin koşmasına uygun ortamı yaratmıştır. Otoriter rejimlerin bıraktığı geniş alanı dolduran, toplumun eğitimden sağlığa uzanan geniş gündelik ihtiyaçlar listesine duyarlılık gösteren bu örgütlenmeler, olmayan sivil toplum örgütlenmesinin *sui generis* örnekleri olarak tezahür etmişlerdir.⁷⁵ Özellikle 1920'li ve 30'lu yıllarda Mısır'da kentlerden kırsal alanlara kadar uzanan geniş

⁷¹ Mehrn Kamrawa ve Frank O. Mara, "Civil Society and Democratization in Comparative Perspective: Latin America and the Middle East", Third World Quarterly, Vol: 19, No: 5, 1998, ss. 898-899.

Ortadoğu bölgesinde sivil toplum örgütlenmesinin siyasal ve sosyal temelli sorunları üzerine örnek ülke incelemeleri alanında referans çalışmaları için bkz. Raymond Hinnebusch, "State and Civil Society in Syria", Middle East Journal, Vol: 47, No: 2, 1993, ss. 243-257; Sami Zubaida, "Islam, the State and Democracy: Contrasting Conceptions of Society in Egypt", Middle East Report, No: 179, 1992, ss. 2-10.

⁷² Bunun Üçüncü Dünya açısından benzer bir değerlendirmesi için bkz. Suh Doowon, "Civil Society in Political Democratization: Social Movement Impacts and Institutional Politics", Development and Society, vol: 35, no: 2, 2006, ss. 179-180.

⁷³ Augustus Richard Norton, Civil Society in the Middle East, 2001, s. 5; Ali R. Abootelebi, "Civil Society, Democracy, and the Middle East", Middle East Review of International Affairs, Vol: 2, No: 3, 1998, s. 47.

⁷⁴ Eva Bellin haklı bir şekilde Tunus'un gerek orta sınıf gerekse sivil toplum örgütlenmesi açısından Ortadoğu coğrafyasında bir istisna teşkil ettiğini söylemektedir. Detay için bkz. Eva Bellin, "Effective Tool of Analysis for Middle East Politics?", Political Science and Politics, Vol: 27, No: 3, 1994, ss. 509-510. Arap dünyasında orta sınıfın varlığı ve niteliği üzerine bir değerlendirme için ayrıca bkz. Morroe Berger, "The Middle Class in the Arab World", The Middle East in Transition, Walter Z. Laqueur (Ed.), Routledge, London, 1958, ss. 61-72.

⁷⁵ Augustus Richard Norton, "The Future of Civil Society in the Middle East", Middle East Journal, Vol: 47, No: 2, 1993, s. 209-210.

bir alanda yardımlaşma sandıkları kuran, bağışlar toplayan, okuma-yazma kursları düzenleyen, yoksul ailelere yiyecek giyecek yardımı sağlayan, köylere doktor ulaşımı sağlayarak sağlık hizmetlerinden yararlanma sağlayan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) Hareketi bunun ilk büyük örneği sayılmaktadır.⁷⁶ Mısır'daki faaliyetleri ile toplumun takdir ve sempatisini kazanan İhvan Hareketi'nin bilhassa siyasallaşma öncesi bu niteliğini koruduğu ilk dönemlerinde Ortadoğu coğrafyasında yirmiden fazla ülkede şubeleşebilecek ortamı bulması ve benzer faaliyetleri bölge geneline yayabilmesi⁷⁷, yukarıda sözü edilen büyük siyasal-sosyal alan boşluğunu gösteren delillerden bir tanesidir.⁷⁸

20.yy ortasından itibaren Ortadoğu coğrafyasının en örgütlü toplumsal muhalefeti oluşturan İslami grupların varlığı hiç kuşkusuz her gerçek sosyo-politik oluşum gibi, kendisini üreten bir sosyal tabana dayanmaktadır.⁷⁹ Kalıcı ekonomik eşitsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, kamu kaynaklarının keyfi dağılımı ile baş gösteren yolsuzluklar, yaygın yoksulluk, siyasal ve toplumsal yozlaşmanın yarattığı hoşnutsuzluk durumuna duyarlılık gösteren İslami muhalefet siyasal ve toplumsal söylemini de buna paralel olarak kurgulamış; bu yolla toplumsallaşma süreci içerisine girmiştir. Bunun yanında anti-Batı, sömürge karşıtı, bağımsızlıkçı siyasal retorikleri sayesinde de elde ettikleri toplumsal desteği siyasal düzleme çıkaran başta İhvan Hareketi olmak üzere İslami muhalefet örgütleri zaman içerisinde giderek halk desteğini arkalarına almayı başarmışlardır.⁸⁰

SONUÇ

Modernleşme kuramı ve süreci hakkında literatürün en önemli eserlerinden biri olan *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*'in yazarı Daniel Lerner, Ortadoğu modernleşmesini temel sosyo-ekonomik ve siyasal parametreler üzerinden değerlendirmişti. Türkiye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve İran'ı örnek olay incelemesi olarak aldığı eserinde, Lerner, üretim ve tüketim noktasında kendi kendini besleyen bir büyüme

⁷⁶ Alev Erkilet, Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler, Hece Yayınları, İstanbul, 2004, s. 232; Abd-al Monein Said Aly ve Manfred Wenner, "Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt", Middle East Journal, vol: 36, no: 3, 1982, ss. 336-361.

⁷⁷ Hilal Görgün, "Mısır Dışındaki İhvan-ı Müslimin Hareketi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 21, İstanbul, ISAM, 2000, ss. 583-586.

⁷⁸ Müslüman Kardeşlerin sivil toplum niteliğini sorgulayan bir çalışma için bkz. Cenap Çakmak, "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?", Akademik Ortadoğu, cilt: 2, sayı: 1, 2007, ss. 69-98.

⁷⁹ İhsan Dağı, Ortadoğu'da İslam ve Siyaset, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002, s. 147.

⁸⁰ Detay için bkz. Mehmet Ali Büyükkara, Çağdaş İslami Siyasi Akımlar, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015; Montgomery Watt, İslami Hareketler ve Modernlik, İz Yayınları, İstanbul, 1991.

ürettiği, siyasal kültürde sekülerizmin kabul gördüğü, toplumsal hareketliliğin sivil toplumlaşma üzerinden gerçekleştiği, siyasete katılımın ve demokratik temsilin sağlanabildiği bir sosyo-politik atmosferi modernliğin bileşenleri olarak sunmaktadır.⁸¹

Lerner'ın modernleşme kuramı çerçevesinde ortaya koyduğu temel parametreler, Ortadoğu demokratikleşmesinin temel yapısal sorunları bağlamında bakıldığında benzer bir yol ayrımını işaret etmektedir. Kendisi de bizzat modernitenin bir ürünü olan demokrasi ve demokratikleşme, Ortadoğu özelinde modernliğin karşılaştığı yapısal sorunlarla benzer problemlerden kaynaklanan sıkıntılar yaşamaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde bölgenin otoriteryanizm üreten sosyo-politik kalıplarının hem yerleşik bir hal alması hem de kırılmamasının sadece dış etkenler üzerinden analiz edilebilecek bir konu olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Ortadoğu'nun kanıksanmış otoriter rejimlerini üreten, istikrarını ve güvenliğini sağlayan ilk unsur bölgenin tüm siyasal egemenlik kodlarını inşa eden patrimonyal ilişkiler ağıdır. Max Weber'in "karizmatik otorite" adını verdiği otorite türünü yansıtan bu liderlik, sivil-asker kişiselleşmiş iktidarlar üretmekte; tek lider kültü tavandan tabana tüm sistemi kurgulamaktadır. Hikmetinden sual olunmayan, eşsizliği hakkında toplumsal mutabakat kurgulanan bu karizmatik liderler bir taraftan toplumun ve devletin birliğini bütünlüğünü sembolize ederken, diğer taraftan da bir yönetme metodu olarak toplumun her tür hak ve hürriyeti ile talebini sistem dışı kabul etmektedir. Bu şekilde kurgulanan rejim-toplum ilişkisi devleti topluma karşı muazzam güçlendirirken, toplumu da otoriteye karşı yabancılaştırmaktadır. Rızası gözetilmeyen ve yabancılaştırılan toplumun üzerinde zor gücü kullanılarak inşa edilmeye çalışılan otorite açık bir şekilde meşruiyet krizi yaratmaktadır.

Ortadoğulu otoriter rejimleri iktisadi anlamda destekleyen ve üreten rantiyeci ekonomi modeli de bölgeye ait bir diğer yapısal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ham petrol ihracatı ile elde edilen büyük dışsal gelir sayesinde rejimler otoriter kimliklerini maddi kaynaklarla kolaylıkla tahkim edebilmekte; ayrıca bu refah ortamında iç vergilendirmeye ihtiyaç duymamaktadır. İç vergilendirme bir yönüyle toplumu ekonomik açıdan devlete karşı rahatlatırken, aslında siyasal katılım ve temsiliyet noktasında da toplumun önünü tıkamaktadır. Ekonomik açıdan ise geniş dış gelir girdisine sahip olan rejimler, elde ettikleri gelirleri iktidarın çevresinde odaklanan küçük bir yönetici elitler grubu ile paylaşmakta, toplumun geniş yığınlarını

⁸¹ Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, New York, 1964, ss. 386-387.

paylaşımın dışında bırakmaktadır. Zengini daha zengin, fakiri ise daha fakir yapan bu sistem içerisinde gelir dağılımı adaletsizliğinin mağduru olan geniş yığınlar önceliği kaçınılmaz olarak gündelik geçim kaygısına vermekte, siyasal ve sosyal hak talepleri kendiliğinden geri plana düşmektedir. Bu da taban üzerindeki egemenliğini korkuyla meşrulaştıran otorite rejimlerin tabandan bir toplumsal muhalefet yükselmediği için devamlılığını sağlamaktadır.

Siyasal ayağını patrimonyalizm, ekonomik ayağını ise rantiyeci devlet kimliği üzerine inşa eden Ortadoğu otoriteryanizmi hukuki güvenliğini de hukuk sistemini kendi güvenliği ve istikrarını sağlayacak şekilde siyasî nüfuz ve baskı altına alarak kurmaktadır. Yargılama süreçlerini ve karar vericileri devlet baskısıyla sindiren, hukuk sistemini ideal bir hukuk devleti olmaktan uzaklaştıran bu yaklaşım sayesinde rejimler iç istikrarını ve devamlılığını temin ederken, hukuki yozlaşmayı ve yolsuzlukları bölge genelinde yaygın hale getirmektedir.

Otoriteryanizmi siyasî, ekonomik ve hukukî açıdan hem inşa eden hem de yeniden üreten yukarıdaki sistemin devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardan bir tanesi de bölge toplumlarında yerleşmemiş olan sivil toplum bilincidir. Devlet ile birey arasında bir tampon bölge vazifesi görmesi gereken, hak taleplerinin yukarıya doğru taşıyıcısı olması beklenen sivil toplum örgütlerinin olmayışı Ortadoğulu toplumların demokratik bilinç eksikliğinin bir ifadesi olduğu gibi aynı zamanda da örgütlü bir toplum olmayışlarının bir sonucudur. Devlet ile birey arasında bütün toplumsal talepleri tabanda kısıtlayan, muhalefet örgütlenmelerine müsait ortamı yaratmayan bu büyük boşluk 20.yy başından itibaren Ortadoğu sosyolojisinde İhvan hareketi gibi İslami örgütlenmeler tarafından doldurulmaya başlanmıştır. İlk dönemlerinde birer bölgeye özgü sivil toplum örgütlenmesi imajı veren bu hareketler özellikle siyasallaşma süreçlerinden geçtikten sonra hem siyasal muhalefetin sözcüsü olmuşlar hem de zaman içerisinde silahlanmak suretiyle radikal örgütler haline gelerek birer bölgesel ve küresel güvenlik tehdidi teşkil etmeye başlamışlardır.

Ortadoğu demokratikleşmesinin dış etkenlerinden çok içeriye ait yapısal sorunlarına odaklanan bu çalışma bir kez daha göstermektedir ki İslamiyet'in demokrasiyle uyuşmadığı, Ortadoğu kültürünün demokratik gelişmeye direnç gösterdiği yönündeki kültürcü analizlerin indirgemeci yaklaşımlarına ek olarak, durumu açıklamada son derece yetersiz kalan ezberleri yansıtmaktadır. Nasıl ki modernitenin dönüştürücü etkilerinden Ortadoğu coğrafyası ve toplumları da azade kalmamışlar; Arap Baharı süresince bilhassa genç nüfus kanalıyla bunu ispat etmişlerse, demokratikleşme alanında da gelişmeye, toplumsal ve siyasal kazanımlar elde etmeye kapalı kalmayacaklardır. Bu

noktada unutulmaması gereken nokta, demokrasinin daha çok iç dinamiklerin harekete geçmesiyle ve belli bir evrim süresinin sonucu olarak ortaya çıkacak ve ilerleyecek bir süreç olduğudur. Bu bağlamda Ortadoğu'da kurumsallaşmış bir demokrasi, siyasal, ekonomik ve toplumsal tüm bileşenleri ile birlikte evrimsel olarak yükselecek bir sürecin ürünü olacaktır.

KAYNAKÇA

Abootalebi, Ali R, (1998), “Civil Society, Democracy, and the Middle East”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol: 2, No: 3, 1998, ss. 46-59.

Akçakaya, Murat, (2016), “Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 275-295.

Al-Rasheed, Madawi, (2000), “Siyasi Meşruiyet ve Tarihsel Anlatılar: Suudi Arabistan Örneği”, *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, Augustus Richard Norton (Der.), Büke Yayınları, İstanbul, ss. 103-107.

Atacan, Fulya, (2004), “Otoriteryanizm Kıskaçında Mısır”, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Fulya Atacan (Ed.), Bağlam Yayınları, İstanbul, ss. 15-53.

Ateş, Davut, (2015), *Demokratik Siyaset*, Dora, Ankara, 2015.

Ayubi, Nazih, (1995), *Over-Stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East*, I.B. Tauris, New York.

Barry, Norman P., (2012), *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara.

Beblawi, Hazem, (1987), “The Rentier State in the Arab World”, *Arab Studies Quarterly*, vol: 9, no: 4, ss. 383-398.

Bellin, Eva, (1994), “Effective Tool of Analysis for Middle East Politics?”, *Political Science and Politics*, Vol: 27, No: 3, ss. 509-510.

Bellin, Eva, (2004), “The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective”, *Comparative Politics*, Vol: 36, No: 2, ss. 139-157.

Berger, Morroe, (1958), “The Middle Class in the Arab World”, *The Middle East in Transition*, Walter Z. Laqueur (Ed.), Routledge, London, ss. 61-72.

Bilgen, Onur, (2010), “Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?”, *Akademik Ortadoğu*, cilt: 5, sayı: 1, ss. 25-42.

Brownlee, Jason, (2007), *Authoritarianism in an Age of Democratization*, Cambridge University Press.

Brynen, Rex – Korany, Bahgat ve Noble, Paul, (1995), *Political Liberalization and Democratization in the Arab World*, Lynne Rienner.

Büyükkara, Mehmet Ali, (2015), *Çağdaş İslami Siyasi Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul.

Carothers, Thomas ve Ottaway, Marina, (2005), *Uncharted Journey: Promoting Democracy in the Middle East*, Carnegie Endowment.

Carothers, Thomas, (2002), 'The End of the Transition Paradigm', *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 1 pp. 5–21.

Chérif, Mustapha, (2008), *Islam and the West: A Conversation with Jacques Derrida*, The University of Chicago Press.

Çakmak, Cenap, (2007), “Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?”, *Akademik Ortadoğu*, cilt: 2, sayı: 1, ss. 69-98.

Dağı, İhsan, (2002), *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, Boyut Kitapları, İstanbul.

Davutoğlu, Ahmet, (2011), *Stratejik Derinlik*. Küre Yayınları, İstanbul.

Dawisha, K. ve Parrot, B., (Eds.) (1997), *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge University Press.

Demir, İdris, (2017), “Miras Alınan Yönetim Anlayışının Rantiyeci Devlet Yaklaşımına Etkisi: Suudi Arabistan ve Kazakistan Örnekleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 10, sayı: 51, ss. 260-269.

Doğan, Necmettin, (2011), “Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 64, ss. 161-184.

Donno, Daniela, (2013), “Elections and Democratization in Authoritarian Regimes”, *American Journal of Political Science*, Vol: 57, No: 3, ss. 703-716.

Doowon, Suh, (2006), “Civil Society in Political Democratization: Social Movement Impacts and Institutional Politics”, *Development and Society*, vol: 35, no: 2, ss. 173-195.

Duverger, Maurice, (1993), *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul.

Erkilet, Alev, (2004), *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Hece Yayınları, İstanbul.

Esposito, John L. ve Piscatori, James P., (1991), “Democratization and Islam”, *Middle East Journal*, vol: 45, No: 3, ss. 427-428.

Falk, Richard, (1997), “False Universalism and the Geopolitics of Exclusion: The Case of Islam”, *Third World Quarterly*, 18/1, ss. 7-23.

Fukuyama, Francis, (1992), *The End of History and the Last Man*, Hamilton.

Gellner, Ernest, (1994), *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Hamish Hamilton, London.

Gerber, Haim, (1987), *The Social Origins of the Modern Middle East*.

Görgün, Hilal, (2000), “Mısır Dışındaki İhvan-ı Müslimin Hareketi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 21, İstanbul, ISAM, ss. 583-586.

Grugel, Jean, (2002), *Democratization: A Critical Introduction*, Palgrave.

Grugel, Jean, (2003), “Democratization Studies: Citizenship, Globalization and Governance”, *Government and Opposition*, vol: 38, no: 2, ss. 238-264.

Gürses, Mehmet, (2011), “Elites, Oil, and Democratization: A Survival Analysis”, *Social Science Quarterly*, Vol: 92, No: 1, ss. 164-184.

Habermas, Jurgan, (1975), *Legitimation Crisis*, Beacon Press.

Heywood, Andrew, (2015), *Siyasetin Temel Kavramları*, Adres Yayınları, Ankara.

Hinder, Michael, (2001), “Does Oil Hinder Democracy?”, *World Politics*, vol: 53, No: 3, ss. 325-361.

Hinnebusch, Raymond, (1993), “State and Civil Society in Syria”, *Middle East Journal*, Vol: 47, No: 2, ss. 243-257.

Hinnebusch, Raymond, (2006), “Authoritarian Persistence, Democratization Theory and the Middle East: An Overview and Critique”, *Democratization*, 13/3, ss. 373-395.

Hunter, Shireen ve Malik, Huma (Eds.) (2005), *Modernization, Democracy and Islam*, Praeger Publishers.

Huntington, Samuel, (1968), *Political Order in Changing Societies*, New Heaven, Yale University Press.

Huntington, Samuel, (1993), “The Clash of Civilizations”, *Foreign Affairs*, 72/3, ss. 22-49.

Huntington, Samuel, (1993), *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

Kamrawa, Mehrn ve Mara, Frank O., (1998), “Civil Society and Democratization in Comparative Perspective: Latin America and the Middle East”, *Third World Quarterly*, Vol: 19, No: 5, ss. 893-915.

Kapani, Münici, (2007), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Karaman, Lütfullah ve Aras, Bülent, “Ortadoğu Demokrasinin Neresinde? Demokratikleşme Sorunsalı ve Sivil Toplum Ayracı İçinde Bazı Tespitler”, *Avrasya Dosyası*, vol: 3, ss. 143-168.

Kedourie, Elie, (1992), *Democracy and Arab Political Culture*, Washington Institute for Near East Policy.

Korany, Bahgat, (1994), “Arab Democratization: A Poor Cousin?”, *Political Science and Politics*, vol: 27, No: 3, ss. 511-513.

Kurita, Yoshiko, “The Development of Secularism and Non-Sectarianism in the Middle East”, *Popular Movements and Democratization in the Middle East*, Masatoshi Kisaichi (Ed.), Routledge, London, ss. 143-161.

Lerner, Daniel, (1964), *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, New York.

Lewis, Paul, (1997), “Democratization in Eastern Europe”, *Democratization*, David Potter (Ed.), Cambridge, ss. 400-409.

Lindholm, Charles, (2004), *İslami Ortadoğu*, İmge Kitabevi, Ankara.

Lipset, Seymour Martin, (1963), *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York.

Luciani, Giacomo, (2001), “The Oil Rent, the Fiscal Crisis of the State and Democratization”, *Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World*, Ghassan Salame (Eds.), New York, ss. 130-139.

Monein Said Aly, Abd-al ve Wenner, Manfred, (1982), “Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt”, *Middle East Journal*, vol: 36, no: 3, ss. 336-361.

Moore, Barrington Jr., (1966), *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Beacon Press, Boston.

Nasr, Vali, (2005), “The Rise of Muslim Democracy”, *Journal of Democracy*, vol: 16, ss. 13-27.

Norton, Augustus Richard, (1993), “The Future of Civil Society in the Middle East”, *Middle East Journal*, Vol: 47, No: 2, s. 205-216.

Norton, Augustus Richard, (2001), *Civil Society in the Middle East*.

Okruhlik, Gwenn, (1999), “Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States”, *Comparative Politics*, Vol: 31, No: 3, ss. 295-315.

Okumuş, Ejder, (2016), “Ortadoğu'da Toplumsal Meşruiyet Kriz”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt: 16, sayı: 3, ss. 9-36.

Owen, Roger, (2004), *State, Power and Politics in the Making of Modern Middle East*, Routledge, New York.

Posusney, Marsha Pripstein ve Angrist, Michelle Penner, (2005), *Authoritarianism in the Middle East: Regimes and Resistance*, Lynne Rienner.

Roy, Olivier, (2001), “Patronage and Solidarity Groups: Survival or Reformation”, *Democracy without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World*, Ghassan Salame (Eds.), New York.

Sarıbay, Ali Yaşar, (1996), *Siyasal Sosyoloji*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

Sarper Ağır, Bülent, (2006), “Demokratikleşme Sürecinde Ortadoğu: Engeller, İnisiyatifler ve ABD'nin Güvenilirlik Sorunu”, *Siyasa*, Yıl: 2, Sayı: 3-4, ss. 1-17.

Schlumberger, Olivier, (2000), “The Arab Middle East and the Question of Democratization: Some Critical Remarks”, *Democratization*, 7:4, ss. 104-132.

Schumpeter, Joseph, (1947), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper Books, New York.

Schwarz, Rolf, (2008), “The Political Economy of State-Formation in the Arab Middle East: Rentier States, Economic Reform, and Democratization”, *Review of International Political Economy*, vol: 15, no: 4, ss. 599-621.

Sözen, İlyas - Uslu, Kamil - Öngel, Volkan, (2011), “Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Rantiyeci Ekonomi Yapıları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 10, sayı: 19, ss. 89-107.

Süne, Engin ve Özdemir, Ali Murat, (2012), “Rantçı Devlet Yazını Üzerine Bir Deneme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, cilt: 9, sayı: 35, ss. 3-31.

T. Call, Charles ve E. Cook, Susan, (2003), “On Democratization and Peacebuilding”, *Global Governance*, Vol: 9, No: 2, ss. 233-246.

Tilly, Charles, (2003), “Inequality, Democratization, and De-Democratization”, *Sociological Theory*, Vol: 21, No: 1, ss. 37-43.

Tosun, Gülgün Erdoğan, (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Vergin, Nur, (2012), *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitap, İstanbul.

Volpi, Frederic ve Cavatorta, Francesco, (2007), *Democratization in the Muslim World: Changing Patterns of Power and Authority*, Routledge.

Volpi, Frédéric, (2004), “Pseudo-Democracy in the Muslim World”, *Third World Quarterly*, Vol: 25, No: 6, ss. 1061-1078.

Watt, Montgomery, (1991), *İslami Hareketler ve Modernlik*, İz Yayınları, İstanbul.

Weber, Max, (1978), *Economy and Society*, University of California Press.

Weber, Max, (2014), *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Ankara.

Yayla, Atilla, (2003), *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Liberte Yayınları, Ankara.

Yıldırım, Jülide, (2005), “Military Expenditure and Economic Growth in Middle East”, *Defence and Peace Economics*, Vol: 16, ss. 283-295.

Zakaria, Fareed, (2003), *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, Norton and Co., New York.

Zubaida, Sami, (1992), “Islam, the State and Democracy: Contrasting Conceptions of Society in Egypt”, *Middle East Report*, No: 179, ss. 2-10.

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ'NİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YÖNETİMSEL AÇIDAN ETKİSİ

15 JULY IMPACT OF IMPACT INITIATIVE
ON CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS

Arş. Gör. Ali KÖSTEPEN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZET

15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullahçı Terör Örgütü'nün TSK içerisine sızmış üyeleri tarafından darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. 251 kişinin hayatını kaybettiği 2197 kişinin yaralandığı darbe girişiminde Türkiye Cumhuriyeti birçok açıdan derin bir şekilde etkilenmiştir. Darbe girişimi sonrasında Fetullahçı Terör Örgütü'ne yönelik ciddi bir mücadele başlatılmıştır. Terör örgütünün üst ve orta düzey yöneticileri tutuklanmış, örgütün yönetiminde olduğu kurum ve kuruluşlara devlet tarafından kayyum atanmıştır. Örgütün yönetiminde olan sivil toplum kuruluşları ise kapatılmıştır. 40 yıllık bir mazisi olan ve insanları eğitim ve din gibi kutsal ve önemli değerler ile aldatan bir yapı olan FETÖ, masum bir görüntü ile insanların saf ve temiz duygularını istismar edip, insanların paralarına ve evlatlarına el koyup, bunları Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhine kullanmıştır. 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde vatandaş nezdinde, sivil toplum kuruluşlarına karşı olumsuz bir algı olduğu gözlemlenmiştir. Sivil toplum kuruluşları, akla gelebilecek her türlü alanda faaliyet yapan, fayda ve yarar sağlamaya yönelik çalışan kuruluşlardır. Bu çalışmada 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası, sivil toplum kuruluşları yöneticileri ve üyeleri üzerinde yönetsel açıdan etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelime: Sivil Toplum, STK, Darbe

ABSTRACT

On July 15, 2016, a coup attempt was initiated by the members of the Fetullahçı Terrorist Organization who were infiltrated into the TSK. 251 people lost their lives in 2197 people were injured in the Republic of Turkey has been affected deeply coup attempt in many ways. After the coup attempt, a serious struggle against Fetullahçı Terrorist Organization was initiated. The terrorist organization has been arrested by upper and middle level executives, and the state has been assigned by the state to institutions and organizations that are under the control of the organization. Non-governmental organizations under management are closed. 40, a year past, and people training and Feton a deceiving with the sacred and important values, structures such as religion, abusing clean and pure feelings of the people with an innocent image, confiscated people's Money and boy, has used the magainst the Republic of Turkey. After July 15th Impact Initiative, in the eyes of the citizens of the Republic of Turkey, it has been observed to occur against a negative perception of civil society organizations. Non-governmental organizations are organizations that work in all kinds of are as that may come to mind in order to benefit and benefit. In this study, after the July 15 coup initiative, administrators of civil society organizations and their administrative impacts were discussed.

Key Words: Civil Society, STK, Coup

1. GİRİŞ

1977 yılında ayrı bir hareket olarak ortaya çıkan Fetullahçı Terör Örgütü, İzmir'de kurulmuştur. Eğitim ve din gibi kutsal ve önemli sayılan kavramlarla insanları etkileyerek, maddi ve manevi yönlerden istismar etmiştir. Kısa zamanda Türkiye'de, 90'lı yılların ortalarında ise dünya genelinde faaliyet gösterir hale gelmiştir. Birçok kurum ve kuruluşu yöneten dünya genelinde takribi yıllık 10 milyar dolarlık bir bütçeyi yöneten bir örgüt olan FETÖ, kamuda yaklaşık 35 yıldır örgütlendiği gözlemlenmiştir. 15 Temmuz Darbe Girişimi ise, FETÖ'nün TSK içerisinde konuşlandırılmış üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbenin sadece örgüt içerisinde değil dış kaynaklı bir oluşumla planlandığı belirtilmektedir. Özellikle 1990'lı yılların ortalarıyla birlikte sivil toplum kuruluşları kurarak, faaliyetlerini resmileştirmiştir. İş adamı derneklerinden eğitimci derneğine, sağlık derneklerinden toplumsal farkındalığa kadar akla gelebilecek hemen hemen her alanda sivil toplum kuruluşlarıyla insanlara ulaşmış ve onları sivil toplum kuruluşlarına üye yaparak çalışmalarına dahil etmiştir.

Devlete sızma operasyonu 1980 sonrasında Özallı yıllarla birlikte başlamıştır. Devletin çeşitli kademelerinde çeşitli pozisyonlarda “FETÖ” adına atamalar yapılmış ve bu atamalar sonucu göreve başlayanlar direkt bir şekilde bağlı olduğu imama hesap verir durumda çalışmalarını sürdürmüştür. Sonraki yıllarda ise, Demirel, Çiller ve Ecevit Hükümetlerinde düzenli olarak müspet ilişkiler kurulmuş ve devlete adam yerleştirme süreci hız kesmeden devam etmiştir. 2000li yılların başına gelindiğinde devlet içerisinde önemli bir etkinliği olan, ciddi pozisyonları yöneten bir yapının meydana geldiği görülmektedir. 2002 senesinde hükümeti kuran Erdoğan ile işbirliği yaptığı iddia edilen FETÖ bu dönemde de devlete sızma ve adam yerleştirmeye devam ettiği görülmektedir. Yaklaşık 20 yıllık devlet birikimi ile, geçmişte giren kamu çalışanlarının üst mevkilere gelmesiyle birlikte daha fazla ve daha rahat bir şekilde zaman zaman mevcut hükümeti de devre dışı bırakmak suretiyle bürokratik gücü kullanarak ciddi bir yapılaşma gerçekleştirmişlerdir.

Ak Parti ile 2001'den 2010 tarihine kadar görünürde iyi ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Özellikle Türkçe Olimpiyatları adı altında gerçekleştirilen toplantılara devlet erkanından önemli kişilerin katılması bu algıyı kuvvetlendirmiştir. 2010 tarihinde gerçekleştirilen anayasa değişikliği referandumunda FETÖ'nün aleni ve ciddi bir şekilde destek vermesi, hiçbir zaman açıktan siyaset yapmamış olan bir yapı olması sebebiyle şaşkınlığa sebep olmuştur. Bunun sebebi, referandum sonrası oluşacak yapıyı belirleme isteği olduğu sonradan anlaşılmıştır. Bu tarihten sonra FETÖ ve Ak Parti arasında bir kırılma noktası yaşandığı gözlemlenmektedir. Dışarıya lanse

edilmese de FETÖ ve Ak Parti içerisinde ciddi bir sorun ortaya çıkmıştır.

“2012 Dershaneler” ile başlayan süreçte, Ak Parti hükümeti ile sürtüşme sürecinin başladığı görülmektedir. İlk başlarda bir “camia” ile hükümet arasındaki iktidar yarışından kaynaklanan bir süreç gibi algılanmış olsa dahi, akabindeki “17-25 Aralık” siyasi darbe girişimiyle meselenin “camia” ile hükümet arasındaki iktidar yarışı olmadığı, devleti ele geçirme operasyonu olduğu ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişimi ile TSK içindeki FETÖ elemanlarının hükümeti düşürüp, devleti ele geçirme operasyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları tarafından bastırılmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Fetullahçı Terör Örgütü Üzerine Tarihsel Yaklaşım

1977 senesinde Nur Talebeleri'nden ayrılarak kendi ekolünü oluşturan FETÖ Kurucusu Fetullah Gülen, o yıllardan sonra kendisini hiçbir şekilde Nurcu veya Nur Talebesi olarak isimlendirmemiştir. Ancak açtıkları yurtlarda ve ışık evlerde Nurculuğu kullanmış ve kendi yakınındaki sözde imamlara da kullandırmıştır. İnsanları Nurculuk, Din ve Eğitim üçlüsü ile etrafında toplamayı başaran FETÖ, samimi ve saf insanları kendi örgütlerinin mensubu yaparak az zamanda ciddi bir camia – cemaat haline gelmiştir.

Her dönemde mevcut iktidarlara yakın temas halinde olan FETÖ, açtığı resmi yurt, kolej ve dersane gibi müesseselerini devletin himayesi altına sokmayı başarmıştır. Özal, Demirel, Çiller, Ecevit gibi isimlerle yakın temas halinde çalışmış, örgütün yurt içi ve yurt dışındaki faaliyetlerini meşrulaştırarak tüm dünyaya yaymıştır.

İnsanların saf ve temiz duygularını kullanarak, 80'li yılların başında birçok öğrenci yurdu sonrasında kolej açarak eğitim alanında ciddi bir atılım gerçekleştirdi. Sonraki yıllarda dersaneler açarak, Türkiye'nin dört bucağına yayılmış, akıllı, çalışkan ve temiz Anadolu çocuklarını okutarak, üniversiteli yapmıştır. Üniversiteli olan çocukları da alıp, önce yurtlarında sonra oryantasyonu başarı ile tamamlayanları ise ışık evlere alarak istihdam ediliyordu. Evlerde istihdam olan üniversiteliler, evlerinde ortaokul ve lise öğrencileriyle alakadar olarak, onları yetiştiriyor ve üniversiteli yaparak çark döndürülüyordu. Üniversite tercihleri ise, bizzat abi veya abla devreye girerek beraber yapılıyordu. 80'li ve 90'lı yıllarda her bir öğrenci öğretmenliğe yönlendiriliyordu. Çünkü açılan ve açılacak olan kolejlere örgüt mayasını almış ve düşük maaşa “hizmet” adına çalışacak öğretmenler lazımdı. 90'ların başında ise polislik kadrolaşmaları başlamış ve üniversiteli olamayacak

seviyede olan öğrenciler, polisliğe yönlendiriliyordu. Bu durumlar aleni bir şekilde örgüt içinde olmayanlara dahi taraftar toplamak adına, çocuklarınızı yollayın, öğretmen olurlar, polis olurlar hem de ahiretleri kurtulur deniliyordu. Ancak gizli bir şekilde yönetilen bir süreç daha vardı ki, bu durum seneler sonra ortaya çıkmış oldu; askeri okullara çok gizli bir şekilde yönetilen süreç ile adam yerleştirme. Özel seçilen, özellikle seküler ailelerin çalışkan çocukları bir şekilde örgüt ile mensubiyet kurularak yetiştirilip, askeriyeğe yerleştirilmeye başlanılmış. Hizmet adına burada görev alan bu kişiler, dini hiçbir argümanı kullanmıyor, oruç tutmuyor, gerekirse dindar olmadığını kanıtlamak adına içki içiyordu.

1986 senesinde Fehmi Kuru'nun Genel Yayın Yönetmeni olarak kurulan Zaman gazetesi ise, FETÖ'nün basın ayağını oluşturuyordu. Zaman Gazetesi, eğitim sektörünün yanında FETÖ'nün en önemli kuruluşuydu. Satışlara son derece önem veriliyor, abonelik usulü ile çalışılarak ciddi abone işlemleri yapılıyor, bir aileye birden fazla gazete yollanıyor ve böylelikle gazetenin tirajı yükseliyor. Gazetenin tirajı yükseldikçe, Türkiye genelindeki camia – cemaatin gücü ortaya çıkmış oluyordu. Sonralarda kurulan dergi, mecmua ve yan gazeteler ile basım yayıncılık alanında ciddi yatırım yapan bir oluşum haline gelmiştir.

90'lı yıllar FETÖ için büyüme yılları olarak kayda geçirilebilir. Özellikle “himmet” adı altında toplanan paralar ile, açılan yurt, okul ve dershanelerin yanında; farklı sektörlerde yatırımlar yapan bir oluşum haline dönüldü. Gazete, televizyon, okullar, dershaneler, yurtlar ciddi bir ekonomik kaynak haline gelmişti. Sonrasında ise, kurulan banka, bütün örgütün bir müessesede toplanmasına vesile olacaktı. Ayrıca kurulan lojistik firması tüm ülke genelindeki transferleri rahat bir şekilde ulaştıracak ve güven duyulan bir kurum olduğu için kolay müşteri bulacaktı. Kurulan sigorta şirketi ile bankaya ayrı bir fon oluşturuluyor, kurulan şirketler sigortalı hale geliyordu.

28 Şubat olayları sonrasında, dindar ve muhafazakar kesim ciddi darbe görürken, FETÖ Kurucusu Fetullah Gülen, “eğer bir şefaetim hakkım olsa onu Sayın Ecevit'ten yana kullanırım” diyerek, kendisini ve okullarını garanti altında almıştı. 1999 seçimlerinde de sözlerini sandığa yansıtarak tüm örgütünü Ecevit'e yönlendirmişti.

2001 senesinde Ak Parti'nin kurulmasıyla beraber, Erdoğan da diğer siyasiler gibi yakın bir temas halindeydi. O tarihlerde FETÖ, muhafazakar kesim tarafından sempati ile karşılanırken, sekülerkesimin bir kısmının dahi takdirini alıyordu. Ciddi bir fonu yönetiyor ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarında önemli yapılanmayı yönetiyordu. Böyle bir camia ile Erdoğan

da çalışmayı istedi ve çalıştı da.

Özellikle Ak Parti'nin iktidar olmasından sonra, FETÖ ile yakın bir iş birliği gözleniyordu. FETÖ'nün düzenlemiş olduğu “Türkçe Olimpiyatları'na” devlet erkanı üst düzeyde katılıyor ve Pensilvanya'da ikamet eden FETÖ Kurucusu Fetullah Gülen'e dostluk ve barış mesajları veriliyordu. 2010 senesinde gerçekleştirilen “Anayasa Değişikliği” Referandumunda FETÖ açıkça destek vererek, hükümetle iş birliği yapmıştı. Ancak bu referandum sürecinden sonra Ak Parti ve FETÖ arasında anlam verilemeyen bir çatlak gerçekleşmişti. O dönemde halk nezdinde olumsuz bir hava olduğu seziniyor ancak sebebi bilinmiyordu. 2013 senesinde yaşanan dersane olayları ile toplum nazarında gerginlik açıkça görülmeye başlandı. Hemen akabinde yaşanan 17/25 Aralık Darbe Girişimi Ak Parti ile FETÖ arasında yaşanan olumsuzlukları ortaya koymuş oldu. FETÖ kurulduğundan bu yana Devlet ilk defa ciddi bir şekilde FETÖ ile mücadele etmeye başladı. Bunun sonucunda ise 15 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde kadrolaşmış olan FETÖ mensubu subaylar tarafından askeri darbe girişimi gerçekleştirilerek, hükümet düşürülerek devlet ele geçirilmeye çalışılmıştır. Darbe süreci FETÖ açısından başarısızlıkla sonuçlanmış ve hükümet hemen akabinde OHAL ilan ederek, devlet içerisinde kadrolaşmış olan FETÖ mensuplarını açığa alıp, ihraç etmiştir.

Ayrıca FETÖ'ye ait olan ticari işletmelere el konulmuş, tüm eğitim müesseseleri devlete devredilmiştir. sivil toplum kuruluşlarının hepsi kapatılarak yöneticileri hakkında yasal süreç başlatılmıştır.

Devlet, FETÖ kapsamında hukuki süreci başlatırken ise, 17/25 Aralık 2013 sürecini milat kabul etmiş ve bu süreçten önce FETÖ ile bağlantısı olanlar hakkında herhangi bir muamelede bulunmayacağı hakkında taahhütte bulunmuştur. Çünkü 17/25 Aralık 2013 tarihine kadar, insanların nezdinde FETÖ müspet çalışmalar yapan, Türk Bayrağı'nın dünya ülkelerinde dalgalanmasına vesile olan ve eğitim alanında başarılı olan bir yapı olarak görüyordu. 17/25 Aralık 2013 tarihlerinde gerçekleştirilen operasyonlarla esasında FETÖ'nün bir camia – cemaat değil, bir terör örgütü olduğunun ilan edildiği bir tarih olmuştur.

Esasında FETÖ ile ilgili olarak geçmişte, Türkiye Cumhuriyeti'nin konsoloslüğünün bile olmadığı Amerikan, İngiliz, Fransız, İspanyol ve saire sömürgesi olan ülkelerde çok rahat bir şekilde kolej açması bir çok kişiyi düşündürmemiş, devletin yapamadığını FETÖ yapıyor diyerek övdüğü bir süreçti. Büyük bir kesim hainliği yakıştırmamış, Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte iş tutacağını düşünmemiştir.

Bu süreç insanları, sivil toplum hareketlerine, camialara ve oluşumlara artık olumsuz bakması haline sebep olmuştur. İnsanlar doğru ve dürüst bir şekilde çalışan sivil toplum kuruluşlarına destek vermekten çekinir hale gelmiştir. İnsanların sivil toplum hareketlerine güvenleri azalmıştır.

2.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum anlayışı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olduğu söylenmektedir. Geçmişten günümüze değişik toplum ve milletlerde farklı filozoflar ve düşünürler tarafından farklı tanımlamalar ve söylemler yapılmıştır. Bu sebepten ötürü sivil toplum kavramını tanımlarken tek bir doğru tanımlama yapılması uygun olmayacaktır. Bir tanım, diğer bir tanıma uygun gelmiyor olması o tanımın doğru olmadığı anlamına gelmemektedir. Toplumlara ve milletlere göre sivil toplum anlayışı farklılık gösterebilmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda sivil toplum anlayışının dönemlere göre ele alınması en doğrusu olacağı ifade edilebilir.

STK'lar (dernekler, vakıflar, sendikalar, odalar vb.) günümüzde katılımcı demokrasinin vaz geçilmez örgütlenme şekli olarak sivil toplumun bir aktörü olarak tanımlanabilir. STK'ları, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC) şu şekilde tanımlamaktadır: “STK'lar toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören örgütsel yapılanmaların tamamı”dır.

2.2.1. Sivil Toplum Kuruluşları Türleri

Sivil toplum kuruluşları tek bir çatı altında değil, farklı isimler ve oluşumlar altında faaliyet göstermektedir. Bu açıdan sivil toplum kuruluşları bu çalışmada 5 çeşit altında ele alınacaktır.

2.2.1.1. Dernekler

Kar amacı gütmeyen belirli bir misyon ve vizyon etrafında en az yedi gerçek ve tüzel kişi tarafından kurulan tüzel kişiliğe dernek denir. Derneklerin kuruluşu ve işleyişiyle ilgili yasal düzenlemeler, 5253 sayılı ve 04.11.2004 tarihli dernekler kanunu ve 4721 sayılı Medeni Kanun çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

2.2.1.2. Vakıflar

01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 101. maddesinde vakfın tanımı "gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları" olarak yapılmıştır. Dernek ve vakıf arasındaki en büyük farklardan birisi, kuruluş aşaması sürecidir. Bir derneğin kuruluşu kısa bir süre

alırken, vakfın kuruluşu daha uzun daha kapsamlı ve mali açıdan kuruluş sermayesi gerektirdiği için daha zor olduğu belirtilebilir.

2.2.1.3. Sendikalar

Sendikalar, kamu ve özel sektör bünyesi kapsamında ücretli olarak çalışanların oluşturmuş olduğu, işveren ve devlet yönetimi üzerinde baskı unsuru olan kuruluşlardır. Sanayi devriminden sonra kitlesel üretime geçen Batı dünyası, işçi ve emekçilerin hakları hususunda gerekli hassasiyeti göstermemesi ve işçi ve emekçilerin zaman içerisinde örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkmış bir kuruluştur. Türkiye'de ise, 1947 senesinde ilk kez sendikal hak özgürlüğünün yasal olarak verildiği gözlemlenmektedir

2.2.1.4. Odalar ve Borsa

5174 sayılı 'Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu'nu göre, odalar, sadece illerde, birliğin olumlu görüşü alınmak üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın kararı ile kurulabilmektedir. Bir şehirde oda kurulabilmesi için, en az bin iş adamının bir araya gelmesi gerekmektedir. Odaların en büyük avantajları, üyelerinin haklarını korumak, üyelerinin işlerini kolaylaştırmak, üyelerinin menfaatini sağlamak gibi bir çok konuda faaliyet sunmalarıdır. Bunun yanında meslek odaları ve borsa; üyelerinin faaliyetlerini yasal, hukuki, ahlaki ve etik değerleri kapsamında sürdürürebilmeleri için de aynı zamanda rehberlik yapmakta ve eğitimler sunmaktadır

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

İnsanların manevi ve dini duygularını sivil toplum kuruluşu adı altında yıllarca istismar eden FETÖ'nün, 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrasında Türkiye'de birçok alanda olumsuz etki meydana getirmiştir. Bu darbe girişiminin ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etkileri had safhada olduğu söylenebilir. Bunların yanında Türkiye'de faaliyet sürdürmekte olan sivil toplum kuruluşları açısından da olumsuz etki meydana getirmiştir. Sivil toplum kuruluşları, yeni üye kazanımında, bağış toplama ve faaliyet yapma gibi birçok alanda etkilenmiştir. Bu çalışmanın amacı sivil toplum kuruluşlarının 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası faaliyet üzerine etkisi ölçülmüştür.

Araştırmanın hipotezi ise aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

H1: 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında STK'lar olumsuz olarak etkilenmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma için hazırlanan anket formu üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, STK türü, STK'daki görev alanı (başkan, başkan yardımcısı, sekreter, diğer) ve STK'daki deneyim süresi yer almaktadır.

İkinci bölümde FETÖ- PDY kapsamında bazı düzey ölçüm soruları yöneltilmiştir.

Üçüncü bölümünde darbe girişiminin belirli boyutlar çerçevesinde STK'ya 15 Temmuz Darbe girişiminin etki edeceği ön görülen 10 önerme yer almıştır. Önermelere istatistiksel değerlendirmeler için 5'li Likert ölçeği kapsamında kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, orta düzeyde katılıyorum için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle katılıyorum için 5 ağırlık değeri verilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu İzmir ilindeki STK'lar çerçevesinde yüz yüze anket yöntemi ile Şubat 2018 - Nisan 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. STK'lara ulaşmada Türk Tarih Vakfı'nın 2005 yılında yayınladığı STK'lara yönelik rehber ve İzmir ili çerçevesinde şehir rehberinin yer aldığı web sayfalarından ve İSTOK (İzmir Sivil Toplum Kuruluşları Platformu) kaynaklarından faydalanılmıştır. Türk Tarih Vakfı'nın sözü edilen yayınında İzmir ili bölümünde 332 adet STK ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi, 2005, s.620-622; Kent Haber; İzmir Büyükşehir Belediyesi; İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, 15/Aralık/2015). Toplam 42 STK kapsamında 118 STK üyesine (yönetici ve yönetici olmayan) uygulanmıştır.

Araştırmada istatistiksel analizler kapsamında SPSS yazılımı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında evren ortalamasına dayalı t testi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

3.4. Bulgular

Ankete katılan sivil toplum kuruluşu üyelerinin (n= 118) genel yaş ortalaması ve standart sapması; genel olarak (min-max=18-73) ortalaması ve standart sapması 39±16,03, kadınlar için (n=35) için 37,7±16,98 ve erkek için (n=83) için 41,9±15,56'dır.

Araştırmada yer alan bireylerin %6,8'si (n=8) ilk, %18,8'i orta (n=21), %33'ü (n=39) lise ve yarıya yakını %41,4 üniversite (n=49) mezunudur. Bu rakamlar ile görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık %74,4'ü lise ve üzeri

mezunudur. Katılımcıların %28,8 (n=34) dernek, %52,5 (n=62) vakıf ve %18,7 (n=22) diğer (oda vb.) üyesidir. Katılımcıların %69,5'i (n=82) yönetici (başkan, başkan yardımcısı, sekreter, müdür, koorninatör, birim sorumlusu vb.) ve %30,5'i (n=36) diğer (yönetici olmayan üye) grubundadır. Katılımcıların sivil toplum kuruluşlarındaki deneyim süresi 9 yıl ve altı olanlar %63,6 (n=75) ve deneyim süresi 10 yıl ve üstü olanlar %36,4 (n=43) şeklindedir.

Anketin üçüncü bölümündeki 10 önermeye açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizi tercih edilmiştir. Kaiser - Meyer - Olkin değeri 0,871'dir. Bartlett Küresellik Testi değerleri önemli bulunmuştur ($\chi^2_{66}=1203,089$, $p=0.000$). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,912-0,845 değerleri arasında değişmektedir. Bu nedenle faktör analizi uygunluk bulunduğu belirlenmiştir. Faktör analiz sonucu 10 önerme tek faktör altında toplanmıştır. Faktör toplan varyansı %76,437 oranında açıklamaktadır. Genel Cronbach Alfa değeri 0,985'dur. Bu nedenle tek faktörlük yapı çok yüksek seviyede güvenilirliğe sahiptir. Bunun yanı sıra faktör ve madde bazında Cronbach Alfa değerleri de tutarlılık göstermektedir (Tablo 3). 10 önerme için genel soru ortalaması (item-means) 4,687 ve ortalama varyans 0.009'dur. Oluşan faktöre gönüllü hakları faktörü ismi verilmiştir. Ayrıca her bir önerme ileri düzeyde önemli olarak bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Faktör Yükleri, Güvenirlilik Katsayıları ve Tek Örnek t Testi

15 Temmuz Darbe Girişimi STK'LARI AÇISINDAN OLUMSUZ ETKİLEMIŞTİR.	Faktör : Gönüllü Hakları	Cronbach Alfa Skorları Genel=0,9 59	H ₀ : 3 ? μ	
			t	p
Kurumsal İmaj	,868	,954	14,9 12	,0 00
Bağış toplama	,912	,954	13,0 79	,0 00
Üye kaydetme	,895	,954	13,4 91	,0 00
Faaliyet yapma	,885	,955	14,1 27	,0 00
Motivasyon	,874	,955	14,5 03	,0 00
Gönüllülük	,893	,955	11,3 39	,0 00
Devlet içinde geçerlilik	,715	,956	14,5 55	,0 00
Kurumsal aidiyet	,879	,956	11,8 47	,0 00
Faaliyetlere katılım oranı	,845	,956	16,4 42	,0 00
Şeffaflık	,910	,957	15,4 36	,0 00

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları üzerinde 15 Temmuz Darbe girişiminin son derece ilişki taşıdığı gözlemlenmiştir. FETÖ'nün yıllardır sivil toplum kuruluşları ile faaliyet sürdürmüş olması, darbe girişimi sonrasında insanlar üzerinde sivil toplum kuruluşlarına katılım konusunda, bağış verme hususunda ciddi anlamda olumsuz yönden etkilediği görülmüştür. Bu konu ile ilgili olarak, FETÖ ile ilgisi olmayan STK'ların kendilerini kamuoyuna tanıtmaları ile ilgili çalışmalar yapması önerilmektedir. Bunun yanında devletin, sivil toplum kuruluşlarına yönelik, meşru dairede faaliyetini sürdürmekte olan kurum ve kuruluşların her hangi bir sorunun yaşanmayacağına dair bilgilendirme notlarını paylaşması önerilmektedir. Sonuç olarak, atılacak tüm adımların yanında bu sosyolojik algının olumlu seviyeye geçebilmesi için zaman kavramı da önemli bir etken olacağı belirtilebilir.

KAYNAKÇA

American Red Cross, (2006), “Volunteer Handbook”,
http://northwestflorida.redcross.org/index.php?pr=Volunteer_Services/media/Volunteer_Handbook.pdf, 21.01 2018.

Antalya, G., (2000), “Tüzel Kişilikler ve Bunun İçinde Gönüllü Kuruluşlar”, STK'lar ve Yasalar, Etik, Deprem, *SİVİL TOPLUM KURULUŞU Sempozyumları*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

Balser, D. Ve McClusky, J., (2005), *Managing Stakeholder Relationship and Nonprofit Organization Effectiveness*, Nonprofit Management & Leadership, 15(3): 295-315.

Birch, K. ve G. Whittam, (2008), “The Third Sector and the Regional Development of Social Capital”, *Regional Studies*, 42, 3, pp.437-450.

Cady, Steven H., (2018), Brodke, Michelle, Kim, Joo-Hyung, Shoup, Zachary D., Volunteer Motivation: A Field Study Examining Why Some Do More, *While Others Do Less*, *J. Community Psychol.*, 46,; 281–292.

Canbolat, İbrahim, (2002), *Küresellesen Dünya ve Türkiye*, Vipas Yayınları, Bursa.

Çaha, Ömer, (2006), “Bir Kez Daha Sivil Toplum”,
<http://www.siviltoplum.com.tr> (son erişim tarihi 15.02.2018).

Dernekler Kanunu, <https://www.dernekler.gov.tr/tr/mevzuat/kanun/5253-dernekler-kanunu.aspx>, 04.03.2018.

Doğan, İ., (2002), *Sivil Toplum*, Alfa Yay., İstanbul.

Drucker, Peter, (2000), *Yeni Gerçekler*, (çev. Birtane Karanakçı), , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Ercan, Hülya, (2002), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, Mayıs 2002, Sivas, s. 69-79.

Gillian, Colin ve Linda Golden, (2009), “Re-Branding Social Good: As A New Conceptual Framework”, *Proceedings of the Academy of Marketing Studies*, Vol.14, No.1, s.9-15.

Gálvez-Rodríguez, María del Mar, Caba-Pérez, Carmen, López-Godoy, Manuel, “Drivers of Twitter as A Strategic Communication Tool for Non-Profit Organizations”, *Internet Research*, 26(5), 2016: 1066-2243.

Gazley, Beth ve Nicholson-Crotty, Jill, “What Drives Good Governance? A Structural Equation Model of Nonprofit Board Performance”, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47(2), 2018: 262–285

Güder, N., (2005), *Sivil Toplumcunun El Kitabı*, STGP Yay., Ankara.

Güneş, İsmail, (2004), “Sivil Toplum Kuruluşları”, *Son Baskı Sanal Dergi*, Yıl:1, S. 5, <http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.htm> (son erişim tarihi 20.02.2018).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Kent ve Yaşam: Sivil Toplum Örgütleri”, <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=1478&MenuName=,> 05.02.2018.

İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Bağlı Odalarımız, <http://www.iesob.org.tr/content/view/425/106/>, 02.02.2018.

Kalaycıoğlu, Ersin, (1998), “Sivil Toplum ve Neopatrımonyal Siyaset”, *Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm*, (drl. E Fuat Keyman-A. Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara, s. 111-135

Kaldor, Mary, (2003), Civil Society and Accountability, *Journal of Human Development*, 4(1): 5-27.

Keane, J., (1993), “Despotizm ve Demokrasi Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi”, *Sivil Toplum ve Devlet*, (Çeviren: Levent Köker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. S: 125-127

Kent Haber, İzmir İli Sivil Toplum Kuruluşları Listesi, <http://www.kenthaber.com/ege/izmir/Dizin/sivil-toplum-kuruluslari/Listesi>, 02.02.2018.

Keyman, Fuat, (2004), “Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye” *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 4*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf (son erişim tarihi 15.02.2018).

KNOX, Simon ve Colin GRUAR, (2007), “The Application of Stakeholder Theory to Relationship Marketing Strategy Development in a Non-profit Organization”, *Journal of Business Ethics*: 75, pp.115-135.

Konrath, Sara ve Handy, Femida, (2018), The Development and Validation of the Motives to Donate Scale, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47(2), 347–375.

Kuçuradi, İ., (1998), “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar” *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S: 12

Kuçuradi, İ., (1998), “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar” *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S: 145- 148

Lewis, D., (2000), *Management og Non-Governmental Organizations: Catalysis*, Partner and Implementors, Florence, USA.

Mandeville, John, (2005), *The Nonprofit Sector: A Partner with Government*, Patimes, Spesial Section, s.6

Mort, Gillian Sullivan, Jay WEERAWARDENA ve Kashonia CARNEGIE (2003), “Social Entrepreneurship: Towards Conceptualisation”, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 8, 1, pp.76-88.

Rojas, Ronald R.,(2000), “A Review of Models for Measuring Organizational Effectiveness Among For-Profit and Nonprofit Organizations”, *Nonprofit Management & Leadership*, 11(1), 97-104.

Rowold, Jens, Borgmann, Lars, Bormann, Kai, Which, (2014), “Leadership Constructs Are Important for Predicting Job Satisfaction, Aff ective Commitment, and Perceived Job Performance in Profit versus Nonprofit Organizations?” *Nonprofit Management & Leadership*, 25(2), 147-164.

Sarıbay, Ali Yasar, (1998), “*Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum*”, Küresellesme- Sivil Toplum ve İslâm, Vadi Yayınları, Ankara, s. 447-461.

Shah, Gulzar H., (2018), “Local Health Departments Role in Nonprofit Hospitals” *Community Health Needs Assessment*, AJPH, 108(5), 595-597.

Sendikalar Kanunu, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/18040_2821.html, 04.03.2018.

Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi, (2005),*Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul.

VILLINGER, Niti D., (2009), “Analyzing Non-Profit Organizations: Managerial Frameworks and Evaluation”, *Journal of Global Business Issues*, Vol.3, No.1, pp.61-66.

Voluntering, Charter, (2012), *European Charter on The Rihgts and Responsibilities of Editör: Giuseppe Porcaro, Thomas Spragg, Laurent Doucet, Volunteers*, http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf, 04.03.2018.

Yanay, V. G. ve Yanay, N., (2008), “The Decline of Motivation? From Commitment To Dropping Out of Volunteering”, *Nonprofit Management & Leadership*, 9(1), 68-75.

Yıldırım, İ., (2004), *Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçki

1953 MUSADDIK DARBESİ'NE DAİR SİSTEMİK BİR DEĞERLENDİRME

A SYSTEMIC LEVEL OF ANALYSIS OF THE 1953 IRANIAN COUP D'ÉTAT

Dr. Öğr. Üyesi Buğra SARI

Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü,
bugrasari1988@gmail.com

ÖZET

Darbelerin doğaları itibarıyla sistemik, devlet ve birey analiz düzeylerinde birçok nedenleri vardır. Bunlar arasından sistemik nedenler ele alındığında darbelerin öne çıkan özelliklerinden bir tanesi küresel sömürü düzenlerinin oluşturulması ve devamlılığı noktasında kullanışlı araçlar olmalarıdır. Bu manada darbeler, küresel güçler açısından sadece belirli bir ülkede kendi istekleri doğrultusunda hareket eden bağımlı yönetimlerin iktidara taşınması marifetiyle gücü elde etmek değil; aynı zamanda o ülkenin içerisinde bulunduğu bölgeyi ve uluslararası çevreyi illet etme amacı taşımaktadırlar. Buradan hareketle, millet egemenliği kavramı küresel güçlerin hedeflerindeki ülkelerde yerleşmesini istemediği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ülke yönetimlerinde millet egemenliği ile olduğunda millet iradesi yönetime yansımakta ve devletin politikalarını ve geleceğini milletin kendisi şekillendirmektedir. Sonuç olarak küresel güçlerin bu ülkelere yön vermeleri ve hükmetmeleri zorlaşmaktadır. Bu yüzden küresel güçler açısından illet dayalı meşruiyet zemini olmayan yöneticilerin ülkeleri yönetmeleri tercih edilen bir durumdur. Millete dayalı meşruiyet zemini olmayan yöneticilerin iktidara getirilmesi de genellikle darbeler yoluyla sağlanmaktadır. Böyle bir amacın ürünü olan darbeler, Ortadoğu bölgesinde sık sık görülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde Ortadoğu'da darbelerin işlediği ve sonuç itibarıyla bölge halklarının arzu ve isteklerinin Ortadoğu yönetimlerine yansımadağı tespitinde bulunmak yanlış olmayacaktır. Zira Ortadoğu darbeler tarihine bakıldığında darbelerin büyük oranda başarılı olduğu ve bu noktada küresel güçlerin bölgedeki arzu ve isteklerine ulaştıkları görülmektedir. Ortadoğu'da başarılı darbelerin en çarpıcılarından bir tanesi 1953 yılında İran'ın son seçilmiş başbakanı Muhammed Mussaddık'a karşı yapılan İngiliz-Amerikan ortak darbesidir. 1953 Mussaddık Darbesi bu çalışmada iki yönden analiz edilmektedir. Bunlardan birincisi, bu darbe ABD'nin Soğuk Savaş döneminde uygulamaya koyduğu ve başarılı olduğu ilk gizli rejim değiştirme operasyonudur. İkincisi, 1953 Musaddık Darbesinin siyasal ve toplumsal yıkıcı sonuçları İran'ı 1979 Devrimi'ne götüren sürecin başlangıcını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Musaddık, İran, ABD, İngiltere, Darbe, Petrol

ABSTRACT

Coup d'états in their nature have many reasons based on systemic, state and individual levels of analysis. Looking at the systemic reasons, one of the most prominent features of coup d'états in international politics is that they are practical and effective tools for the formation and the continuation of global systems of exploitation. In this respect, coups do not only serve the interests of global powers through putting a dependent or puppet government into power in a specific country but also gain the control over the region or international surroundings of that country. Hence, global powers do not desire the establishment of national sovereignty to be embraced in the target country. In the countries in which the idea of national sovereignty is adopted and internalized, the fate of countries is determined by the nation itself. In such countries, it is relatively more difficult to dictate the interests of global power over local governments. Therefore, it is more preferable for global powers to work with governments that lack national legitimacy in target countries. In this respect, deployment of governments that lack national legitimacy in target countries is mostly made possible through coups. To such end, coups have been frequently seen facts in the Middle East region. It is obvious that coups in the region have been mostly successful. Hence, rather than the needs and desires of region's peoples, it is mostly the interests of global powers are voiced in Middle Eastern governments. Having similar characteristics, the 1953 Iranian Coup D'état against the last democratically elected prime minister of the country, Mohammed Musaddiq, is one of the striking examples of Middle Eastern coups. This study analyzes the Iranian coup against Musaddiq in two ways. First, 1953 Iranian Coup D'état is the first successful covert regime shifting operation of the US in the Cold War era. Second, the destructive political and social consequences of the 1953 Iranian Coup D'état constitute the beginning of the process that led Iran to 1979 revolution.

Keywords: Musaddiq, Iran, the USA, Britain, Coup D'état, Oil

GİRİŞ

Darbeler uzun yıllardan beridir uluslararası politikanın gerçeklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle darbe mefhumunun ne olduğu, neye hizmet ettiği ve genel itibarıyla ne sonuçlara yol açtığıyla ilgili önemli bir literatür oluşmuştur. Bu literatür içerisinde eldeki bu çalışma uluslararası politikanın bir gerçeği olan darbelere sistemik minvalde ele almaktadır. Bu minvalde, uluslararası politikada darbelerin karakteristiğine bakıldığında küresel sömürü düzenlerinin oluşturulması ve bu düzenin devamlılığı noktasında kullanışlı araçlar oldukları ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle darbeler, küresel güçler açısından sadece belirli bir ülkede kendi istekleri doğrultusunda hareket eden bağımlı yönetimlerin iktidara taşınması marifetiyle gücü elde etmek değil; aynı zamanda o ülkenin içerisinde bulunduğu bölgeyi ve uluslararası çevreyi kontrol etmeyi mümkün kılan araçlardır.

Uluslararası sistemdeki büyük güçlerin küresel hâkimiyet mücadelesinde uluslararası alanı kontrol etme amacına hizmet eden darbeler, Ortadoğu bölgesinde sık sık görülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde Ortadoğu'da darbelerin işlediği görülmekte ve sonuç itibarıyla bölge halklarının arzu ve istekleri Ortadoğu yönetimlerine yansıtamamaktadır. Buradan hareketle, bu çalışma Ortadoğu'da başarıyla sonuçlanmış bir darbe girişimi olan İran'daki 1953 Musaddık Darbesi'ni sistemik bir bakış açısıyla analiz edecektir. Bunun için çalışmanın ilk bölümünde uluslararası politikada darbeler sistemik bir bakışla irdelenecek ve ardından ikinci bölümde bu sistemik bakış açısıyla 1953 Musaddık Darbesi ele alınacaktır.

Uluslararası Politikada Darbelere Sistemik Bir Bakış

Uluslararası politikaya dair sistemik düzeyde bir analiz temel olarak uluslararası sistem içerisindeki büyük güçlere ve bunların politikalarına odaklanmayı gerektirmektedir. Zira uluslararası sistemin yapısı (tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu) büyük güçlerin arasındaki güç dağılımına göre oluşmakta ve uluslararası sistemin devlet davranışları üzerindeki etkilere buna bakılarak açıklanmaktadır.¹ Buradan hareketle, sistemik bir bakış açısıyla dünya tarihi temelde büyük güçler arasındaki küresel güç mücadelesinin tarihi olgelmış bir mefhum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük güçler arasındaki küresel güç mücadelesi irdelendiğinde, ne yazık ki bu mücadelenin dünyayı daha yaşanılabilir, refahlı ve adil bir yer yapma amacın

¹ bkz. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co., 1979); John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, (New York: W. W. Norton & Company, 2001).

taşımaktan ziyade; küresel sömürü sistemine kimin sahip olacağı rekabetini yansıttığını söylemek mümkündür. Hal böyle olunca, büyük güçler arasındaki küresel hâkimiyet mücadelesi dünyaya büyük oranda savaşlar, yıkım, baskı ve yoksulluktan başka hiçbir şey getirmemiş ve getirmemektedir. Bu durum özellikle son iki yüzyıllık süreç içerisinde kendisini alenen göstermiştir. Örneğin Napolyon Savaşlarının ardından kurulan Viyana Uyumu düzeni döneminde sistemin büyük güçleri olarak ortaya çıkan İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya (daha sonra Alman İmparatorluğu) ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları arasındaki güç rekabeti I. Dünya Savaşı'yla sonuçlanmıştır. O dönem için I. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı öylesine büyük olmuştur ki I. Dünya Savaşı'nı tüm savaşları bitiren savaş olarak adlandıranlar olmuştur.²

I. Dünya Savaşı gibi bir yıkımın tekrar yaşanmaması için kolları sıvayan dönemin devlet adamları uluslararası ilişkiler barış, huzur ve güvenlik ortamı kurulmasını amaçlamış ve bu minvalde uluslararası alanda savaşların çıkmasını önlemek için Milletler Cemiyeti (League of Nations) kurulmuştur. Ancak savaş sonrası dönemde sistemin içerisindeki büyük güçler olan İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve bunların yanında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyetler Birliği ve Japonya arasındaki rekabet ilkinde göre daha da yıkıcı etkileri olan II. Dünya Savaşı'nı ortaya çıkarmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından küresel hâkimiyet mücadelesi Soğuk Savaş adıyla devam etmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki bu rekabet dünyayı deyim yerindeyse ikiye bölerek iki kutuplu bir uluslararası sistemi beraberinde getirmiştir. Bu iki güç arasındaki küresel rekabet içerisinde darbeler kolay, ucuz ve kullanışlı araçlar olarak yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bu noktada, hem ABD hem de Sovyetler Birliği darbeler marifetiyle çeşitli ülkelerde kendilerine bağımlı ve çıkarları paralelinde hareket eden yönetimleri iktidara getirmeyi amaçlamış ve kendi istekleri doğrultusunda işleyen bir sömürü düzeni kurmaya girişmişlerdir. Bu manada, darbelerin sadece belirli bir ülkede kontrolü sağlamak amacıyla değil aynı zamanda o devletin içerisinde bulunduğu bölgede ve uluslararası alanda etki alanı oluşturarak, darbenin yapıldığı ülkeyi ve çevresini kontrol amacıyla büyük güçler tarafından planlanan ve desteklenen hadiseler olduğu söylenebilir.

Öte yandan, 1991 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş son bulmuştur. Böylece ABD sistem içerisinde tek büyük olarak kalmıştır. Kimilerince bu durum 'tarihin sonu olarak' adlandırılmış ve ABD'nin temsil ettiği dünya görüşü, üretim şekilleri ve yönetim yapısının

² bkz. Herbert George Wells, The War That Will End War (1914), (Kessinger Publishing, 2010).

dünyada artık rakipsiz olarak yükseleceği şeklinde yorumlanmıştır.³ Fakat bunun tam aksi istikamette Soğuk Savaş'ın sona ermesi küresel hâkimiyet mücadelesinin etkilerini ortadan kaldırmamış ya da azaltmamıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD liderliğinde Batı dünyası kendilerine has maddi ve manevi değerleri ve çıkarları dünya sathına yayarak gerçekleştirmek amacıyla yerel güçlere karşı geçmişe kıyasla daha derin ve daha yoğun bir küresel hâkimiyet mücadelesine girişmişlerdir.

Bu noktada darbeler, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde de küresel hâkimiyet mücadelesinin önemli ve kullanışlı araçlarından olmaya devam etmiştir. Buradan hareketle, her ne kadar demokrasi ve millet egemenliği gibi kavramlar Batı menşeli olsa da, Batılı büyük güçlerin bu değerlerin kendi bölgeleri dışında hâkim olmasına karşı çıktıkları sonucunu çıkarmak mümkündür. Zira yönetimlerin milli irade tarafından belirlendiği ya da başka bir deyişle milli iradenin yönetime yansıdığı ülkelerde, devlet politikalarına ve geleceğine milletin kendisi şekil vermektedir. Bu büyük güçlerin küresel hâkimiyet mücadelesi açısından daima kabul edilemez bir durum olmuştur. Çünkü millet iradesinin yönetime yansıdığı ülkelerin yönetimlerine söz dinletmek ya da tabiri caizse bu yönetimlere dışarıdan hükmetmek, millet iradesinin yönetime yansımadağı yani meşruiyetlerini millettten almayan odaklarca yönetilen ülkelere nazara çok daha zor olmaktadır. Bu yüzden, büyük güçler için millet iradesine dayalı meşruiyet zemini olmayan yöneticilerin ülkeleri yönetmeleri daha çok tercih edilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Millet iradesine dayalı meşruiyet zemini olmayan yöneticilerin iktidara gelmesi ise genellikle dış destekli veyahut planlı darbeler yoluyla sağlanmaktadır.

Millet iradesine dayalı meşruiyet zemini olmayan yöneticilerin temel özelliklerine bakıldığında bunların neden büyük güçler açısından darbeler yoluyla iktidara getirilecek kadar değerli oldukları daha kolay anlaşılmaktadır. Nitekim ülke içinde meşruiyet zemini olmayan yöneticiler, yönetici olma vasıflarını milletlerine borçlu değildirler. Haliyle milletlerine borçlu olmadıkları için temel hedefleri millete hizmet etmek değil iktidarlarının devamlılığını sağlamak olmaktadır. Bu yöneticilerin iktidarlarının devamlılığını sağlama amaçları onları dış destekçilerine yani uluslararası sistemin büyük güçlerine bağımlı hale getirmektedir. Zira bu yöneticiler ülke içinden almadıkları yönetim gücünü dış destekçilerinden alarak ülkelerini yönetebilmektedirler. Karşılığında ise ülkelerinin âli menfaatleri doğrultusunda değil, iktidarlarının devamlılığının garantisi olarak gördükleri dış güçlerin arzu ve istekleri ya da başka bir ifadeyle büyük güçlerin küresel

³ bkz. Francis Fukuyama, "The End of History?", The National Interest, 1989, 1-18.

hâkimiyetleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu nedenle bu yöneticiler büyük güçlerin gözünde millet iradesine darbe vurularak iktidara getirilme noktasında değer arz etmektedirler.

Bu minvalde, meşruiyet zemini olmayan yöneticilerin yönetme gücünü millettten almadıkları için ülkelerini halklarının arzu, istek ve refahları doğrultusunda yönetme ihtiyacı duymadıklarının altını tekrar çizmekte fayda vardır. Buradan hareketle, bu yönetimler milleti hizmet edilmesi gereken bir topluluk olarak görmemektedirler. Aksine bu yapılar halk nezdinde meşruiyet sahibi olmadıkları için halkı iktidarlarına karşı tehdit olarak görme eğilimindedirler. Bu yüzden iç tehdide karşı her zaman dış destek ihtiyacı içindedirler. Böylece bu yöneticiler kendi elleriyle iktidarlarını küresel bir güce teslim etmekte iktidarlarının devamlılığı adına beis görmemektedirler.

Günümüzde bu tarz ilişkilerin en çarpıcı örneklerinden bir tanesini Mısır'da görmekteyiz. Nitekim halkının istek ve arzularına rağmen yaklaşık 32 yıl iktidarda kalan bir Hüsnü Mübarek rejimi olmuştur. Ülkesinde çeşitli grupları güvenlik tehdidi olarak görerek baskılayan Mübarek, iktidarını tamamen dış dünyadaki konumuna bağlamıştır. Ancak sonucunda 2011 yılında Arap Baharı olarak adlandırılan Arap halk hareketlerinin Mısır'a sıçramasıyla ülke içinde meşruiyeti olmayan Mübarek rejimi devrilmiştir. Ardından Mısır'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı Muhammed Mursi ülkenin yönetimine geçmiştir. Ancak Mursi 1 yıl gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde darbeyle devrilmiş ve yerine işbaşına gelen Sisi yönetimi geçmiştir. Sisi yönetiminin icraatları ve bu icraatlar karşısında Batılı devletlerin takındığı tavır ise darbelerin sistemik doğasını kanıtlar niteliktedir.

Sonuç olarak, uluslararası sistemin büyük güçleri darbeler yoluyla ülke içinde meşruiyet zemini olmayan yönetimleri başa geçirmekte ve karşılığında bu yönetimler de iradelerini büyük güçlere teslim etmektedirler. Böyle bir amacın ürünü olan darbeler ve darbe girişimleri Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında uluslararası politikayı şekillendiren küresel hâkimiyet mücadelesinin değişmez bir unsuru olagelmıştır. Bu minvalde ufak bir araştırmayla dahi birçok darbe örneğine rastlamak mümkündür. Bu örneklerin önemli bir kısmı 15 Temmuz darbe girişimini yaşamış ve savuşturmuş Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyasından çıkmıştır. Buradan hareketle, Ortadoğu bölgesinde darbeler yoluyla küresel sömürü sisteminin işlediği ve sonuç itibarıyla bölge halklarının arzu ve isteklerinin Ortadoğu yönetimlerine yansımadığını söylemek yanlış olamayacaktır. Zira Ortadoğu'daki darbeler tarihine bakıldığında darbelerin büyük oranda başarılı olmuş ve büyük güçler bu noktada bölgede istediklerini elde etmişlerdir. Bu başarılı darbelerden en çarpıcılarından bir tanesi, 1953 yılında İran'ın son

seçilmiş başbakanı Muhammed Musaddık'a karşı yapılan Amerikan-İngiliz ortak darbesidir.

1953 Musaddık Darbesi'nin Sistemik Analizi

Muhammed Musaddık 29 Nisan 1951 tarihinde İran'ın demokratik yollarla göreve gelen son başbakanı olmuştur. Meşruiyetini millet iradesinden alan Musaddık, görevde olduğu süre zarfında kendisini iktidara taşıyan İran halkının çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Bu minvalde üzerinde uzun süredir İngiltere'nin imtiyaz sahibi olduğu İran'ın petrol kaynaklarını halkının ihtiyaçları doğrultusunda millileştiren Musaddık, dış güçlerin küresel hâkimiyet amaçlarıyla ters düşmüştür. Sonuç olarak, İran halkının iradesiyle yönetimi ele bulunduran Musaddık 19 Ağustos 1953 tarihinde ABD ve İngiltere sponsorluğunda bir darbeye devrilmiştir.

1953 Musaddık Darbesi doğası itibarıyla iki dikkat çekici özellik taşımaktadır. Bunlardan birincisi 1953 Musaddık Darbesi ABD'nin Soğuk Savaş döneminde egemen bir devletin anayasal iktidarını devirmeye ve değiştirmeye yönelik uyguladığı ve başarılı olduğu ilk operasyondur.⁴ Musaddık Darbesi'nde sağlanan başarı ve kazanılan deneyim marifetiyle ABD küresel hakimiyet mücadelesi içerisinde ihtiyaç duyduğunda benzer operasyonları Guatemala, Mısır, Suriye, Endonezya, Küba, Türkiye ve daha birçok ülkede yürütmüştür.

Darbenin ikinci özelliği İran'a etkileriyle ilgilidir. Nitekim İran 1900'lü yılların başından 1951 Musaddık yönetimine kadar kendi petrolü üzerinde hâkimiyet kuramamış, dış güçlerin petrol kaynaklarını kontrol etme mücadeleleri sonucu defalarca işgale uğramış ve içeride bitmek bilmeyen siyasi krizlerle başa çıkmak zorunda kalmış bir ülke olmuştur. Bu ülke ilk defa Musaddık liderliğinde petrolünü millileştirerek ekonomik özgürlüğe ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmayı amaçlayarak bir bağımsızlık mücadelesine girişmiş ancak bu mücadele dış güçler ve içerdeki destekçileri marifetiyle başarısızlığa uğratılmıştır. Bunun yıkıcı etkileri İran'ı 1979 Devrimi'ne götüren sürecin başlangıcı olmuştur. 1953 Musaddık darbesi İran'da şahların otoriter yönetimine karşı yükselen demokratik ve anayasacı dalganın son bulmasını beraberinde getirmiştir. Böylece ülkede Şah'ın gücü artmış ve halkın talepleri ötelenmiştir. Şah iktidarı için millet iradesi yerine dış desteğe bel dayadıkça iç tatminsizlik artarak devam etmiş ve sonuç olarak ülke yönetiminden tatmin olmayan kitleler 1979 yılında Şah'a karşı ayaklanmıştır.

1953 Musaddık Darbesi'nin detaylarına bakıldığında petrolün

⁴ Mark J. Gasiorowski, "The 1953 Coup D'etat in Iran", International Journal of Middle East Studies, 19, 1987, 261; Maziar Behrooz, "Tudeh Factionalism and the 1953 Coup in Iran", International Journal of Middle East Studies, 33, 2001, 363.

millileştirilmesi meselesi öne çıkmaktadır. Buradan hareketle 1953 Musaddık Darbesi esasen Musaddık'ın başbakanlık görevine gelmesinden iki hafta sonra 15-17 Mart 1951 tarihinde İran petrollerinin millileştirilmesi kararı ve Musaddık'ın bir darbeye devrildiği tarih olan 19 Ağustos 1953 arasındaki dönemi işaret etmektedir. Niekim İran 1950'lü yıllara gelindiğinde ülke petrollerinin uzun yıllardır Anglo-İran Petrol Şirketi marifetiyle uluslararası sistemin büyük güçleri tarafından sömürüldüğünün idrakine varmaya başlamıştır. Gerçekten de kuruluş tarihi olan 1908 yılından 1950 yılına kadar geçen zaman içerisinde İran petrollerinden elde edilen gelir içerisinde İran'a düşen pay şirket ve İngiliz Hükümeti'ne düşen paya göre çok aşağılarda kalmıştır. Örneğin 1932-1950 yılları arasında Anglo-İran Petrol Şirketi ve İngiliz Hükümeti yaklaşık 340 milyon pound gelir elde ederken, İran kendisine ait olan petrollerden sadece 100 milyon pound gelir elde edebilmiştir. Daha çarpıcı olan ise İran'ın elde ettiği gelirlerin Anglo-İran Petrol Şirketi ve İngiliz Hükümeti'nin elde ettiği gelirlere oranla yıldan yıla daha da azalmıştır. Örneğin 1932 yılında Anglo-İran Petrol Şirketi ve İngiliz Hükümeti yaklaşık 2,5 milyon pound gelir elde ederken İran 1,5 milyon pound elde etmiştir. 1950 yılında ise Anglo-İran Petrol Şirketi ve İngiliz Hükümeti yaklaşık 84 milyon pound elde ederken İran'ın geliri 16 milyon pound'da kalmıştır.⁵

İran'ın Anglo-İran Petrol Şirketi ve İngiliz Hükümeti'ne nazaran elde ettiği düşük gelire ilaveten şirketin petrolü İran iç piyasasına düşük fiyattan vermek yerine dışarıya verdiği fiyattan vermesi İran'da rahatsızlık meydana getirmekteydi.⁶ Bunun yanında şirketin Abadan bölgesinde bulunan rafinerisinde çalışan İranlı işçilerin çalışma ve yaşam koşulları İran açısından başka bir rahatsızlık konusu olmuştur. Zira rafineride yönetici pozisyonlarında çalışan İngiliz uyrukluların yaşadıkları alanlar her türlü olanağa sahipken, İranlılar kötü koşullarla başa çıkmak durumundaydılar. Bu konuda İranlıların maaş, terfi imkânları, okul, hastane ve iletişim araçlarıyla ilgili uzun yıllardan beri ciddi şikâyetleri mevcuttu. Kinzer (2004)'ün aktardığına göre 1949 yılında İran Petrol Enstitüsü Başkanı Manuçer Fermanfermayan Abadan'daki rafineride çalışan İranlıların durumu hakkında şunları söylemiştir⁷:

Günlük ücret 50 sent idi. Tatil parası yok, hastalık izni yok, maluliyet tazminatı yok. İşçiler, bırakın buzdolabı ya da vantilatör gibi lüksleri, akar suyu ve elektriği bile olmayan, Kagazabad veya Kağıt Şehir adı verilen gecekondu kasabalarında yaşıyorlardı. Kışın araziye sel basıyor ve göl haline geliyordu.

⁵ Behrooz, "Tudeh Factionalism and the 1953 Coup in Iran", 363; Ray Takeyh, *Gizli Devrimler Ülkesi İran*, çev. C. Küçük, (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2009), 112.

⁶ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007), 175.

⁷ Stephen Kinzer, *Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri*, çev. S. Önal, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 90-91.

Şehirde çamur dizlere kadar yükseliyor ve taşıma sandallarla yapılıyordu... Yaz mevsimi daha da beterdi. Rüzgar ve kum fırtınaları çölün sıcaklığını havalandırma aleti gibi püskürtürken, sıcaklık şimdiye kadar gördüğüm en kavurucu, yapışkan ve merhametsiz olanıydı. Kagazabad'daki evler, paslı varillerin çekiçlenerek düzeltilmesi ile yapılmışlardı ve boğucu fırınlara dönüşüyorlardı...

Havalandırma tertibatlı ofislerinde keten gömlekleriyle oturan Anglo-Iranian Petrol Şirketi yöneticilerine göre işçiler, işe yaramayan asalaklardı. Abadan'ın İngiliz tarafında çayırlar, gül bahçeleri, tenis kortları, yüzme havuzları ve kulüpler varken, Kagazabad'da hiçbir şey yoktu, ne bir çayhane, ne bir hamam...

Bahsi geçen bu konular nedeniyle İran tarafında artan rahatsızlık sonucu 17 Haziran 1949 tarihinde İran ve Anglo-İran Petrol Şirketi arasında yeni bir anlaşma imzalanmış ancak bu anlaşma sorunların çözümü için yeterli olmamıştır.⁸ Bunun üzerine İran Meclisi 20 Haziran 1950 tarihinde İran ve Anglo-İran Petrol Şirketi arasındaki anlaşmanın incelenmesi amacıyla bir komisyon kurmuştur. Komisyonun başına o dönem mecliste çoğunluğa sahip Ulus Cephe koalisyonunun lideri olan Musaddık getirilmiştir. Musaddık hazırladığı komisyon raporunda İran ve Anglo-İran Petrol Şirketi arasındaki anlaşmanın İranlıların çıkarına korumaktan çok şirketin çıkarlarına hizmet ettiğinin altını çizerek anlaşmanın İran halkının aleyhine olduğunu vurgulamıştır.⁹ Bununla birlikte, Anglo-İran Petrol Şirketi'nin muhasebe hileleri yaparak İran'dan para kaçırdığı da ortaya çıkmıştır.¹⁰

Tüm bu unsurların bir araya gelmesiyle birlikte Musaddık İran'ın başbakanı olduğunda ilk iş olarak ülkesinin petrollerinin yabancı şirketlere değil halkına yarar getirmesi için Anglo-İran Petrol Şirketi'ni millileştirmiştir. Millileştirmenin ardından ulusal bir şirket olan İran Ulusal Petrol Şirketi kurulmuştur. İran Ulusal Petrol Şirketi kurulmasıyla birlikte İran petrollerinin çıkarılması ve satışıyla ilgili işlemleri yapmak üzere yetkilendirilmiştir.¹¹

Musaddık hükümetinin İran petrollerini millileştirme hamlesi İngiltere açısından kabul edilemez bir durum teşkil etmiştir. Zira İran'daki petrol imtiyazları özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından bozulmuş durumda olan

⁸ Reader Bullard, "Behind the Oil Dispute in Iran: A British View", Foreign Affairs, 31(3), 1953, 464; Arı, Irak, İran, ABD ve Petrol, 175.

⁹ Veyssel Ayhan, Ortadoğu ve Petrol İmparatorluk Yolu, (Bursa: Dora Yayınları, 2009), 163.

¹⁰ Kinzer, Şah'ın Bütün Adamları, 93.

¹¹ Ünal Gündoğan, İran ve Ortadoğu, (Ankara: Adres Yayınları, 2010), 370; Ervand Abrahamian, Modern İran Tarihi, çev. D. Şendil, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 155.

İngiliz ekonomisi için büyük önem arz etmekteydi. Nitekim İngiliz ekonomisi geleneksel olarak denizaşırı ticarete dayanan bir yapıdaydı. Böyle bir yapıda Anglo-İran Petrol Şirketi dünyadaki en büyük ikinci ham petrol ihracatçısı olarak İngiliz denizaşırı ticaretinin ana damarlarından birisiydi. Bu nedenle İngiltere önce müzakere yolunu denese de Musaddık'ın İran halkının çıkarlarına yönelik politikaları karşısında tutumunu sertleştirmiştir. Bu minvalde İran'a karşı önce ekonomik yaptırımlar ve petrol ambargosu uygulamaya alınmıştır. Ardından askeri seçenekler devreye sokularak İran'ın devlet egemenliğini taciz eder biçimde İran karasularına İngiliz savaş gemileri gönderilmiş ve hatta mermi atışlı tatbikatlar düzenlenmiştir.¹²

İngiltere'nin uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımlar ve petrol ambargosuna daha sonra uluslararası piyasadaki diğer büyük petrol şirketleri de katılmıştır. Nitekim İngiltere bu şirketleri İran'la ticaret yapmama konusunda uyarmıştır.¹³ Buna ek olarak İran'daki gerçekleşen millileştirme adımı uluslararası piyasadaki büyük petrol şirketleri için de önemli bir tehdit arz etmiştir. Nitekim İran'da gerçekleştirilen millileştirme girişiminin diğer petrol sahibi ülkeler için örnek teşkil edebilir ve dolayısıyla bu ülkelerde de benzer millileştirme girişimleri meydana gelebilirdi. Bu yüzden uluslararası piyasadaki büyük petrol şirketleri İran petrolünün uluslararası pazarlara sevk edilmesini ve satılmasını boykot etmişlerdir.¹⁴ Böylece neredeyse tüm gelirleri petrole bağımlı olan İran ekonomisinin istikrarı bozulmuş ve Musaddık hükümeti zor duruma düşürülmüştür. Ancak, Musaddık petrolün millileştirilmesi girişimini egemenlik meselesi olarak gördüğü için geri adım atmamıştır.

Musaddık'ın ekonomik yaptırımlar ve petrol ambargosuna karşı direnmesi üzerine İngiltere, uzun yıllardır İran'da örgütlemiş olduğu ajan ağı vasıtasıyla silahlı kuvvetler, meclis, dini liderler ve basın içerisinde muhalefet oluşturma ve sonuç olarak meşru hükümeti darbe yoluyla devirme planını devreye sokmuştur. Hükümete karşı kurulan komplonun farkına varan Musaddık 13 Ekim 1952 tarihinde İngiltere'nin rüşvet yoluyla yanına çekmiş olduğu İranlılar hakkında tutuklama emri yayınlatmış ve 16 Ekim 1952 tarihinde İngiltere ile tüm diplomatik ilişkileri kesmiştir.¹⁵

Diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle birlikte İngiltere'nin İran'da darbe

¹² Gasiorowski, "The 1953 Coup D'etat in Iran", 263; Steve Marsh, "The Special Relationship and the Anglo-Iranian Oil Crisis, 1950-4", Review of International Studies, 24(4), 1998, 536.

¹³ Mostafa T. Zahrani, "The Coup that Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Restrospect", World Policy Journal, 19(2), 2002, 95; Ray Takeyh, "What Really Happened in Iran: The CIA, the Ouster of Masaddeq, and the Restoration of the Shah", Foreign Affairs, 93(4), 2014, 4.

¹⁴ Gündoğan, İran ve Ortadoğu, 371.

¹⁵ Gasiorowski, "The 1953 Coup D'etat in Iran", 266.

örgütlemek hususunda karargâh olarak kullanabileceği elçilik ve konsolosluk binaları kapatılmıştır. Ayrıca Musaddık'ın İngiltere'yle çalışan İranlılar hakkında çıkarttığı yakalama kararı sonucu İngiltere'nin İran içerisindeki ajan ağı bir hayli zayıflamıştır. Hal böyleyken İngiltere, Musaddık'ı devirmek için ABD'ye başvurmak durumunda kalmıştır. ABD tarafının ikna edilmesinin ardından İran'daki Amerikan altyapısı kullanılarak Musaddık hükümetini devirme planı yürürlüğe konmuş ve yapılacak operasyona 'Ajax Operasyonu' adı verilmiştir.¹⁶ Plana göre, Ajax Operasyonu'nu CIA çalışanı ve aynı zamanda ABD eski başkanlarından Theodore Roosevelt'in torunu Kermit Roosevelt yönetilecek ve Musaddık'ın devrilmesinin ardından iktidara Fazlullah Zahid getirilecektir. Operasyon minvalinde önce Şah ikna edilmiş, ardından da politikacılar, din adamları, generaller ve polis şefleri satın alınmış ve basında halkın algısını yönetmek maksadıyla Musaddık karşıtı haberler yaptırılmıştır. Sonuç olarak 19 Ağustos 1953 tarihinde Ajax Operasyonu başarıya ulaşmış ve İran'ın demokratik yollarla seçilmiş son meşru başbakanı Muhaammed Musaddık uluslararası sistemin büyük güçlerinin sahip olduğu uluslararası düzenin değil kendi halkını çıkarlarını savunduğu nedeniyle uluslararası sistemin büyük güçleri tarafından devrilmiştir.

Sonuç Yerine: 1953 Musaddık Darbesi'nin Ardından İran

Musaddık'ın yerine ise meşruiyetini halkından değil uluslararası sistemin büyük güçlerinden alan eski General Fazlullah Zahidi hükümeti kurulmuştur. Bu minvalde Musaddık hükümetine ekonomik yaptırımlar uygulanırken Zahidi hükümeti görevi devir alır almaz ABD'den 5 milyon dolar yardım almıştır. Bunun yanında Zahidi'nin bizzat kendisine 1 milyon dolar ödenmiştir.¹⁷ Devrik başbakan Musaddık ise askeri mahkeme tarafından yargılanmış ve 3 yıl cezaevinde kaldıktan sonra ömür boyu ev hapsine mahkûm edilmiştir. Musaddık 1967 yılında ev hapsindeyken vefat etmiştir.

Petrol meselesiyle ilgili ise Zahidi hükümetiyle yeni bir anlaşma yapılmış ve buna göre İran petrolleri üzerinde uluslararası bir konsorsiyum kurulmuştur. Konsorsiyum şu şekildedir: British Petroleum (BP) %40, Royal/Dutch Shell %14, Chevron %8, Exxon %8, Gulf %8, Mobil %8, Texaco %8, Fransız CFP %6.¹⁸ Anlaşılabacağı üzere İran petrolleri İran halkının istek ve arzularına değil uluslararası sistemdeki büyük güçlerin petrol şirketlerinin hizmetine sunulmuştur.

¹⁶ ABD'nin İngiltere tarafından ikna süreci için bkz. Gasiorowski, "The 1953 Coup D'etat in Iran", 266-270.

¹⁷ Kinzer, Şah'ın Bütün Adamları, 234.

¹⁸ Daniel Yergin, Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, çev. K. Tuncay, (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1995), 548-551.

Uluslararası sistemdeki büyük güçlerin petrol şirketlerinden İran'a artı kalan petrol gelirleri ise İran halkını çıkarları doğrultusunda değil Şah'ın otoritesini güçlendirmek için kullanılmıştır.¹⁹ Bu minvalde İran'da demokratikleşme ve anayasallaşma süreci sekteye uğrayarak kitlelerin arzu ve istekleri ötelenmiştir. Böylece ülkede millet iradesi yönetime yansıyamamış ve ülke diktatörce bir anlayışla yönetilmiştir. Bu durum 1979 İran Devrimi'ne giden sürecin başlangıcı olmuştur.

KAYNAKÇA

Abrahamian, Ervand, (2011), *Modern İran Tarihi*, Çev. D. Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arı, Tayyar, (2007), *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul, Alfa Yayınları.

Ayhan, Veysel, (2009), *Ortadoğu ve Petrol İmparatorluk Yolu*, Bursa, Dora Yayınları.

Behrooz, Maziar, (2001), "Tudeh Factionalism and the 1953 Coup in Iran", *International Journal of Middle East Studies*, 33, 2001, 363-382.

Bullard, Reader, (1953), "Behind the Oil Dispute in Iran: A British View", *Foreign Affairs*, 31(3), 461-471.

Elm, Mostafa, (1992), *Oil, Power and Principle; Iran's Oil Nationalization and its Aftermath*, New York, Syracuse University.

Fukuyama, Francis, (1989), "The End of History?", *The National Interest*, 1-18.

Gasiorowski, Mark J., (1987), "The 1953 Coup D'etat in Iran", *International Journal of Middle East Studies*, 19, 261-286.

Gündoğan, Ünal, (2010), *İran ve Ortadoğu*, Ankara, Adres Yayınları.

Kinzer, Stephen, (2004), *Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri*, Çev. S. Önal, İstanbul, İletişim Yayınları.

Marsh, Steve, (1998), "The Special Relationship and the Anglo-Iranian Oil Crisis, 1950-4", *Review of International Studies*, 24(4), 529-544.

¹⁹ Takeyh, Gizli Devrimler Ülkesi İran, 112.

Mearsheimer, John J., (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company.

Takeyh, Ray, (2009), *Gizli Devrimler Ülkesi İran*, Çev. C. Küçük, İstanbul, Karakutu Yayınları.

Takeyh, Ray, (2014), “What Really Happened in Iran: The CIA, the Ouster of Masaddeq, and the Restoration of the Shah”, *Foreign Affairs*, 93(4), 2-12.

Waltz, Kenneth N., (1979), *Theory of International Politics*, Reading, Mass, Addison-Wesley Pub. Co.

Wells, Herbert George, (2010), *The War That Will End War (1914)*, Kessinger Publishing.

Yergin, Daniel, (1995), *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev. K. Tuncay, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1995.

Zahrani, Mostafa T., (2002), “The Coup that Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Restrospect”, *World Policy Journal*, 19(2), 93-99.

27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A DARBE SÖYLEMLERİ ANALİZİ

COUP DISCOURSES ANALYSIS FROM
27TH MAY TO 15TH JULY

Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ

Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
fatmanevalgenc@gmail.com

Erhan KORKIN

Adnan Menderes Üniversitesi
SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi
ekorkin09@gmail.com

ÖZET

15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi, söylem, yöntem ve benzersiz sonuçları itibarıyla cumhuriyet tarihimizdeki darbelerin, karşılaştırmalı analizini zorunlu kılmaktadır.

Demokratik siyasal yaşamı sekteye uğratan askeri darbelerdeki söylemlerin analiz edilmesi yoluyla söylemin öneminin ortaya konulması, çalışmamızın amacıdır. Darbecilik faaliyetlerinin, geçmişten günümüze doğru söylem ve eylem olarak farklı formlarda ortaya çıktığı düşüncesi, çalışmamızın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu teorik çerçeveden hareketle; darbelerin, söylem olarak zamanla form değiştirip “ılımlı” bir görüntü sergilemesine rağmen, amacın ve yöntemin, söylemin geçirmiş olduğu form değişikliğiyle doğru orantılı gerçekleşmeyebileceği düşüncesi, temel varsayımımızı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden itibaren kronolojik sırayla 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Muhtırası, 27 Nisan 2007 E-Muhtırası ve 15 Temmuz 2016 Darbesi dönemlerindeki gazete haberleri darbe bildirilerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Darbe, Söylem, Gazete Haberleri.

ABSTRACT

The coup attempt on July 15, 2016 necessitates a comparative analysis of the coups in our republican history in terms of discourse, method and unique results.

It is the aim of our work to put forward the importance of discourse by analyzing the discourses in the millitary coup that negatively affect the democratic political life. The idea that coup activities have emerged in different forms as past to day “discourse” and “action” constitutes the theoretical framework of our work. With this theoretical framework; though coups as a discourse change form over time and show a “moderate” image, we make our basic assumption that the purpose and method may not be directly proportional to the form change in which the discourse has passed. As a method, a comparative analysis of the newspaper news coup reports in the cronological order from 27 May 1960 Coup to 12 March 1971 Memorandum, 12 September 1980 Coup, 28 February 1997 Memorandum, 27 April 2007 E-Memorandum and 15 July 2016 Coup were conducted.

Key Words: Coup, Discourse, Newspaper news

GİRİŞ

Türkiye'de 3 Kasım 2002'de Ak Parti'nin İslamcı-muhafazakar siyasetin temsilcisi olarak seçimleri kazanması ile çevrenin merkeze taşınması bir kez daha gerçekleşmiştir. 1950'den günümüze kadar kendini merkezin bürokratik seçkinci grubunun içerisinde konumlandıran askeri bürokrasi, elindeki meşru silahlı gücüyle, çevrenin merkezde konumlanışından sürekli huzursuzluk duymuş ve belirli aralıklarla ya darbeler ya da muhtıralar gibi antidemokratik yöntemlerle meşru hükümetlere-iktidarlara müdahalede bulunmuşlardır.

Bu çalışmanın yapıldığı sıralarda mevcut iktidarı devirme amaçlı darbe girişimi olan 15 Temmuz sürecinin hala sıcaklığını koruması ve bu darbenin söylem olarak darbeler geçmişimize uygun fakat yöntem, dayanak ve sonuçları itibarı ile benzersiz bir nitelik taşıması nedeniyle bu durum, siyasi tarihimizdeki 27 Mayıs'tan günümüze kadar olan askeri müdahalelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

21. yüzyılın az gelişmiş devlet göstergelerinden biri sayılan cuntacılık faaliyetlerinin, geçmişten günümüze doğru söylem ve eylem olarak konjonktürel gelişmelerden etkilenerak farklı formlarda ortaya çıktığı düşüncesi, çalışmamızın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu teorik çerçeveden hareketle, darbelerin artık standart yöntemlerle değil; farklı enstrümanları kullanarak form değiştirdiği fakat cuntacılığın amaç ve yönteminde değişiklik olmadığı düşüncesi temel varsayımımızı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden itibaren kronolojik sıra ile 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Post-Modern Darbesi, 27 Nisan 2007 E-Muhtırası ve 15 Temmuz 2016 Darbesi dönemlerindeki gazete haberleri ve darbe bildirilerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Çalışmanın İkinci bölümünde; Türkiye'deki darbe geleneği ve sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde; darbe girişimlerinde kullanılan bildirilerin içerik ve söylem olarak analizi yapılmıştır. Dördüncü bölümde; darbe girişimleri döneminde yayın yapan ulusal gazetelerin darbe öncesi ve sonrası yayınladıkları haberler aracılığıyla, darbeye karşı tutumları incelenmiştir. Son olarak sonuç kısmında ulaşılan önemli sonuçlar belirtilmiştir.

1. TÜRKİYE'DE DARBELER VE SONUÇLARI

Türk siyasal hayatında bir gelenek halini almış, anti demokratik bir uygulama olan, askeri darbeler geleneği, farklı söylem ve yöntemlerle

günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Tarihsel arka plana bakıldığında darbe geleneğimizin aynı zamanda Osmanlı bakiyesi olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile devlet yönetimini ele geçiren askeri bürokrasi; Cumhuriyetin ilanı ve yeni devletin politikalarının-ilke ve inkılapların- hayata geçirilmesinde en tepe noktalarda konumlanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından başlayarak, devlet yönetiminde en üst icra mevkilerinde konumlanan askeri sınıf; Heper'e göre, Cumhuriyet kurulduktan sonra da önemli bir konuma sahip olmuştur. Atatürk için rejimin önemli dayanaklarından birisini ordu teşkil etmekteydi (Heper,1998:210). 1950 yılına kadar olan tek parti yönetiminde ordunun gücü, ilke ve inkılapların hayata geçirilmesinde her zaman temel yardımcı bir mekanizma olarak kullanılmıştır. Bu durum, doğal olarak devlet yönetiminde sivil-askeri bürokrasi birlikteliğini zorunlu kılıyordu. Sonuç itibariyle tüm yapılanlar sivil-askeri bürokrasiye dayanıyordu (İzol, 2002:197)

Çok partili hayata geçişle birlikte askeri bürokrasinin dayandığı CHP'nin iktidarı 1950 yılında Demokrat Parti'ye (DP) kaptırması, uzun yıllardır merkezde konumlanmış askeri bürokrasinin yerini, çevreden gelen sivillere bırakması anlamı da taşıyordu. Yaklaşık yarım asırdır konumlanmış olduğu devletin tepesindeki konumunu demokrasinin gereği olarak terk etmesi gerekiyordu. Bu kadar uzun soluklu bir konumlanışın terk edilmesi askeri bürokrasi için- ne kadar demokratik bir durum olsa da- kolay olmayacağı benziyordu. Bu konumlanışın terk edilmek istenmemesi nedeniyle, ordu, demokratik yöntemlerle iş başına gelen sivil iktidarları, çeşitli yöntem ve söylemler kullanarak, darbe yoluyla iktidardan uzaklaştırmış; merkezdeki konumlanışını cuntacılık faaliyetleri ile sürdürmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Post-Modern Darbesi, 27 Nisan 2007 E-Muhtırası ve 15 Temmuz 2016 Darbesi gerçekleşmiştir.

1.1 27 Mayıs 1960 Darbesi Ve Sonuçları

1950 yılında gerçekleşen seçimler sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Halk uzun yıllar yaşadığı tek parti (CHP) iktidarından sonra seçimlerle birlikte tercihin DP'den yana kullanmıştır. DP 1950 yılında iktidara gelişinden 1960 yılında askeri darbe ile iktidardan indirilişine kadar olan süreçte gerçekleşen tüm seçimlerden CHP'ye karşı ezici üstünlükle galip gelmiştir.

DP'nin iktidara gelmesi aynı zamanda merkez-çevre dikotomisi gereği çevrenin yani halkın taşınması anlamına da gelmektedir. Bu durum merkezdeki konumlanışını terk etmek istemeyen askeri,sivil ve elit grupları; seçimlerde sürekli kaybeden CHP'lileri muhalefette birleşmelerine yol açmıştır. Demir'e

göre; DP 1950 sonrası yapılan seçimleri ezici çoğunlukla kazandığı için, CHP'liler demokratik yollarla tekrar iktidara gelmelerinin mümkün olmadığını fark ettiler ve askerinin desteği ile DP'yi iktidardan uzaklaştırmaya çalıştılar.

DP, kendi döneminde gerek ordu gerekse de muhalefet (CHP) ile yaşanan gerilimlerin, kendisine karşı bir askeri darbeye dönüşebileceğine hiç ihtimal vermemiştir. Çünkü o döneme kadar ordunun siyasete müdahil olmamış nedeniyle tarafsız kalacağı düşünülmüştür. 1960 darbesine giden süreçte ortaya çıkan gerginliğin bilinçli bir şekilde, halka bir bunalım dönemi olarak yansıtıldığı ve ülkede darbe öncesi yaşanacak olaylara zemin hazırlandığı görülmektedir.

Bu gelişmeler sonucunda ülkede siyasal ve sosyal krizler tetiklenmiş, büyük şehirlerde ve üniversitelerde meydana gelen olaylar ile diğer sebeplerin etkisi ile ordu içerinden çıkan bir grup 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştirmiştir. Darbe sonrasında yeni bir anayasa yapılmış (1961 Anayasası), DP kapatılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı ve 2 bakanı idam edilmiştir. Ayrıca 1961 Anayasası ile birlikte Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kurulmuş ve Türk Silah Kuvvetleri'nin askerlik mesleğine ilişkin görev, kural ve yetkileri içeren 211 sayılı İç Hizmetler Kanunu çıkarılmıştır. Özellikle bu kanunun 35. maddesi; “ Silahlı kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olana Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır.” şeklinde belirlenmiştir. Burada geçen “Cumhuriyeti korumak ve kollamak” görevi özellikle 1980 darbesinde darbenin meşrulaştırılmasında kullanılacaktır. Bu kanunun ilgili maddesine dayanarak anayasayı rafa kaldırmak hukuken bir anlam taşımamaktadır.

1.2 12 Mart 1971 Muhtırası Ve Sonuçları

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ilan edilen yeni anayasa ile (1961 Anayasası) normale dönen siyasal yaşam, 1960'lı yılların sonlarına doğru tekrar gergin dönemlere girdi. Söz konusu yıllarda gerçekleşen olaylar aynı zamanda uluslararası alanda da değişim taleplerinin yaşandığı dönemle eş zamanlılık içerisindedir. 1961 Anayasası sağladığı imkanların çok fazla olması nedeniyle sürekli eleştirilmiştir.

1965'ten Muhtıraya kadar olan dönemde DP'nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi (AP) iktidarda bulunmuştur. İktidar partisi AP sürekli olarak anayasanın değiştirilmesini talep etmesi ve muhalefet partisi CHP'nin ise buna karşı durması siyasal alanda bir uzlaşmazlık krizinin yaşandığını göstermektedir.

1969'lu yıllara gelindiğinde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gençler sokağa döküldü. Gençlik olayları ile siyasal alandaki uzlaşmaz tutumlar

krizin derinleşmesine yol açtı. 12 Mart 1971 yılında 1961 anayasası ile sağlanmış olan demokratik hayat ordu muhtırası ile tekrar tersine dönerek yerini otoriter bir yönetime bıraktı. 1960 darbesinde farklı olarak emir komuta zinciri içerisinde ve ultimatom ve tehdit içeren bir bildiri ile müdahale gerçekleşti. Bildiride istenen şartların yerine getirilmemesi halinde darbe gerçekleştirileceği tehdidinde bulunuluyordu. Muhtıra sonucunda Başbakan Demirel istifa etmiştir. İnönü ise ilk olarak muhtıraya karşı çıkmış fakat aynı gün içerisinde, Paşa düşüncelerini değiştirmiştir (Hatipoğlu,2012:283). Bu muhtıranın getirdiği otoriter yönetim 1973 yılına kadar etkili olmuştur.

1.3 12 Eylül 1980 Darbesi Ve Sonuçları

1970'li yıllar Türkiye için anarşi ve terörün sürekli tırmadığı yıllar olmuştur. Öcal bu yılları şu şekilde tanımlamaktadır: “1971-1979 arası dönem Türkiye'nin iç savaşın eşiğine geldiği dönemi ifade eder (Öcal,2009:9). Tırmanan toplumsal olayların terör ve anarşiye dönüşmesi ve siyasal alanın bu duruma çözüm üretememesi gözleri askeri müdahaleye çevirmiştir. Hatta Birand'ın aktardığına bakıldığında; “içinde bulunduğumuz siz düzeltebilirsiniz” (Birand,1984:245) sözleriyle ordunun müdahalesini isteyen birçok milletvekili, bakanın olması, durumun vahameti açısından önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ordu ilk etapta, kendisini İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesine dayanarak, hükümete uyarılar yollama yolunu seçti. Fakat 1979 Aralık ayından 12 Eylül 1980 tarihine kadar hükümet kurulamaması ve 5 ay süre boyunca yapılan 115 tur oylamada Cumhurbaşkanı seçilememesi krizi daha da derinleştirdi. Sonucunda ordu, 12 Eylül 1980 günü, İç Hizmet Kanunu'nun kendisine verdiğini ileri sürdüğü yetkiye dayanarak yönetime el koydu (Dursun,2001:166-169). Okunan ilk bildiride, ayrıca parlamentonun dağıtıldığını, kabinenin görevine son verildiğini ve meclis üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını bildiriyordu (Zürcher,2001:405).

1.4 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi Ve Sonuçları

28 Şubat 1997 sürecinde yaşananları isimlendirme konusunda çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimileri bu olaya darbe, kimileri post-modern darbe derken; kimileri ise bunun bir darbe olmadığını bir balans ayarı olduğunu söylemektedir. Tanımlamalardaki bu çeşitlilikten anlaşılabileceği üzere, 28 Şubat'ın tek bir tanımı olmadığı görülmektedir. Bu durumun olaya bakış açısındaki farklılıklardan kaynaklı olabileceğini söyleyebiliriz.

Tanımlamalardan devam edecek olursak, 28 Şubat sürecine darbe diyenler, asker-sivil bürokrasi, medya ve iş dünyası irtica tehdidi ve laikliğin elden gitmesine karşı el ele vermiş, mevcut iktidara karşı direnişe geçmiş ve

yönetimi değiştirmeyi başarmıştır (Öcal,2009:15). Başka bir görüşe göre ise, 28 Şubat bir darbe değildir; zira Meclis kapatılmamış, partiler (bir-ikisi dışında) yerinde kalmış, anayasa lağvedilmemiş ve dolayısıyla darbenin tipik şartları gerçekleşmemiştir (Kongar,2000:89-112). Aktörlerinden kimine göre 28 Şubat süreci post-modern darbedir; silahlar konuşmadan askerler siyasete müdahale etmiş, iktidarı değiştirmiş, geleneksel darbe araçlarını kullanmadan aynı sonucu elde etmiştir (Öcal,2009:15).

28 Şubat süreci, ordunun ilk üç müdahalesinden farklı yönlerle sahip olması nedeniyle ayrılır. Çünkü bu süreç kesin ve ani bir şekilde değil, medya kullanılarak toplumsal algı manipüle edilmiş ve tüm dikkatler bu sürecin oluşması üzerine yoğunlaştırılmıştır. Öcal'a göre, 28 Şubat sürecinde Silahlı Kuvvetler medyayı son derece etkin bir şekilde kullanmış, psikolojik savaş yöntemleriyle kamuyu oluşturmaya girişmiş, kamuoyundan sağladığı destekle siyasal alana yönelerek kendi doğrularını empoze etmeye çalışmıştır. Bunda da oldukça başarılı olduğu söylenebilir(Öcal,2009:15-16).

1995'te Refah-Yol (Erbakan-Çiller) hükümetinin kurulmasından sonra medyanın özellikle Refah Partisi üzerinden hükümetle TSK'yı karşı karşıya getirme manipülasyonları yoğunluk kazanmıştır. Medyanın bu etkisiyle sivil ve askeri otorite arasında çatışmaya dönüşen bu süreç, 28 Şubat 1997'de MGK toplantısı sonrası askerler, diğer yöntemlerden farklı olarak medya yolu ile hükümete uyarı niteliğinde bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri sonrasında hükümet, cılız bir direnç göstermiş, fakat kısa sürede Refah-Yol hükümeti dağılmıştır. Böylelikle bir kez daha ordu, sivil siyaset alanında etkin konuma gelmiştir.

1.5 27 Nisan 2007 E Muhtırası Ve Sonuçları

Bu bildiri, 27 Nisan 2007'de TSK tarafından internet medyası üzerinden, hükümete yönelik muhtıra niteliğinde bir bildiridir. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) kurucularının, daha önce 28 Şubat Post-Modern Darbesi ile iktidardan uzaklaştırılan Refah Partisi içerinden çıkan kişiler olması bu sürecin oluşmasındaki temel neden olarak göze çarpmaktadır. Bu bildiri, irtica tehdidi ve laikliğin korunması temalı olarak hükümete bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bildiri içeriğinde TSK'nın bu konularda taraf olduğunu belirtmesi ile darbe tehdidinde bulunmuştur. Fakat mevcut iktidar bu duruma direnmiş ve seçime giderek toplumsal tabanını güçlendirmiştir. Böylelikle ilk kez bir iktidar, askeri muhtıraya karşı sivil siyaset alanından daha da güçlenerek çıkmıştır.

1.6 15 Temmuz 2016 Darbesi Ve Sonuçları

28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 muhtıraları ile sivil siyaset alanına yazılı

ve internet medyası üzerinden farklı yöntemlerle darbe yapma girişimleri, darbelerin artık tankla, tüfekte... vb. araçlarla yapılmayacağı, daha yumuşak ve ılıman yöntemlerle gerçekleşeceği algısını oluşturmuştur. Fakat 15 Temmuz Darbesi sürecinde kullanılan yönteme bakıldığında, eski yöntemlerden daha vahşice bir yöntemle de darbe yapılabileceği görülmüştür. Bu durum yumuşak veya ılımlı gibi tabirlerle şeklen tanımlanan darbe algısının yıkıldığını ve askerinin gerekirse yöntemlerinde geriye dönebileceğini göstermiştir.

TSK içerisinde örgütlenmiş FETÖ-PDY terör örgütü yapılanması mensupları tarafından emir komuta zinciri dışında 27 Mayıs 1960 Darbesi benzeri yapılan bu kalkışma hareketi, Türk halkının destansı direnişi ile karşılaşmış ve demokrasimiz büyük bir tehlike atlatmıştır.

15 Temmuz 2016 gecesi, Boğaziçi Köprüsü'nün askeri araçlarla trafiğe kapatılması, İstanbul ve Ankara caddelerinde tankların yürütülmesi, savaş uçaklarının alçak uçuş yapması darbeler tarihimizdeki ilk olan yöntemleri gösterirken; TRT spikerine zorla bildiri okutulması ve bildiride kullanılan dayanaklar bilindik kavramlardan oluşmaktadır. Ayrıca halkın daha ilk andan itibaren bir direnç göstermesi ülke siyaseti açısından bir ilk olarak karşımıza çıkmaktadır.

15 Temmuz darbecileri, ülke demokrasisinin kalbi olan Meclise, Cumhurbaşkanlığı makamına ve bu iki makamın meşruiyetinin kaynağı halka karşı açık ve kanlı bir saldırıda bulunmuş olmaları yönüyle diğer darbelerden ayrılmaktadır. Bu kanlı kalkışma hareketi sonucunda 249 kişi şehit, yaklaşık 2000 kişi gazi olmuştur. Bu darbe girişiminin başarısız olmasını, siyaset alanının karşı duruşu ve halkın kahramanca direnişi sağlamıştır.

2. DARBE BİLDİRİLERİNİN ANALİZİ

2.1 27 Mayıs 1960 Darbe Bildirisi

27 Mayıs 1960 sabahı saat 3'te darbe bildirisi Alparslan Türkeş tarafından radyodan okunmuştur. Bildirinin vurgu yaptığı kavramlara bakıldığında, darbenin gerekçesi olarak; “buhran, müessif hadiseler, ıstıraplarımızın dinmesi, millî varlığımızın selameti” kavramlarına vurgu yapılarak darbenin meşru zemini oluşturulmuştur.

Bildiride darbenin amacının uluslar arası alanda da kabul görececek şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Bütün yapılmış olan uluslar arası ittifak ve taahhütlerin korunacağı ve NATO ile CENTO'ya sadakatle bağlı kalınacağı belirtilmektedir.

2.2 12 Mart 1971 Muhtırası Bildirisi

Bu muhtırada, “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ekonomik huzursuzluklar” kavramları ile askeri müdahale gerekçeleri oluşturulmuştur. Bildiride yer alan “Türk milletinin ve sinasinden çıkan Silahlı Kuvvetleri” tabiri ile ordunun meşru müdahale hakkı olduğu belirtilmiştir. Gerekçe olarak bahsedilen sorunların düzeltilmemesi halinde, meşru müdafaa hakkını kullanarak yönetimi ele alacağı tehdidinde bulunmaktadır.

2.3 12 Eylül 1980 Darbe Bildirisi

12 Eylül 1980 Darbesi bildirisi Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından okunmuştur. Bildiri içeriğinde darbenin gerekçelerini oluşturan kavramlara bakıldığında; “Dış ve iç düşmanlar, hain saldırı, kardeş kavgası, anarşi, terör, bölücülük, uzlaşmaz tutum, sapkın ideolojik fikirler, komünist faşist ve fanatik dinsel ideolojiler” kavramlarıyla bir savaş havası verildiği görülmektedir. Bildirideki bu savaş dilinin yanında TSK kendisini; “halkın bağrından kopan TSK, TSK'ya verilmiş olan tarihi görev, eşsiz kahramanlık, şerefli sorumluluk, asil kan” gibi kavramlarla milli bir mücadele yaptığı algısı oluşturarak, duygusal vurgu yapmaktadır.

Tüm bu analizlerden yola çıkarak 12 Eylül bildirisinin “biz ve ötekiler” ayrımı yaparak adeta bir savaş dili kullandığını söyleyebiliriz.

2.4 28 Şubat 1997 Bildirisi

28 Şubat Bildirisi diğer bildirilerden farklı olarak medya üzerinden duyurulmuştur. 18 maddelik ultimatoma niteliğindeki bildiri incelendiğinde; “Cumhuriyetin temel nitelikleri, millet yerine ümmet, mezhep ayrılıkları” gibi kavramları gerekçe göstererek aynı zamanda İslami hareketlere karşı bir vurgu yapılmaktadır. Bildirinin geneline bakıldığında en çok vurgu yapılan tabirlerin; “demokratik, laik, sosyal hukuk devleti” ve “tedbir” kavramı birlikte düşünüldüğünde, bildirinin özünü, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin yukarıda sayılan gerekçeler doğrultusunda tehlikede olduğu ve TSK'nın buna yönelik meşru müdafaa hakkını kullanarak tedbir alacağı, oluşturmaktadır.

2.5 27 Nisan 2007 E Muhtıra Bildirisi

Bu bildiri Genel Kurmay Başkanlığı internet sitesi üzerinde duyurulmuştur. Bildirinin dili tamamen laiklik ilkesine karşı yapılan hareketler temeli üzerine oturtulmuştur. Bildiride yer alan; “ alternatif kutlamalar, din duygularını istismar etmek, devlete açık meydan okuma, din kisvesi arkasına saklanmak, çağ dışı kıyafetler, irticai anlayış” tabirleri, TSK tarafından gerekçe olarak sayılmıştır. “Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak” açıklamasıyla hükümeti hedef alarak söz konusu tehditlerin ortadan kaldırılması uyarısında bulunmuştur. Ayrıca “Türk Silahlı

Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur.” ve “gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.” cümleleriyle her an darbe yapabileceği tehdidinde bulunmaktadır.

2.6 15 Temmuz 2016 Darbesi Bildirisi

15 Temmuz 2016 gecesi saat 00:13'te TRT Ankara binasına saldırı düzenleyen darbeci askerlerin haber spikerine zorla okutturdukları bu bildiri, içerik olarak 1960 Darbesi ile benzerlik göstermektedir. “ rejimin tehlikede olması, ülkeyi kurtarmak, uluslar arası antlaşmalarla belirlenmiş taahhütlere bağlı kalınacağı, yeni bir anayasa hazırlanacağını, sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini” duyuran bu bildirinin önceki darbe bildiri metinlerinden oluşturulmuş olduğu izlenimini vermektedir.

Bildiride; “ideolojik saiklerle dizayn, korkuya dayalı otokrasi, bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlık” tabirleriyle darbe gerekçesi oluşturulmuştur. Ayrıca “gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içerisinde olan cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri, siyasi idarenin aldığı hatalı kararlar, meşruiyetini kaybetmiş siyasi iktidar” tabirleriyle aslında darbenin doğrudan bir hedefe yani meşru iktidara karşı yapılacağı bildirilmektedir.

3. DARBELER ÖNCESİ VE SONRASI GAZETE İNCELEMELERİ

Bu çalışmada darbeler öncesi ve sonrası süreçlerde dönemlerin en çok satılan gazetelerinin 1. sayfa haberleri kullanılmıştır.

27 MAYIS 1960 DARBESİ

Tarih	Gazete Adı	Haber Başlığı
27 MAYIS 1960	HÜRRİYET	KURTULUŞ BAYRAMI HÜRRİYET HAREKETİ
27 MAYIS 1960	CUMHURİYET	MEMLEKETİN BUGÜNKÜ BUHRANINA VE KARDEŞ KAVGASINA MANİ OLMAK ÜZERE KAHRAMAN TÜRK ORDUSU BÜTÜN MEMLEKETTE DÜN GECE SABAHA KARŞI İDAREYİ ELE ALDI.
28 MAYIS 1960	AKŞAM	İKİNCİ CUMHURİYET KURULUYOR
29 MAYIS 1960	VATAN	KURTULUŞ HAREKETİ NASIL BAŞARILDI.
30 MAYIS 1960	HÜRRİYET	KİBAR İNKILAP
14 HAZİRAN 1960	HAVADİS	BEYAZIT MEYDANINDA ORDU VE GENÇLİK BÜYÜK BİR HEYECANLA KUCAKLAŞTI.

12 MART 1971 MUHTIRASI

Tarih	Gazete Adı	Haber Başlığı
04 MART 1971	MİLLİYET	"ORDUNUN BASKISI İLE DEVLET YAŞAYAMAZ"
13 MART 1971	TERCÜMAN	DERHAL KUVVETLİ BİR HÜKÜMET KURULMAZSA ORDU İDAREYE EL KOYACAK.
13 MART 1971	CUMHURİYET	TÜRK ORDUSU İDAREYİ ÜZERİNE ALMAYA KARARLI
13 MART 1971	HÜRRİYET	ORDU ÜLTİMATOM VERDİ HÜKÜMET İSTİFA ETTİ.

12 MART 1971 MUHTIRASI

Tarih	Gazete Adı	Haber Başlığı
02 EYLÜL 1980	HÜRRİYET	ANARŞİ EYLÜLE HIZLI GİRDİ
08 EYLÜL 1980	CUMHURİYET	MSP'LİLER KUDÜS'Ü KURTARMA MİTINGİNDE ŞERİAT ÖZLEMLERİNİ SAHNELEME OLANAĞI BULDU.
10 EYLÜL 1980	TERCÜMAN	ADANA'DA KOMÜNİSTLER GÜVENLİK GÜÇLERİYLE ÇATIŞTI
14 EYLÜL 1980	HÜRRİYET	YENİ YÖNETİM HAYIRLI OLSUN
17 EYLÜL 1980	HÜRRİYET	EVREN: "BU HAREKAT TARİH KİTAPLARINDA DARBE DEĞİLDİR."
17 EYLÜL 1980	CUMHURİYET	EVREN: "BOZULAN DEMOKRASİYİ İŞLETMEYE GELDİK."
18 EYLÜL 1980	CUMHURİYET	ANARŞİYE HİÇBİR AD ALTINDA İZİN VERİLMEYECEK.
13 EYLÜL 1980	TERCÜMAN	DIŞ DÜNYA: ORDU MECBUR KALDI.
17 EYLÜL 1980	TERCÜMAN	EVREN: HAREKAT DEMOKRASİ İÇİNDİR.

28 ŞUBAT 1997 POSTMODERN DARBESİ

Tarih	Gazete Adı	Haber Başlığı
19 ŞUBAT 1997	CUMHURİYET	ATATÜRK BÜSTÜNE BOYALI SALDIRI
20 ŞUBAT 1997	HÜRRİYET	ORDUYA BM ÖVGÜSÜ
21 ŞUBAT 1997	CUMHURİYET	REFAH-YOL TARTIŞILIYOR
22 ŞUBAT 1997	HÜRRİYET	DİNCİ KADRO MUHTIRASI
23 ŞUBAT 1997	CUMHURİYET	ERBAKAN ŞERİATİ SAVUNUYOR
01 MART 1997	HÜRRİYET	REKOR MGK'DE TARİHİ KARAR: NE DARBE NE ŞERİAT.
01 MART 1997	CUMHURİYET	MUHTIRA GİBİ TAVSİYE

27 NİSAN 2007 E -MUHTIRASI

Tarih	Gazete Adı	Haber Başlığı
13 NİSAN 2007	VATAN	SÖZDE DEĞİL ÖZDE LAİK BAŞKOMUTAN
15 NİSAN 2007	POSTA	SİLAHSIZ KUVVETLER (Cumhuriyet Mitinglerine atfen)
28 NİSAN 2007	GÜNEŞ	AKP PANİKTE
28 NİSAN 2007	POSTA	LAİKLİK MUHTIRASI
30 NİSAN 2007	AKŞAM	NE DARBE, NE ŞERİAT DEMOKRATİK TÜRKİYE

15 TEMMUZ 2016 DARBESİ

Tarih	Gazete Adı	Haber Başlığı
16 TEMMUZ 2016	SABAH	FETÖ'CÜ DARBEYE MİLLİ İRADE TOKADI
	STAR	DEMOKRASİYE MİLLET SAHİP ÇIKTI
	TAKVİM	BEDELİNİ ÇOK AĞIR ÖDEYECEKLER
	HÜRRİYET	DARBEYE GEÇİT YOK
	MİLLİYET	OLAĞANÜSTÜ GECE
	VATAN	SON İHANET
	POSTA	YAŞASIN DEMOKRASİ
	CUMHURİYET	TÜRKİYE DARBE ALDI

SONUÇ

27 Mayıs 1960 Darbe Bildirisinin dili, siyaset alanının uzlaşmaz tutumunun yarattığı buhran üzerine kurgulanıp; meşru müdafaa gerekçesiyle eyleme geçildiği temeli üzerine bina edilmiştir. Darbe, “devrim” ve “ilerici” gibi kavramlarla neredeyse tüm ulusal ve uluslararası gazeteler tarafından olumlu bir girişim olarak medyada yer almıştır. 12 Eylül 1980 Darbesinin bildiri metninde, kullanılan dilin, bir düşmana karşı yapılan savaş olduğu görülmektedir. Darbe sonrasının gazetelere yansması, 1960 Darbesinde olduğu gibi ulusal ve uluslar arası medyada olumlayıcı olmuştur. 12 Mart 1971, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 Muhtıralarında kullanılan cümlelerin, darbe öncesi uyarı niteliği taşıdığı görülmektedir. Söz konusu muhtıralar öncesi ve sonrasındaki ulusal gazete manşetleri incelendiğinde; medyada yer alan söylemlerin bu süreçleri koordine ettiği gözlemlenmiştir. Haber içerikleri incelendiğinde, halk algısına yönelik, darbe beklentisi oluşturmaya dönük, güdümlenme yapıldığı anlaşılmaktadır. 15 Temmuz Darbe bildirisi incelendiğinde, kullanılan dilin doğrudan yürütme organına yönelik olduğu açıktır. Ayrıca 27 Mayıs Darbesinde olduğu gibi BM ve NATO gibi ulus üstü kuruluşlara sadakat beyan edilmektedir. Bu başarısız darbe girişimi sonucunda 249 vatandaşımız şehit olmuş, yaklaşık 2.000 vatandaşımız yaralanmıştır. 15 Temmuz Darbesine yönelik medyada çıkan haberler incelendiğinde; 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinde ağız birliği yaparak darbeyi ve darbecileri kutsayan yayınların yerini darbe ve cuntacılık karşıtı demokratik söylem merkezli yayınların aldığı görülmektedir.

1960 Darbesi, Cumhuriyetin ilanıyla darbe geleneğinin tarihe karıştığı fikrini geçersiz kılmıştır. 15 Temmuz Darbesi ise, darbe girişiminde kullanılan tank, top, uçak ve ağır makineli tüfeklerle, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 Muhtıralarıyla oluşturulmuş olan ılımlı, yumuşak müdahale algısını ters yüz etmiştir. Aynı amaca hizmet etmesine rağmen darbe söylemlerinde değişim olduğu bir gerçektir. Fakat söylemlerdeki dilde meydana gelen yumuşamanın, kanlı 15 Temmuz Darbesiyle amaçta ve yöntemde bir değişiklik yaratmadığını göstermiştir. 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe girişimine, toplumun tüm kesimleri tarafından karşı çıkılması, bu kalkışmanın zengin darbeler tarihimize dönüm noktası olmasını sağlamıştır. Ayrıca cuntacılık faaliyetinin bünyemizden atılabilmesi için önemli bir fırsat sunmuştur. Yani darbe söylemleri, darbecilerin kendini ulusal ve uluslar arası arenada meşrulaştırmaya çalışma amacından başka bir anlam taşımamaktadır. Sonuç olarak, şeklen darbe söylemlerinin dilinde meydana gelen değişimin, darbelerin, amaç ve yöntemine yansımadağı ve değişimin sadece şekilden ibaret olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Birand, M.A., (1984), *12 Eylül Saat 04:00*, Karacan Yay, İstanbul.
- Dursun, D., (2001), *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, Şehir Yay. İstanbul.
- Hatipoğlu, A., (2012), *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü& Kemalizmden Sosyal Demokrasiye*, Kaynak Yay. İstanbul.
- Heper, M., (1998), *Türkiye'de Devlet, Demokrasi ve Silahlı Kuvvetler*, Hamza Al (Der.)Türkiye'de Bir Yönetim Geleneği, İlke Yay. İstanbul, 209-213.
- İzol, R., (2002), “Türkiye'de Ordunun Siyasi Varlık Sebepleri”, *Mülkiye*, C:XXVI, Sayı:235 193-211.
- Kongar, E., (2000), *28 Şubat ve Demokrasi*, Remzi Yay. 2. Baskı, İstanbul.
- Öcal, B., (2009), “12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi”, *Ethos*, Ocak 2009, S:1/4. Sf: 1-61.
- Zürcher, E.J., (2001), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay. İstanbul.

KRİZLERİN SENDİKAL FAALİYETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

EFFECTS OF CRISIS ON UNION ACTIVITIES

Doç. Dr. Hatice EROL

Adanan Menderes Üniversitesi,
Nazilli İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

Adanan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü,

ÖZET

Sendikalar, çalışma hayatında gerek çalışanlar ve gerekse işverenler için önemli bir yere sahiptir. Sendikalar bir yandan üyelerinin ekonomik, sosyal ve çalışma koşullarını iyileştirmek için faaliyet gösterirken, diğer yandan çalışma barışına dolayısıyla toplumsal barışa katkı sunmaktadırlar. Sendikalar sadece çalışma hayatında roller üstlenmemekte aynı zamanda, ülkede demokrasinin yerleşmesinde önemli fonksiyonlar yerüiene getirmektedir.

Krizler genel olarak normal işleyişten önemli sapmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda ülkelerin yaşadıkları krizler; ekonomik, sosyal ya da politik krizler olarak ifade edilebilir. Hangi boyutu olursa olsun krizler ülkeleri derinden etkilemektedir. Toplumsal barışı tehdit eden krizler, en çok da sendikaların örgütsel yapılarını ve faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışmanın ana amacı, dünyada krizlerin sendikal örgütlenmeyi ve faaliyetlerini nasıl ve hangi boyutta etkilediğini ortaya koymaya yöneliktir. Bu kapsamda çalışmada önce sendika kavramı ve genel yapısı ele alınacaktır. Sonrasında krizlerin görünümüleri açıklanacaktır. Krizlerin sendikal yapılara, üye sayılarına, grev ve toplu sözleşme süreçlerine etkileri incelenecek ve sonuç bölümüyle çalışma nihayetlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Sendika, Toplumsal Barış

ABSTRACT

Trade unions have an important place in the working life for both employees and employers. Trade unions, on the one hand, work to improve the economic, social and working conditions of their members, on the other hand contributing to work peace and therefore social peace. Therefore, trade unions do not only assume roles in working life, but also perform important functions in the settlement of democracy in the country.

Crises are generally defined as significant deviations from normal operations. In this context, crises experienced by the countries can be stated as economic, social, or political crises. Whatever the size, crises deeply affect the countries. The crises that threaten social peace are mostly affecting the organizational structures and activities of trade unions in the negative direction.

The main aim of this study is to show how and in which magnitude the crises in the world are affecting the unionization and union activities. In this context, firstly the concept and general structure of the unions will be studied in this work. The outlook of the crises will be explained later. The effects of crises on trade union structures, membership numbers, strike and collective bargaining processes will be examined and the study will be finalized with conclusion part.

Keywords: Crisis, Union, Social Peace

GİRİŞ

Endüstri ilişkileri, ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemdeki değişim ve gelişmelerden etkilenmektedir. Endüstri ilişkileri sisteminin en önemli aktörleri arasında yer alan sendikalar ancak demokratik rejimlerde işlevlerini gerçek anlamda yerine getirebilmektedir. Ülke içinde yaşanan ekonomik ve siyasal krizler en çok çalışma ilişkilerini dolayısıyla sendikal örgütlenme ve faaliyetleri olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışmanın ana amacı, dünyada krizlerin sendikal örgütlenmeyi ve faaliyetlerini nasıl ve hangi boyutta etkilediğini ortaya koymaya yöneliktir. Bu amaçla, ekonomik ve siyasal krizlerin sosyal haklarda ve özellikle sendikal haklarda nasıl bir değişime yol açtığını ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Sosyal Haklar

Sosyal hak kavramının ortaya çıkması, bir talep haline dönüşmesi, hukuki metinlerde yer alıp uygulanması ve uygulamada karşılaşılan sorunların yine yargı yoluyla çözümlenmesi son iki yüzyıllık bir zaman dilimi içinde gerçekleşmiştir. Sosyal haklar sanayi devrimi sonrası tarihsel sürecin ürünü olarak, piyasanın adaletsizliklerine karşı bu adaletsizliklerin kurbanı olanların mücadeleleri sonucu hukuki güvenceye kavuşmuştur. Sanayi devrimi sonrası endüstrileşmenin yarattığı sorunlar, işçi ve işveren arasında yaşanan çatışmalar sonrası gelişen işçi hareketi ve bu hareketin siyasallaşması, modern anlamda refah devletinin ortaya çıkmasında etkili rol oynamıştır.

İnsan hakları kavramı, insanların doğuştan birtakım haklara sahip oldukları ve bunlara devletlerin müdahale edemeyeceği düşüncesinin bir yansıması olarak XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştır¹. İnsanlık tarihi boyunca insan hakları mücadeleleri yaşanmasına rağmen bu hakların devlet tarafından tanınması ve güvence altına alınması son iki yüzyıl içerisinde gerçekleşebilmiştir.

İnsan haklarının nelerden oluştuğu ve kaç tane olduğu sorusunun yanıtı içinde bulunulan zamana göre farklılık gösterir. Fransız Devrimi sırasında yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, güvenlik, mülkiyet, baskıya karşı direnme, özgürlük olarak dört doğal hak belirlemişti. Ancak zaman içerisinde bu haklar geliştirilerek, günümüz insan hakları kavramına ulaşıldı. İnsan hakları genelde birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak haklar şeklinde üç kategori altında incelenmektedir. Yaşama hakkı, düşünce

¹ Kaboğlu, İ. Ö. (1996) Dayanışma Hakları, Ankara: TODAİE Yayını, s. 1.

özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı gibi hakları içeren klasik haklar birinci kuşak haklar olarak sınıflandırılırken, sendika, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi sosyal haklar ikinci kuşak haklar arasında yer almaktadır. Sosyal haklar, çalışma yaşamında insan haklarının bir göstergesi olarak yer almaktadır. Sendika hakkı, sosyal haklar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal hakların hukuksal metinlerde güvence altına alınması ve refah devletinin gelişmesinde önemli görevler üstlenen sendikalar, sosyal hakların güvencesidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sendikal haklar ile sivil hakların bağlantılı olduğunu kabul etmektedir. Sendikal hakların gelişimi ve varlığını sürdürebilmesi için siyasal demokrasinin varlığı önkoşuldur. Siyasal demokrasinin etkin işlediği ülkelerde dahi sendikal hak ihlalleri yaşanırken, siyasal demokrasinin kısıtlı olduğu ya da demokratik işleyişinin askıya alındığı darbe dönemlerinde sendikal hak ihlalleri yoğunlaşmakta ve kazanılmış haklardan tavizler verilmektedir.

2. Sendika, Toplu Pazarlık ve Grev Hakkı

Sanayi devrimi sonrası işçilerin artan yoksulluğu devletin çalışanların çalışma koşullarına müdahale etmesine ve iş hukukunun gelişmesine yol açmıştı. Bireysel iş yasalarının yetersiz kaldığı koruma önlemleri, «sendika, toplu pazarlık ve grev hakları» ile tamamlanmaya çalışıldı.

Sendikalar, çalışanların ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerini korumak ve geliştirmek amacı ile kurulan örgütlerdir. Sendika, toplu pazarlık ve grev hakları birbirini tamamlayan, birbirini işlevlendiren birisi olmayınca diğerinin etkisini yitireceği bütünlüğü oluşturmaktadır. Sendikal hakların bütünselliği ve bölünmezliği uluslararası çalışma hukukunun temel ilkelerinden biridir.

Devlet kural olarak bireysel iş hukukuyla çalışma yaşamına ilişkin alt sınırı belirlerken bu alt sınırın üstünü sendika, toplu pazarlık ve grev hakları yoluyla işverenin karşısında eşit bir güç haline gelen işçilere bırakmıştır. İşçiler örgütlendikleri sendikaları aracılığıyla işverenleriyle toplu pazarlık yapacak, toplu iş sözleşmelerine koydukları kurallarla da çalışma yaşamını şekillendirecektir.

Sendika hakkı, toplu sözleşme ve grevi de içeren toplu eylem hakkının bir bütünü oluşturduğu İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin denetim organı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin yanı sıra ILO'nun denetim organı Sosyal Haklar Avrupa Komitesince de benimsenmiştir. Sendikal hakların bütünselliği ve bölünmezliği uluslararası çalışma hukukunun temel ilkelerinden biridir.

Grevsiz ve toplu pazarlıksız sendika hakkı üyelerinin ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını koruyup geliştirme amacını güden sendikaların tabela örgütlenmeler halinde kalmalarına sebep olur. ILO'nun Sendika Hakkı ve Sendika Özgürlüğünün Korunmasına İlişkin 87 sayılı ve Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkına İlişkin 98 sayılı sözleşmeleri ile tanımlanan ve garanti altına alınan bu haklar tarih boyunca yoğun bir şekilde ihlale uğramaktadır.

3. Sendikal Hak İhlalleri Türleri

Sendikal hak ihlalleri; ülkelerin yasal düzenlemelerindeki kısıtlamalardan kaynaklanabileceği gibi sendikasızlaştırma ve işverenlerin sendika karşıtı uygulamalarına dayanan “rafine” sendikal hak ihlalleri veya fiziksel şiddet içeren ihlaller şeklinde meydana gelebilmektedir².

Yasal sınırlamalardan kaynaklanan sendikal hak ihlalleri; üst düzey kamu yöneticilerinin, yargıçların, asker ve polislerin örgütlenme hakkının yasaklanması şeklinde olabileceği gibi milli güvenlik, kamu yararı, kamu sağlığı gibi gerekçelerle yürütme organı tarafından grev erteleme şeklinde olabilmektedir.

“Rafine” sendikal hak ihlalleri sendikal yıldırma ve sendika karşıtlığı politikaları ekseninde şekillenmektedir. Rafine ihlaller ayrımcılığa yönelik ihlallerdir. Sendikal nedenle işten çıkarılma, sendika karşıtlığı, sendikal eylemlerin işveren ve hükümet baskısı ile engellenmesi gibi ihlalleri içermektedir. Sendikaya üye olan işçileri yıldırma için işçinin görev yerini değiştirme, işçiye daha zor iş verme ve işçiyi mesleki bilgisi ve yeterliliği dışındaki işleri yapmaya zorlama, sendikalaştığı için işten atılan ve işe iade davası kazanan işçilere işbaşı yaptırmama, sendikalaşan işçilere eşleri ya da aileleri yoluyla sendikadan istifa etmeleri için baskı yapma, sendikal yıldırma yolu ile yapılan rafine sendikal hak ihlalleri içerisinde değerlendirilir³.

Fiziksel şiddet içeren ihlaller; açık bir şekilde gerçekleştirilmekte etkileri ve sonuçları anında görülmektedir. Sendikal faaliyete katılanların öldürülmesi, ölüm tehditleri, tutuklanma ve gözaltına alınma şeklinde gerçekleşmektedir. Siyasal demokrasinin kısıtlı olduğu veya olmadığı ülkelerde bu tür ihlaller yaygın bir biçimde meydana gelmektedir.

Sendikalar sanayileşmenin ve demokratikleşmenin gelişmiş olduğu ülkelerde varlıklarını etkin bir şekilde göstermişlerdir. Ancak, demokrasinin ve

² Köse, S.(2010) “ITUC Raporlarına Göre 2000’li Yıllarda Sendikal Hak İhlalleri (2000-2010)”, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II, Petrol İş Yayını No.113, s. 381.

³ Köse, S. (2010) a.g.e, s. 383.

sanayileşmenin ileri olduğu Fransa, Almanya, İngiltere ve Belçika gibi ülkelerde de sendikal hak ihlalleri yaşanmaktadır. Özellikle kriz dönemleri, sendikal hak ihlallerinin en yoğun yaşandığı dönemlerdir. Örneğin 2008 yılında Carefour ve Leclerc'de meydana gelen grev hareketinden süpermarket çalışanlarının %80'i etkilenmiştir. Bu gruplarda çalışan sendika üyesi grevciler ve delegeler işten çıkarılmıştır⁴.

Uluslararası Sendika Konfederasyonu (ITUC) her yıl özellikle sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkının kullanımına ilişkin yasal ve fiili engelleri kapsayan “Küresel Haklar Endeksi” yayınlamaktadır. ITUC Küresel Haklar Endeksi 2018 verilerine göre tüm dünyada sendikal hak ihlalleri değişik boyutlarda devam etmektedir. 142 ülke çalışma hayatının değerlendirildiği rapora göre ülkelerin %87'sinde grev hakkı ihlal edilirken %81'inde toplu pazarlık hakları ihlal edilmektedir. 65 ülkede sendikal faaliyetleri dolayısıyla çalışanlar fiziksel şiddet ve tehdide maruz kalırken 59 ülkede içiler tutuklanmış veya gözaltına alınmıştır. Brezilya, Çin, Kolombiya, Guatemala, Gine, Meksika, Nijer, Nijerya ve Tanzanya'da sendikacılar öldürülmüştür. ITUC ülkeleri hak ihlalleri yönünden beş ayrı kategoride değerlendirmektedir. Nadir hak ihlalleri birinci kategori, tekrar eden hak ihlalleri ikinci kategori, düzenli hak ihlalleri üçüncü kategori, sistematik hak ihlalleri dördüncü kategori ve hakların güvence altında olmadığı ülkeler beşinci kategori olarak değerlendirilmektedir. Türkiye 2018 yılında işçi hakları açısından Cezayir, Bangladeş, Kamboçya, Kolombiya, Mısır, Guatemala, Kazakistan, Filipinler ve Suudi Arabistan ile sosyal hakların en kötü olduğu beşinci kategorideki on ülke arasında yer almaktadır.

4. Kriz Dönemlerinde Sendikal Haklar

Ekonomik ve siyasal krizler hem birinci kuşak hakları hem de sendikal hakların da yer aldığı sosyal hakları olumsuz etkilemektedir. Bu bölümde özellikle 20. Yüzyıla damgasını vuran ve tüm dünyayı etkileyen 1929 ve 1973 krizlerinin sosyal hakları nasıl etkilendiği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1. 1929 Ekonomik Krizi

Ekonomik ve sosyal hakların kullanılmasında siyasi iktidarların olumlu ya da olumsuz etkileri her zaman etkili olmuştur. Milyonlarca işçinin işsiz kalmasına yol açan 1929 ekonomik krizine kadar ABD'nde sendikalar işverenler ve yöneticiler tarafından emek tekeli oluşturan örgütler olarak görülmüştür. Grevler ise eyalet mahkemelerinde haksız fiil olarak değerlendirilmiş ve durdurulması yolunda kararlar verilmiştir. Engelleme

⁴ ITUC, (2008), Annual Survey of Violations of Trade Union Rights; Köse, S., (2010) a.g.e., s. 391.

çabalarına rağmen I. Dünya Savaşına kadar Amerikan sendikaları üye sayılarını sürekli arttırmış, yasal düzenlemeler olmamasına rağmen işverenler sendikaları taraf olarak kabul etmeye başlamışlardır.

1929 ekonomik krizi sanayi devrimi sonrası var olma mücadelesi veren sendikaları olumsuz etkilemiş ve milyonlarca işçi işten çıkarılmıştır. 1929 ekonomik krizi tüm dünyada olduğu gibi ABD'nde de sendikaları olumsuz etkilemiş, Amerikan İşçi Federasyonu (AFL)'nun üye sayısı önemli ölçüde düşmüştür. Ancak Başkan Roosevelt'in uygulamaya koyduğu New Deal politikası ile talep artışı ve harcamaların artırılması yaklaşımı benimsenmiş ve en önemli tüketici grubunu oluşturan işçilerin sendikalaşmasını teşvik eden yasal düzenlemeler kabul edilmiştir⁵. Ekonomik krizden çıkış olarak devletin ekonomik yaşama müdahalesini öngören Keynesyen ekonomi politikaları sonrası 1932 yılında Norris La Guardia yasalarını çıkaran siyasal iktidar; çalışma hayatına toplu pazarlığı güçlendirici şekilde müdahale ederek, «yellow dog» (sendikalara girmeme koşulu getiren sözleşmeler) sözleşmelerini yasaklamış, grev hakkını güçlendirerek yargıçların kişisel yorumlarıyla grevi durdurmaları önlenmiştir.

1935 yılında «Wagner Yasaları» ile haksız işveren fiilleri belirlenmiş, işyerinde işçi ve işveren kurullarının oluşması, işyerinde istihdam için sendika üyesi olma zorunluluğu getiren «kapalı işyeri» uygulaması yasal güvence altına alınmıştır. Wagner Kanunu ile işçilere adil olmayan uygulamaların yapılmasını önlemek için Ulusal İşgücü Kurulu oluşturulmuştur. ABD'de 1935 yılında 60 milyon işçinin 4 milyonu sendikalı iken Wagner yasası sayesinde 1947'de sendikalı işçi sayısı 15 milyona ulaşmıştır⁶.

1929 Krizinden çıkış formülü olarak dünya genelinde benimsenen Keynesyen iktisat politikalarının da etkisiyle özellikle II. Dünya savaşı sonrası yaygın bir uygulama alanına kavuşan sosyal haklarda önemli gelişmeler sağlanmış, sendika üye sayıları ile toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısında ciddi artışlar gerçekleşmiştir.

4.2. 1973 Petrol Krizi ve Neoliberal Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşının ardından 1970'li yıllara kadar olan dönem, sosyal haklar ve özellikle sendikal haklar açısından altın yıllar olarak isimlendirilmektedir. Ancak 1970'li yıllarda başlayan krizle birlikte süreç tersine dönmüş, hükümetler, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, tam istihdam ve

⁵ Uçkan, Hekimler, B. (2014) Dünyada Sendikacılık, Sendikacılık, Uçkan Hekimler, B.(Ed.), Sendikacılık, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No.2869, s. 207.

⁶ Reisoğlu, S.(1971) Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu Şerhi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, s. 11.

ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkileri varsayımıyla toplu pazarlıklara olumsuz yönde müdahalelerde bulunmaya başlamışlardır.

Sektörel düzeyde bağitlanan toplu iş sözleşmeleri, yerini işyeri düzeyinde bağitlanan toplu iş sözleşmelerine bırakmıştır. Bu durum sendikaların güç ve etkinliklerini kaybetmelerine, teknolojiyi yönlendirme ve kullanma avantajına sahip sermayenin işyerinin yeniden örgütlenmesinde egemenliğinin artmasına yol açmıştır. Güçleri zayıflayan sendikalar, istihdam güvencesi karşısında ücretlerden çalışma sürelerine kadar ödünler içeren sözleşmeleri imzalamışlardır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin 70'li yıllar boyunca içine düştüğü krizi aşmak için geliştirilen ekonomide devletin yükümlülüklerini azaltmak ve özelleştirme yoluyla devleti küçültüp kamu harcamalarını azaltmayı, bu yolla iktisadi liberalizmi tam olarak uygulamayı amaçlayan neoliberal politikalar, sosyal haklar üzerinde önemli aşınmalara yol açmıştır. Örneğin dünyada sendikal hareketin başladığı ülke olan İngiltere'de 1971 yılında Muhafazakâr Parti döneminde kabul edilen Endüstri İlişkileri Kanunu ile sendikal hakların kullanılmasına önemli sınırlamalar getirilmiştir. 1974 yılında İşçi Partisinin iktidarıyla bu kanun yürürlükten kaldırılmasına rağmen 1979, 1989, 1990 ve 1993 yılında kabul edilen istihdam kanunları ile sendikal haklarda önemli kısıtlamalara gidilmiştir. İngiltere'de 1980'li yıllardan itibaren sendikalaşma oranı düşme eğilimi içine girmiştir. 1975 yılında %52 olan sendikalaşma oranı, 1995 yılında % 32,4'e 2011 yılında % 25,7'ye inmiştir ve sendikalı işçi sayısı 6,4 milyondur⁷ (Uçkan, 2014:204).

ABD'nde de sendikalaşma oranı 1970'li yıllardan itibaren hızla düşmeye başlamış, 1970'li yıllara kadar % 40'lara yaklaşan sendikalaşma oranı 1980'lerde % 20'lere, 2017 yılında ise % 10,7'ye düşmüştür⁸ (BLS, 2018).

5. Türkiye'de Sendikal Haklar ve Gelişim Süreci

Avrupa'daki sendikalar toplumsal bir hareketin sonucu olarak örgütlülük düzeylerini geliştirebilmişlerdir. Batı'da genel oy hakkı için mücadele veren işçi hareketidir; sosyal, ekonomik hak ve özgürlüklerin kazanılması ve devletin toplumsal sorunlar karşısında seyirci rolünden çıkması işçi hareketinin eseridir. Ancak Türkiye için aynı durumdan bahsetmek mümkün değildir. Türkiye'de sendikaların ortaya çıkışı Batı'da olduğu gibi bir işçi hareketinin mücadelesi sonucu kazanılmış bir hak değildir. Böyle bir işçi hareketinin ortaya çıkması için ne nesnel ne de öznel koşullar yeterince gelişmemiştir.

⁷ Uçkan, Hekimler, B. (2014), a.g.e., s. 204.

⁸ BLS (2018), Bureau of Labor Statistics, United States Department of Labor.

Osmanlı İmparatorluğunda Batı ülkelerindeki gibi bir endüstrileşme sürecinin yaşanmamış olmasının sonucu olarak, endüstri toplumlarına özgü sınıfsal yapı ortaya çıkmamıştır. XIX. Yüzyılın sonlarında başlayan endüstrileşme çabaları bir kaç kent (İstanbul, Selanik, İzmir) ve birkaç işkolunda sınırlı kalmıştır. Bağımsızlık mücadelesi sırasında sendikacılığın geliştiği, başta Selanik olmak üzere, Balkan kentlerinin kaybedilmesi ve Cumhuriyet dönemine de sarkan milli iktisat uygulamaları nedeniyle sendikalaşmada önemli rol oynayan gayrimüslim azınlıkların bir bölümünün ülkeden ayrılması işçi hareketiyle ilgili önemli bir deneyimin de kaybedilmesine neden olmuştur. 1908 yılında İstanbul'da 90.000, tüm İmparatorlukta yaklaşık bir milyon işçi kitlesinin varlığından söz edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet Türkiye'sine de sınırlı bir sendikacılık hareketi devredilmiştir.

Sendikalar bir işçi hareketinin sonucu olmaktan çok siyasal otoritenin demokratikleşme süreci içinde gerekli gördüğü bir kurumlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Böyle olunca da bu süreç içinde sivil toplumun güçlenmesi yerine güçlenen ya da gücünü korumayı sürdüren devlet ve bürokrasi olmuştur. Türkiye'de Batı'da olduğu gibi işçi hareketinin önünde insan hakları mücadelesi veren bir burjuvazi örneği de olmamıştır. Türkiye'de önce batılılaşıma ve çağdaşılaşma ve sonra da demokratikleşme mücadelesini verenler sivil toplum güçleri değil, asker sivil bürokrasi ve aydınlar olmuştur.

Türkiye'de 1923 yılında GSMH içinde tarımın payı %39,8 iken sanayinin payı % 13,2'dir. Toplam istihdam içinde tarımın payı % 89,6 iken sanayinin payı % 4,6, hizmetler kesiminin payı % 5,5'tir⁹. Tarımsal nüfusun yoğunluğu, endüstrileşmenin sınırlı kalması, kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçilerinin ücretli çalışanlara göre büyüklüğü sendikal hareket için uygun koşulların oluşmasını güçleştirmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında endüstri ilişkileri bağımsız bir alan olma özelliğini kazanamamışsa da meydana gelen gelişmeler ve yapılan yasal düzenlemeler, endüstri ilişkilerinin sonraki dönemlerde kazanacağı nitelikler açısından belirleyici olmuştur. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ve 1927 yılında yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun paralelinde 1923-1933 yılları arasında liberal iktisat politikaları uygulanmış ve özel sektörün gelişimi teşvik edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında üst yapı devrimleri ile yetinen, ekonomiyi özel kesime bırakmayı yeğleyen siyasal otorite, ne yeterli sermaye ne de özel kesim bulunmadığından ekonomide de doğrudan ve etkin bir role girme gereği duymuştur. 1929

⁹ Bulutay, T. (1995). Employment, Unemployment and Wages in Turkey, International Labour Office, State Institute of Statistics, Ankara, s. 189.

ekonomik krizi ve ulusal sanayinin özel sektörün önderliğinde gelişmemesi üzerine, devletçilik uygulamalarına geçilmiştir. 1930 sonrası benimsenen devletçilik politikası ile “kapitalist ilişkilerin devlet eliyle geliştirilmesi” amacı güdülmektedir. 1923-1946 döneminde, modern anlamda bir işçi sınıfının oluşum sürecinde ilk adımlar atılmasına rağmen, devlet sınıfsal örgütlenmeye ve mücadeleye sıcak bakmamış, dönemin en büyük işvereni olmasının etkisiyle bireysel iş ilişkilerini düzenleyerek koruyucu bir rol üstlenmiştir. Tek parti dönemi, endüstri ilişkileri alanının büyük ölçüde bağımsızlık kazanmadığı, daha çok siyasi ve ekonomik faktörler tarafından belirlendiği bir dönem olmuştur. Devlet bu dönemde hem ekonomik hayatı düzenleyen bir güç olarak hem de işveren olarak önem kazanmıştır. Devlet dönemin en büyük işvereni olmasının etkisiyle bireysel iş ilişkilerini düzenleyerek koruyucu bir rol üstlenmiştir.

1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırılmış, 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile sendika ve üst örgütlenmelere izin verilmiştir. Sendikalara toplu sözleşme yetkisi tanınırken, uyuşmazlıkların çözümünde grev ve lokavt yasaklanmış ve toplu iş uyuşmazlıkların çözümü zorunlu tahkime bırakılmıştır.

Aşağıda Tablo 1'de 1948 ve 1962 yılları arası Türkiye'de işçi sendikaları ve üst kuruluşlarının sayıları ile üye sayılarının gelişimi görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de İşçi Sendikaları ve Üst Kuruluşlarının Sayıları ve Üye Sayıları

YILLAR	Sendika Sayısı	Üye Sayısı	Birlik ve Federasyon Sayısı	Konfederasyon Sayısı
1948	73	52.000	1	0
1949	77	72.000	2	0
1950	88	76.000	3	0
1951	137	110.000	8	0
1952	248	130.000	16	1
1953	275	140.000	17	1
1954	323	180.000	23	1
1955	363	189.000	27	1
1956	376	209.000	26	1
1957	385	244.000	18	1
1958	394	262.000	18	1
1959	417	280.000	21	1
1960	432	282.000	27	1
1961	511	298.000	-	1
1962	543	307.000	-	1

Kaynak: Kutal,1977: 20.

Tablo 1 verilerine bakıldığında sendika sayısında hızlı artış olduğu ve buna bağlı olarak sendikal örgütlenmede bölünmüş bir yapının varlığı görülmektedir. Üye sayısında da istikrarlı bir artış olmasına rağmen bu artış sendika sayısındaki artışa göre daha düşük orandadır. Bu dönemde sendikal örgütlenmenin hem nicel hem de niteliksel yetersizliği ve siyasal iktidarların çoğu zaman kamu işletmelerinde işveren konumlarının da etkisiyle sendikaları kolaylıkla siyasal iktidara bağımlı hale getirmiştir. Türkiye'de sendikal hareket yetersiz sanayileşme ve etkin demokratik düzenin kurulamaması nedeniyle sınırlı bir yapıya sahip olmuştur. Türkiye'nin geç sanayileşmesi, işçi ve demokratik hareketlerin tarih sahnesine çıkışını geciktirmiştir. Türkiye'nin modernleşme ve uluslaşma çabası sosyal sınıfların cılızlığı nedeniyle devlet eliyle yürütülmüştür. İşçi hareketi, patarnelist devletçi bir anlayış çerçevesinde şekillenmeye çalışmış ve kendi dinamikleri uzun süre yetersiz kalmıştır¹⁰. Örgütlü toplum olma ve sınıf bilincinin eksik olduğu bir toplumda sendikal hakların korunması da o ölçüde güç olmaktadır. Sahip olunan bu haklar güçlü bir mücadele geleneğinin eseri olmadığı için toplum tarafından bu hakların benimsenilmesi ve korunması konusunda yeterli bir çaba yoktur.

Türkiye'de ekonomik ve sosyal haklar ile sendikal hakların anayasal güvence altına alınması yine bir askeri darbe sonrası hazırlanan 1961 Anayasası ile gerçekleşmiş olması bir ironi olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de Tanzimat'tan bugüne asker, sivil bürokrat ve aydınların öncülüğünde verilen demokratikleşme mücadelesi sivil toplum hareketlerinin güçsüzlüğünün de etkisiyle sık sık askeri darbeler ile kesintiye uğramıştır. Türkiye'de sendikacılık siyasal iktidarın, devletin uygun görmesi ile başlamış, onun koruyuculuğunda gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de sendikal hareket ve toplu pazarlık haklarının öncelikle kamu işyerlerinde gerçekleşmiş olması bunu göstermektedir. Sosyal devlet ilkesi ile ekonomik ve sosyal haklar 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasasında ilk defa güvence altına alınmış, siyasal iktidarın ve devletin öncülüğünde gelişmiştir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası kabul edilen 1961 Anayasası II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'da egemen olan sosyal hukuk devleti doğrultusunda şekillenmiştir. Sosyal devlet anlayışına paralel olarak anayasada; sendikal örgütlenme, toplu pazarlık, grev, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, çalışma hakkı ve ödevi, dinlenme hakkı, ücrette adaletin sağlanması, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı gibi önemli düzenlemelere yer verilmiştir. 1963 ve 1980 arası sendika ve üst örgütlerinin sayıları ile üye sayılarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Aşağıda Tablo 2'de Türkiye'de 1963-1980

¹⁰Yorgun, Sayım, (2007), Dirilişin Eşiğinde Sendikalar, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 152.

arası sendika ve üst örgütlerinin sayıları ile üye sayılarının gelişimi görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de 1963-1980 Arası Sendika ve Üye Sayıları

YILLAR	Sendika Sayısı	Üye Sayısı	Birlik Sayısı	Federasyon Sayısı	Konfederasyon sayısı
1963	565	295.000	6	20	1
1964	595	338.000	8	22	2
1965	668	360.000	7	22	2
1966	704	374.000	6	18	2
1967	798	834.000	3	15	3
1968	755	1.057.000	3	17	3
1969	797	2.193.908	6	17	5
1970	737	2.088.219	6	15	6
1971	631	2.362.787	-	16	5
1972	642	2.672.857	-	16	3
1973	637	2.658.393	-	17	3
1974	675	2.878.624	-	15	3
1975	781	3.328.633	-	16	4
1976	800	3.269.256	-	16	6
1977	863	3.807.577	-	16	6
1978	912	3.897.200	-	veri yok	7
1979	750	5.465.109	-	12	7
1980	733	5.721.077	-	14	7

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri.

Tablo 2 verilerine bakıldığında 1970 yılına kadar sendikalı işçilerin sayısını gösteren rakamlarının düşük olmasının en önemli nedeni, sendikaların üye sayılarını Çalışma Bakanlığına bildirmeleri konusunda 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'nda hüküm bulunmamasıdır. 1970 yılında sendikalara üye sayılarını Çalışma Bakanlığına bildirim yükümlülüğü getirilmiştir. 1970 yılında iki milyonu geçen sendikalı üye sayısı 1980 yılına gelindiğinde altı milyona yaklaşmıştır. Bu dönemde yaklaşık beş milyon ücretli işçi olduğu göz önüne alınırsa bu verilerin gerçek örgütlenme düzeyini yansıtmaktan uzak olduğu açıktır. Üye sayılarının düzenli bildirilmemesi, yetki elde edilebilmesi için bildirilen rakamların gerçeğin üzerinde olması, üyelik için noter onayının aranmaması, birden fazla sendikaya üyeliği engelleyen hükümlerin bulunmaması gibi nedenlerle sendikalı üye sayısı verilerinin güvenilirliği sorununa rağmen sendikal örgütlenme ve faaliyetlerde hareketli bir dönem olduğu açıktır.

1960-1980 dönemi, 12 Mart sonrası dönemin ilk yılları ve 1970'li yılların sonları hariç tutulursa siyasal ve iktisadi açıdan olduğu kadar, çalışma yaşamı açısından da önemli gelişmelerin olduğu ve bunun ücretlilerin çalışma ve yaşam koşullarına olumlu yönde yansıdığı bir dönem olarak tezahür etmiştir.

Tabandan gelen bir işçi hareketi olma özelliğini kazanamamış olan Türkiye'de sendikal hareket, 24 Ocak 1980 kararları ve ardından 12 Eylül 1980

Askeri Darbesi sonrası devletin sınırlamaları ve engellemeleri ile karşılaşmıştır. Asker, sivil, bürokrat aydınların öncülüğünde gelişen demokratikleşme süreci gel-gitlerden uzak kalamamaktadır. Bu nedenle hem demokratik hak ve özgürlükler hem de sendikal hak ve özgürlükler bir dönemde verilen haklar iken bir başka dönemde de alınması mümkün olabilmektedir.

Toplumda siyasal liberalleşme gelişemediği ve sorunlara siyasal çözümler üretilemediğinden, köktenci ve siyaset dışı çözüm istekleriyle birlikte askeri müdahaleler için de uygun ortamlar doğmuştur. Askeri müdahaleler sonrası hem kişi hak ve özgürlüklerinde hem de başta sendikal haklar olmak üzere ekonomik ve sosyal haklar da önemli sınırlamalar ve kısıtlamalar yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası 1983 yılına kadar sendikal faaliyetlerin sınırlandığı, grev ve lokavtın yasaklandığı bir ara dönem yaşanmıştır. 1980 askeri darbesi sonrası Türk-İş dışında tüm işçi konfederasyonlarının faaliyetleri durdurulmuş, bazı sendika yöneticileri için davalar açılmış, grev ve lokavt yasaklanmış, toplu iş sözleşmelerini yenileme ve toplu iş sözleşmesi hükümlerinin yorumundan doğan uyuşmazlıkların çözümü görevi zorunlu tahkim olarak Yüksek Hakem Kuruluna verilmiştir. Darbeyi takip eden dönemde emek hareketi için elverişli hukuksal çerçeve ortadan kaldırılarak, yasa dışı bir mevzuat oluşturulmuştur.

1983 tarihli 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile sendikaları sınırlayıcı hükümler benimsenmiştir. 1995 Anayasa değişikliği ile kaldırılınca kadar sendikalara siyaset yasağı uygulanmıştır. Grev yasakları ve grev yasağı bulunan işlerin kapsamı çok genişletilmiş, Bakanlar Kurulu'na “genel sağlık veya milli güvenlik” gibi çok geniş yorumlanabilecek grev erteleme yetkisi verilmiştir. Erteleme sonunda anlaşma sağlanamadığı takdirde, uyuşmazlığın çözümü için Yüksek Hakem Kurulu'na gidilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Hak grevleri yasaklanmış, siyasi amaçlı grev, genel grev ve dayanışma grevi yasa dışı sayılmıştır. Meslek ve işyeri esasına dayalı örgütlenme modelleri terk edilerek sadece işkolu esasına göre örgütlenmeye izin verilmiştir. Üst örgütlenme modeli olarak da sadece konfederasyon tipi örgütlenmeye izin verilmiştir. Üyelik ve üyelikten ayrılma için noter şartı getirilmiştir. Toplu iş sözleşme yetkisini elde edebilmek için sendikaların kurulu bulunduğu işkolunda çalışan işçilerin en az % 10'u ile işyerinde çalışanların yarısından bir fazlasını örgütlemeleri kuralının getirilmesi toplu iş sözleşme kapsamında çalışan işçilerin sayısında önemli düşüslere yol açmıştır. Aşağıda Tablo 3'de 1983 ve 2018 yılları arası sendika sayısı ile sendikalaşma oranları görülmektedir.

Tablo 3. İşçi Sendikaları Üye Sayıları ve Sendikalaşma Oranları (1985-2018)

YILLAR	Sendika Sayısı	Toplam İşçi sayısı	Üye Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
1985	99	2.819.517	1.828.471	64,85
1990	81	3563527	1.997.564	56,05
1995	109	3905118	2.667.014	68,29
2000	106	4508529	3.086.305	68,45
2005	96	5.022.584	2.945.929	58,65
2009	100	5.398.296	3.232.679	59,90
2012	103	10.881.618	1.001.671	9,21
2013	121	11.628.806	1.032.166	8,88
2014	152	12.287.238	1.189.481	9,68
2015	176	12.744.685	1.429.056	11,21
2016	151	13.038.351	1.499.870	11,5
2017	159	12.699.769	1.546.565	12,18
2018 (Ocak)	165	13.844.196	1.714.397	12,38

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri

1980 öncesi döneme göre sendikalaşmaya ilişkin veriler daha tutarlı olmakla birlikte sendikalı işçi sayısının güvenilirliği konusunda sorunlar devam etmektedir. Tablo 3 verilerine göre 1985-2009 yılları arasında işçi sendikaları işkolu istatistiklerine göre Türkiye'de sendikalaşma oranları % 51 ile % 69 arasında değişmektedir. Bu istatistikler gerçek sendikalaşma oranını yansıtmaktan uzaktır. 2010 yılında yapılan yasal değişiklikle ÇSGB yetkili sendikanın belirlenmesinde ve istatistiklerin düzenlenmesinde kendisine gönderilen üyelik ve istifa bildirimleri ile Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılan işçi bildirimlerini esas alması sistemi benimsenmiştir. 6356 sayılı yasa ile yürürlüğe giren e-sendika üyeliği sistemi, Sosyal Güvenlik Kurumu veri tabanı ile eşleştirilmiştir. Yeni üyelik sistemi sahte ve gerçek dışı sendika üyeliklerini önemli oranda engellemiştir.

Sendika hakkının işlerliğini değerlendirebilmek için en önemli verilerin başında toplam çalışanlar arasında toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçilerin oranına bakmak gerektir. Aşağıda Tablo 4'te Türkiye'de 2002-2015 yılları arası toplu iş sözleşmeleri sayısı ve yararlanan işçi sayısı görülmektedir.

Tablo 4. 2002-2015 Yılları Arası Toplu İş Sözleşmeleri ve Yararlanan İşçi Sayısı

YILLAR	Toplu İş Sözleşmeleri Sayısı	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı		
			Kamu	Özel	Toplam
2002	1773	7.453	131.852	123.207	255.059
2003	1607	7.806	391.526	237.714	629.240
2004	1482	7.922	122.018	203.368	325.386
2005	3977	14.388	382.992	204.464	587.456
2006	1704	5.456	117.377	187.015	304.392
2007	1975	9.738	122.031	344.398	466.429
2008	1704	9.623	107.258	155.528	262.786
2009	1995	11.544	288.531	216.265	504.796
2010	1662	9.033	166.294	172.377	338.671
2011	2134	16.178	194.322	308.609	502.931
2012	1503	6.665	100.416	127.256	227.672
2013	2644	17.305	227.340	433.446	660.786
2014	1675	12.442	102.332	261.832	364.164
2015	1632	16.912	213.804	431.181	644.984

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri

Tablo 4 verilerine göre toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı sendikalı işçilerin yarısını bile bulmamaktadır. İşkolu ve işyeri/işletme barajları sendikalaşan işçinin toplu iş sözleşmesinden yararlanmasını engelleyici niteliktedir. İşkolu barajını aşamayan sendikaların üyeleri toplu iş sözleşmesi kapsamına girememektedir. Dahası işkolu barajını aşıp işyeri (çalışanların yarısından bir fazlası) ve işletme (çalışanların %40) barajını aşamayan sendikaların buradaki üyeleri de toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında kalmaktadır. Türkiye'de işçilerin sadece %7'si toplu iş sözleşmesinden yararlanmakta ve bu oran ile Türkiye OECD'nin en kötü ülkesi konumundadır¹¹.

Sendikal hakların kullanılmasında grev hakkı önemli bir unsurdur. Aşağıda Tablo 5'de 1984-2015 yılları arası grev ve lokavta yönelik veriler görülmektedir.

¹¹ DİSKAR, (2018), AKP Döneminde Emek Disk Raporu.

Tablo 4. 2002-2015 Yılları Arası Toplu İş Sözleşmeleri ve Yararlanan İşçi Sayısı

Yıllar	Grev Sayısı	Greve Katılan İşyeri Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı	Grevede Kaybolan İşgünü Sayısı	Lokavt Sayısı	İşyeri Sayısı	Lokavta Uğrayan İşçi Sayısı	Lokavt Nedeniyle Kaybolan İşgünü Sayısı
1984	4	561	561	4.947				
1985	21	21	2.410	194.296	3	3	184	13.695
1986	21	28	7.926	234	0	0	0	0
1987	307	346	29.734	1.961.940	221	222	10.384	484.572
1988	156	266	30.057	1.892.655	112	143	13.729	1.085.057
1989	171	325	39.435	2.911.407	7	19	10.770	190.755
1990	458	861	166.306	3.466.550	41	202	58.439	1.188.091
1991	398	686	164.968	2.809.354	25	183	60.936	1.188.719
1992	98	1.408	62.189	1.153.578	11	28	2.284	158.545
1993	49	178	6.908	574.741	9	16	1.437	286.789
1994	36	166	4.782	242.589	4	11	552	104.869
1995	120	3.369	199.867	4.838.241	5	18	4.047	162.512
1996	38	58	5.461	274.322	3	16	3.761	160.368
1997	37	57	7.045	181.913	4	19	4.083	62.236
1998	44	118	11.482	282.638	2	7	500	5.284
1999	34	56	3.263	229	4	4	931	76.470
2000	52	233	18.705	368	2	5	2.483	32.760
2001	35	66	9.911	286.015	0	0	0	0
2002	27	62	4.618	43.885	0	0	0	0
2003	23	30	1.535	144.772	2	6	888	110.415
2004	30	47	3.557	93.161	1	5	801	20.826
2005	34	57	3.529	176.824	1	2	118	590
2006	26	44	2.061	165.666	1	1	66	3.894
2007	15	793	25.920	1.353.558	0	0	0	0
2008	15	38	5.040	145.725	1	1	1.256	16.328
2009	13	34	3.101	209.913	0	0	0	0
2010	11	37	808	37.762	0	0	0	0
2011	9	26	557	13.273	0	0	0	0
2012	8	19	768	36.073	0	0	0	0
2013	19	198	16.632	307.894	0	0	0	0
2014	12	110	6.880	365.411	1	10	205	25.420
2015	27	195	7.940	128.801	1	1	42	168

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri

1980 Darbesi sonrası kabul edilen 2821 ve 2822 sayılı yasalara yönelik eleştiriler nedeniyle kabul edilen 6356 sayılı Sendika, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan sendika toplu iş sözleşmesi grev hakkının yaşama geçmesinde beklenen iyileşmeleri sağlayamamıştır. Sendikal hak ihlallerine yönelik yasal kısıtlamalar arasında yer alan grev yasakları ve grev erteleme halleri benzer şekilde yeni yasa ile devam etmiştir. Grev ve lokavt yapılamayacak işler (6356 sayılı Kanun); can ve mal kurtarma işleri, cenaze/mezarlıklarda, şehiriçi şebeke suyu, elektrik, doğalgaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı, nafta/doğalgazdan başlayan petro kimya işleri, Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca işletilen işyerleri, itfaiye ve hastaneler olarak sayılmıştır. 2015 yılına kadar bankacılık hizmetleri ve şehir içi toplu taşıma hizmetleri de grev yasakları kapsamında idi.

Ancak Anayasa Mahkemesi bu hizmetlerin yaşamsal nitelik gösteren kamu hizmeti olmadığı gerekçesiyle grevin yasaklanmasını iptal etmiştir. Ancak 22.11.2016 tarihli 678 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bankacılık hizmetleri ve şehir içi toplu taşıma hizmetleri grev erteleme halleri arasına alınmıştır. 6356 sayılı Kanuna göre Cumhurbaşkanı başlamış olan kanuni grev ve lokavtı; genel sağlığı ve milli güvenliği, büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerini, bankacılık hizmetlerinde ekonomik ve finansal istikrarı bozucu nitelikte olması halinde 60 gün süreyle erteleyebilir. Erteleme süresi içinde anlaşma sağlanamaması halinde taraflar tekrar greve başvuramamakta ve Yüksek Hakem Kurulu zorunlu tahkim olarak görev yapmaktadır. 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan darbe girişimi sonrası Bakanlar Kurulu tarafından olağanüstü hal ilan edilmiş ve izleyen iki yılda Bakanlar Kurulu tarafından grev erteleme kararları alınmıştır. Aşağıda Tablo 6'da 2017 ve 2018 yılında grev erteleme kararları görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye'de Grev Erteleme Kararları

Yıl	İşverisi	Gereke	İşçi Sayısı	Sendika	İşkolu
2017	Asil Çelik	Milli güvenlik	600	Birleşik Metal İş	Metal
2017	EMİS Grup TİS Kapsamı	Milli güvenlik	2.200	Birleşik Metal İş	Metal
2017	Akbank	Ekonomik ve finansal istikrar	14.000	Banksis	Bankacılık
2017	Sisecam	Milli güvenlik	6.500	Kristal-İş	Cam
2017	Mafer İlaç	Genel sağlık	500	Petrol İş	İlaç
2018	MESS Grup TİS	Milli güvenlik	130.000	Türk-Metal, Birleşik Metal İş, Çelik İş	Metal

Kaynak: DİSKAR,2018.

2004-2014 yılları arasında Bakanlar Kurulu hiç grev erteleme kararı almamışken 2014 yılında iki, 2015 yılında bir erteleme kararı sonrası 2017'de beş ve 2018'de bir grev erteleme kararı alınmıştır.

SONUÇ

Sendikal hak ihlalleri sendikal hareketin başladığı günden bugüne var olmasına rağmen, kriz dönemlerinde daha da artmaktadır. Neoliberal politikalar ve küreselleşme sonucu sendika karşıtlığı hız kazanmaktadır. 1980'li yıllardan bu yana “sendikaların işlevleri ve geleceği” konusu sendikaların yaşadığı güç kaybı, özellikle üye sayısının ve sendikalaşma oranının azalması, toplu sözleşme ve grev hakkının kullanılması önündeki engeller önemli tartışma alanları olarak güncelliğini korumaktadır.

En demokratik ve refah toplumlarında bile sendikal haklarda sorunlar yaşanırken, ekonomik liberalizasyon, küreselleşme ve esnek üretime bağlı

olarak sendikaların yaşadığı krizden çıkış, Türkiye'ye “özgü” sorunlar nedeniyle daha da zorlaşmaktadır.

Sendikal özgürlüklerin kısıtlanması veya ihlallerin yoğunlaşması, diğer temel hakların da kolaylıkla ihlal edilmesine yol açacaktır. Sendikal haklar, sosyal haklar için kritik öneme sahiptir. Sendikal haklar yerleşmedikçe, diğer haklarda kağıt üzerinde kalacaktır. Sivil ve siyasal haklar sosyal haklardan ayrı düşünülemez. Sosyal hak ihlalleri beraberinde sivil ve siyasal haklara yönelik sorunları da beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

Bulutay, T., (1995), *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, International Labour Office, State Institute of Statistics, Ankara.

BLS, (2018), *Bureau of Labor Statistics*, United States Department of Labor, 19 Ocak 2018, Erişim Adresi: <http://www.bls.gov/news.release/union2.nr0.htm>

DİSKAR, (2018), *AKP Döneminde Emek Disk Raporu*, 29 Mayıs 2018, Erişim Adresi: <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2018/05/AKP-D%C3%B6neminde-Emek-DISK-RAPORU.pdf>

ITUC, (2008), *Annual Survey of Violations of Trade Union Rights*, www.ituc.csi.org.

ITUC, (2018), *ITUC Global Rights Index 2018*, <https://www.ituc-csi.org/ituc-global-rights-index-2018?lang=en>

Kaboğlu, İ. Ö., (1996), *Dayanışma Hakları*, Ankara: TODAİE Yayını.

Karakehya, Hakan, (2014), “Kavramsal Gelişimi ve İçeriği Işığında Sosyal Hakların Kamusal Düzenin Devamlılığına Etkisi”, *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bidiriler*, Petrol İş Yayını 119, Kasım 2014, İstanbul, ss. 191-209 Erişim Adresi: <http://www.sosyalhaklar.net/2014/bildiriler/sihus2014.pdf>

Köse, S., (2010), “ITUC Raporlarına Göre 2000’li Yıllarda Sendikal Hak İhlalleri (2000-2010)”, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II*, Petrol İş Yayını No.113, ss.379-407 Erişim Adresi: <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/2010sosyalhaklar.pdf>

Kutal G., (1977), *Türkiye'de İşçi Sendikacılığı 1960-1968*, Bursa Ekin Yayınevi.

Reisoğlu, S., (1971), *Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu Şerhi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Çalışma Hayatı İstatistikleri*.

Uçkan, Hekimler, B., (2014), *Dünyada Sendikacılık*, Sendikacılık, Uçkan Hekimler, B.(Ed.), Sendikacılık, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No.2869, 198-225.

Yorgun, Sayım, (2007), *Dirilişin Eşiğinde Sendikalar*, Bursa: Ekin Yayınevi.

DARBE ANAYASALARININ KURUCU DİNAMİKLERİ¹

FOUNDER DYNAMICS OF POST-COUP CONSTITUTIONS

Arş. Gör. Dr. Hilal YAZICI

Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

¹ Bu makale, Adnan Menderes Üniversitesi tarafından düzenlenen, “27 Mayıs 1960’tan 15 Temmuz 2016’ya Darbeler, Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü” konulu Uluslararası Darbe Sempozyumu II’de bildiri olarak sunulmuştur.

ÖZET

Anayasalar, hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı, devletin sınırlandırıldığı, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi kavramlarının kurumsallaştırıldığı ortak yaşama belgeleridir. Ancak darbeler yoluyla anti-demokratik yöntemlerle hazırlanan anayasalar bir ideolojinin, statükonun koruyucusu olarak bütün bu değerlerin karşısında konumlandırılırlar. Vesayetçilik, anayasalar aracılığıyla dokunulmaz alanlar var etmek, özgürlükler alanını daraltmak, başlangıç metinleri aracılığıyla anayasanın yorumlanmasına sınırlar koymak ve bürokratik bir hegemonya var etmek darbe anayasacılığının kurucu dinamiklerini oluşturur. Böylece darbe anayasaları birer uzlaşma belgeleri olarak fonksiyon icra etmez. Özgürlükler sürekli bir şekilde zarar görür ve toplumsal gelişme mümkün olmaz ve demokrasinin yerleşmesi hep başka baharlara kalır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Vesayetçilik, Anayasa, Hak ve Özgürlükler, Demokrasi.

ABSTRACT

The constitutions are the documents, which secure personal rights and freedoms, concerning a common political/legal life affiliated with various concepts including separation of powers, rule of law and human rights and democracy. However, the constitutions prepared by military coups via anti-democratic methods would not fully meet them. Political tutelage, creating impunity areas through constitutions, limiting the area of freedoms, setting some limits on the interpretation of the constitution through initial texts and building bureaucratic hegemony are most common ways of post-coup constitutions. In this way freedoms permanently suffer from damages and social development becomes impossible and the settlement of democracy is always delayed to another time.

KeyWords: Military Coup, Political Tutelage, Constitution, Rights and Freedoms, Democracy.

Genel Olarak: Anayasanın Anlamı

Temel bir hukuk normu olan anayasalar, hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı, devletin temel organları ve görev ve yetki alanlarının düzenlendiği ve bunların sınırlandırıldığı, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi kavramlarının özel olarak değer ifade ettiği, siyasi/hukuki ortak yaşama belgeleridir.² Hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, kuvvetler ayrılığının kurumsallaştırılması, hukukun üstünlüğü ve demokratik değerlerin benimsenmiş olması çoğulculuğun, farklılıkların bir arada var olabilmesi için hayati bir önem taşır. Hukuk ve demokrasi sınırları içerisinde kalarak, iktidarı ele geçirmek, iktidarda söz sahibi olabilmek ancak bu yaklaşımın üzerine sağlıklı bir şekilde oturtulabilir.

Anayasaların bahsi geçen şekilde bir anlamının olabilmesi için benzer şekilde bazı değerler üzerinde şekillendirilmiş olmaları gerekir. Anayasaların oluşumu esnasındaki toplumsal-siyasal süreç demokratik temeller üzerine oturmadığında, anayasayla birlikte inşa edilen yeni sürecin de benzer şekilde devam edeceği söylenebileceği gibi bu durumun tecrübe edilemediği de görülmektedir. Burada asıl sorun ise söz konusu anayasanın meşru olup olmadığı ile ilgilidir. Eğer bir anayasa, düzen kurduğu toplum tarafından kabul edilebilir bulunmuyorsa, sürdürülebilirliği de söz konusu olamaz³ ve anayasal dayatmayla çeşitli toplum kesimleri ve bireyler sürekli karşı karşıya gelir. Bir anayasanın kabul edilebilir olmaması, yukarıda da bahsedildiği üzere çoğunlukla onun hazırlanış koşulları ve hangi temeller, kurucu dinamikler üzerine oturtulduğuyla ilgilidir.

O halde darbe gibi anti-demokratik yöntemlerle hazırlanan anayasaların, bahsi geçen ilke ve değerlerin korunması ve kurumsallaştırılmasından ziyade ancak onu var eden ideolojinin, statükonun koruyucusu olarak işlev görebileceğini söylemek mümkündür. Toplumun geniş kesimleri tarafından kabul görmemiş, ortak değerler üzerine oturmayan, plebisiter yöntemlerle kabul edildiği düşünülen anayasalar, böylece aslında kabul edilmemiş olurlar. Oysa anayasa, çoğulcu bir hoşgörü ortamının düzenleyicisi ve sürekliliğinin koruyucusu ve bunu sağlayacak değerlerin hukuki güç kazandırıldığı belgeler olarak gerçek anlamda kabul görürler.⁴ ABD Anayasasının başlangıcı bu fikri

² Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 13-23.

³ Levent Gönenç, “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, *AÜHFD*, C. 50, S. 1, Ankara, 2001, s. 140.

⁴ Meşruiyetin/kabul edilebilirliğin temeli olarak Max Weber'in sosyolojik temel üzerinde şekillendirdiği akılcı-hukuki otorite bu yaklaşımda temel olarak alınabilir. Herkes için bağlayıcı, akılcı yasa ve kurallar meşruiyetin temelini oluşturur. Açıklamalar için bkz. Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Orion Kitabevi, Ankara, 2017, s. 7-8.

oldukça iyi özetleyen örneklerden birisidir. Anayasa “We the people” ifadesiyle başlar ve biz halk olarak bir araya geldik ve mükemmel bir birlik kurmak, adalet, iç ve dış huzur ve güvenlik, genel refahı yükseltmek, mevcut ve gelecek kuşakları için özgürlükleri sağlamak esasları üzerine kurucu bir sözleşme yaptık, ifadelerini içerir.⁵ Toplum sözleşmesi anayasacılığı temeline oturtulabilecek bu yaklaşım anayasaların kabul edilebilirliğini hitap edecekleri toplumun iradesi temeline oturtması ve ortak tutamak noktalarında birleştirmesi açısından önemlidir.

Darbeler ve Kurucu İktidar

Yeni bir anayasa yapma iradesi(asli kurucu irade)⁶ esasen bir talep/ihtiyaç halinde ortaya çıkar. Bu ihtiyacın sosyo-kültürel gelişim ve elverişli siyasal koşullar üzerine oturması, beklenendir. Ancak yaygın olarak inanılan ise, yeni bir anayasa yapımının ancak siyasal hayatta bir kopma veya kesintiden, yani gerçek bir hukuk boşluğunun ortaya çıkmasından sonra yapılabilecek olmasıdır. Böyle bir halin varlığı ise ihtilal, darbe, savaş, işgal gibi durumlarda söz konusu olabilir.⁷ Oysa yeni bir anayasa bir ihtiyacın ortaya çıkması, bu ihtiyacın toplumun çoğunluğuna yayılması, çoğunluk tarafından kabul görmesi ve demokratik kurumlar aracılığıyla ve demokratik yöntemlerle dillendiriliyor olması halinde de mümkün olabilir. Ancak bu süreçler sonucunda ortaya çıkacak anayasanın demokratik bir kurucu irade üzerine oturması mümkündür.

Yeni bir anayasa zorlayıcı/dikte edici sebeplerle veya dışsal bir etkiyle de ortaya çıkabilir. Bu durumda tabandan gelen güçlü bir talep, ortaya çıkmış yeni bir anayasa ihtiyacı yoktur. Bu halde kurucu iktidar yetkisi zor kullanma yetkisini ele geçirmiş olan güç aracılığıyla kullanılır ve anayasa topluma adeta dikte edilir.⁸ Bu gücün niteliği ise anayasa yapıcı hakkında önemli bilgiler verir. Yeni bir anayasa yapma hali askeri darbe gibi olağan demokratik süreçlerin dışında bir sebeple ortaya çıktığında, darbenin yapılma amacını gerçekleştirecek ve darbeyle oluşturulan düzenin sürekliliğini sağlayacak tedbirleri içeren bir anayasa hazırlanır.⁹ Dolayısıyla bu anayasa hukukun

⁵ ABD Anayasası Başlangıç bölümü için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en, (Erişim: 18.08.2018).

⁶ Yavuz Atar, Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 402.

⁷ Ergun Özbudun, Türkiye’de Demokratikleşme Süreci: Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 21.

⁸ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013, s. 50.

⁹ Bu tür bir anayasa yapımı sınırlı organlar tarafından gerçekleştirilir. Anayasa yapımına halk-toplum dahil edilmez. Toplumun anayasayı tartışma kaynakları büyük ölçüde kısıtlanır. Ancak anayasanın meşruiyeti endişesiyle plebisiter bir yöntemle anayasa halka onaylatılır. Bkz. Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s.53-54.

üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, demokrasi ve insan hakları gibi temel ilkeler yerine, belli bir amaca programlanmış, ideolojik temeller üzerine oturtulmuş olur.¹⁰

Darbe Anayasalarının Dinamikleri

27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleri sonrasında hazırlanan anayasalar göstermektedir ki darbe anayasacılığının dinamikleri çok farklı olmaktadır. Hukukun üstünlüğü ve devletin sınırlanması, insan hakları, kuvvetler ayrılığı ve demokrasi gibi modern anayasaların temel dinamikleri, darbe anayasalarında “göstermelik” bir yer edinebilmektedir. Gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasalarına bu açıdan bakıldığında darbe anayasalarının ön plana çıkardığı kurucu unsurları modellemek mümkün olabilir.¹¹ Bu anayasaların dünyada başkaca örnekleri de mevcuttur. Örneğin Fransa'da Napolyon Bonaparte'ın 1799 yılında kabul ettirdiği Anayasa ile, III. Napolyon'un 1852'de kabul ettirdiği Anayasa benzer temeller üzerine oturmaktadır.¹² Öte yandan yakın bir zamanda, darbe sonrasında yapılan Mısır Anayasasına bakıldığında da darbe anayasacılığının belirgin özelliklerini görmek mümkündür.¹³

Bunlardan ilki “vesayetçilik”tir. Anayasacılık açısından vesayetçilik, topluma vasilik edecek anayasal/siyasal kurumların var edilmesi şeklinde gerçekleşir. Buna göre toplum asla “başı boş” bırakılamaz. Onun için “daha iyi” olana karar verecek kimseler, anayasal düzenin de koruyucusu olarak kurgulanırlar.¹⁴ Dolayısıyla özellikle askeri bir darbe sonrasında hazırlanan anayasalarda askeri vesayetin uzun süre siyaset üzerinde belirleyici ve etkin bir rolünün olması noktasında araçsallaştırıldıkları görülür. Bu genellikle orduya bazı ayrıcalık ve üstünlüklerin tanınmasıyla sağlanır.¹⁵

Türkiye'de 1960 darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası,

¹⁰ Örneğin, 1960'lı 70'li yıllarda yoğun bir şekilde askeri darbelere maruz kalan Latin Amerika ülkeleri, 1980'lerle birlikte yaptıkları yeni anayasalarla demokratikleşme süreçlerine başlamış, darbelerin kurduğu anayasal düzeni değiştirmeye başlamıştır. Bkz. Rodrigo Upriminy, “Latin Amerika'da Yeni Anayasa Dönüşümleri: Eğilimler ve Sorunlar”, Çev. Emine Karacaoğlu, Küresel Bakış Dergisi, Y.2, S.5, Nisan, 2012. Benzer bir süreç 1980 darbesinin ardından hazırlanan 1982 Anayasasında da yaşanmış, 1990'larl başlayan süreçten günümüze, demokratikleşme ve hakların korunması noktasında önemli anayasa değişiklikleri yapılmıştır.

¹¹ Mustafa Erdoğan, Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 77-124.

¹² Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 54.

¹³ İsmail Numan Telci, Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa, SETA Analiz, Sayı : 86, Mart 2014, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/20140307193613_misir_da_askeri_darbe_sonrasi_surec_ve_yeni_anayasa_pdf.pdf, s. 17.-18, (Erişim: 10.06.2018).

¹⁴ Vesayetçi demokrasi olarak ifade edilebilecek olan bu yaklaşım, yarı-demokrasi(semi-democracy) şeklinde literatürde yer bulmaktadır. Serap Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 139-141.

¹⁵ Telci, a.g.e., s. 17-18.

vesayetçilik anlayışının anayasal sisteme girip yerleşmesinde önemli bir aşama olmuştur. Esasen 1961 Anayasası, Anayasa Mahkemesini kurmuş olması, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş olması, hak ve özgürlüklerin geniş bir kategorisini kabul ederek onları güvence altına almış olması, siyasi partileri demokrasinin vazgeçilmezi olarak kabul etmesi, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü fikrini benimseyerek kurumsallaşmasını sağlayacak önemli adımlar atması itibarıyla oldukça değerlidir.¹⁶ Ancak Anayasanın hazırlanmasında darbeyi yapan askeri kesimin etkisinin yoğun bir şekilde hissedilmesi ve bu kesimin de içinde yer aldığı Kurucu Meclis tarafından hazırlanması, Anayasanın demokrasiye temel yaklaşımı ve ruhu üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, **Milli güvenlik Kurulu**'nun kurulması ve seçilmiş siyaset karşısında, siyasi kararların alınması noktasında askere önemli bir vesayet alanı açmış olması, 1961 Anayasasının ön plana çıkan bir özelliği olmuştur. Kurul her ne kadar icrai değil istişari bir organ olarak oluşturulmuş olsa da silahlı kuvvetlere siyasetin kontrol edilebilmesi noktasında önemli bir imkan sunmuştur. Kuruldaki asker üyelerin varlığı Anayasa ile güvence altına alınırken¹⁷, sivil üyelerle ilgili düzenlemeler Kanuna bırakılmıştır. Böylece askeri bürokrasinin yürütme aygıtı içerisinde ayrıcalıklı bir şekilde ve hukuken meşru olarak yer alması sağlanabilmiştir.¹⁸ Öte yandan 1971 yılında, askeri müdahalenin ardından yapılan 1488 sayılı Kanunla değişik Anayasanın 111. maddesine göre ise Kurulda asker üyelerin konumu güçlendirilmiş ve Kurul kararlarının istişari niteliği tavsiye edici niteliğe kavuşturulmuştur.¹⁹

Kurul varlığını 1982 Anayasası döneminde daha da güçlendirerek korumuştur. Buna göre asker üyelerin sayısı sivil üyeler karşısında arttırılmış, kararların istişari olduğu düşünülen niteliği, “görüş bildirme” ve “öncelikle dikkate alınma” şekline dönüştürülerek etki kapasitesi artırılmıştır.²⁰ Ayrıca Kurulun teşkilat, görev ve yetkilerini belirleyen 2945 sayılı Kanun 4.maddesinde yapılan değişiklikle de görev ve yetki alanı genişletilmiştir, milli

¹⁶ Yazıcı, a.g.e., s. 139-140; Anayasanın bu temel nitelikleri için bk., İbrahim Kaboğlu, Eric Sales, Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku, Çev. ve Edt. İrem Berksoy, Legal Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2018, s. 34-42.

¹⁷ 1961 Anayasası, m. 111. (maddenin ilk şekli): “Milli Güvenlik Kurulu kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. Milli Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.”, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (Erişim: 10.06.2018).

¹⁸ Mustafa Erdoğan, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 93.

¹⁹ Madde 111. (20.9.1971-1488) “Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur. Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder.”, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, .

²⁰ Yazıcı, a.g.e., s. 168-169.

güvenlik alanının dışına çıkacak ölçüde bir etki alanına sahip kılınmıştır.²¹ Milli güvenlik Kurulu bütün bu süreç içerisinde kendisine yüklenen fonksiyona uygun hareket etmiş, siyasi alanda kararlar almaktan ve bunların uygulanmasını sağlamaktan çekinmemiş hatta siyasi iktidarların değişimine sebebiyet verebilmiştir. 1982 Anayasasında başlayan demokratik anayasa değişiklikleri süreciyle, Kurulun bu bahsedilen güçlü yapısı ve yetkileri de zamanla değiştirilerek zayıflatılmıştır.

1961 Anayasasının öngördüğü **Cumhurbaşkanlığı** makamı da vesayetçiliğin önemli yapılanmalarından birisi olarak düşünülebilir. 1961 Anayasasının cumhurbaşkanlığı makamını klasik parlamenter hükümet sisteminin özüne uygun olarak düzenlendiği, dolayısıyla yetkisiz ve sorumsuz bir temsili statü olarak kurguladığı söylenebilir.²² Bu makamın bir vesayet makamına dönüşmesinin sebebi, cumhurbaşkanlarının asker kişiler içerisinde seçilebilmiş olmaları ile ilgilidir. Anayasanın kabulüyle birlikte ilk cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşananlarda bunun göstergesi olmuştur. Milli Birlik Komitesi başkanı Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı seçimi için sürdürdüğü çabaya bağlı olarak seçilmesi²³ ve Anayasanın sağlamış olduğu uygun zemin sayesinde sonrasında da cumhurbaşkanlarının asker kişiler içerisinde seçilmesini sağlamış, bu geleneğin çok partili siyasal hayat döneminde de devamı mümkün olmuştur. Askerin cumhurbaşkanlığına ilişkin bu yüksek alakası esasen 1961 Anayasasının ona kazandırdığı konumdan da kaynaklanıyordu. Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu'na 15 üye atama yetkisine sahipti. Ayrıca Cumhurbaşkanları görev süreleri bittikten sonra, yaş kaydı gözetilmeksizin Senatonun doğal üyesi olmaktaydılar. Bunun yanında Cumhurbaşkanı olabilmek için aranan şartlar,²⁴ dönemin Türk toplumunun sosyo-kültürel koşulları itibarıyla bakıldığında da Cumhurbaşkanlarının belli bir kesim içerisinde çıkmasını sağlayan sebeplerden birisi olmuştur. 1961

²¹ Yazıcı, a.g.e., s. 169.

²² Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 306-314.

²³ Yazıcı, a.g.e., s. 154-155.

²⁴ 1961 Any. "Madde 70- Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen onbeş üyeden kuruludur. 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabii oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer. b) Cumhuriyet Senatosuna Üye Seçme Hakkı Madde 71- Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır. c) Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine Seçilme Yeterliği Madde 72- Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir. Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir."

Anayasası döneminde Cumhurbaşkanlarının seçimi sürecinde yaşanan olaylar, cumhurbaşkanlığına yüklenen anlamın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve daha sonra yine bir asker olan Faruk Gürler'in aynı yöntemle seçilmek istenmesi ancak başarılı sonucun alınamaması, onun yerine yine bir kontenjan senatörü ve asker olan Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı olarak seçilmesi,²⁵ bu makamın anayasal düzen içerisinde nasıl bir önem taşıdığını gösteren önemli süreçlerdir. 1980 darbesine giden süreçte cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan kriz de darbeye elverişli bir zemin hazırlamıştır.²⁶

1982 Anayasası, cumhurbaşkanlığı makamının bir önceki dönemde kazandığı bu güçlü konumunu daha da güçlendirip kurumsallaştırarak, anayasal düzenin en kritik noktalarından birisi haline getirmiştir. Anayasanın, klasik parlamenter sistemin dışına çıkarak, cumhurbaşkanını yürütmenin güçlü bir kanadı haline getirdiği görülür.²⁷ Cumhurbaşkanına tanınan görev ve yetkilere bakıldığında, yürütme ve yargı alanında icrai değer taşıyan yetkilerle donatılmış olduğu; buna karşın siyasi, hukuki ve esasen cezai sorumsuzluğa da sahip korunaklı bir statüye sahip kılındığı görülebilmektedir.²⁸ 1982 Anayasası döneminde cumhurbaşkanlığı makamının bir vesayet makamı olarak anılmasını sağlayan şey de işte bu yetkili ve sorumsuz olma durumuydu. Her ne kadar Kenan Evren hariç olmak üzere asker cumhurbaşkanı geleneği kırılabilmiş olsa da bu durum istenmiş ve tasarlanmış bir sonuç değildi. Demokrasi kendi gelişim seyri içerisinde bu makamın sivil eline geçmesini sağlamıştır. Ancak Evren'in kendisini düşünerek tasarladığı yetkiler, 1982 Anayasası döneminde de cumhurbaşkanlığı makamını hep çok önemli kılmış, seçim süreçlerini çeşitli güçlerin (siyasetin dışında asker, yargı ve medya) boy gösterdiği bir arena haline getirmiştir. Örneğin, Ahmet Necdet Sezer'in aday gösterilmesi, cumhurbaşkanlığının yeniden askerin eline geçmesini önlemek açısından yapılmış bir hamle olarak düşünülebilir.²⁹ Abdullah Gül'ün adaylığı ve seçimi esnasında yaşananlar ise askerin ve yargının belirleyici bir rol

²⁵ TBMM üyesi olmayan ancak Cumhurbaşkanı olmaları istenilen işler, Cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörü olarak seçilip Cumhuriyet Senatosu'na girmekte ve bu yolla aday olmaları sağlanmaktaydı. Orgeneral Cemal Gürsel, Orgeneral Cevdet Sunay ve Oramiral Fahri Korutürk Cumhuriyet Senatosu üyesi idiler. Ancak halk tarafından seçilmiş üyeler değillerdi. Bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 307.

²⁶ Yazıcı, a.g.e., s. 156.

²⁷ Tanör, a.g.e., s. 164; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 310.

²⁸ Tanör, a.g.e., s. 167.

²⁹ Çevik Bir'in adaylığı ile ilgili olarak medyada yer alan bir haber için bkz.; "Kenan Evren, Çevik Bir'in Cumhurbaşkanlığına yanlış zamanda aday olduğunu açıkladı", Hürriyet Gazetesi, 3.12.1999, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kenan-evren-cevik-birin-cumhurbaskanligina-yanlis-zamanda-aday-oldugunu-acikladi-39116992> (Erişim: 17.06.2018).

üstlenerek süreçte etkili olma arzusunu açıkça göstermiştir.³⁰ Konu o kadar önemlidir ki yaşanan bu çatışmalar bir anayasa değişikliği ile sonuçlanmış ve cumhurbaşkanlığı seçimi işi radikal bir tercihle tamamen halka bırakılmıştır.³¹

Çoğulcu demokrasi ve hakların korunması, anayasanın üstünlüğünün sağlanması ve yargısal denetim açısından dünyada büyük öneme sahip anayasa yargısı,³² 1961 Anayasasıyla hayata geçmiş ve **Anayasa Mahkemesi** kurulmuştur. Türkiye’de ise Anayasa Mahkemesinin ortaya çıkışının asıl sebebinin sayılı bu sebepler mi olduğu, yoksa yeni bir vesayet alanı açarak hegemonyacı koruma güdüsüyle mi hareket edildiği tartışmalıdır.³³ Ancak Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan bu yana çok kritik konularda verdiği kararları ve bunların yarattığı etkiler ele alındığında, çoğunlukla vesayetçiliğin bir aracı olarak hareket ettiği tezi doğrulanmaktadır.³⁴ Öte yandan her ne sebeple kurulmuş olursa olsun, Anayasa Mahkemesinin haklar, çoğulcu demokrasi, yargısal denetim, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda taşıdığı değer büyüktür. Dolayısıyla Mahkemenin bu yönde evrilmesinin üzerinde, teorik, teknik, hukuki, işlevsel ve siyasi olarak düşünülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, 2010 yılı Anayasa değişiklikleriyle birlikte kabul edilen bireysel başvuru yolunun, Mahkemenin gerçek işlevine kavuşması noktasında dönüştürücü bir etki yarattığını not etmek gerekmektedir.

Gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasaları döneminde Mahkemenin bazı alanlarda vermiş olduğu kararlar, siyaset alanının kontrol edilmesine, toplumun bir ideoloji çerçevesinde şekillendirilmesine, siyasetin nasıl ve kimler tarafından yapılabileceğine, gerekirse anayasa koyuculuk, yasa koyuculuk yetkisine dahi müdahale edilebileceğine ilişkin açık yorumları barındıran kararlar olmuştur.³⁵ Bu tartışmalı kararlar Mahkemeyi, yargısal aktivizm ve yargıçlar hükümeti kavramsallaştırmaları çerçevesinde haklı olarak tartışmalı

³⁰ Genelkurmay Başkanlığının daha sonra 27 Nisan E-Muhtıra olarak anılacak olan, cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaptığı basın açıklaması için bkz.: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/737683-bir-e-muhtiranin-anatomisi#>, (Erişim: 17.06.2018); Anayasa Mahkemesinin “367 Kararı” olarak anılan ve Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı seçilmesini “eylemli içtüzük değişikliği” gerekçesiyle iptal ettiği kararı için bkz.: E.2007/45, K.2007/54, K.T. 1.5.2007.

³¹ 5678 Sayılı Anayasa Değişikliği.

³² Mehmet Turhan, “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşevi ve Meşruluğu”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Ed. Mehmet Turhan/Hikmet Tülen, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, s. 43 vd.(41-69).

³³ Ran Hirschl, “The Fuzzy Boundaries of (Un)constitutionality: Two Tales of Political Jurisprudence (Pakistan, Turkey)”, The University of Queensland Law Journal, Volume 31, Issue. 2, 319–327.

³⁴ Ergun Öbudun, Türkiye’de Demokratikleşme Süreci: Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 123.

³⁵ Mahkemenin bu konulardaki tartışmalı bazı kararları için bkz.: AYM, 1971/1, K. 1971/1, 20.5.1971; E. 1995/1, K. 1996/1, 19.3.1996; E. 2007/45, K. 2007/54, 1.5.2007; E.2008/16, 2008/116, 5.6.2008;

bir konuma getirmiştir.³⁶ Mahkemenin bir vesayet kurumu olarak işlev görmek üzere düşünülmüş olduğunu gösteren önemli bir nokta da, özellikle 1982 Anayasası döneminde yine bir vesayet kurumu olarak düşünülmüş cumhurbaşkanlığı makamının, mahkemenin tüm üyelerini atayabilecek olması olmuştur.³⁷ Nitekim istisna örnekleri olmakla birlikte, Mahkeme üyeleri genellikle kendilerini atayan siyasi iradenin gösterdiği doğrultuda kararlar üretme eğiliminde olmuşlardır. Gerek bu sorun, gerekse Mahkemenin üyelerinin atanması yöntemi, günümüz itibarıyla da tam manasıyla çözülmüş bir sorun değildir.

Darbe anayasalarının öne çıkan bir başka özelliği, anayasalar aracılığıyla **dokunulmaz alanlar** var etmektir. Anayasalara değiştirilmesi yasak hükümler koymak bunun en bilinen yoludur.³⁸ Dolayısıyla demokratik hakların kurucusu ve öncüsü olarak ifade edebileceğimiz halkın anayasa koyuculuk yetkisi, “daha üstün” bir irade tarafından ya gasp edilir ya da ciddi şekilde kontrol altına alınır. Anayasalara değiştirilmesi yasak hükümler koyarak adeta “anayasal zorlama” yoluyla bazı değerlerin korunması ve ila nihaye sürdürülmesi arzu edilir. Eğer sözkonusu değerler çoğulcu bir yaklaşımın ürünüyse, ortak yaşamı mümkün kılıyorsa, evrensel anlam kazanmış hukuki ve siyasi ilkeler çerçevesinde şekillendirilebilmişse ve üzerinde ittifak oluşmuş değerler ise değiştirilmelerinin yasaklanmasında elbette sakınca olmayacaktır.³⁹ Ancak gözden kaçırılmamalıdır ki bu tür niteliklere sahip ilke ve değerler yasaklanmasa da değiştirilmek istenmeyecek, böyle bir gerek hasıl olmayacaktır.

1924 Anayasasıyla başlayan değiştirilmesi yasak hükümler geleneği, 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde de devam etmiştir. 1924 ve 1961 Anayasaları değiştirilmezlik alanını oldukça dar tutmuş, sadece devletin cumhuriyet niteliğine değiştirilmezlik atfetmişti. 1982 Anayasası ise değiştirilmesi yasak hükümler alanını oldukça geniş bir şekilde düzenlemiş ve yargı kararları ile de bu alan mümkün olduğunca genişletilmiştir. Bu durum, özgürlükler alanında olumsuz etkiler doğurmuş, çoğulcu demokrasi uygun

³⁶ Bu konudaki önemli bir çalışma için bkz., Yusuf Şevki Hakyemez, Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009; Ayrıca bkz. Serdar Güleler, Türkiye’de’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012.

³⁷ Üyeler çeşitli kaynaklardan gelmekle birlikte nihai olarak Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktaydı. 2010 yılı Anayasa değişikliği ile kısmi de olsa TBMM’ye Mahkemeye üye seçme yetkisi verilmiştir. Any. m. 146.

³⁸ Bülent Tanör, İki Anayasa: 1961-1982, 4. Baskı, On İki Levha, İstanbul, 2012, s. 148-149.

³⁹ Alman Anayasasının 79/3. Fıkrası federasyonun ve fere devletlerin yetki ve haklarını düzenleyen hükümlerle, temel hak ve özgürlükleri düzenleyen 1-20. maddelerin değiştirilmesini yasaklamıştır. <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf>, (Erişim: 10.06.2018).

gelişme ortamını bulamamış, toplum ve siyaset çoğu zaman Anayasanın bu dar kalıpları içerisinde çıkmaza girmiştir.

Darbe anayasalarının en önemli dinamiklerinden birisi de insan ve ona ilişkin değerlerin dışında kutsallar var ederek özgürlükler alanını daraltmaktır. Demokrasi, hukuk devleti ve hak ve özgürlükler, ideolojiyi ya da diğer kutsalları korumaya matuf olarak kurgulanırlar ve hep ikinci plandadırlar. Böyle bir anayasal düzenin oluşturulabilmesi için anayasalarda özellikle **başlangıç metinleri** aracılığıyla, darbenin ne kadar gerekli olduğu işlenir ve meşruiyeti sağlanır. Ardından bürokratik bir hegemonya var edilir. Ordu ve yargı bu bilinçle kurgulanır.⁴⁰ Yasama ve yürütme yetkileri kontrol altına alınır. Böylece darbe anayasaları birer uzlaşma belgeleri olarak fonksiyon icra etmez. Özgürlükler sürekli bir şekilde zarar görür ve toplumsal gelişme mümkün olmaz ve demokrasinin kurumsallaşması sağlanamaz.

27 Mayıs'ın ardından hazırlanan 1961 Anayasası ile başlayan, darbenin, başlangıç metinleri aracılığıyla meşrulaştırılması geleneği, 1982 Anayasasıyla devam etmiştir. 1961'de her ne kadar çok açık belli edilmiş olmasa da⁴¹ 1982 Anayasası başlangıcında bu niyet daha açık fark edilebilir. 1982 Anayasasının farkı ise darbenin meşrulaştırılmasının yanında, anayasal normların nasıl yorumlanıp anlaşılabileceğinin de belirlendiği bir metin olarak düşünülmüş olmasıdır. Böylece anayasayı yorumlayacak olan kişi ve kurumlar bu direktifler çerçevesinde hareket edecek ve” kontrol dışı” bir yorum ve sonuç ortaya çıkmayacaktır. 1982 Anayasası başlangıç metni, demokratik değerlere aykırı olduğu gerekçesiyle 1995 ve 2001 yıllarında anayasa değişiklikleriyle değiştirilmiştir. Ancak bugün dahi tam olarak demokratik değerlerin, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının ön planda tutulduğu bir metin olarak değerlendirilemez.

SONUÇ

Darbeler, demokratik gelişimin kesintiye uğratıldığı, hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği, hukukun üstünlüğü ilkesinin çoğunlukla tersyüz edildiği bir de facto zemin var ederler. Ancak darbe, hemen peşinden meşruiyet ihtiyacı hisseder ve zorunlu olarak bu süreç bir anayasa ile sonuçlanır. Bu anayasa devletin sınırlanması, hakların korunması ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri

⁴⁰ Mustafa Erdoğan, Özgürlük Perspektifinden Hukuk ve Demokrasi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 130 vd.

⁴¹ “... Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;...” esasen sadece bu cümle dahi darbenin neden yapılmış olduğuna meşru bir gerekçe oluşturmak amacıyla yazıldığını göstermektedir. 1961 Anayasası başlangıç

üzerine temellendirilmek yerine; darbenin meşrulaştırılması, elde edilen statükonun korunması, vesayet kurumları aracılığıyla toplum ve siyasetin kontrol edilmesi gibi amaçlar çerçevesinde şekillendirilirler. Bu temel üzerine oturan anayasalar ise bir anayasadan beklenilecek işlevi yerine getiremez. Toplum ve birey üzerinde baskı aracına dönüşerek, tepeden inme bir şekillendirmenin aracı haline gelirler.

KAYNAKÇA

“Kenan Evren, Çevik Bir’in Cumhurbaşkanlığına yanlış zamanda aday olduğunu açıkladı”, *Hürriyet Gazetesi*, 3.12.1999, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kenan-evren-cevik-birin-cumhurbaskanligina-yanlis-zamanda-aday-oldugunu-acikladi-39116992> (Erişim: 17.06.2018).

27 Nisan E-Muhtıra olarak anılacak olan, cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaptığı basın açıklaması için bkz.; <https://www.haberturk.com/gundem/haber/737683-bir-e-muhtiranin-anatomisi#>, (Erişim: 17.06.2018).

ABDAnayasası

https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en, (Erişim: 18.08.2018).

Alman Anayasası,

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf>, (Erişim: 10.06.2018).

Atar, Yavuz, (2017), *Türk Anayasa Hukuku*, Güncellenmiş 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

AYM, 1971/1, K. 1971/1, 20.5.1971; E. 1995/1, K. 1996/1, 19.3.1996; E. 2007/45, K. 2007/54, 1.5.2007; E.2008/16, 2008/116, 5.6.2008; AYM, E.2007/45, K.2007/54, K.T. 1.5.2007.

Erdoğan, Mustafa, (2001), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara.

Erdoğan, Mustafa, (2013), *Anayasal Demokrasi*, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

Erdoğan, Mustafa, (2013), *Özgürlük Perspektifinden Hukuk ve Demokrasi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, Mustafa, (2017), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Orion Kitabevi, Ankara, 2017.

Gönenç, Levent, (2001), “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, *AÜHFD*, C. 50, S. 1, Ankara.

Gülener, Sedar, (2012), *Türkiye'de'de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Hakyemez, Yusuf Şevki, (2009), *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Hirschl, Ran, “The Fuzzy Boundaries of (Un)constitutionality: Two Tales of Political Jurisprudence (Pakistan, Turkey)”, *The University of Queensland Law Journal*, Volume 31, Issue. 2, (319–327).

Kaboğlu, İbrahim / Sales Eric, (2018), *Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku*, Çev. ve Edt. İrem Berksoy, Legal Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Özbudun, Ergun, (2005), *Türk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Özbudun, Ergun, (2014), *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci: Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özbudun, Ergun, (2015), *Anayasalcılık ve Demokrasi*, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tanör, Bülent, (2012), *İki Anayasa: 1961-1982*, 4. Baskı, On İki Levha, İstanbul.

Telci, İsmail Numan, (2014), *Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa*, SETA Analiz, Sayı: 86, Mart 2014, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/20140307193613_misir_da_a_skeri_darbe_sonrasi_surec_ve_yeni_anayasa_pdf.pdf, (Erişim: 10.06.2018).

Turhan, Mehmet, (2006), “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşevi ve Meşruluğu”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1*, Ed. Mehmet Turhan/Hikmet Tülen, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, s.(41-69).

Upriminy, Rdrigo, (2012), “Latin Amerika'da Yeni Anayasa Dönüşümleri: Eğilimler ve Sorunlar”, Çev. Emine Karacaoğlu, *Küresel Bakış Dergisi*, Y.2, S.5, Nisan, 2012.

Yazıcı, Serap, (2009), *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

**ROMA İMPARATORLUĞU'NA
YÖN VEREN BİR DARBE:
ET TU BRUTE! (SEN DE Mİ BRUTUS!)**

A COUP THAT DIRECTED THE COURSE
OF THE ROMAN EMPIRE:
ET TU BRUTE! (EVEN YOU BRUTUS!)

Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN*

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölüm Başkanı
hureten@adu.edu.tr

* Prof. Dr., Adnan Menderes University Faculty of Arts and Sciences, Chairperson of the Department of History and Branch of the Ancient History (hureten@adu.edu.tr) – AYDIN.

ÖZET

Efsaneye göre Roma, İÖ 27 Nisan 753 tarihinde Troia prensi Aeneas'ın torunları olan ikiz kardeşler Romulus ve Remus tarafından Tiber nehrinin sol kıyısında kurulmuştur. Tiber'in kenarındaki bu küçük yerleşme (Roma), Krallık Dönemi'nde (İÖ 753 – 509), bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel merkezi olarak gerçek bir şehre dönüşerek Roma siyasi hayatının kalbi olmuştur.

İÖ 509'da son Etrüsk kralı Tarquinius Superbus, Romalı soylular tarafından tahttan indirildi ve böylece beş yüzyıl boyunca devam edecek Cumhuriyet yönetimi (İÖ 509 – 31) başlamış oldu. Liderlik, önde gelen ailelerin üyelerinden oluşan senatusun elindeydi. Senatus yapılacakları belirliyor, bunlar da magistratuslar tarafından uygulanıyordu. En yüksek mevkideki memurlar ise her yıl seçilen iki consuldü. Bütün vatandaşlar oylarını demokratik karakteri birbirinden çok farklı olan iki mecliste –Comitia Centuriata ve Comitia Tributa- kullanabiliyordu.

Cumhuriyet yönetimi süresince Romalılar sürekli ve dengeli bir biçimde güçlendiler. Beşinci ve dördüncü yüzyıllarda bütün İtalya'yı ele geçirme planları kademeli olarak gerçekleşti ve İÖ 27'de bu amaca ulaşıldı. Bundan sonra Akdeniz'e kıyısı olan bütün devletleri teker teker egemenlikleri altına aldılar. İÖ 1. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Akdeniz artık “bizim deniz” (mare nostrum) olmuştu. Fakat Romalılar bununla yetinmediler; Orta ve Batı Avrupa'daki Germen kavimleriyle de savaşa girdiler. Onlar da Roma legionlarının yenilmez olduğunu sonunda anladı.

Ancak ne var ki, bu büyük zaferler içeride bazı fikir ayrılıkları çıkmasına neden olmuştu. Sonuçta Roma'yı büyük bir devlet haline getiren dayanışma, bireyciliğe dönüştü. Büyük zaferler kazanan consuller bunları kendi çıkarları için kullanmaya başladılar; kişisel güçleri arttıkça durum daha da kötüleşti. Özetle içte başlayan rekabetler, İÖ 1. yüzyıl boyunca sürececek bir güç savaşına dönüştü: Sulla ve Marius, Pompeius ve Caesar ya da Antonius ve Octavianus... Bunlar, ölmek üzere olan Cumhuriyetin yüzleşmek zorunda kaldığı iç savaşlarda başrolü oynayan kişilerdi.

Caesar “dictator perpetuus” (“yaşam boyu diktatör”) unvanıyla “tek adam” olma yolunu açtıktan sonra, Cumhuriyet'e son darbeyi asıl vuran, kendini İÖ 27'de “princeps civitatis” (“devletin birinci vatandaşı”) ilan eden Octavianus oldu. O'nun yönetim şeklinin adı “Principatus” yani daha iyi bilinen adıyla “İmparatorluk Dönemi” (İÖ 31/27 – İS 476) idi.

Bu bildiride Roma Cumhuriyeti'ni kendi diktatörlüğüne dönüştüren Caesar'dan ve Roma Cumhuriyeti'nin elden gittiğinin korkusu içinde olan rakiplerinden yani İÖ 44 yılının 15 Mart'ında başta Gaius Crassus, Marcus ve Decimus Brutus olmak üzere altmıştan fazla adamın askeri bir darbe ile Roma'yı ele geçiren Caesar'a karşı tertipledikleri suikasttan söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Sulla, Marius, Caesar, Brutus.

ABSTRACT

According to the legend, Rome was founded in 27 April 753 BC, on the left bank of the river Tiber, by twin brothers Romulus and Remus, grandchildren of the Trojan prince Aeneas. This little settlement (Rome) on the Tiber, became the political, economical and cultural centre of the region during the Regal Period (753 – 509 BC) and transformed into a real city and a hub for Roman political life.

The last Etruscan king Tarquinius Superbus was dethroned in 509 BC by Roman nobility, and five centuries lasted Roman Republic (509 – 31 BC) was founded. Rule was at the hands of the senatus which was composed from the members of the leading families. Senatus was making the policies and this were executed by the magistrates. The top officials were the consuls who were elected annually. All the citizens could cast their votes in two assemblies - Comitia Centuriata and Comitia Tributa – which were different in respect to their democratical characters.

Romans, during the rule of Republic, gained strength steadily and balancedly. They gradually realized their plan to conquer the whole Italy during the fifth and fourth centuries and reached their goal in 27 BC. After that, they one by one dominated all the peoples of the Mediterranean basin. By the end of the first century BC, Mediterranean became “our sea” (mare nostrum). Yet, Romans did not settle with that, and made war with the German peoples of the central and western Europe. At the last, they understand that the Roman legions were not invincible.

However, great victories abroad caused some domestic divergencies. At the end, solidarity that make the Rome a great empire, turned into a individualism. Victorious consuls started to utilize them for their own benefit; and while their personal powers increased, situation became even worse. In short, domestic competitions turned into a power struggle that would continue during the first century BC: Sulla and Marius, Pompeius and Caesar or Antonius and Octavianus... These were the protagonists of the civil wars that were faced by the collapsing Republic.

After Caesar paved the road of being a “sole ruler” with the title of “dictator perpetuus” i.e. “lifelong dictator” the real strike to the Republic came from Octavianus who proclaimed himself as the “princeps civitatis” i.e. “first of the citizens” in 27 BC. His rule was the beginning of a period called as “Principatus” or with a better known name “Imperial Period” (31/27 BC – AD 476).

In this paper, Caesar, who transformed the Roman Republic into his dictatorship and his rivals, Gaius Crassus, Marcus and Decimus Brutus along with sixty more men, who were afraid of losing the Republic and their assassination of Caesar who seized the with a military coup will be treated.

Keywords: Coup, Sulla, Marius, Caesar, Brutus.

“*Et tu Brute!*” denilince akla ne gelir? Bu Latince deyiş aslında neyi ifade eder?

İhaneti anlatan Roma Cumhuriyet Tarihi'nin en etkileyici sözlerinden biri olarak kabul edilen bu sözü, Brutus kendisini İÖ 44 yılının *Martius* ayının *Idus*'unda¹ hançerlediği zaman Caesar'ın söylediği rivayet edilir. Gerçekten de hemen hemen her tarih kitabı, Caesar'ın suikasta uğradığı tarih olan Mart'ın *Idus*'udan yani 15 Mart'tan söz eder.² Suikastı hazırlayanlar arasında *senatus* üyeleri, eski *consuller* ve eski *praetorlar* vardı. Öncülük edenler ise Brutus* ve Cassius'tur.**

¹ Bütün tarihsel olaylar “zaman” içinde olmaktadır ve tarihsel bir yargıya varmada hiçbir şey zaman silsilesi kadar önemli değildir. Çünkü tarih araştırmalarında ancak bu zamansal sıralama ortaya çıkarıldıktan sonra olaylar arasında bağlantılar kurulabilmekte; bunların birbirleriyle nedensellik ilişkileri ortaya koyulabilmektedir. Bu cümleden olmak üzere, Eskibati tarihi araştırmalarında Hellen ve özellikle Roma kronolojik sistemlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Roma takvimi, çok kullanışlı olmamakla birlikte Hellen takvimlerine göre daha iyiydi. Roma'da yıl İÖ 154 yılına kadar baharın başlangıcı sayılan 1 Mart'ta (*Martius*) başlıyor ve yeni consuller bu günde görev başı yapıyorlardı. Fakat Romalılar İÖ 154 yılında İspanya'da çıkan bir isyanı bastırmakla -komutada değişikliği önlemek için- 154 yılı consullerini değil de 1 Mart'ta 153'te göreve başlayacak olan yeni consulleri görevlendirince, 154 yılı yalnızca 10 ay sürmüş ve 153 yılı 1 Ocak'ta (*Ianuarius*) başlatılmıştır. Böylece yılın 1 Ocak'ta başlaması bundan sonra da devam ettirilerek günümüze kadar gelmiştir. Roma takviminde ay günlerinin sayılmasıyla ilgili de farklılık bulunmaktadır. Çünkü Roma takviminde her ayın üç önemli günü vardır: *Calendae* (her ayın 1. günü); *Nonae* (*Martius*, *Maius*, *Iulius* ve *October* aylarının dışında ayın 5. günü ya da *Martius*, *Maius*, *Iulius* ve *October* aylarında ayın 7. günü) ve *Idus* (*Martius*, *Maius*, *Iulius* ve *October* aylarının dışında ayın 13. günü ya da *Martius*, *Maius*, *Iulius* ve *October* aylarında ayın 15. günü). Bkz. İplikçioglu 1997: 20-21. Bu durumda yukarıda sözü edilen *Martius* ayının *Idus*'u ile kastedilen gün, günümüz zaman sistemine indirgenğinde Mart ayının 15. günü olarak hesaplanmaktadır.

² Plutarkhos, Caesar LXIII – LXVI; Suetonius, Caesar LXXX – LXXXIX.

* Brutus, gens Iunia'dan (Iuniuslar ailesi) bir Roma pleb ailesini adı. Aile soyunu L. Iunius Brutus'a dayandırıyor. Iulius Caesar'ı öldüren Marcus Iunius Brutus (yaklaşık İÖ 85-42) bu ailedendir. Marcus Iunius Brutus, İÖ 49'da iç savaş sırasında Iulius Caesar'a karşı Pompeius saflarında yer aldı. Pompeius'un yenilmesinin ardından Caesar'ın affına sığındı ve bağışlandı. İÖ 45 dolaylarında büyük hayranlık beslediği, cumhuriyetçi görüşlerinin etkisinde kaldığı M. Porcius Cato'nun kızı Porcia ile evlendi. İÖ 44'te Caesar tarafından praetor atandı. Caesar'ın diktatörlüğüne dinginlikle katlanır gibi görünüyordu. Ne var ki, görevdaşı Cassius onun yurtsever duygularla ünlü atasının –L. Iunius Brutus– izinden gitme hevesini sömürdü, onu Caesar'ı öldürerek, cumhuriyeti geri getirecek bir düzenin başını çekmeye ikna etti. Suetonius (Caesar LXXX-LXXXIX), aralarında Brutus'u görünce Caesar'ın katillerine karşı mücadeleden vazgeçtiğini, “Sen de mi Brutus!” (Yunancası: *kātí só, tékvov*; Latince: *Et tu, Brute!*) diye haykırdığını aktarır. Cinayetten kısa süre sonra Brutus halkın düşmanlığı yüzünden İtalya'dan ayrılmak zorunda kaldı ve Yunanistan'a gitti. Cassius ile birlikte triumvirlerin, Antonius, Lepidus ve Octavianus'un ordusuna karşı koymak için hazırlık yaptı. İÖ 42 güzünde Antonius ile Octavianus Doğu Makedonya'nın Philippoi kenti yakınında Brutus ile Cassius'u yendiler. Brutus intihar etti. Daha fazla bilgi için bkz., Oxford Antikçağ Sözlüğü 152.

** Cassius, Gaius Longinus, Caesar katillerinden biri. İÖ 53'teki Carrhae Savaşı'nda M. Crassus'un yanında quaestor idi, büyük bir Roma ordusu birliğini yok olmaktan kurtarmayı başardı. İç savaşta Pompeius'u destekledi ve kendisine bir donanma komutanlığı verildi. Pompeius'un İÖ 48'de Pharsalos'ta yenildiğini haber alınca savaşı bıraktı, daha sonra Caesar'ın affına uğradı. İÖ 44'te praetor peregrinus olduğu sırada Caesar'a karşı düzenlenen suikasta başrolü oynadı. Caesar'ın öldürülmesinden sonra Roma'dan ayrıldı, eyaletleri paylaşan *senatus*, ona Suriye'yi verdi. Orada Caesar yandaşı Dolabella'yı yendi. İÖ 43 güzünde Caesar katillerinin yasadışı ilan edilmesinden sonra triumvirler ile çarpışmak üzere Trakya'ya Brutus'a katıldı. Philippoi'da İÖ 42'de yapılan ilk savaşta ordugâhi düşman eline geçince kölesine kendisini öldürmesini emretti. Oxford Antikçağ Sözlüğü 170.

Fik Meijer'in "*Keizers Sterven Niet in Bed*" adlı (2001 tarihli) yapıtında antikçağ yazarlarına dayanarak yazdığı üzere, "*Saldırı iyi düzenlenmişti: Caesar'ın Parthlarla savaşmak üzere doğuya hareket etmesinden üç gün öncesi seçilmişti. Senato, Pompeius Curia'sında (senato binası) davaları görüşecekti. Caesar bir tahtirevan üzerinde taşınyordu. İnerken, komployu bilen Yunanlı bilgin Knidos'lu Artemidoros elinde bir rulo ile kendisine yaklaştı ve ruloyu eline tutuşturdu. Caesar'ın ruloyu hizmetçisine verdiğini gören Artemidoros, onun hakkında çok önemli bilgiler içerdiği için ruloyu okumasını söyledi. Fakat Caesar dinlemedi ve yürümeye devam etti. Curia'nın girişinde, kâhin Spurinna'yı gören Caesar, "Martin Idus'u geldi ve hiçbir şey olmadı" dedi. Buna karşılık Spurinna da "Idus geldi, ama daha bitmedi" diye cevap verdi.*

Caesar senatoya girdi ve senatörler onu selamlamak için ayağa kalktılar. Aralarından geçerek Pompeius'un heykelinin önünde duran koltuğuna doğru ilerledi. Bir kısım senatör koltuğun arkasında yerini aldı ve birkaçı da karşısına geçerek ona sormak istedikleri bir şey varmış gibi yanını sokuldu. Tillius Cimber ona hitap eden ilk kişi oldu. Caesar onu reddedip beklemesi gerektiğini söyleyince, Cimber Caesar'ın togasını omuzlarından iki eliyle kavradı. Caesar kurtulmaya çalıştı ve "Bu ne vahşilik!" diye bağırdı. O esnada diğer suikastçılar harekete geçti. Casca kardeşlerden biri Caesar'ı ensesinden hançerlerdi, fakat hemen karşılık veren Caesar Casca'nın elini tuttu ve kalemini ona sapladı. Caesar kaçmaya çalıştı, ama vücuduna saplanan başka bir hançer onu engelledi. Artık kendine karşı kalkmış hançerleri her yerde görebiliyordu.

Caesar hayatı boyunca gururlu bir adam olmuştu ve son savaşında da öyle davrandı. Kaderinden kaçamayacağını anladı, ama kendi içinde öldüğünü kimsenin görmesini istemiyordu. Togasıyla başını örttü ve kıyafetinin etekleriyle ayaklarını kapadı. Senatörler bıçak ve hançerlerini Caesar'a yirmi üç kez sapladılar. Fakat o hepsine bir kelime bile etmeden dayandı, sadece ilk darbeye ağzından kısık bir inilti çıktı. Marcus Brutus kendisine saldırdığı zaman "Sen de mi Brutus?" dediği rivayet edilir. Daha sonra doktor Antistius, yaralar içinde sadece birinin ölümcül olduğunu söylemiştir."³

Amsterdam Üniversitesi, Eskiçağ Tarih Profesörü Fik Meijer'in antikçağ yazarlarından özetleyerek aktardığı bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, İÖ 44 yılının 14 Şubat'ında kendisini *dictator perpetuus* -yaşam boyu diktatör- ilan eden Caesar, ne yazık ki, tam bir ay sonra -15 Mart- *Pompeius Curia'sındaki Senatus* toplantısına girdiği sırada, bir senatör kalabalığı tarafından sıkıştırılıp çok sayıda hançer darbesiyle yere yığılmıştı. Kısacası, Caesar en büyük

³ Meijer 2006: 23.

düşmanı Pompeius'un heykelinin dibinde, bir kan havuzu içinde can vermişti.

Özetle, Caesar'a yapılan bu suikast sonucunda aslında Caesar değil Cumhuriyet ölmüştü. Bize öyle geliyor ki, aşağıda daha ayrıntılı göreceğimiz üzere, Caesar'ın son sözü -“*Et tu Brute!*”- Cumhuriyetin sonunu; doğrusunu söylemek gerekirse, Principatus'un doğumunu haber vermekteydi. Ancak hemen belirtelim ki, yol engebeli ve uzundu. Cumhuriyet, şimdi ve bir yüzyıl daha hayalet gibi yaşamaya devam edecekti.⁴

Demek oluyor ki, iç savaş, ilerleyen satırlarımızda da görüleceği üzere, gerçekten de Senatus'taki eski meslektaşlarına karşı hâkim bir konum gasp eden askeri bir diktatör yaratmıştı. Caesar, artık eski düzenin ateşli yandaşlarının gözündeki her şeyle -*bir krala ait mor elbiseleri giyen, fildişi ve altın kaplamadan yapılmış yeni bir tahta oturan*- bir kraldı. Çünkü o, iç savaş için geri sayımın başladığı İÖ 10 Ocak 49 yılında, Rubico Irmağı'nı ordusuyla beraber geçerken söylediği “*alea iacta est*” (“**zar atıldı**”) sözüyle zaten tek adam olmak istediğinin sinyallerini vermişti.

Bununla birlikte, ünlü Romalı komutan ve devlet adamı Caesar, İÖ 47 yılında Pontus kralı VI. Mithridates'in oğlu Kırım prensi Pharnaces'in ordusunu yendiği bugünkü Tokat'ın Zile ilçesinde söylediği “*veni, vidi, vici*” (“**geldim, gördüm, yendim**”) sözüyle de birçok kişiyi etkileyerek Roma'da daha çok konuşulur olmuştu. Ancak ne var ki, söz konusu bu gelişmeler, kaçınılmaz olarak İÖ 44 yılına gelindiğinde Caesar'ın Roma'da kökleşmiş düşmanlarının oluşumuna neden olmuştu. Nitekim anayasal konumu usul dışındaydı. Örnek vermek gerekirse, iç savaşın devam ettiği süre boyunca *dictator rei publicae constituendae causa* - devletin yeniden yaratılması için diktatör - sıfatıyla olağanüstü yetkilere kavuşmuştu. Daha önce belirttiğimiz gibi, İÖ 44 yılının 14 Şubat'ında da kendisini *dictator perpetuus* -yaşam boyu diktatör- ilan etmişti. Yönetimin adı *Res Publica* - Cumhuriyet - idi ama Caesar, adım adım krallığa doğru gidiyordu. Bu, Roma Cumhuriyet yönetimine karşı önemli ölçüde bir tehditti. Roma Senatusu'nun bu duruma son vermek için bulduğu çözüm ise altmışa yakın senatör tarafından Roma Cumhuriyeti'ni kurtarmak ve korumak adına tertiplenen suikast sonucu Caesar'ın yaşamına son vermektir.

Bu cümleden olmak üzere, şimdi, halkın desteğini alarak günden güne güçlenen Caesar'ın Roma Cumhuriyeti'ni kendi diktatörlüğüne nasıl dönüştürdüğünü değerlendirmeye geçebiliriz. Bir başka deyişle, iç savaşın başlangıcını sembolize eden Rubico Irmağı'nı geçen Caesar'ın İÖ 49 yılındaki askeri darbesinden İÖ 44 yılının 15 Mart'ına yani en büyük düşmanı

⁴ Faulkner 2015: 196vd.

Pompeius'un heykelinin önünde can verdiği güne kadar olan tarihsel süreci, bize kılavuzluk edecek olan üç ünlü söz ışığında tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde açıklamaya çalışalım.⁵

Fakat ne var ki, Roma Cumhuriyeti'nin sonunu getiren Caesar'ın İÖ 49 yılındaki askeri darbesi ilk değildir. Bilindiği üzere, mevcut hükümeti devirmeye yönelik ilk askeri darbe İÖ 88 yılında Cornelius Sulla tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Cumhuriyetçi lider Sulla ile Halkçı/Demokrat lider Marius arasında çetin savaşlar yapılmış ve Sulla, İÖ 1 Kasım 82'de Roma dışındaki Colline Kapısı'nda yapılan son büyük çarpışmadan galibiyetle ayrılmıştır. Daha sonra ise çıkarılan bir yasa ile Roma Senatusu tarafından *dictator rei publicae constituendae* ilan edilmiş ve böylece 120 yıldan beri kullanılmamış olan “*dictator*” unvanıyla Sulla, “Roma'nın efendisi” olmuştur.⁶ Geride, itibarsızlaştırılmış anayasal teamüller, Sulla teröründen beslenip zengin olmuş fırsatçı dalkavuklar, Sulla destekçisi olarak anılmanın utancını yaşayan *populus Romanus* ve gelecekte ihtiraslı devlet adamı olan generallerin örnek alacağı kötü bir miras kalmıştır.⁷

İşte, şimdi bu noktadayız: Sulla'nın bu mirası, Caesar'ın İÖ 49 yılındaki askeri darbesinin cesaret kaynağı olmuştur. Bir başka deyişle, Roma Cumhuriyeti'nin sonunu getirecek olan yeni iç savaşı anlatmaya, kısacası Caesar'ın en etkileyici üç sözünü uygun olaylarla birleştirme noktasına gelmiş bulunuyoruz.

⁵ Yıllar önce duyduğum, günümüzde ise dillere pelesenk olan Caesar'ın söylediği üç söz; “Roma İmparatorluğu'na Yön Veren Bir Darbe: Et tu Brute!” adlı çalışmamızın da başlığından anlaşılacağı üzere en temel başvuru kaynağımız olmuştur. Caesar'ın Roma Cumhuriyeti'ni kendi diktatörlüğüne dönüştürme sürecinin ifadesi olan bu sözler şunlardır: “*Alea iacta est*”, “*Veni, vidi, vici*” ve “*Et tu Brute!*”.

Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'in 2004 tarihli “*Latince Deyişler ya da Yaşamın Renkleri*” adlı yapıtında da yazdığı üzere, Roma'yı okumak, yazmak, üstelik diliniz döndüğünce yorumlar yapabilmek zor ve ciddi bir iştir. Çünkü klasik Latince bilgisi ön koşuldur. Bu cümleden olmak üzere, bir klasik filolog ya da sözcüklerle yaşamı birbirine örebilen bir insan olarak, söz konusu disiplinde –Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda- geçirdiğim dört yıllık lisans döneminde, benim de tıpkı Prof. Dr. Dürüşken hocam gibi oynadığım bir oyun vardı. Eski Yunan ve Roma Edebiyatı derslerinde değişik Hellen ve Latin yazarların sözlerini alt alta sıralar, içlerinden beğendiklerimi antikçağ sayfalarında o sözlerle uygun olaylarla buluşturmaya çalışırdım. İşte şimdi “Roma İmparatorluğuna Yöne Veren Bir Darbe: Et tu Brute!” adlı bu çalışmayla, yıllar önce keşfettiğim ancak daha sonra unuttuğum bu oyunu Gaius Iulius Caesar'ın “*Et tu Brute!*” sözünden esinlenerek burada yeniden canlandırmaya çalışacağım. Nitekim bir dönemin iyi ya da kötü olduğunu bazen yaşanan büyük olaylardan anlayamayız. Çoğu zaman küçük bir olay hatta günümüzde hemen herkesin kulağına tanıdık gelen antikçağın bilgece sözlerinden biri binlerce insanın öldüğü savaşlardan, en büyük askeri harekâtlardan ya da şehirlerin kuşatılmasından daha iyi bir şekilde anlatabilir. Çünkü anlatılmak istenen şeyler bu sözlerle örülüp sunulduğunda büyük etki yaratır. Bu cümleden olmak üzere, burada Caesar'ın Roma Cumhuriyeti'ni kendi diktatörlüğüne dönüştürme sürecinin ifadesi olan “*Alea iacta est*”, “*Veni, vidi, vici*” ve “*Et tu Brute!*” sözleriyle, bu sözleri söylediği ilgili tarihsel olaylarla buluşturarak bir bütünlük oluşturacak şekilde iç savaşı anlatmaya çalışacağım.

⁶ Roma Cumhuriyeti'nin İÖ 80'li yılları ve Sulla darbesi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz., Kaya 2017: 845-864.

⁷ Kaya 2017: 860.

Ancak burada şu gerçeğin altını çizmekte fayda vardır: Sulla'nın ölmüş olduğu tarihten yaklaşık 30 yıl sonra Caesar'ın yaptığı askeri darbe kadar Roma'yı ele geçiren Caesar'ın yaşamı, karakteri ve kişiliği de üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konudur. Çünkü Caesar'ın karakteri ve kişiliği üzerine çok söz edilmiştir. Cumhuriyeti yıkmış olmasına içerleyenler onu yermiş, Roma'yı sağlam bir idareye kavuşturduğunu düşünenler ise onu göklere çıkarmıştır. Hatta amansız düşmanı Marcus Tullius Cicero bile onun zekâsına duyduğu hayranlığı ne yazık ki gizleyememiştir.⁸

İşte, bu cümleden olmak üzere, konunun kavranması için bir zemin yaratmak amacıyla Caesar'ın Roma Cumhuriyeti'ni kendi diktatörlüğüne nasıl dönüştürdüğünü incelemekten önce, Caesar'ın yaşamına özellikle politik yaşamına, karakterine ve kişiliğine de kısaca değinmek isteriz.

Kökleri Romalıların Troialı atası Aeneas'a kadar giden eski bir *patricius* ailesinin –*consullük mevkiine erişmeden ölen Gaius Caesar ile Aurelia'nın* oğlu olan Gaius Iulius Caesar'ın doğumu İÖ 12 Temmuz 100, öldürülmesi İÖ 15 Mart 44'tür. Anlatılanlara göre, halası Marius ile evliydi, kendi de İÖ 83'te Sulla'nın muhaliflerinden Cinna'nın kızı Cornelia ile evlendi. Böylelikle en başından beri *populares* ile kendisi arasında siyasal bir bağ meydana geldi.⁹ İlk kez İÖ 81'de Roma ordusuyla bir sefere katıldı, Asia'ya gitti,¹⁰ kısa bir süre burada kaldıktan sonra yeniden denize açıldı ve Pharmakusa Adası yakınlarında korsanların eline düştü.¹¹ Ama asıl Roma'da açtığı ve kaybettiği iki davayla kamuoyunun dikkatini çekti. Ondan sonra Cicero'yu da yetiştiren Yunanlı bir söz bilimci M. Antonius Gniphonun yanında eğitim görmek üzere Rhodos'a gitti. İÖ 73'te Roma'ya döndü, İÖ 70 öncesinde senatör oldu ve Pompeius'un *consullüğü* sırasında onun Sulla'nın yaptığı bazı anayasal değişiklikleri yürürlükten kaldırmasına destek verdi. O yıllarda halkın sevgisini kazanmak için çoğunu Crassus'tan almış olduğu parayla ölçüsüz

⁸ Sarıgöllü 1971: 22.

⁹ “Sulla Roma'ya hâkim olduğu sıralarda, Caesar, Cinna'nın kızı Cornelia'nın peşinden koşuyordu. Sulla kimi zaman tehdit kimi zaman da rüşvet yoluyla Caesar'ı bu işten vazgeçirmeye çalıştı. Ancak başarılı olamayınca kadının çeyizine el koydu. Caesar'ın Marius'la olan akrabalığı Sulla'dan nefret etmesine yol açıyordu. Büyük Marius, Caesar'ın halasıyla evlenmişti. Onların çocukları Marius sorgusuz sualsiz çok sayıda insan öldürttüğü zamanlar her nedense Caesar'ı umursamamıştır. Caesar bu sıralarda çok genç bir yaşıydı. Ama yine de kendini unutturmaya çalışacağına halkın desteğini kazanarak rakip olmaya çalıştı. Sulla duruma öfkelenip Caesar'ı öldürtmeye karar verdi. Dostları Sulla'ya böyle genç bir çocuğun öldürülmesinin kendine bir yarar getirmeyeceğini söylediklerinde Sulla onlara “Bu çocuğun içinde çok sayıda Marius göremiyorsanız hata yapıyorsunuz” demiştir.” Plutarkhos, Caesar I. 1-2.

¹⁰ Osgood 2008: 687vd.

¹¹ Yolda korsanlara tutsak düştü, kurtulmalık karşılığı salıverildikten hemen sonra tutsaklığı sırasında kendi kendine verdiği sözü yerine getirdi, korsanları yakalattı, çarımha gerdirdi. Bkz., Plutarkhos, Caesar I. 4; II. 1-3.

harcamalarda bulundu.¹² İÖ 68'te *quaestor* olarak Hispania Ulterior'a gitti.¹³ Bu arada karısı Cornelia öldü, İÖ 67'de geri dönünce Pompeius ailesinden bir kadınla -*Pompeia*- evlendi, kuşkusuz amacı Pompeius ile bağlarını pekiştirmektir. İÖ 65'te *aedilis* seçildi. Caesar eşsiz bir cömertlikle davrandı, Marius'un heykellerini, zafer andaçlarını eski hallerine kavuşturarak halkın gönlünü kazandı.¹⁴ İÖ 63'te halkçıların davasını desteklemek için yargı önünde Rabrius'a yöneltilen başarılı suçlamada başı çekti, Catilina yandaşlarının Cicero'nun yönergesiyle öldürülmesine karşı çıktı. Aynı yıl *pontifex maximus* seçilerek soylu rakiplerini utandırdı, İÖ 62'de de *praetor* seçildi. Caesar İÖ 61'deki başarılı Hispania Ulterior valiliği sayesinde askerlik deneyiminin azlığına karşın bir komutan olarak ününü pekiştirdi, borçlarını kapatma olanağı buldu.¹⁵ Roma'ya geri dönünce, Pompeius ve Crassus ile çağdaş bilim adamlarının Birinci *Triumvirlik* dediği resmi olmayan bir ittifak yaptı.¹⁶

Bu yıldan sonra yaşanacak gelişmeler dikkate alındığında, Caesar'ın kariyeri 41 yaşına bastığı İÖ 59 yılına kadar pek de dikkat çekici değildi. Faulkner'in de yazdığı üzere, Marius'un yeğeni ve Cinna'nın damadı olan Caesar, Roma siyasetindeki halkçı hiziple yakın ilişki içindeydi ve Roma'daki Sulla gericiliğinin soğuk rüzgârlarından kaçmak için, yetişkinliğinin ilk yıllarında Doğu'da çok uzun bir zaman geçirmişti.¹⁷ İÖ 59 yılı için Caesar, Bibulus ile birlikte *consul* seçildi¹⁸ ama Bibulus'un vetolarını hep açıkça hiçe saydı. Çıkarttığı yasalarla Pompeius ve Crassus'un kişisel hırslarını doyurdu. Peki ya Caesar'a ne düşecekti? Kendisi için de *consullük* döneminin sonunda yani İÖ 58'de Illyricum (Dalmaçya), Gallia Cisalpina (Kuzey İtalya) ve Gallia Transalpina (Güney Fransa) valiliği söz konusuydu.¹⁹ Bunu izleyen dokuz yıl

¹² Oxford Antikçağ Sözlüğü 161.

¹³ Plutarkhos, Caesar XI.1.

¹⁴ Plutarkhos'un aktardığına göre, "Halkın sevgisini arttıran bir olay daha vardı. Marius'un karısının cenaze töreninde Caesar, Marius'un resimlerini taşıttırmıştı. Marius'un Sulla tarafından vatan haini ilan edilmesinden beri resimlerinin taşınması yasaktı. Caesar'ın hareketlerine karşı çıkanlar olmuşsa da halk, onlara izin vermemiş ve Marius'un resimlerini taşıtan Caesar'ı uzun uzadıya alkışlamıştı." (Plutarkhos, Caesar V. 1-2).

¹⁵ Crassus'tan İÖ 61 yılında Uzak İspanya valisi olarak atanmasıyla sonuçlanacak bir dizi göreve –*quaestor*, *aedilis*, *pontifex maximus*, *praetor*- seçilmesi için büyük miktarda borç aldı. İşte bu görev Caesar'a hem borçlarını ödeyebilecek kadar zenginleşmesi için fırsatlar sunuyor hem de o güne kadar gizli kalan generallik yeteneğini ortaya çıkaran bir saha komutanlığı anlamına geliyordu. Fakat Caesar ne kadar yükselirse, senatör meslektaşları da o kadar şüpheli ve engelleyici hale geldiler. Faulkner 2015: 185-186.

¹⁶ Senatus karşısında güçlü olabilmek için Gaius Iulius Caesar, Pompeius ve Crassus birlikte hareket etmeye ve bu sayede daha etkili olabileceklerini umuyorlardı. Bu amaçla üç devlet adamı, *Triumvirlik* adı verilen üçlü komisyonu oluşturdular. Ancak daha sonra başka *Triumvirlikler* de kurulacağından, bu *triumvirlik* Birinci *Triumvirlik* olarak adlandırılır. Birinci *Triumvirlik* aslında taraflar arasındaki gizli bir anlaşma sonucu oluşturulmuştu. Amaç, alınacak siyasal kararlarda da birbirlerine destek vermektir. Tekin 2016: 216.

¹⁷ Faulkner 2015: 185.

¹⁸ Plutarkhos, Caesar XIV.1.

¹⁹ Plutarkhos, Caesar XIV. 6; Faulkner 2015: 187; Oxford Antikçağ Sözlüğü 162.

boyunca, Caesar Gallia'nın geri kalan kısmının fethiyle uğraştı;²⁰ Fransa ve Belçika, İmparatorluğa katıldı ve uygarlaşmaları için ilk adımlar atıldı.²¹ Bu arada yine İÖ 56'da Luca'da Pompeius ve Crassus ile ittifakını yeniledi, Pompeius ve Crassus birlikte İÖ 55 yılı *consulü* oldular. Daha sonra Caesar'ın komutanlık süresini beş yıl uzattılar. Ancak Crassus İÖ 53'te Parthlarla savaşırken ölünce devletin başında yalnız Pompeius ile Caesar kaldı. İki arasında bir bağ oluşturan Pompeius'un karısı -yani Caesar'ın kızı Iulia- da bir yıl öncesi doğum yaparken ölünce Caesar ile Pompeius'un arası giderek bozuldu.²² Öyle ki her ikisi arasındaki husumet, sonunda onları karşı karşıya getirdi ve Roma bir iç savaşın eşiğine geldi.²³ İşte bu gelişmeleri fırsat bilen *Senatus* üyeleri de Pompeius ile Caesar'ın arasını açmak, Pompeius'u kendi taraflarına çekebilmek için yönetimin Pompeius'a verilmesini istediler. Pompeius ilk etapta sıcak bakmasa da bu teklifi Roma iç siyasetinde yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı kabul etti. Böylece İÖ 52 yılında Pompeius tek başına *consul* seçildi. Gallia'da bulunan Caesar, Pompeius'un *consullüğüne* ses çıkarmamıştı. Muhtemelen buna karşın da Pompeius, Caesar lehine bir kanun çıkartmıştı. Kanuna göre, Caesar Roma'ya gelmeden, görev yaptığı eyaletten 48 yılı *consullüğüne* aday olabilecekti. Eski kanuna göre ise bu mümkün değildi, bir başka deyişle Caesar'ın bizzat Roma'ya gelip müracaat etmesi gerekiyordu. Hatta *Senatus*, Caesar'ı daha da güçsüzleştirmek için elinden eyaletlerini bile almayı düşünüyordu.²⁴ *Senatus* bu kararları alınca Caesar da kendi *consullüğüne* ve valiliğinin de aynı şekilde uzatılmasını istedi. Pompeius ilk önce ses çıkarmadı. Fakat Caesar'ın düşmanları Marcellus ile Lentulus, Caesar'ın isteklerinin kabul edilmemesini sağladılar.²⁵

Özetle, bu savaş yılları, dönemin siyasi kargaşası içinde geçen uzun yıllar olmuştu. Caesar Gallia'dayken çok şey değişmişti.²⁶ Caesar durumu anladı ve kendisini destekleyen *popularesin* desteğini de arkasına alarak Roma'da bulunan Pompeius ile aristokrat diğer muhaliflerine (*optimatlar*)

²⁰ Plutarkhos, Caesar XVII. 5; Gallia'da uzun bir süre komutanlık yapan Caesar, bilindiği üzere, söz konusu bölgede geçirdiği savaş yıllarını "Commentarii de bello Gallico/Bellum Gallicum" (Gallia Savaşı) adlı eserinde parlak bir biçimde anlatmıştır. Bkz., Sarıgöllü 1971: 22vd.

²¹ Faulkner 2015: 187-188.

²² Oxford Antikçağ Sözlüğü 162; Tekin 2016: 216.

²³ "Caesar ve Pompeius bir süreden beri birbirlerini ortadan kaldırmayı planlıyorlardı. İkisinden biri zarar gördüğünde onların yerini alacak olan Crassus da ölmüştü. Artık Caesar'ın Roma'da tek adam olabilmesi için Pompeius'u devirmesi yeterliydi. Pompeius için de tek çare Caesar'ın ortadan kaldırılmasıydı. Son zamanlarda elindeki her şeyi bileğinin hakkıyla kazanan Caesar'ın yükselişi kendisini korkutmamıştı. Fakat son zamanlarda durum değişmişti. Caesar rakiplerini devirmeyi çok önceden tasarlamıştı. Ama onların seviyesine ulaşabilmek için önce Roma'dan ayrılmış. Gallia'da çeşitli savaşlar yapmış, askerlerini savaşın güçlüklerine alıştırmış ve ününü artırmıştı. En sonunda da Pompeius ile mücadele edebilecek bir seviyeye yükselmişti." Plutarkhos, Caesar XXVIII. 1-2.

²⁴ Kaya 2017: 835-836.

²⁵ Plutarkhos, Caesar XXIX. 1-5.

²⁶ Faulkner 2015: 189.

karşı harekete geçmenin zamanı geldiğini düşündü. Büyük bir ordu ile İtalya'nın kuzeyinden Roma'ya doğru ilerlemeye başladı.²⁷

Şimdi Caesar'ın bu politik yaşamının da izinden giderek, önümüzdeki birkaç sayfada, bize yol gösterecek Caesar'ın söylediği üç sözün ışığında, her bir sözü antikçağ sayfalarında uygun olan bir olayla buluşturmaya çalışalım.

İÖ 49 yılında yaşananlara bakıldığında, İÖ 7 Ocak 49'da *Senatus*, Caesar'a komutanlığını bırakmasını emrettiği, *consul* ve *proconsullere* -yani *consullerle birlikte Pompeius'a da*- Cumhuriyet'i savunmak için gerekli her türlü önlemi alma yetkisi veren acil bir emir çıkardığı görülmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu da Caesar'a istediği bahaneyi verdi. Zaten ateşli olan askerlerini savaşa teşvik etmek için bu durumu iyi kullandı. Plutarkhos'un da yazdığı üzere, aralarında Asinius Pollio'nun da bulunduğu dostlarıyla bir durum değerlendirmesi yaptı. Gallia'yı İtalya'dan ayıran Rubico Irmağı'nı aşarken karşılaşılabileceği tehlikeleri göz önüne alarak her şeyi uzun uzadıya düşündü. En sonunda ırmağı aşmaya karar vererek “*Alea iacta est*” dedi. Bir başka deyişle, İÖ 10 Ocak 49 yılında Rubico'nu geçti. Çok çabuk bir şekilde ilerleyerek ertesi sabah gün doğmadan önce Ariminium'a vardı.²⁸

İç savaş için geri sayım başlamıştı. Çünkü Caesar, görev - eylem alanının doğal bir sınırı olan Rubico'nu ordusunun başında geçmeye karar verdiğinde “*Zar atıldı*” anlamında “*Alea iacta est*” demişti. Günümüzde de dillere pelesenk olan bu Latince deyiş²⁹ ile Caesar olasılıkla Faulkner'in de açıkladığı üzere, şunu söylemek istemiştir: “*Eğer bu geçişten kaçınacak olursam, dostlarım, benim için bahtsızlığın başlangıcı olacak; fakat eğer (Rubico'nu) geçerse, bu bütün insanlık için bahtsızlığın başlangıcı olacak*”. Nitekim eğer bunun böyle olmasını düşmanları istememiş olsaydı, kaderleri kendisinininkine kopmaz bağlarla bağlı subaylarıyla adamları isterdi.

Gerçekten de Caesar, Rubico'nu geçerken askerlerine sorduğunda, Faulkner'in Appianos'a dayanarak yaptığı bu açıklama üzerine onlar da desteklerini şu şekilde beyan etmişlerdir: “*Ve delirmiş bir adam gibi hemen ok yaydan çıktı*” sözünü tekrarlayarak (dereyi) geçti.”³⁰

²⁷ Plutarkhos, Caesar XXXII, 1-6; Faulkner 2015: 191-192; Kaya 2017: 836; Tekin 2016: 216.

²⁸ Plutarkhos, Caesar XXXII, 6.

²⁹ “*Alea iacta est*”: alea; alea, ae, femininum (zar); iacta; iacto, -are. -avi, -atum geçişli fiilinden (atmak), est; esse yardımcı fiili, Praesens Indicativus III. Tekil Şahıs, (dır). Bu durumda “*Alea iacta est*” sözü sözlük anlamıyla “*Zar atıldı*” (“*Ok yaydan çıktı*”) anlamına gelmektedir. Günümüzde “*Yapılacak her şey yapıldı, söylenecek her şey söylendi, artık olacakları izleyelim, herkese başarılar*” olarak daha geniş bir anlam ile açıklanmaktadır. Latince terimler için bkz., Lewis 1985.

³⁰ Faulkner 2015: 192.

Demek oluyor ki, “*Alea iacta est*” sözü, Caesar'ın geçilmesi yasak Rubico Irmağı'ndan Roma'ya girerken söylediği ve Roma İmparatorluk olma sürecini başlatan sözdür. Bu durumda Rubico Irmağı da yaşanacak olan iç savaş başlangıcının sembolüdür.

Her ne kadar, Pompeius rakipler arasında en güçlüsü ve *Senatus* ile resmi imparatorluğun büyük bir kısmının denetimini elinde tutuyor olsa da Caesar'ın da her biri sonucun tayininde oldukça büyük öneme sahip olan üç avantajı vardı. İlki, Caesar'ın hızı, saldırganlığı, doğaçlama ve şaşırtma ustalığı ve büyük ödüller için büyük risklere girmeye hazır olmasıyla kısa sürede askeri durumu değiştirecek parlak bir stratejist ve taktisyenliğidir. İkincisi 50.000 Gallia Savaşı gazisinden oluşan ordusu yani o dönemde dünyadaki en iyi savaşçı güçtür. Üçüncüsü ve sonuncusu ise bu gücün son derece yoğunlaştırılmış olması ve bu sayede azami hız ve kuvvetle saldırma kuvvetine sahip olmasıdır.³¹

İÖ 49'da, Caesar Roma'ya girdi; o sırada Pompeius ve taraftarı olan senatörler taktik gereği kenti terk edip güneye inmişlerdi. Caesar, Pompeius'a bağlı bir ordunun o sırada İspanya'da bulunduğunu da biliyordu. Bunun üzerine hemen İspanya'ya yöneldi. İspanya'da Pompeius taraftarı orduyu etkisiz hale getirip kontrolü sağladıktan sonra tekrar Roma'ya döndü. Pompeius ise Makedonya'yı kendisine üs seçip Caesar'a karşı savaşmak üzere planlar yapıyordu. Pompeius'un Makedonya'da olduğu haberini alan Caesar son darbeyi vurmak için Makedonya'ya gitmiş ancak Pompeius biraz daha güneye çekilmişti.³²

İşte, şimdi hem iç savaşın sonucunu belirleyen çarpışmaya hem de çalışmamızın konusunu oluşturan Caesar'ın ikinci sözünü bu tarihsel olayla buluşturma noktasına gelmiş bulunuyoruz.

Söz konusu savaş, İÖ 48 yılında Thessalia'daki Pharsalos Ovası'nda yaşandı.³³ Pompeius'un ordusu 35.000, Caesar'ın ordusuysa 22.000 kişiden oluşuyordu. Caesar'ın adamlarının neredeyse tümü lejyonerd. Oysa Pompeius'un ordusu aynı zamanda okçular, sapancılar ve hepsinden öte düşmanlarınınkinden yedi kat fazla olan süvariler açısından da kuvvetliydi.³⁴ Doğrusunu söylemek gerekirse, Caesar için kazanma ihtimali çok yüksek

³¹ Faulkner 2015: 192; Kaya 2017: 836-837.

³² Tekin 2016: 216-217; Faulkner 2015: 192-193;

³³ Plutarkhos, Caesar XLII, 1; Faulkner 2015: 193-194; Kaya 2017: 837; Tekin 2016: 217.

³⁴ Faulkner 2015: 193.

değildi, ama daha önce de belirttiğimiz gibi savaş planı,³⁵ bu dezavantajını telafi etmek için tasarlanmış bir doğaçlama şaheseri idi. Çünkü sonuç olarak, Caesar 1200 adamını kaybettiği bu savaşta Pompeius'un 6000 askerini öldürdü. Dahası kaçaklar soluklanacak vakit bulamadı. Kampları dağıtıldı ve 24.000 Pompeiusçu hemen teslim oldu. Pompeius'un kendisi ise askerlerini terk edip Mısır'a kaçtı. Fakat burada galibin takdirini kazanma ümidiyle XII. Ptolemaios yönetimi tarafından karaya çıkar çıkmaz katledilerek can verdi. Faulkner'in de belirttiği gibi, Pompeius'un davasının omurgası artık kırılmıştı. Yine de savaş devam etti. Caesar, Pompeius'u küçük bir kuvvetle Mısır'a kadar takip etti. O sırada XII. Ptolemaios ile kız kardeşi ve eş hükümdar Cleopatra arasındaki bir hanedanlık mücadelesine kibirli ve partizan müdahalesi, kanlı bir yanıt verilmesine neden oldu ve Caesar, İÖ 48 - 47 kışını İskenderiye şehrinde kuşatma altında geçirdi. Yardım baharda geldi, ama bu süre içerisinde Mısır'dayken Cleopatra'nın da tahta geçmesini sağladı.³⁶

Öte taraftan imparatorluk sathında, Pompeiusçu direniş alevlenmişti.³⁷ Caesar, Asia Minor'a geldiği zaman Domitius'un, Mithridates'in oğlu Pharnaces tarafından mağlup edildiğini ve askerleriyle birlikte Pontus'tan kaçtığını öğrendi.³⁸ Bunun üzerine Caesar üç *legion*la ona saldırdı. Zela mevkiinde (Zile/Tokat) yapılan savaşta, Caesar, düşmanı yenmeyi başardı ve Pharnaces'i Pontus'tan dışarı attı.

Caesar, zaferi çok kısa bir süre içinde kazanmıştı. Nitekim Roma'daki dostlarından Amantius'a yazdığı mektuptaki “*Veni, vidi, vici*” cümlesi de bu zaferin ne kadar kısa sürede kazanıldığının en çarpıcı kanıtı olmuştur.³⁹

³⁵ “Savaş, kanatlardan biri güvende olacak şekilde bir ırmağın yanında gerçekleşti, bu nedenle Pompeius'un planı Caesar'ın merkezini piyadeleriyle tutarken çok daha üstün olan süvarilerini ve hafif piyadelerini düşmanın sağ kanadına yönelik tayin edici bir taarruz için yoğunlaştırmaktı. Bunu bekleyen Caesar'ın planı, sıra dışı bir çare olarak ağır piyadenin süvarilere saldırmasını içeriyordu. Eskiçağ orduları geleneksel olarak piyadelerini üç hat şeklinde dizerlerdi. Caesar sağ kanada bakacak şekilde, diğer hatlara dik biçimde dördüncü bir hat yerleştirdi. Rolü Pompeius'un sol kanadını, topyekûn bir saldırıyla dürterek tuzaga çekmek olan küçük Galyalı süvari gücü de buraya dizilmişti. Doğulu süvariler ileri atılınca Galyalı süvariler kaçtı. Fakat Pompeius'un ordusu Caesar'ın arka tarafına yüklenir yüklenmez, kanattan Caesar'ın dördüncü hattında yer alan ve kargılarını süngü gibi kullanma emri alan 3000 lejyonerin saldırısına uğradılar. Bunu Pompeius'un bütün bir sol kanadı boyunca yayılan kargaşa ve panik takip etti. O ana dek piyade savaşı iyi idare edilmişti. Sayıları çok daha az olsa da Caesar'ın lejyonerleri tecrübeliyken, Pompeius'un hatlarında yeni askere alınmış pek çok kişi vardı. Muharebenin ikinci evresinde, Caesar o ana kadar Pompeius'un süvarilerinin olası bir başarısına karşı yedekte tuttuğu üçüncü hattına görev verdi. Bu sırada, dördüncü hattı, sağ kanattan Pompeius'un piyadelerinin açıkta kalan sol kanadına saldırmak için ileri atıldı. Pompeius'un piyadelerinin açıkta kalan sol kanadına saldırmak için ileri atıldı. Pompeius'un bütün bir hattı dağıldı ve bozgun genele yayıldı.” Faulkner 2015: 193; ayrıca bkz., Plutarkhos, Caesar XLIV. 1-6; XLV. 1-2.

³⁶ Plutarkhos, Caesar XLVIII. 1-5; XLIX. 1-5.

³⁷ Faulkner 2015: 194.

³⁸ “Pharnaces savaştan sonra Bithynia ve Kapadokya'yı ele geçirmişti. Bu bölgelerin krallarını ve valilerini ayaklandırmıştı ve şimdi de Armenia Minor'u ele geçirmek üzere harekete geçmişti.” Bkz., Plutarkhos, Caesar L.1.

³⁹ Plutarkhos, Caesar L. 1-2; Faulkner 2015: 194; Tekin 2016: 217; Kaya 2017: 837.

Görülüyor ki, taktik bir şaheser ve tarihin en tayin edici savaşlarından biri olan Pharsalos Savaşı'ndan sonra Caesar, Pompeius'un arkasından Asia'ya, daha sonra Mısır'a kaçtığı haberi gelince de Mısır'a gitmiş. Ancak Pompeius'un Mısır'da ölüm haberini alınca da acilen tekrar Asia'ya geçmiştir. Çünkü orada yeni bir hareket başlamıştı: Pontus Kralı Mithridates'in oğlu Kırım Prensi Pharnaces, babasının krallığını yeniden canlandırmak için asker toplamaya başlamıştı. İşte bu sorunu çözmek için hızla Asia'ya giren Caesar'ın ordusuyla Pharnaces'in ordusu İÖ 47 yılında Zela'da karşı karşıya gelmiş ve Caesar, bugün de dillere pelesenk olan “*Geldim, gördüm, yendim*” anlamında “*Veni, vidi, vici*”⁴⁰ sözlerini tarihe yazdırtan zaferini kazanmıştır.

Şimdi çalışmamızın başlığını oluşturan ve Caesar'ın ölürken söylediği son söze Türkçeye “*Sen de mi Brutus!*” olarak çevrilen “*Et tu, Brute!*” deyişine gelişmiş bulunuyoruz.

Buraya kadar anlatılanları topladığımızda şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Caesar, iki zafer kazanmıştı; birincisi Mısır, ikincisi Pontus. Ertesi yıl da üçüncü zaferi için Quintus Metellus Scipio'nun on Romalı ve dört Numidyalı *legion*dan oluşan bir ordu topladığı Afrika'yı istila etmiştir (İÖ 46).⁴¹ Faulkner'in de yazdığı üzere, “*Caesar kışlık kalyonlarla Afrika'ya geçti ve hemen savaş fırsatı aradı. Thapsus yakınındaki dağların denize çıkıntı yaptığı manevra ya da düşmanı kanattan çevirmek için yeterli yer olmayan dar bir alanda düşmanın karşısına çıkmayı planladı, böylece düşmanın sarsak piyadeleri Caesar'ın tecrübeli askerlerinin cephe saldırısına göğüs germek zorunda kalacaktı. Caesar'ın adamları kendilerine o kadar güveniyorlardı ki, emir verilmeden saldırıya geçerek Pompeiusçuları daha mevzilenmeden yakaladılar; takip eden bozgun sırasında tecrübeli askerler merhamet göstermediler ve savaş bir katliama dönüştü. Pompeiusçu hiyerarşinin neredeyse tümü de dâhil olmak üzere on bin kişi katledildi. Bir garnizonun başında bırakılmış olan Marcus Cato, haberleri duyduğunda intihar etti.*”⁴²

⁴⁰ “Veni, vidi, vici”: Veni (Perfectum I. Tekil Şahıs); venio, -ire, veni, ventum, geçişli fiilinden “gelmek”; vidi; (Perfectum I. Tekil Şahıs) video, -ere, vidi, visum, geçişli fiilinden “görmek, bakmak”; vici (Perfectum I. Tekil Şahıs); vinco, -ere, vici, victum, geçişli fiilinden “fethetmek, zapt etmek, hezimeye uğratmak”. Bu durumda “Veni, vidi, vici” sözü sözlük anlamıyla “Geldim, gördüm, yendim” anlamına gelmektedir. Latince terimler için bkz., Lewis 1985.

⁴¹ Plutarkhos, Caesar LII, 1-6; LIII, 1-3.

⁴² “Caesar Cato'yu canlı olarak ele geçirmek istediği için Utica'ya doğru hareket etti. Kenti savunmaya çalışan Cato savaşa yanaşmadı. Caesar Cato'nun kendini öldürdüğünü yolda öğrendi ve bundan duyduğu acıyı saklayamadı. Haberi aldığında şöyle demişti: “Ey Cato! Senin yaşamını bağışlama fırsatını bana vermeden kendini öldürmene hayran oldum.” Daha sonraları Cato aleyhine yazdığı yazılar Caesar'ın Cato hakkındaki düşüncelerinin yumuşamadığını ve onu affetmeye hazır olmadığını göstermektedir. Acaba Caesar Cato'yu canlı olarak ele geçirseydi gerçekten onu bağışlar mıydı? Kendi aleyhinde hareket etmiş olan Cicero, Brutus ve daha başka örneklerle bakılırsa Cato'yu affedebileceği düşünülebilir. Cato'nun ölümünden sonra onun aleyhine yazmış olması ise sadece siyasi rekabetin sonucudur. Caesar'ın o yazıları yazmasının nedeni şudur: Cicero, Cato hakkında bir övgü yazısı yazmıştı. Esere de onun adını vermişti. Eseri yazanın Roma'nın en büyük hatibi olması ve çok güzel bir konusu olması büyük beğeni toplamıştı. Caesar bu durumdan hoşlanmadı. Ölümüne neden olduğu bir adam hakkında övgü yazısı yazılmasını kendine karşı bir hareket olarak gördü. İşte o zaman Cato aleyhine bir sürü şey yazdı. Caesar'ın bu yazılarının başlığı Cato Aleyhinedir. Cicero ve Caesar isimleri bugün bile bu eserlerin tartışılmasını sağlamaktadır.” Plutarkhos, Caesar LIV, 1-3; Ayrıca bkz., Faulkner 2015: 194; Kaya 2017: 838.

Bu anlatımdan hareketle, açıkça anlaşılacağı üzere, İÖ 46 tarihinde Thapsus yakınlarında yapılan savaş -*Marcus Porcius Cato, Genç ve Quintus Caecilius Metellus Scipio tarafından komuta edilen Optimates destekli Cumhuriyet ordusu ile Populares destekli Caesar'ın orduları arasında yapılan savaş*- Caesar kazanmıştır. Afrika'daki direniş kırılmış ve sonuç olarak Caesar mutlak güce bir adım daha yaklaşmıştır. Artık bu zaferden sonra Caesar'ın karşısına çıkacak bir güç kalmamıştır. Pompeius taraftarları dâhil yaklaşık 10.000 kişi katledilmişti. Bir garnizonun başında bırakılmış olan Marcus Cato da, daha önce belirttiğimiz gibi, haberleri duyduğunda intihar etmiştir.

En somut sonuç ise, Thapsus zaferinden sonra Caesar'ın Roma'ya döner dönmez halk önüne çıkıp bir konuşma yaparak zaferini göklere çıkarmış olmasıdır. Caesar bu konuşmasında ele geçirilen yerlerin çok büyük olduğunu, Romalıların buralardan her yıl 200.000 *medimnos* buğday ve 3.000.000 *libra* yağ alacaklarını söylemiştir. Plutarkhos'un da yazdığı ve bizim de yukarıda belirttiğimiz üzere, Caesar üç zafer kazanmıştır. Birincisi Mısır, ikincisi Pontus ve üçüncüsü Afrika'dır. Plutarkhos'un⁴³ aynı eserinin devamında anlattığına göre, Caesar zaferden sonra askerlerine büyük cömertlik göstermiş, halka açık ziyafetler ve oyunlar düzenlemiştir. Bu eğlencelerde her birine üç kişinin oturabileceği yirmi iki bin sofraya kurulmuş. Ayrıca Caesar daha önce ölmüş olan kızı Iulia için gladyatör dövüşleri ve temsili deniz çarpışmaları yaptırmış. Şenlikler bittikten sonra da yeniden nüfus sayımı yapılmış. Roma vatandaşı sayısı yüz otuz bindir. Daha önceden üç yüz yirmi bin olduğu düşünülürse iç savaşın nelere yol açtığı daha iyi anlaşılabilir.

Ekleme gerekir ki, Caesar'a *Senatus* tarafından birçok onurlar da verilmiştir: On yıl için *dictator*, yukarıda da belirtildiği üzere, üç yıl için *ensorluk* ve nüfus sayımından sonra da dördüncü defa *consullük*.

İşte, Roma'da tüm bunlar yaşanırken, Thapsus Savaşı'ndan kaçabilen Pompeius'un oğulları da İspanya'da 13 *legion*dan oluşan bir ordu toplamışlardı. Tarihçilerin de yazdığı üzere, bu askeri hareketlenme endişe yaratmış olmalı ki; *Senatus*, Caesar'ın yeniden harekete geçmesini istemiştir. Yine tarihçilerin özetleyerek aktardığı bilgiler üzerine, İÖ 45 yılında Munda kentinin önünde büyük bir savaş yaşanmış, Pompeius'un oğullarının neredeyse yarısı kadar bir orduyla Caesar büyük bir tehlike yaşamış, ancak zafer yine de Caesar'ın olmuştur.⁴⁴

⁴³ Plutarkhos, Caesar LV, 1-3.

⁴⁴ “Munda kentinin önünde büyük bir savaş oldu. Caesar savaşta kötü duruma düşen askerlerinin düşmana fazla direnemediklerini görünce “Beni çocuklara teslim etmekten utanmıyor musunuz?” diye bağırıyordu. Çok zor da olsa zafer Caesar'da kaldı. Düşmanın kaybı yaklaşık otuz bin kadardı. Caesar ordugâha geri dönerken dostlarına çoğu zaman zafer için çarpıştığını ancak bu kez hayatta kalmak için mücadele ettiğini söylemiştir.” Plutarkhos, Caesar LVI, 1-2; Faulkner 2015: 194; İplikçioğlu 2016: 217; Kaya 2017: 838-839; Taşdöner 2017: 838.

Faulkner'in⁴⁵ de yazdığı üzere, Caesar ve adamları iç savaşı, savaş alanının efendileri oldukları için kazanmışlardı. Muarızları fikir ayrılıkları, güçlerinin dağınık olması ve Yunanistan, Afrika ve İspanya'dan toplanan acemi askerlere bağımlı olmaları nedeniyle zayıflamıştı. Fakat bundan fazlası da vardı: Caesar hem bir uzlaştırıcı hem de bir *populares* idi. Mağlup olan düşmanlarına karşı alicenap davranması ve savaşın tehdit ettiği sivilere karşı özenli olması sayesinde tarafsızların gönlünü kolayca kazanmıştı. Deyim yerindeyse, Gracchus ile Marius'un gömleğini giyerek, Geç Cumhuriyet Roma'sını yönetilemez hale getiren o henüz olgunlaşmamış reformcu koalisyondan –*equesler, İtalyan şehir aristokrasileri, kentli yoksullar, çiftçiler, yeni yurttaşlık hakkı kazananlar, yurttaş olmayı bekleyenler, eski ve mevcut askerler*– güçlü bir destek elde etmişti.

Demek ki, Caesar'ı savaşta desteklemiş olanlar hayal kırıklığına uğramayacaktı. Nitekim yazdığımız bu cümlemin doğruluğunu kanıtlayabilecek elimizde İÖ 49 ile 44 yılları arasında yapılan reformlara ilişkin birçok örnek mevcuttur. Söz konusu örnekler içinde en çarpıcı olanları ise şunlardır: Borçların devlet tarafından düzenlenmesi ve azaltılması; kiralardan hafifletilmesi; Roma'da doğru düzgün bir şehir plancılığı ve trafik düzenlemesine gidilmesi; eskisinin hemen yanında yeni bir *forum* yapılmasını da içeren büyük bir kamusal inşaat programının başlatılması; *legion*lardaki askerler için maaşın 125'ten 250 *denarius*a çıkartılması ve İÖ 46'da Caesar'ın askerleri için adam başı 5.000 *denarius* ikramiye verilmesi...⁴⁶

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çünkü Caesar Roma'nın önde gelenlerinin dostluklarını kazanmak için onlara *consul*lük ya da *praetor*lük vaat ediyor, kimilerinin kayıplarını telafi etmek için onlara kazançlı işler veriyordu. Fabius Maximus'un *consul*lüğünün bitmesine bir gün kala ölmesi üzerine Caninius Revilus bir günlük de olsa *consul* atanmış olması gibi.⁴⁷

Bu bilgiler ışığında, Plutarkhos'un da açıkladığı üzere, Caesar önemli işler yapmak için yaratıldığına inanıyordu. Ancak ilerleyen satırlarımızda da göreceğimiz üzere, ne yazık ki hiçbir planını gerçekleştirmedi. Çünkü Caesar, kendisini korumak, takipçilerini ödüllendirmek, devleti ve toplumu ıslah etmek amacıyla *dictator*lüğünü kalıcı hale getirmek ve etkililiğini güvence altına almak için bir hükümet bürokrasisi yaratmak zorunda kalmıştı. Yarattığı bu bürokrasi de ne yazık ki İÖ 45 - 44 kışına gelindiğinde Caesar'ın Roma'da kökleşmiş düşmanlarının oluşumuna neden olacak ve kendi de en büyük

⁴⁵ Faulkner 2015: 195.

⁴⁶ Faulkner 2015: 195; Kaya 2017: 839; Taşdöner 2017: 839.

⁴⁷ Plutarkhos'un yazdığı üzere, geleneğe uygun olarak yeni *consul*ü kutlamak ve *senatus*a götürmek üzere gelindiğinde Cicero, "Çabuk olalım da biz kutlamaya gitmeden görev süresi bitmiş olmasın" diyerek durumla alay etmişti. Bkz., Plutarkhos, Caesar LVIII, 2.

düşmanın heykelinin dibinde bir kan havuzu içinde can verecekti. Doğrusunu söylemek gerekirse, Romalıların Caesar'a olan öfkelerinin ve onu öldürmelerinin nedeni Caesar'ın kral olmak istemesiydi. Bu cümleden olmak üzere, tek bir cümle ile özetlemek gerekirse; halkın nefreti bu nedenle başlamış ve devam etmiş, düşmanları da bu durumdan yararlanmasını bilmişlerdi.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz üzere, hemen hemen her tarih kitabı, Caesar'ın suikasta uğradığı tarih olan Mart'ın *Idus*'undan yani İÖ 44 yılının 15 Mart'ından söz eder. Caesar, toplantıya katılmak üzere *Pompeius Curia*'sına girdiğinde *senatus* üyeleri onu alkışlamak için ayağa kalkmışlar. Caesar, aralarından geçerek Pompeius'un heykelinin önünde duran koltuğuna doğru ilerlemiş. Bir kısım *senatus* üyesi koltuğun arkasında yerini almış ve birkaçı da karşısına geçerek ona sormak istedikleri bir şey varmış gibi yanına sokulmuş. Tillius Cimber ona hitap eden ilk kişi olmuş. Caesar onu reddedip beklemesi gerektiğini söyleyince, Cimber Caesar'ın *togasını* omuzlarından iki eliyle kavramış, Caesar, kurtulmaya çalışmış ve “*Bu ne vahşilik!*” diye bağırılmış. İşte o esnada diğer suikastçılar harekete geçmiş ve Casca kardeşlerden biri Caesar'ı ensesinden hançerlemiş, fakat hemen karşılık veren Caesar Casca'nın elini tutmuş ve kalemmini ona saplamış. Caesar kaçmaya çalışmış, ama vücuduna saplanan başka bir hançer onu engellemiş. Artık kendine karşı kalkmış hançerleri her yerde görebiliyormuş.

Plutarkhos'un da ifade ettiği gibi, Caesar hayatı boyunca gururlu bir adam olmuş ve son savaşında da öyle davranmıştı. Kaderinden kaçamayacağını anlamış, ama kendi kanı içinde öldüğünü kimsenin görmesini istemediği için de *togasıyla* başını örtmüş ve kıyafetinin etekleriyle ayaklarını kapamıştır. Senatörler bıçak ve hançerlerini Caesar'a 23 kez saplamıştı. Fakat o hepsine bir kelime bile etmeden dayanmış, sadece ilk darbeye ağzından kısık bir inilti çıkmış.

Marcus Brutus kendisine saldırdığı zaman ise “*Et tu, Brute!*”⁴⁸ -“*Sen de, Brutus!*”- demiştir.

Özetle, Caesar hayatının son beş yılında yaşadığı birçok önemli tarihsel olayları şu üç sözle ifade etmiştir. İÖ 10 Ocak 49 yılında Rubico Irmağı'nı ordusuyla geçerken “*Alea iacta est*” diyerek aslında yaşanacak olan iç savaşını belirtmek istemiştir. Görev - eylem alanının doğal bir sınırı olan bu nehrin geçilmesiyle başlayan iç savaş ise 48 yılında Thessalia'daki Pharsalos mevkiinde yaşanan savaş sonuçlandırmıştır. Fakat gerçek zaferi 47 yılında Pompeiusçu bir mahmi - prensin isyanını bastırmak için gittiği Zela'da

⁴⁸ “Et tu, Brute!”; Et; (bağlaç) “ve”; tu; (Şahıs Zamiri, İkinci Şahıs, yalın hal) “Sen”; Brute; Brutus, i, masculinum, (Özel İsim; seslenme hali) “Brutus!”. Bu durumda “Et tu, Brute!” sözlük anlamıyla “Sen de mi Brutus!” anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere, bugün insanlar bu özdeyişi ihanete uğradıklarını hissettikleri zaman söylerler. Latince terimler için bkz., Lewis 1985.

kazanmış ve tarihe “*Veni, vidi, vici*” sözünü kazandırmıştır. Bütün bu başarıları ne yazık ki pürüzsüz bir son beklemiyordu. İÖ 45 – 44 kışında, Caesar Roma'da kendisini, hırçınlaşmış ve sabit fikirli düşmanlarla çevrili buldu. İÖ 44 yılının 14 Şubat'ında kendini *dictator perpetuus* ilan eden Caesar, bir ay sonra *Pompeius Curia*'sındaki *Senatus* toplantısına girdiği sırada bir senatör kalabalığı tarafından sıkıştırılıp çok sayıda hançer darbesiyle yere yığıldı. İhanete uğradığını hisseden Caesar son sözünü de Brutus'u kast ederek “*Et tu Brute!*” demiştir. Ancak Roma *Senatus*'u tarafından bu duruma son vermek için bulunan çözüm ne yazık ki Roma iç savaşlarının yenilerinin yaşanmasına sebep olacaktı...

Yukarıda Roma'yı okumak, yazmak, üstelik diliniz döndüğünce yorumlar yapabilmek zor ve ciddi bir iştir demiştik. Çünkü klasik Latince bilgisi ön koşuldur. Bu cümleden olmak üzere, bir klasik filolog ya da sözcüklerle yaşamı birbirine örebilen bir insan olarak –*Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*'nda geçirdiğim dört yıllık lisans döneminde oynadığım bir oyundan hareketle- İÖ 49 ile 44 yılları arasında yaşanan İç Savaş'ı, gördüğünüz gibi, Caesar'ın söylediği üç söz yardımıyla açıklamaya çalıştım. Bilindiği üzere, bir kimsenin suratı karakterini ortaya koyar. Ressamlar da vücudun başka yerlerine önem vermez, yüz çizgilerinin aslına uyumluluğu için uğraşırlar. Bu nedenle ben de İç Savaş'ı anlatırken bu İç Savaş sırasında yaşananları -*binlerce insanın öldüğü savaşları, en büyük askeri harekâtları ya da şehirlerin kuşatılmasını*- bir tarafa bırakarak tüm bu olayları bugün de dillere pelesenk olan üç ünlü sözle dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım.

Görülüyor ki, Roma İmparatorluğu'na yön veren İÖ 49 – 44 yılları arasında yaşanan bir darbeyi anlatırken Roma Cumhuriyeti'nin İÖ 80'li yıllarına ilişkin çok şey anlatmadım. Çünkü ben bir klasik filolog olarak o büyük kişiye atfedilen sözlerle yaşanan önemli olayları sadece birbirine örmeye çalıştım.

Fakat okurlarımdan ısrarla bir şey istiyorum. Her şeyi anlatmadıysam, Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan bütün olayları titizlikle incelemediysem bunu bilgimin yetersizliğine vererek beni suçlamasınlar. Hatırlanacağı üzere, İç Savaş sırasında yaşananları, ben, Caesar'a atfedilen üç sözle anlatmayı denedim. Çünkü, doğrusunu söylemek gerekirse, çoğu zaman kısacık bir söz, o kimsenin kişiliğini, yaptıklarını, binlerce insanın öldüğü savaşlardan, en büyük askeri harekâtlardan ya da şehirlerin yıkılmasından daha iyi bir şekilde anlatabilir.

Sonuç olarak, buraya kadar anlatılanları topladığımızda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Caesar'ın yaptığı askeri darbenin cesaret kaynağı nasıl ki Sulla'nın bir mirası olmuş ise, aynı şekilde İÖ 27 yılından itibaren Principatus denen yarı monarşik rejimin kuruluşunun cesaret kaynağı da

Caesar'ın bir mirası olmuştur. Nitekim Cumhuriyet ölmüş, fakat henüz gömülmemiştir.

KAYNAKÇA

Dürüşken, Çiğdem, (2004), *Latince Deyişler ya da Yaşamın Renkleri*, İstanbul: Homer Kitabevi.

Faulkner, Neil, (2015), *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, İngilizceden Çeviren: Çağdaş Sümer, İstanbul: Yordam Kitap.

İplikçioğlu, Bülent, (1997), *Eskibatı Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kaya, Mehmet Ali, (2017), “Roma Cumhuriyeti'nin İÖ 80'li Yılları: Siyaset, Darbeler ve İç Savaş”, *Uluslararası Darbe Sempozyumu Cilt 2*, s. 845-864.

Lewis, Charlton T., (1985), *An Elementary Latin Dictionary*, Oxford: Oxford University Press.

Meijer, Fik, (2006), *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, Çeviren: Gürkan Ergin, İstanbul: Homer Kitabevi.

Oxford Antikçağ Sözlüğü, Editör: M.C. Howatson, Çeviri: Faruk Ersöz, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Plutarkhos, Caesar, *Paralel Yaşamlar: İskender & Caesar (Bioi Paralelloi)*, Eski Yunanca Aslından Çeviren: Furkan Akderin, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Sarıgöllü, Ayşe, (1971), *Roma Edebiyatında Tarih*, Ankara: DTCF Yayınları.

Taşdöner, Kevser, (2017), “Galya Fatihinden Diktatörlüğe: Caesar Darbesi”, *Uluslararası Darbe Sempozyumu Cilt 2*, s. 827-844.

Tekin, Oğuz, (2016), *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim.

**ADNAN MENDERES PROPAGANDASI VE
ADNAN MENDERES ALGISININ
YIKIMINA DÖNÜK DARBE PROPAGANDASININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

COMPARISON OF PROPAGANDA OF
ADNAN MENDERES AND PROPAGANDA
OF THE COUP TO DESTROY
ADNAN MENDERES'S PERCEPTION

Menderes AKDAĞ*

* Dr. Öğretmen

ÖZET

Adnan Menderes, Türk siyasi yaşamının önemli figürlerindendir. Menderes'in Serbest Fırka bünyesindeki kısa faaliyetleriyle 15 yıl süren CHP bünyesinde yürüttüğü milletvekilliği icraatları Menderes algısının oluşmasında kısmen etkilidir. Asıl faktörse 1946 sonrası Demokrat Parti bünyesinde yürüttüğü eylemleriyle DP iktidarında yaklaşık 10 yıl süren başbakanlığı süresince ortaya koyduğu icraatlarıdır. Menderes muhalefet ve iktidar yıllarında temel olarak miting, ziyaret gibi yüz yüze iletişimi ihmal etmez. Menderes radyoyla sinemayı etkin bir biçimde kullanır. Gazetelerin bir kısmıysa Menderes'i destekler. İktidarının sonlarına doğru akademilerin ve pek çok gazetesinin Menderes'i desteklemekten vazgeçtikleri görülür. Yaşanan gerginliklerle 27 Mayıs Darbesi gerçekleşir. Darbeyi Milli Birlik Komitesi (MBK) yapar. Menderes algısının yıkımı darbenin haklılığını ortaya koyacaktır. MBK tarafından yürütülen bu algının yıkımına dönük faaliyetler karşı propagandadır. MBK'nin bazen kara propaganda başvurduğu görülür. Kullandığı medya araçlarıysa Menderes'in kullandıklarıyla aynıdır. O araçlar radyo ve sinemadır. Gazetelerin neredeyse tamamı darbeden yana tavır alır. Onca propaganda rağmen MBK'nin amaçlarını gerçekleştiremez. Aksine var olan Menderes algısı pekişir. Durum, MBK'nin kullandığı medya araçlarından ziyade onları kullanma biçiminin sonucudur. 12 Eylül hiç kimseye tasvip edilmezken 27 Mayıs bundan biraz ayrılmaktadır. Toplumun bir kısmının 27 Mayıs'ı bir ihtilal şeklinde değerlendirdikleri görülmektedir. Bunlar MBK'nin yürüttüğü propaganda sonucu yerleşmiş algının kendisidir. Menderes propagandasıyla Menderes algısının yıkımına dönük darbe propagandasının karşılaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, DP, Adnan Menderes, Propaganda.

ABSTRACT

Adnan Menderes is an important figure of Turkish political life. The short activities of Menderes in the Free Republican Party and his parliamentary activities carried out by Republican People's Party (CHP) which lasted for about 15 years are helped in the formation of the Menderes' perception in society. The main factor in the formation of this perception is the activities of Adnan Menderes in the opposition party that Democratic Party (DP) established in 1946, and his actions during his prime ministry ten years after Democratic Party came to power by the 1950 elections. Menderes does not neglect face-to-face communication, such as rallies and visits, mainly in his opposition or ruling years. It is seen that Menderes has used cinema and radio effectively. Some of the newspapers are known to support Menderes. It is noticed that towards the end of Menderes's rule, many academics (universities and the periphery) and many journalists give up supporting Menderes. May 27, 1960 coup d'etat occurs due to the conditions of impact with living tensions. A group of officers made coup in a name of The National Union Committee (MBK) How the propaganda of Adnan Menderes formed the perception of Menderes, destroying this perception will reveal the coup is right. Therefore, all activities aim to destroying this perception carried out by the MBK are counter propaganda. It seems that the MBK has sometimes resorted to black propaganda in this propaganda context. The media tools used by MBK are the same as those used by Menderes or DP. Those tools are radio and cinema. It is felt that almost all of the newspapers are in favor of the coup. Despite their propaganda activities, it is known that the MBK does not fulfill its aims. The great majority of people read the message not as MBK wants to give. Contrary to what the MBK wants, the its actions help reinforce the existing perception of Menderes. In fact, the case is that seems to be the result of the ways in which they use them rather than the media tools used by the MBK. On the other hand, while the September 12 coup is hardly acknowledged by both the right and the left, the May 27 coup is slightly different than. It is seen that a part of the society regards May 27 as a revolution. All of this is the result of propaganda carried out by MBK itself. There is a need to compare the propaganda of Menderes and propaganda of the coup to destroy Menderes' perception.

Keywords: May 27, DP, Adnan Menderes, Propaganda.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili yaşama geçilir. 1950'de seçimleriyle CHP'nin yerine iktidara DP gelir. DP on yıl süresince iktidarda kalır. 27 Mayıs 1960'taysa darbe yapılır. Darbeler ve muhtıralar dönemi başlar. Darbenin haksız bir eylemdir. Darbeler seçilmiş hükümetlere karşı yapılır. Darbe en masum haliyle hak gaspıdır. Gasp edilen milletin egemenlik hakkıdır. Haksız bir eylemin dirençle karşılaşmaması için bazı uygulamalara gidilir. Ortamın darbeye hazır hale getirilmesi gerekir. Sonrasında darbeyi yapanların haklılığını ortaya koyacak bir takım algı çalışmaları yapılır. Darbenin yapıldığı dönemdeki iktidar partisi lehindeki algının toplum nezdinde yıkılması lazımdır. Dolayısıyla darbe dönemlerinde hangi propaganda araçlarının kullanıldığını, algının nasıl oluştuğunu, mevcut bir algının yıkımının ne şekilde gerçekleştiğini bilmek gerekir. Menderes algısıyla 27 Mayıs süreci bunları anlamamız için iyi bir araştırma alanı olacaktır.

I. Menderes Propagandası ve Algısı

Menderes'in mazlum ve masum bir başbakan, iyi bir insan olduğu yönünde bir algı vardır.¹ Bu algının oluşma sürecini Adnan Menderes'in çocukluk dönemine kadar götürülebilir. Menderes, anne ve babasını kaybederek 2,5 yaşında iken öksüz kalır. Çocuk Menderes, ablası Melike'yi 6 yaşındayken anne babası gibi veremden yitirir.² Müslüman-Türk toplumunda öksüz çocuklara karşı bir hassasiyet mevcuttur. Menderes'in hayatta olduğu süreçte bu hassasiyet daha fazladır. Bu, Türk gelenek ve görenekleriyle İslami anlayıştan beslenmektedir. Hz. Muhammed'in kendisi bir öksüzdür. Kuranı Kerim'de yetimlere dair pek çok ayet bulunur.³ Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgi onlarca sözü mevcuttur.⁴

Fotoğraf, imaj propagandasının araçlarından. Pek çok fotoğraflarında Menderes'in ceket düğmesi iliklidir. Bunlar Menderes'in halkına karşı saygılı biri olduğu algısının yerleşmesinde etkilidir. Kimi fotoğraflarda Menderes'in boynu hafif büküktür. Portrelerinde Menderes hafif yere bakar, objektifle göz teması kurmaz. Sanki uzaklara dalmıştır. Sadece idam olayı değil Menderes'in çekilmiş bu tip fotoğrafları onun “*mazlum başbakan*” algısında etkilidir.

Aydın-Çakırbeyli önlerindeki 35 bin dönüm toprak Menderes'e dedesi Ali Paşa'dan kalır. Menderes, I. Dünya Savaşı sonrasında çiftliğinin başına

¹ Ahmet ve Emine Cerit'le yapılan görüşme.

² Erdal Şen, Bir Yiğit Vardı, s.s.20-21.

³ Bakara Süresi, 220. Ayet.

⁴ Tirmizî, Birr 14.

Menderes, CHP Aydın Milletvekiliyken Bir Gurupla

Menderes'in portresi

geçebilir. Kurtuluş Savaşı başlar. Aydın Yunan işgaline uğrar. Menderes, Ayyıldız Çetesi adındaki gurupla Kuvayı Milliye'ye katılır. Menderes'in çiftlik işleriyle ilgilenebilmesi Kurtuluş Savaşı sonrasıdır. Menderes topraklarının bir kısmının köylüler tarafından kullanıldığını görür. Onlara herhangi bir şey demez. Kimi topraklarını köylüye terk eder.⁵ Menderes, köylü ve çiftlik çalışanlarıyla diyalogunda insani ilişkileri ön planda tutar. Bunlar Güney Ege'yle Küçük Menderes havzasında onun iyi bir insan olduğuna dair algının

⁵ Erdal Şen,a.g.e.s.s.45-46.

yerleşmesini sağlar. Muğla-Yatağan-Çine-Aydın arasındaki yol önceden Çine Çayını takip eder. Bu yol, hamdır. Çay, Menderes'in çiftliğinin önünden Büyük Menderes'e karışır. Muğla, Yatağan, Çine ve köylerinden Aydın'a at-eşek-deveyle, yaya gelenler Çay'la Menderes üzerinden sala binerek Aydın ovasına inerler. Bundan önce bazıları Menderes çiftliği sınırları içinde mola verir. Hayvanlarının yüklerini boşalttıktan sonra onları dinlendirir. Mola verenlere Menderes çiftliğinin çalışanları yardımcı olur. Uşaklar onlara çiftlik ocaklarında pişirilmiş ekmeklerden verir. Özellikle Çine Akçaova ocaklarından Aydın'da satmak üzere eşeklerle çömlük, bardak, testi getirenler bundan memnundur. Ağırlıkları fazla eşeklerin mola vermeden daha da yol almaları mümkün değildir. Mola verenler, gittikleri yerlerde burada gördükleri bu küçük iyiliği anlatır. Menderes'in iyi bir insan olduğu kulaktan kulağa yayılır.⁶

Menderes, ortada öne doğru eğilmiş kişi.

Hikmet Çetin'e göre “statükoyu savunan bir parti seçimi kolayca kazanamaz.”⁷ 1929 Ekonomik Buhranıyla Türk köylüyü sefaletе düşer. Kimi CHP'li elitler bunu fark etmez. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) bir umuttur. Menderes, SCF Aydın İl Başkanlığına getirilir. Menderes statükodan çok halktan yana olduğunu gösterir. Menderes'in milletin adamı olduğuna dair algı temsil propagandasıyla gerçekleşir. Halkın bir kısmı II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan sıkıntılardan CHP'yi sorumlu tutar. “Yeter söz milletindir” sloganıyla CHP seçkincilikle suçlanır. DP tarafından CHP'ye yöneltlen suçlamalar

⁶ Ahmet ve Emine Cerit'le yapılan görüşme, Emine Cerit, Okuma Kitabı, Derleyen:Hülya-Menderes Akdağ, s.s.49-50.

⁷ Hikmet Çetin'le yapılan görüşme.

Menderes'i kendisini uzun yıllar CHP iktidarıyla özdeşleştirmiş bürokratik yapıyla çatışmaya iter.⁸ “Her çatışma ve gerginlik sonrası *“biz milletten yanayız.”* gibi beyanatlar ve haberlerle Menderes algısı pekiştirilir.

DP propaganda tekniğinin en önemlisi yüz yüze iletişimidir. DP, heyetler oluşturarak vatandaşın ayağına gider.⁹ Köylüler budan etkilenir. Menderes'in DP köy kongreleriyle DP köy ocaklarının açılışına katıldığı görülür. Köylünün hızla DP'ye kaydığı fark edilir.¹⁰ CHP yöneticileriyle milletvekilleri sahaya inerler, köy gezilerine başlarlar.¹¹ DP en küçük köylere dahi parti ocakları açar. CHP aynı şekilde karşılık verir. Darbe sonucunda partilerin köy ocağı açmasının yasaklanması bu açıdan ayrıca düşünülmelidir.

DP kurulduğunda propaganda maliyetlerinin karşılanması sorundur. DP, Halkevlerinden yararlanmak ister. CHP ayak diretince Halkevleri tartışma konusu olur.¹² DP, CHP'yi devletin imkânlarını kullanmakla suçlar.¹³ DP deve güreşleri, eşya piyangoları düzenler. DP'ye göre *“milletin partisine, millet sahip çıkmaktadır.”* DP, büyük mitingler yapar.¹⁴ Mitinglerde yörenin özellikleri dikkate alınır. Aydın'da zeytincilikte yaşanan sorunlar dile getirilir. Böylesine çalışma halkı etkiler. Zeytin Aydın'da yaşamın kendisidir. II. Dünya Savaşı sırasında köylü memur gözetiminde yağını sıktıktan ve devlete yükümlü olduğu yağı verdikten sonra sıkım teknesi mühürlenir. DP'liler, Aydın'da *‘teknelerdeki mühürü devlet kesmezse biz keseceğiz’* şeklinde propaganda yapar.¹⁵ Gelişmeler karşısında İnönü meydanlara iner.

DP iktidarında radyoyla sinemayı etkin bir biçimde kullanır. İsmet Sezgin'e göre DP iktidarında daha köylere elektrik götürülmeden transitörlü(bataryalı) radyo götürülür. *“Aydın'ın Koçarlı kazasında 5 veya 10 tane radyo vardı. DP iktidarının sonlarına doğru köylerde 5000-6000 tane radyo sayısına ulaşıldı.”* Menderes'in sürekli radyo konuşması yapması onun halk nezdinde tanınmasına katkı sağlar. Menderes'in yumuşak bir ses tonu ve naif bir lisanla konuşması önemlidir.¹⁶ Böylesine bir dönemde CHP'nin halkla temasını sağlayan Halkevleri kapatılır. DP muhalefetteyken radyodan bütün

⁸ Halil Cin, “Türk Demokrasi ve Kalkınma Tarihinde 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 Dönemeçleri Sempozyumu” 1992.

⁹ Demokrat İzmir, 29.04.1949.

¹⁰ Demokrat İzmir, 18.04.1949.

¹¹ Anadolu, 16.06.1946.

¹² BCA, 490.01/824.261.1.

¹³ Demokrat İzmir, 16.12.1947.

¹⁴ Anadolu, 17.08.1949.

¹⁵ Mustafa Kemal Yılmaz, Saadettin Demirayak'la yapılan görüşme.

¹⁶ İsmet Sezgin'le yapılan görüşme.

partiler yararlınsın der.¹⁷ Ancak kendi iktidarında partilerin radyodan propaganda yapması yasaklanır. Hükümet icraatları istisnadır. DP avantajlı hale gelir. Radyo meselesi Yassıada'da yargılama konusu olur. Radyonun tek taraflı kullanılması eşitsizliğe yol açmıştır.¹⁸ Mallarının el konulması sonucunda CHP, propaganda maliyetlerini karşılamada zorlanır. CHP'nin halkla bağı zayıflar.¹⁹ Bazı muhalif gazeteler kapatılır.²⁰ Gazetecilere baskı uygulandığı söylenir.²¹

DP iktidarında sinema, Muhsin Ertuğrul tekelinden kurtulur. Ömer Lütfü Akad, Atıf Yılmaz gibi yönetmenler teknik ve konu açısından filmleri popüler hale getirirler, sinemanın tabana yayılmasına katkı sağlarlar.²² Menderes'le DP ileri gelenleri sinemanın gücünden yararlanmak isterler. 1960'a doğru iktidarlara muhalefet arasında gerginlik tırmanır. Menderes'in yurt gezilerinden kolajlanmış filmler sinemalarda gösterilir. Filmlerde Menderes temsil propagandası yapar. Binlerce kişinin Menderes'i karşıladığı görülür. Menderes kalabalıkların arasında yürümektedir. Büyük kalabalıklara Menderes hitap eder. Filmi sunanın çok kibar bir dil kullandığı hissedilir. Başbakan'ın hizmetlerinden söz edilir. Menderes'in Nevşehir gibi diğer vilayetleri ziyareti söz konusudur. Hacı Bektaşî Veli'nin Türbesi'ne Menderes'in ziyareti gösterilir. Türbenin DP iktidarında restore edildiği vurgulanır.²³

Menderes algısının aşındırılmaya başlandığında önemli bir gelişme yaşanır. Türk heyetinin uçağı Londra'da düşer.²⁴ 16 kişi hayatını kaybeder. Türkiye, matem havasına bürünür. Sinemalar kapanır, nikâh ve düğünler ertelenir.²⁵ Menderes yaralıdır, tedavisinden sonra Türkiye'ye döner. İstanbul'da Menderes'i bir milyon insanın karşıladığı söylenir.²⁶ Menderes, manevi merkez Eyüp Sultan'ı ziyaret eder. Şükürde bulunur. Menderes için yüzlerce kurban kesilir.²⁷ Başbakanın Ankara'ya dönüşündeyseniz izdiham yaşanır. Allah seni başımızdan eksik etmesin şeklinde bağırarak halkın arasında Menderes ezilme tehlikesi geçirir.²⁸ Menderes'in Eyüp Sultan ziyareti ve kurban ritüelleri önemlidir. Bir musibet karşısında Allah'ın o kişiyi koruduğu için kurban bir

¹⁷ Demokrat İzmir, 10.12.1947.

¹⁸ Elif Kaya, Türk Basınında 27 Mayıs İhtilali (1960-1961), s. 81.

¹⁹ Zafer, 25.04.1954.

²⁰ Yeni Politika, 11.12.1953.

²¹ Ulus, 11.01.1954.

²² Giovanni Scognamiglio, Türk Sineması, , s.s.111-112.

²³ <https://www.youtube.com/watch?v=FI5eEZkNEDI&t=173s> Erişim Tarihi:29.04.2018.

²⁴ Cumhuriyet, 18.02.1959.

²⁵ Cumhuriyet, 19.02.1959.

²⁶ Zafer, 27.02.1959.

²⁷ Cumhuriyet 27.02.1959.

²⁸ Zafer, 1.03.1959.

şükür ifadesidir. Mutlak bir ölümden kurtulan Menderes'in bir darbeye asılması anlaşılır bir durum değildir.²⁹

II. Menderes Algısının Yıkımına Dönük Propaganda

Darbeden önce Menderes algısını aşındırmak ve darbenin altyapısını oluşturmak için bazı çalışmalar yapıldır. Menderes'in sertlik yanlısı tutumuyla İnönü'nün benzer tutumu ortamı gerer. Tahkikat Komisyonu yasasının TBMM'de kabulünden sonra İnönü şiddetli bir konuşma yapar. İnönü'ye 12 oturum Meclis'ten uzaklaştırma cezası verilir. Dolayısıyla CHP İstanbul gençlik teşkilatları öncülüğünde üniversitelerde olaylar çıkar. Polis olayların bastırılmasında yetersiz kalır. Devreye askeri birlikler girer. Kalabalık “*Ordu ile beraberiz*” şeklinde slogan atar.³⁰ Yüzlerce gencin öldürüldüğü, onların cesetlerinin Et-Balık kurumunda kıyma yapıldığı şeklinde asılsız haberler yapılır. İnönü ölenlerin nereye gömüldüğünü bilmiyoruz şeklinde Times'a beyanat verir.³¹ Mecliste kavgalar çıkar.³² İnönü'nün yurt gezilerinde olayların arkası kesilmez. İnönü valiliklerce kimi kentlere sokulmaz.³³ Darbenin ayak sesleri duyulmaktadır.

Darbeye DP döneminde kapatılan gazeteler tekrar açılır. Tüm gazeteler darbeden yanadır. Gazetelerin aşırıya kaçtıkları görülür. Menderes'in iktisadi yardım karşılığında Ardahan'ı Ruslara verme hazırlığında olduğu; darbenin bunu engellediği haberleri yapılır. Vatan toprağını satan Menderes algısı var edilmek istenir.³⁴ Atatürk zamanında dahi pek çok fabrikanın Rus teknik yardımıyla açıldığı bilinirken Menderes zamanında birkaç fabrika için Rusya'dan kredi temin etmeye çalışmak bir suçmuş gibi gazetelerde yer alır. Amerika'dan kredi almak iyi, Rusya'dan kötüdür.³⁵ Kara propagandaya göre Menderes'in sütannesi bir Rum'dur. Dadısının “*herkes sütünün hükmünü yerine getirir. Menderes kendi sütünü belli etti*” dediği dillendirilir.³⁶ Gazetelerin yanlı tutumları nüfusunun büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmediği halkın nezdindeki Menderes algısının aşınmasında pek etki yapmaz. Gazeteler, darbeyi ve MBK'nın faaliyetlerini meşrulaştırır. Yassıada yargılamalarının idamla sonuçlanmasında etkilidir.³⁷

²⁹ Ahmet ve Emine Cerit'le yapılan görüşme.

³⁰ Mehmet Ali Birand, diğerleri, Demirkırat; Bir Demokrasinin Doğuşu, s.148.

³¹ Şerif Demir, Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes, s.535.

³² Milliyet, 25.02.1960.

³³ Akşam, 8.02.1960.

³⁴ Demokrat İzmir, 17.06.1960.

³⁵ Demokrat İzmir, 18.06.1960.

³⁶ Demokrat İzmir, 18.07.1960.

³⁷ Enver Durmuş, Yassıada'dan İmralı'ya, s. 266-269.

Gazetelere göre halk darbeyi sevinçle karşılar.³⁸ Kimi gazeteler darbeye dair eser yarışması tertipler.³⁹ MBK, darbenin vatan ve hürriyet için yapıldığını söyler. Söylem, DP'lilerin vatan haini ve hürriyeti kısıtlayan despotlar olduğu anlamındadır. MBK'nin algı aracı gazetelerdir.⁴⁰ 27 Mayıs "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" ilan edilir. Bayramlarda pankartlarla dövizlerde hürriyetle vatan vurgusu vardır.

Hürriyet ve Anayasa Bayramı'ndan⁴¹

Hürriyet ve Anayasa Bayramı'ndan⁴²

³⁸ Hürriyet, 27.05.1960.

³⁹ Cumhuriyet, 21.07.1960.

⁴⁰ Milliyet, 28.05.1960.

⁴¹ Akdağ arşivi.

⁴² Akdağ arşivi.

Darbe Hatırası İçin Çıkarılan Para

MBK'nin propaganda çalışması paralara kadar uzanır. 27 Mayıs 1960 darbesi anısına çıkarılan 10 lirada bunun kodları görülür. Çınar yaprakları köklü olmanın, zeytin yaprağı barışın sembolüdür. Kartal Selçuklulardan beri özgürlükle gücün ifadesidir. Meşale bilim, teraziye adalettir. Öğelerden darbenin tarihi bir misyon yüklendiğini söylemek mümkündür. Paradan darbeye adaletin yerini bulduğu anlamı çıkar. Darbe millet adına yapılmıştır. “Yeter, söz milletindir!” sloganıyla millet tarafından iktidara getirilenler millet adına yapılan bir darbeye maruz kalır. Bunlar halkın genelinde inandırıcı bulunmaz. Darbenin dış güçler tarafından yaptırıldığına dair kanı yaygındır. Kanı, MBK'nın propaganda çalışmalarıyla Menderes algısını yıkmaya dönük çabalarını engeller. Sezgin de bu görüştedir.⁴³ Amerika MBK'nın işbaşında olduğu süreçte Türkiye'ye 52 milyon liralık kredi verir. 1 milyar lira hibede bulunur. Amerika en azından darbeye ses çıkarmaz. Darbe dönemi gazeteleri dış parmak iddiasını reddeder.⁴⁴ Bu, halkın bir kısmında inandırıcı bulunmaz.

CHP'yle darbe arasında bir bağ kurulmaktadır. Bu bağın kurulmasında CHP yanlısı pek çok gazetenin darbeye karşı takındıkları tutum etkilidir. İnönü cuntacı subaylarla görüştüktan sonra CHP bu tertibin içinde değildir der. 1961'de 3 emekli generaller 33 subay CHP'ye katılır. 1930'larda yaşanan SCF deneyimi önemlidir. DP'nin kurulma yıllarında iktidar partisi CHP'yle DP arasında yaşanan gerginlikler sürecinde Başbakan Recep Peker'in DP'lilere İstiklal Mahkemelerini hatırlatması diğer bir noktadır.⁴⁵ 1960'ta TBMM'de İnönü: “*Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır*”⁴⁶ der. Bunlar birer şüphe kaynağıdır. Seçimlerde başarı sağlayamayan CHP'yle darbe arasında bağ

⁴³ İsmet Sezgin'le yapılan görüşme.

⁴⁴ Cumhuriyet, 3.06.1960.

⁴⁵ Ulus, 2.03.1947.

⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam İsmet İnönü, s.s.408-409.

kurulması darbenin amacının vatanla hürriyet olmadığını gösterir. Dolayısıyla Menderes algısı sarsılmaz.

Bebek⁴⁷ ve köpek davası gibi Menderes'le Bayar'ı itibarsızlaştırma çabaları önemlidir. Halkın bir kısmına göre köpek-bebek denilerek Menderes'le Bayar haksız yere suçlanmaktadır.⁴⁸

III. MBK'nın Medya Kullanım Deneyimi

Menderes, siyaset duayenidir. MBK üyeleri bir o kadar siyaset duayeni sayılamaz. Radyoyu kullanmada başarısızdırlar. Menderes'i itibarsızlaştırma konusunda o kadar ileri gittiler ki pek çok kişi onların dediklerine inanmamaya başlar. İtibarsızlaştırma çabaları Menderes'in mazlum bir başbakan algısını güçlendirir. Sabuncu “*“1960'a kadar solcuydum. Bayar, Menderes'e yapılan muameleler nedeniyle sağcı oldum. O zamanlar sadece radyo var. 22.00'de Yassıada saati olurdu. Böyle bir yayında Bayar'ın savunması yayımlanmaktaydı. Hukukta temel ilke son söz savunmanıdır. Bayar, müdafaasını yaparken spiker yayını kesip “Ne kadar komik değil mi, sayın dinleyiciler!” dedi”*”⁴⁹ der. Sol siyasetçi Şahinci: “*Yassıada Saati sanki bir dizi haline getirildi. Dizinin sonucu idamla bitince Menderes'e sevgi seli aktı. Vatan cephesi uygulamaları unutuldu. Halk dizinin sonu hatırladı. CHP'yi idamlardan sorumlu tuttular. CHP'ye karşı, propaganda malzemesi yaptılar. Sağ anlayışın sürekli iktidarda bulunmasının sebeplerinden biri budur”*”⁵⁰ şeklinde konuşur.

MBK, tutuklu DP'liler hakkında “*Düşükler*” adıyla bir film yaptırır.⁵¹ Filmde halktan oluşan kalabalıklar değil rol yaptırılan DP'liler vardır. Onları aşağılayan ve itici bir dil kullanılır. Bayar'ın havyar gibi lüks yemekten sonra önüne konan ıspanağı beğenmediği söylenir. Öbür yandan Bayar'ın ailesi kalabalık olmasına rağmen o görevdeyken Cumhurbaşkanlığı mutfak masraflarının az çıkmasının anormal olduğunun soruşturulduğu gazeteler belirtir.⁵² Film, MBK'nin beklediğinin aksine sonuç doğurur. Menderes'le MBK sinemanın öneminin farkındadır. Menderes'le MBK arasındaki fark medyayı ne biçimde kullanıldığı konusunda ortaya çıkar. Bir kısım yapımcı, yönetmen Menderes algısının yıkımı için harekete geçer. 1963'te Halit Refiğ çektiği Şafak

⁴⁷ Ulus, 1.01.1961.

⁴⁸ Kadir Özden'le yapılan görüşme.

⁴⁹ Nabi Sabuncu'yla yapılan görüşme.

⁵⁰ Hürrem Şahinci'yle yapılan görüşme.

⁵¹ Cumhuriyet, 8.10.1960.

⁵² Demokrat İzmir, 14.08.1960.

Bekçileri adlı film buna örnektir.⁵³ Bu tip filmler köylü üzerinde değil kent orta sınıfı üzerinde etkili olur. Metin Erksan'ın 1962'de çektiği “Yılanların Öcü”yle Ertem Göreç'in 1961 yapımı Otobüs Yolcuları DP zihniyetini yargılayan filmlerdir. Filmlerde asker olumlu yaklaşım içerisinde ele alınırken seçilmiş muhtar kötü gösterir. Kentli-orta sınıfa seçilmişlere güven duyulamayacağı mesajı verilirken, darbeci kanat zımnen aklanır.⁵⁴

IV. Zulüm İddiaları

Zulüm iddiaları darbecilerin kendi lehlerinde oluşturmak istedikleri algının yerleşmesini engeller. Darbeden sonra orduda büyük bir tasfiye olur. 235 generalle albayların %80'i, yarbayların yarısı, binbaşılardan %10'u emekli edilir. Sayı 4000 subayı bulur. Direkt bir suçlama olmadan yapılanlar kimilerince zulümdür. Bu subaylar bir dernek kurarak haklarını aramaya çalışır. Güneydoğu'dan 55 toprak ağası batıya sürülür. 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılır. Bu karar öğrencilerle akademisyenler arasında infiale sebep olur.⁵⁵ Bir korku hâkimdir. Eleştiri imkânsızdır. 22 Ağustos 1960'ta İnkılap Mahkemeleri Kanunu çıkarılır. MBK üyeleri veya bakanlarına karşı sözlü veya fiili tecavüzde bulunanlara 5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezası verilebilirdi. Daha kötü bir durumda ise sanıklar idam edilebilirdi.

Aydın'da Berber Mehmet'in, Menderes'in fotoğrafını dükkânından indirmediği için işkenceye uğradığı söylenir.⁵⁶ Çelik, ihtilal olduğunda gençtir. Memleketi Koçarlı'dır. Birinin Menderes'e küfretmesi üzerine aralarında tartışma çıkar. O kişi kendisini şikâyet edince jandarmada çıırılçılak soyularak zindana atılır. Aç ve susuz bırakılır. Zindandaki tahtakurusuyla diğer böceklerin saldırısına uğrar. Çelik, hayatında ilk kez intihar etmek istediğini belirtir.⁵⁷ Tutuklanan bu kişilere karşı gazeteler “*DP uşağı, kuyruk, düşük*” der.⁵⁸ Menderes zamanında İzmir'in gecekondu semtlerine halkın ücretsiz bir şekilde kullanılması için yaptırılan 200 kadar çeşme darbe sonrası Valilikçe söktürülür. Bu halkta olumsuz etki bırakır. CHP'li olduğu bilinen Dr. Lebit Yurdoğlu durumu eleştirince Yurdoğlu tutuklanır.⁵⁹ İzmir Poligonunda Yüzbaşı Bölükbaşı'nın verdiği emirle herkes saç-sakal ve bıyıklarını keser. Bunların içinde Bayar'ın yakını olarak bilinen Alim Efe, efe bıyıksız olmaz diyerek

⁵³ Giovanni Scognamiglio, Türk Sineması Tarihi, s. 226.

⁵⁴ Aslı Daldal, 1960 Darbesi ve Türk Sineması'nda Toplumsal Gerçekçilik, s.112.

⁵⁵ Hürriyet, 28.10.1960.

⁵⁶ İsmet Sezgin'le yapılan görüşme.

⁵⁷ Süleyman Çelik'le yapılan görüşme.

⁵⁸ Demokrat Ege, 06.07.1960.

⁵⁹ Necip Mirkelamoğlu, Okyanusta Bir Kayık, s.233.

ağlar.⁶⁰ Demokrat İzmir bir zamanlar DP'nin yayın organı gibi davranırken şimdiyse DP'ye karşı provokatör bir tutum içindedir.⁶¹ “*Menderes İçin Tespih Çeken Gafiller*” şeklinde bir haber yapar. Turgutlu'da eski DP ilçe başkanının eşi ve arkadaşları Menderes için ayin (dua yapıp, tespih çekmek) yaptıkları için savcılıkça sorguya çekilir.⁶² Seydiköy'de bir DP'li “*20 milyon DP'li var, bunları öldürüyorsunuz, DP'lilere bir şey yapamayacaksınız. Biz intikam almazsak çocuklarımız intikam alacak*” şeklinde bağırınca hakkında soruşturma açılır.⁶³ DP bir köylü hareketidir. Darbe olduğunda tarıma hiçbir ek vergi çıkarılmayacak denmesine rağmen ürün ve arazi vergilerinde artış yapılır.⁶⁴ Bu durum MBK'nın açıklamalarıyla bir tutarsızlık ifade eder. Karar köylüyü zor durumda bırakmış olmalıdır. Topraksız köylüye toprak dağıtılacağı açıklanır.⁶⁵ Bu tam anlamıyla sağlanamaz.

1965'te AP tek başına iktidara gelir. İnönü sonuçlar için “*nurcular kapı kapı dolaşırlar*” der. Darbe sonrası yaşananlar toplumun bazı kesimlerince unutulmamıştır. Eski yazı dersi veren hocalar için artık gazetelerde irticacı denilmeye başlanır. Pek çok kişi mahkemeye çıkarılır ve ceza yer.⁶⁶ Türk Dil Kurultay'ında ezanın tekrar Türkçe okunması konusunda karar alınır.⁶⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı uyarılır. Son mertebede karar uygulanamaz.⁶⁸ Halkın bir kısmında MBK'yla ilgili şüpheler artar. Nur cemaati bu süreçte önemli rol oynar. DP döneminde serbest olan Said-i Nursi'nin Risale-i Nur adı verilen kitapları bir suç unsuru kabul edilir. 23 Mart 1960'ta vefat eden Nursi'nin mezarının MBK tarafından bilinmedik bir yere taşınması bu ismi efsaneleştirir.⁶⁹ Zulmün ölülere kadar dayandığı iddiaları dillendirilir.

Tanımı veya cezası önceden belirlenmemiş hiçbir eyleme ceza verilmeyeceği hukukta temel ilkedir. İşlenen bir suça yasada belirlenen dışında ceza verilemez. Yasayla getirilen sorumluluk, yükümlülüklerle cezalar ancak yasa değiştirildikten sonraki eylemleri kapsar. Darbe sonrası DP'lilerin yargılanabilmesi için özel bir yasa çıkarılır.⁷⁰ Bir kişiye idam cezası

⁶⁰ Tuncer Acar, 27 Mayıs Ve Ben, s.25-27.

⁶¹ Kadir Özden'le yapılan görüşme.

⁶² Demokrat İzmir, 27.06.1960.

⁶³ Demokrat İzmir, 13.08.1960.

⁶⁴ Yeni Asır, 25.07.1960.

⁶⁵ Demokrat İzmir, 27.07.1960.

⁶⁶ Yeni Asır, 10.07.1960.

⁶⁷ Ege Ekspres, 15.07.1960.

⁶⁸ Yeni Asır, 15.07.1960.

⁶⁹ Demokrat Ege, 14.07.1960.

⁷⁰ Cumhuriyet, 19.06.1960

verilebilmesi için 65 üst yaş sınırı kaldırılır.⁷¹ Halkın bir kısmı bunun Bayar'a özgü bir yasa olduğu izlenimine kapılır. 77 yaşındaki Bayar'ın idamla yargılanmasının önünün açılır. İşin başında daha verilecek cezalar bu yasa ile rengini belli eder. Bu hukukun en temel ilkesi masumiyet karinesinin çiğnenmesidir.

MBK'nın kimi uygulamaları tepki çeker. Yassıada tutukluları, buradaki yeme-içme gibi masraflarıyla dişçi, doktor ve ilaç paralarını bizzat kendileri karşılamak zorundadır.⁷² Gazete, kahve, çay ücretleri fahiştir. MBK, para ödenmeyen tutuklulara yemek verilmeyeceğini duyurur. Kimi tutuklu yakınları zor durumda kalır. Bayar'ın eşi Raşide Bayar parça parça parayı yatırmaya çalışır.⁷³ Yaşananlar, MBK'nın kendisine karşı halkın bir kısmında olumsuz duyguların beslenmesinin nedenidir ve DP'lilerin masum olduğu algısını güçlendirir.

DP'lilerin kötü muamele gördüğü söylenir. Yassıada'ya sevk edilmek üzere İstanbul'a gönderilen tutuklular burada bakanlar ve vekiller şeklinde iki guruba ayrılırken vekiller için küçükbaş, bakanlar için büyükbaş şeklinde hakaret edilir. Subayların tutukluların kimisine tekme ve tokat attıkları, onları tartakladıkları söylenir.⁷⁴ Yassıada'daysa durum vahimdir. Sıcaktan tutuklular camları açtıklarında sivrisineklerden kurtulamazlar. Durumu şikayet edince askerler pencereleri kapatıp tutuklular içerideyken günümüzde kullanımı yasak DDT denilen böcek ilacıyla odaları dezenfekte eder. Çoğu tutuklu rahatsızlanır. Tutuklu Muhtar Başkurt ağlayarak *“Kars Cephesi'nde savaştım. Sibiry'a'da Rus esir kampında bir yıl kaldım. Şunların yaptığı muameleyi düşmanımından görmedim. Torunum yaşındaki bu gençler (subaylar) bana bu hakareti yapıyorlar”* der.⁷⁵ Tutuklu Emin Kalafat Yassıada'da bir teğmenin eski metreslerinin adreslerini kendisine vermesini isteyince teğmeni şikâyet eder. Kalafat'ın işkence gördüğü dillendirilir.⁷⁶ Menderes'in mahkeme sürecine kadar altı ay kimseyle konuşulmadığı söylenir. Menderes duruşmalarının ilkinde mahkemeden konuşma melekесinin bozulduğu gerekçesiyle izin ister. Kötü muameleye kimi tutuklular isyan ederek ada komutanına *“Bize ne yapacaksınız yapın. Bu sefaletimiz sona ersin”* der.⁷⁷ Tutuklular arasında ölümler, intihara teşebbüs olayları yaşanır. Eski İçişleri Bakanı Namık Gedik tutuklu bulunduğu

⁷¹ Akşam, 22.07.1960.

⁷² Belig Beler, Politika'da 30 Yıl, s.24.

⁷³ Mehmet Nuri Taşdelen, Yassıada Menderes ve Muhafızları, s.135.

⁷⁴ Beler, a.g.e.s.12.

⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=7Wf47MjjF7U>

⁷⁶ Beler, a.g.e. s.s.26-27.

⁷⁷ a.g.e., s.20.

binadan atlayarak intihar eder. Kimilerince bu bir intihar değildir. Cemil Keleşoğlu, tutukluluk süresince ailesinin zor durumda kaldığı gerekçesiyle hücrelerinde canına kıyar. Bunun da intihar olmadığı dillendirilir.⁷⁸ Halkın bir kısmı 27 Mayıs sonrası bir dram yaşandığını inanmaya başlar. Eski Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'sa yargılamalar sırasında mahkemede kalp krizi geçirerek vefat eder. Yusuf Salman, Lütfü Şaylan, Gazi Yiğitbaşı, Emekli Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Yümnü Üresin ve Kenan Yılmaz yargılamalar sırasında ölen diğer isimlerdir. Ermeni asıllı eski milletvekili Dr. Zakar Tarver kalp krizi geçirerek ölür. Bayar intihara teşebbüs eder. Menderes kendini öldürmeye çalışır. Bayar'ın intihara kalkışması üzerine Gürsel belki toplumsal infialden çekindiği için açıklama yapar. Bayar intihar etmemiştir. Seçimlere DP de katılacaktır.⁷⁹ Cemal Gürsel'in bu açıklamasına rağmen Yassıada Mahkemelerinden idam ve müebbet hapis cezaları çıkmış olması; DP'nin ise kapatılması MBK'nın güvenilirliğini sorgulanır hale getirir. Menderes'le diğer DP'lilerin yargılanmasında haksızlık yapıldığını ortaya koyar. Zulüm iddiaları MBK'ca yalanlanır, MBK bu iddiaları çürütmek için Menderes'le diğer DP'lilerin fotoğrafları filmlerini servis eder. Bu fotoğraflar tersine bir algı doğurur. Menderes'in zayıf bitkin oluşu gözlerden kaçmaz. Hasan Polatkan'la Fatin Rüştü Zorlu'nun idamları artarda gerçekleştirilir. Menderes'inse hastayken infaz edildiği söylenir.⁸⁰ Menderes'in infaz fotoğrafları onun masumdur şeklindeki algısını güçlendirir.⁸¹ Doktorlar, Menderes için sağlam raporu verdiler biçiminde sunulan bir haberde kullanılan fotoğraf söylenenle

İlmik Menderes'in Boynuna Geçirilirken

⁷⁸ <http://www.internethaber.com/babam-intihar-etmedi-olduruldu-430831h.htm> Erişim Tarihi:23.08.2018.

⁷⁹ Ege Ekspres, 01.06.1960.

⁸⁰ Akşam, 17.09.1961.

⁸¹ Akşam, 18.09.1961.

Menderes'in İnfazından Önce Yana Bakışı.

Menderes'in İnfazı Sonrası Ortaya Çıkan Görüntü

tam bir çelişki oluşturur. Menderes'in kemikleri çıkmış, saç-başı birbirine karışmıştır. Menderes'in idam sehpasında yana doğru bakışını gösteren fotoğraf masumiyeti vurgular. İnfazından sonra çekilen fotoğrafta Menderes'in neredeyse dili dışarı çıkmıştır. Dişleri görünmektedir. Fotoğraf ne kadar zor can verildiğinin delili gibidir. MBK'nın kararlarının doğruluğunu ortaya koymak için ileri sürdükleri hemen her delil değişik nedenlerden dolayı tersine etki yapar.

V. Durumun Seçim Sonuçlarına Yansıması

1961 Anayasasının kabulü için 09.07.1961'de yapılan seçime katılım %70'tir. %61,5 evet; %39 oranında hayır oyu çıkar.⁸² 1982 Anayasasının kabulünde yüksek oranda evet çıkması MBK'nın 1980 Darbesini yapan Milli Güvenlik Konseyi kadar algı oluşturmada pek başarılı olmadığını gösterir. %61'5 oranında evet oyunun çıkmasını bu anayasanın özgürlükçü yapısında aramak gerekir. 1961 seçimlerinde %36,74 oyla CHP birinci olur. Fakat tek başına iktidar olmaz. Türkiye'de koalisyonlar dönemi başlar. AP'ye %34,79 oranında oy alır. Darbe merkez sağın dağılmasına yol açar. Bu dağılıklığın CHP'ye yaradığı söylenebilir. Sağ AP, CKMP, YTP'nin toplam oyuysa %64,43'tür. Bu oran CHP'nin aldığı oyların üzerindedir.⁸³ 1965 Genel Seçimlerindeyse CHP'nin oyu %28,75'e geriler. AP, %52,87 oranında oy alarak iktidar olur. AP, MP, YTP, CKMP'nin aldığı toplam oy %69.05'tir. Türkiye İşçi Partisi'nin oy oranını CHP'ye dâhil edildiğinde sol %31.72 oranına ulaşır.⁸⁴ Bu sonuçlar dikkate alındığında Türkiye'de merkez sağ partilerin Adnan Menderes üzerinden CHP'ye karşı propaganda yürütmesi daha anlaşılır durmaktadır.

SONUÇ

10 yıllık DP iktidarından sonra 1960'ta darbe olur. Türkiye'de muhtıralar ve darbeler dönemi başlar. DP, bir umut olarak ortaya çıkar. Kendisi demokratik söylemlerde bulunur. Aynı partinin iktidara geldiğinde kimi uygulamaları demokratik temayüllerle bağdaşmaz. Menderes ve DP toplumun genelinde iyi bir algıya sahiptir. Bunda DP'nin medya araçlarını iyi kullanması gibi pek çok etken vardır. MBK bu algıyı yıkmaya dönük bir takım çalışmalar yapar. MBK'nın hürriyet ve vatan için darbenin yapıldığı gerekçesi darbenin dış güç desteği ile yapıldığı ve darbede CHP'nin parmağı olduğu iddialarıyla zayıflar. Darbe sonrası zulüm iddiaları MBK'nın imajını sarsar. MBK'nın çelişkili tutumu ile medya kullanım şekli DP'yle Menderes algısının sarsılmasında işe yaramaz. Tam aksine yukarıda anlatılan tüm etkenlerle birleşerek Menderes algısını pekiştirir.

⁸² T.C. Resmi Gazete, 20.07.1961.

⁸³ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961 Erişim Tarihi:20.08.2018.

⁸⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965 Erişim Tarihi:23.08.2018.

KAYNAKÇA

Arşiv

BCA, 490.01/824.261.1.

Gazete

Anadolu
Cumhuriyet
Demokrat İzmir
Ege Ekspres
Hürriyet
Milliyet
Resmi Gazete
Ulus
Yeni Asır
Yeni Politika
Zafer

Basılı

Acar, Tuncer, (1990), *27 Mayıs Ve Ben*, Doğruluk, İzmir.

Aydemir, Şevket Süreyya, (1968), *İkinci Adam İsmet İnönü*, İstanbul.

Belç, Belig, (1978), *Politika'da 30 Yıl*, Tifset.

Birand, Mehmet Ali ve Diğerleri, (1999), *Demirkırat; Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul.

Cerit, Emine, (2012), *Okuma Kitabı*, Derleyen:Hülya-Menderes Akdağ, Aydın.

Daldal, Aslı, (2005), *1960 Darbesi ve Türk Sineması'nda Toplumsal Gerçekçilik*, Homer, İstanbul.

Demir, Şerif, (2010), *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf, İstanbul.

Durmuş, Enver, (1990), *Yassıada'dan İmrallı'ya*, İstanbul.

Mirkeleamoğlu, Necip, (2007), *Okyanusta Bir Kayık*, Aşina, Ankara.

Scognamillo, Giovanni, (2003), *Türk Sineması*, Kabalcı, İstanbul.

Şen, Erdal, (2010), *Bir Yiğit Vardı*, Yitik Hazine, İstanbul.

Taşdelen, Mehmet Nuri, (2005), *Yassıada Menderes ve Muhafızları*, İstanbul.

Makale-Tezler

Cin, Halil, (1992), “Türk Demokrasi ve Kalkınma Tarihinde 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 Dönemecileri Sempozyumu”, Konya.

Kaya, Elif, (2008), *Türk Basınında 27 Mayıs İhtilali (1960-1961)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sözlü Tarih-Mülakat

Cerit, Ahmet, (2001), *1928, Aydın doğumlu, Emekli*, Görüşme Tarihi-Yeri 14.01.2001-Aydın.

Cerit, Emine, (2016), *1932-Çine doğumlu, Tarım İşçisi*, Görüşme Tarihi-Yeri 28.11.2016-Aydın.

Çelik, Süleyman, (2016), *1944-Koçarlı doğumlu, Eski İçişleri Bakanı Danışmanı*, Görüşme Tarihi-Yeri: 17.12.2016-Aydın.

Çetin, Hikmet, (2018), *1937 Diyarbakır doğumlu, Eski Dışişleri Bakanı*, Görüşme Yeri-Tarihi: 12.01.2018-TBMM.

Çiçek, Cemil, (2018), *Eski TBMM Başkanı*, Görüşme Yeri-Tarihi:18.01.2018 - Ankara.

Demirayak, Sadettin, (2007), *1932 Aydın Sultanhisar doğumlu, Aydın Senatörü*. Görüşme Tarihi-Yeri: 15.05.2007-Aydın.

Erdem, Mehmet, (2016), *1966-Aydın doğumlu, Aydın Milletvekili*, Görüşme Tarihi-Yeri: 09.10.2016-Ankara.

Özden, Kadir, (2016), *1932-Bozdoğan doğumlu, Esnaf*, Görüşme Tarihi-Yeri: 20.11.2016-Aydın.

Sabuncu, Nabi, (2015), *1943 Doğumlu, Eski Milletvekili*, Görüşme Tarihi-Yeri: 05.12.2015-Aydın.

Sezgin, İsmet, (2016), *Eski TBMM Başkanı*, Görüşme Tarihi-Yeri: 22.03.2016-Ankara.

Şahinci, Hürrem, (2015), *1943 Aydın doğumlu, Eski Aydın Koçarlı CHP İlçe Başkanı*, Görüşme Tarihi-Yeri: 19.12.2015-Aydın.

Yılmaz, Mustafa Kemal, (2007), *1921 Aydın doğumlu, Eski Aydın Milletvekili*. Görüşme Tarihi-Yeri: 15.5.2007-Aydın.

İnternet

<https://www.youtube.com/watch?v=FI5eEZkNEDI&t=173s>

<https://www.youtube.com/watch?v=7Wf47MjjF7U>

<http://www.internethaber.com/babam-intihar-etmedi-olduruldu-430831h.htm>

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965

SURİYE'DE DARBELER

MILITARY COUPS IN SYRIA

Dr. Öğr. Üyesi Murat TINAS

Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı Başkanı,
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Polis Akademisi,
murat.tinas@pa.edu.tr

ÖZET

Bir ülke içerisinde yaşayan insanların o ülkenin egemeninin tebaası değil de gayri-şahsi bir siyasal düzenin vatandaşları olduğu anlayışı üzerine ortaya çıkan modern anlamdaki devlet kavramı, genel itibarıyla XVI. Yüzyıl'da Avrupa'da teşekkül etmeye başlamış ve sonraki dönemde başta Britanya ve Fransa olmak üzere Avrupalı güçlerin nüfuz ve hâkimiyetlerini farklı coğrafyalarda genişletmesi neticesinde diğer bölgelere de yayılmıştır. Bu anlamda Ortadoğu'daki modern devletlerin büyük çoğunluğu, Avrupa'daki benzerleri gibi tarihsel bir süreçte siyasi, sosyal ve iktisadi dinamiklerin etkileşimiyle değil, mandater devletlerin bölgeyi kendi çıkarlarına göre tasarlama planları çerçevesinde kurulmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasına denk gelen dönemde bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra gerek yerel gerek bölgesel gerekse uluslararası güç mücadeleleri nedeniyle siyasi istikrara kavuşmakta güçlük çeken bölge devletlerinin bağımsızlık yıllarının ilk döneminde işler bir siyasal sistemin kurulması mümkün olmamıştır. Bu döneme ait en önemli tartışma konularından birisi de sivil-asker ilişkisi, bir diğer deyişle ordunun siyasetteki rolü olmuştur. Bu bağlamda Suriye, Fransız askeri birliklerinin 1946 yılında ülkeden çekilmesinden 1970'li yıllarda Hafız Esad'ın yine bir darbeyle gücünü konsolide etmesine kadar geçen dönemde ordu içerisindeki fraksiyonlar arasında yaşanan iktidar mücadeleleri neticesinde gerçekleştirilen pek çok askeri darbe ve darbe teşebbüsü nedeniyle ordunun siyasi hayata dahil konusunda zengin bir örnek teşkil eder. Bu çalışma, öncelikle Ortadoğu'da modern devlet sisteminin kuruluşunu Suriye örneği üzerinden incelemektedir. İkinci olarak Suriye'nin bağımsızlığının ilk yıllarında yaşanan askeri darbeleri ve darbe girişimlerini, bölgesel ve uluslararası siyasi bağlamıyla birlikte ele almaktadır. Sonuç olarak ise bahse konu darbeler incelendiğinde bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Suriye'de yaşanan iktidar mücadelesinin ordu vasıtasıyla yürütüldüğünü savunmaktadır. Ordu-Siyaset ilişkisini şekillendiren bahse konu darbeler, 'yönetmeden hükmetme' anlayışına dayanan vesayet sisteminin tezahürü olmuştur. Bunun sebepleri hakkında literatürde farklı yaklaşımlar bulunsun da bu çalışma temel olarak, dışarıdan dayatılan siyasal sistem ve dış müdahaleler üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Darbe, Sivil – Asker İlişkisi, Vesayet Sistemi, Dış Müdahale

ABSTRACT

Modern state, based on the principle that people is not subject of a sovereign, but the citizens of an impersonal order that is the nation-state, started to emerge in Europe during the 16th century. It then spread across to the other regions when European Powers specifically Britain and France established their influence in different parts of the world. Therefore, in contrast to the nation-states in Europe which were established through the interaction of different political, social and economic factors in a historical context, most of the modern states in the Middle East were founded by mandate Powers seeking to design the region according to their interests. Although Middle Eastern States started to gain their independence during 1940s, it was not possible for them to have a functioning political system due to the lack of stability stemming from local, regional and international rivalries. One of the most important issues related to this early independence period has been the civil-military relations, or the role of the army in the politics. In this respect, Syria constituted a striking example as it experienced several military coups and coup attempts as a result of power struggles among different factions within the army from 1940s to 1970s when Hafez Assad finally consolidated his power. In order to provide a closer scrutiny of Syrian case, this paper first elaborates the establishment of modern nation-state system in the Middle East. Second, it analyzes the military coups and coup attempts in Syria during the early independence period with their regional and international implications. To conclude, this paper argues that the struggle for power in Syria had been mostly carried out through military coups. Having such characteristic, coups which constituted the civil-military relations in Syrian politics became a clear manifestation of the tutelage system in the country based on the principle of 'ruling, but not governing.' Although there are different explanations in the literature concerning the making of such a tutelage system, this paper specifically focuses on the ahistorical political system and foreign interventions.

Keywords: Syria, Coup, Civil – Military Relations, Tutelage System, Foreign Intervention

GİRİŞ

Modern anlamdaki ulus devlet kavramı, tarihteki geleneğin aksine bir ülke içerisinde yaşayan insanların o ülkenin egemeninin tebaası değil de gayri-şahsi bir siyasal düzenin vatandaşları olduğu anlayışı üzerine ortaya çıkmıştır. Bugün uluslararası ilişkilerde yaygın kabul gören ulus devlet modeli, genel itibarıyla XVI. Yüzyıl'da Avrupa'da teşekkül etmeye başlamıştır. Daha sonraki dönemde ise başta Britanya ve Fransa olmak üzere Avrupalı güçlerin dünya çapında nüfuz ve hâkimiyetlerini genişletmesi neticesinde diğer bölgelere de yayılmıştır. Bu anlamda devlet, “toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık” olarak tanımlanmaktadır.¹

Bugün bildiğimiz anlamdaki sınırlarıyla modern devletlerin Ortadoğu coğrafyasında yer alması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Britanya ve Fransa himayesinde kurulan sistemle gerçekleşmiştir. Bu anlamda Ortadoğu'daki modern devletlerin büyük çoğunluğu, Avrupa'daki benzerleri gibi tarihsel bir süreçte coğrafyanın kendisine özgü siyasi, sosyal ve iktisadi dinamiklerin etkileşimiyle değil, mandater devletlerin bölgeyi kendi çıkarlarına göre şekillendirme planları çerçevesinde kurulmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasına denk gelen dönemde bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra ise gerek yerel gerek bölgesel gerekse uluslararası güç mücadeleleri nedeniyle siyasi istikrara kavuşmakta güçlük çeken bölge devletlerinin bağımsızlık yıllarının ilk dönemlerinde işler bir siyasal sistemin kurulması zor olmuştur.

Bağımsızlığın ilk yıllarına ait en önemli tartışma konularından birisi, sivil-asker ilişkisi bir diğer deyişle ordunun siyasetteki rolü olmuştur. Bu bağlamda Suriye, Fransız askeri birliklerinin 1946 yılında ülkeden çekilmesinden 1970'li yıllarda Hafız Esad'ın yine bir darbeyle gücünü konsolide etmesine kadar geçen dönemde ordu içerisindeki fraksiyonlar arasında yaşanan iktidar mücadeleleri neticesinde gerçekleştirilen pek çok askeri darbe ve darbe teşebbüsü nedeniyle ordunun siyasi hayata dahli konusunda zengin bir örnek teşkil eder. Bu çalışma, öncelikle Ortadoğu'da modern devlet sisteminin kuruluşunu Suriye örneği üzerinden incelemektedir. İkinci olarak Suriye'nin bağımsızlığının ilk yıllarında yaşanan askeri darbeleri ve darbe girişimlerini ele almaktadır. Sonuç olarak ise bahse konu darbeler incelendiğinde bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Suriye'de yaşanan iktidar mücadelesinin ordu vasıtasıyla yürütüldüğünü ve bunun temel sebepleri arasında tarihsel ve sosyal gerçeklikten bağımsız bir şekilde kurulan devlet

¹ Türkçe Sözlük, “devlet”, Türk Dil Kurumu, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59422eae2da557.05163159

yapıları ile bu yapılarda meşruiyet zeminini oluşturmamayan iktidarlar olduğunu savunmaktadır.

Suriye'de Fransız Manda Dönemi

XX. Yüzyılın başlarında bugün Ortadoğu olarak bilinen coğrafyanın büyük bir bölümü halen Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunmaktaydı. Özellikle, bugün Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail ve Körfez Bölgesi olarak bilinen alanda Osmanlı'nın hâkimiyetinden bahsetmek mümkündür. Bunun dışında Libya ve çevresindeki topraklarda da daha sınırlı olmak kaydıyla Osmanlı Devleti'nin etkinliğinden söz edilebilir. Diğer yandan Mısır bölgesi İngilizlerin, Cezayir ve Tunus ise Fransızların kontrolü altındaydı. Dolayısıyla XX. Yüzyılın başlarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da henüz modern bir devlet sisteminden bahsetmek güç görünmekteyken bölge, imparatorlukların güç mücadelesinin kesişim noktasında yer almaktaydı.

Bölgenin kaderini derinden etkileyen Birinci Dünya Savaşı neticesinde galip İtilaf Devletleri ile mağlup İttifak Devletleri arasında çeşitli ateşkes antlaşmaları imzalanarak çatışmalar durdurulmuştur. Ortadoğu'nun geleceği hakkındaki görüşmeler ise Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'na bırakılmıştır. Konferansta ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın yoğun çabalarıyla Milletler Cemiyeti'nin kurulması karara bağlanmış ve bu çatı altında diplomasi tarihine yeni bir kavram kazandırılmıştır. Özetle, Manda Yönetimi olarak isimlendirilen bu yeni uygulamaya göre kendi başına varlıklarını sürdüremeyen toplumlar Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen bir devletin koruyuculuğuna verilecek ve bu milletler kendi kendilerini yönetebilme kapasitesine erişince bağımsızlıkları verilecekti.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin üzerinde anlaşmaya varması gereken bir diğer konu da Osmanlı Devleti'nden geriye kalan toprakların nasıl paylaşılacağı hususudur. Savaşın galibi devletler bölgeyi paylaşma girişimlerini sürdürürken aynı dönemde Ortadoğu'da ise farklı gelişmeler yaşanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 2 Temmuz 1919'da Şam'da toplanan Genel Suriye Kongresi'nde Emir Faysal Suriye krallığına aday gösterilmiştir. Mart 1920'de toplanan bir başka yerel toplantıda ise bugünkü Filistin ve Lübnan topraklarını da içerisine alan büyük bir Suriye Krallığı'nın kurulduğu ve krallığına da Faysal'ın getirildiği ilan edilmiştir.² Ancak 19-20 Nisan 1920'de İtalya'nın San Remo şehrinde toplanan milletlerarası konferansta yer alan savaşın galibi Avrupalı güçler, Suriye'deki bahse konu gelişmeleri tanımamışlar ve Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletleri

² Türel Yılmaz Şahin, "Suriye'de Baas Yönetimi", Mülkiye, Cilt: XXXV, Sayı: 272, 2011, 104.

manda adı verilen birimlere bölüştürülmüştür. Bu çerçevede bugünkü Suriye ve Lübnan Fransa'nın; Filistin, İsrail ve Irak ise İngiltere'nin mandaterliği altına verilmiştir. Konferansın sonrasında ise Fransız kuvvetleri, Suriye'de kontrolü sağlayabilmek için Suriye'ye asker çıkarmışlar ve Kral Faysal'ı tahtan uzaklaştırmışlardır.

Temmuz 1920'de başlayan Fransa hâkimiyetinde Suriye ve Lübnan ayrı devletler olarak kurulmuş; Suriye'de ise Halep, Şam, Lazkiye ve Cebel-i Dürzi eyaletleri ile İskenderun Sancağı tesis edilmiştir. Böylece Fransa'nın böl-yönet politikası çerçevesinde Lazkiye'de Nusayriler, Cebel-i Dürzi'de Dürziler, orta bölgede ise Sünniler ayrı ayrı yapılandırılmaya çalışılmıştır. Fransa'nın bahse konu parçalayıcı siyaseti ve dışarıdan dayatılmış yönetim sistemi daha başlangıçtan itibaren bölge halkının tepkisini çekmiş ve Fransa'ya karşı mücadele başlamıştır.³ Fransa kendisine karşı muhalefet giderek sertleştikçe ve Avrupalı güçler arası mücadele yoğunlaştıkça 1936 yılında Suriye ve Lübnan'la birer antlaşma imzalayarak manda yönetiminin bitirileceği konusunda prensipte anlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya yenilen Fransa 1941'de Suriye'nin bağımsızlığını resmen tanımış ve 1946 yılında ise askeri kuvvetlerini çekmek durumunda kalmıştır.

Bağımsızlığın İlk Döneminde Askeri Darbelerle Süren İktidar Mücadelesi

Ortadoğu coğrafyasında bulunan devletlerin ilk bağımsızlık yıllarında her birinin kendisine münhasır siyasi deneyimi bulunmaktadır. Bununla birlikte ortak tarihi geçmiş ve sosyal yapı çeşitli konularda da benzer özellikler göstermelerine sebep olmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında siyasi hayattaki gerilimli sivil-asker ilişkisi ve bahse konu tarafların birbirleri üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, kuruluşlarından itibaren birçoğunun tartışmalı gündemini oluşturmıştır. Bu bağlamda Suriye, Fransız askeri birliklerinin 1946 yılında çekilmelerinden 1970'li yıllarda Hafız Esad'ın gücünü konsolide etmesine kadar geçen dönemde ordu içerisindeki fraksiyonlar arasında yaşanan iktidar mücadeleleri ile gerçekleştirilen pek çok askeri darbe ve darbe teşebbüsü nedeniyle ordunun siyasi hayata dahli konusunda zengin bir örnek teşkil eder.

Suriye, resmen 1941'de bağımsızlığını kazansa da bağımsızlığının ilk yıllarında siyasi açıdan istikrarı tesis etmek mümkün olmamıştır. Bahse konu bu dönemde iktidar mücadelesinin kimi zaman odağında yer alan kimi zamanda mücadelenin bir aracı olarak kullanılan ordu, siyaseti şekillendiren

³ Türel Yılmaz Şahin, "Suriye'de Baas Yönetimi", Mülkiye, Cilt: XXXV, Sayı: 272, 2011, 105.

temel aktörlerden birisi olmuştur. 1943'te gerçekleştirilen seçimlerde milliyetçiler çoğunluğu elde etmiş ve Şükrü Kuvvetli, devlet başkanı olarak seçilmiştir. Gerek iç siyasi çekişmeler gerek bölgesel gelişmeler nedeniyle Suriye'de işler bir yürütme kuvveti tesis edilememiş ve yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ortamında darbeler dönemi başlamıştır.

Suriye'nin bağımsızlığının ilk döneminde yaşanan ilk askeri darbe 1949 yılının Mart ayında Albay Hüsnü Zaim tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbenin başarılı olmasından sonra devlet başkanı Mısır'a sürgüne gönderilmiştir. Hüsnü Zaim'in iktidarı kısa sürse de gerçekleştirdiği darbeye ilişkin iddialar bugün dahi tartışılmaktadır. Bu çerçevede Suriye'de Mart 1949'da gerçekleştirilen askeri darbede ABD'nin Şam Büyükelçiliği'nin ciddi bir desteği ve yönlendirmesi olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde elçilikte görevli ABD'li diplomat James Hugh Keeley, Stephen J. Meade ve Miles Copeland'in, gerek darbenin planlanmasında gerek yürütülmesinde Hüsnü Zaim'e bizzat danışmanlık yaptıkları da ortadadır. Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA)'nın Şam Şefi olan Copeland, 1969'da yayımlanan *Devletlerin Oyunu* isimli anı kitabında Hüsnü Zaim liderliğindeki bahse konu darbeden bahsetmektedir. ABD Yönetimi'nin Şükrü Kuvvetli'nin devrilmesine karar vermesinden sonra Binbaşı Meade, Şam Büyükelçiliğindeki görevlilerden oluşan 'siyasi eylem grubu' isimli bir yapı kurmuştur. Bahse konu kitapta bu grubun, Hüsnü Zaim'le dostluk geliştirmek, onun güvenini kazanmak ve bir askeri darbeye liderlik etmesi konusunda ikna etmekle görevlendirildiği iddia edilmektedir.⁴ Ayrıca Hüsnü Zaim'i darbeye teşvik edenlerin düşünce yapılarıyla ilgili olarak da 'tam bağımsızlık isteyen ilk eski koloni olan Suriye'nin bu tavrının batı dünyası tarafından kendi güçlerine karşı bir meydan okuma olarak algılandığı, ayrıca uzun vadede demokrasinin yerleşmesi ve istikrarın tesisi için kısa vadeli askeri darbelerin kabul görülebileceği' ifade edilmektedir.⁵

Hüsnü Zaim'in iktidarı dört aydan biraz daha uzun sürmüştür. 14 Ağustos 1949 sabahı esasen Edip Çiçekli tarafından kontrol edilen ancak görünürde Albay Sami Hinnavi liderliğindeki bir grup asker, Hüsnü Zaim'in evini kuşatmış ve Zaim idam edilmiştir. Kısa dönem iktidarına ise daha önceden Suriye Meclisi tarafından reddedilen Trans-Arabian Boru Hattı projesini kabul etmeyi, İsrail'le ateşkes görüşmelerini başlatarak 20 Temmuz 1949'da nihayetle erdirmeyi ve Başbakan olarak atadığı Muhsin Barazi'yi İsrail'le barış antlaşması hazırlıkları yapmak üzere görevlendirmeyi sığdırmıştır. Ancak

⁴ Miles Copeland, *The Game of Nations: The Amoralıty of Power Politics*, (New York: Simon and Schuster, 1969), s.50.

⁵ Miles Copeland, *The Game of Nations: The Amoralıty of Power Politics*, (New York: Simon and Schuster, 1969), ss.51-52.

Copeland'in sözleriyle ifade edilirse, 'dünyanın en güçlü hükümetine yordakçı olması dahi kendisine iş güvencesi sağlamamıştır.'⁶

14 Ağustos 1949'ta Hüsnü Zaim ve Muhsin Barazi, Albay Sami Hinnavi tarafından gerçekleştirilen darbeye idam edilmişlerdir. Yönetimi ele geçiren Hinnavi, Haşim Atassi'yi cumhurbaşkanı yapmıştır. Tam dört ay sonra Aralık 1949'da ise Zaim'in devrilmesinde arka planda kalmayı tercih eden Albay Edip Çiçekli, bir başka askeri darbe daha gerçekleştirerek yönetimi devralmıştır. Edip Çiçekli, Atassi'yi görevden almamış; ancak 1951'e kadar ülkeyi arka plandan, 21 Kasım 1951'den sonra ise Şubat 1954'te ülkeyi terk edene kadar doğrudan iktidarı ele alarak ülkeyi yönetmiştir.

Albay Edip Çiçekli iktidarda bulunduğu sürece askeri bir otokrazi kurarak ülkedeki baskıyı sürdürmüştür. Ayrıca pan-Arabist bir ideoloji yanlısı olan Çiçekli, ülkedeki Dürzi azınlık ve onların tarihi liderlerinden olan Sultan Atrâş'la da çatışmıştır. 1949 sonlarından itibaren Çiçekli, Suriye'de askeri bir otokrazi kurmayı ve pan-Arabist bir siyaseti genişletmeyi başarmıştır. Bu kapsamda uyguladığı politikalar, merkezi otorite ile zaten problemli olan güneydeki Dürzilerin tepkisini çekmiştir. Nitekim Şubat 1954'te kendisini iktidardan uzaklaştıran darbeye de eski Cumhurbaşkanı Haşim Atassi ile Dürzi lider Sultan Atrâş liderlik etmiştir. Kendisine yönelik darbeye direnmeyen Çiçekli önce Lübnan'a gitmiş, oradan da Brezilya'ya geçmiştir. Çiçekli'nin ülkeyi terk etmesinden sonra Şükrü Kuvvetli tekrar cumhurbaşkanı olmuş ve sivil parlamenter sisteme dönülmüş olsa da arka planda ordunun siyaset üzerindeki etkisi devam etmiştir.

Arap dünyasında Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır ile güçlenen pan-Arabizm etkisiyle 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin siyasi olarak birleşmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. Her ne kadar iki devletin eşit statüde katılımıyla kurulsada gerek Mısır'ın etkin merkezi devlet kapasitesi gerek Nasır'ın karizmatik liderliği nedeniyle, kurulan yeni devlette Suriye eşit statüde varlık gösterememiştir. Suriye'nin hem askeri hem de ekonomik yönden Kahire'nin etkisi altına girmesi Suriye'deki çeşitli siyasi grupları olduğu kadar Suriye devlet bürokrasisini ve orduyu da rahatsız etmiştir. Suriyeli subaylar, sistemli bir şekilde tasfiye sürecine tabi tutulurken ya emekli edilmişler ya da Mısır'da uzak bölgelere tayin edilmişlerdir. Birleşik Arap Cumhuriyeti altında Mısırlı subayların hâkim tavrına tepki gösteren Suriyeli subaylarca, 28 Eylül 1961'de bir darbe daha gerçekleştirilmiştir. Bu darbe hem Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin sonunu getirmiş hem de Suriye'deki darbelerle

⁶ Miles Copeland, *The Game of Nations: The Amorality of Power Politics*, (New York: Simon and Schuster, 1969), s.53.

iktidar değişimi geleneğini devam ettirmiştir. Yeni kurulan devlete ise Suriye Arap Cumhuriyeti ismi verilmiştir.

1961'de kurulan Suriye Arap Cumhuriyeti'nde darbeyi gerçekleştiren subaylar doğrudan iktidarı ele almayı tercih etmemişlerdir. Bunun yerine kendileriyle işbirliği yapabilecek olan siyasi figürlere yönetimi devretmişlerdir. Ancak görünürdeki bu iktidar devri arka planda ordunun siyaset üzerinde hâkimiyetinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Darbeden sonra yönetime getirilen bahse konu siyasi figürler ise Suriye'nin eski burjuva elitleriydi. Bu anlamda her ne kadar pan-Arabist politikaların devam ettirileceği açıklansa da bunlar uygulamaya konmamıştır. Yönetimde olan eski elitler ile pan-Arabizm ve sosyalizm etkisinde bulunan diğer fraksiyonlara ait subaylar arasında iktidar mücadelesi çetinçe devam etmiştir. Bu nedenle 1963 yılında yine bir darbeyle gerçekleşen iktidar değişimine kadar Suriye'de istikrar tesis edilememiş, ordu içerisinde farklı fraksiyonlara ait gruplar arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmış ve birçok askeri darbe teşebbüsü gerçekleştirilmiştir.

8 Şubat 1963'te Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Irak'ta gerçekleştirdiği darbeden cesaretlenen Baas Partisi'nin Suriye kolunun askeri komitesi, var olan istikrarsızlık ortamından istifade ederek 8 Mart 1963'te darbeyi gerçekleştirmiştir. Darbeyi gerçekleştirenler arasında ileriki yıllarda kendi aralarında iktidar mücadelesine girecek olan Ziyad Hariri, Muhammed Umran, Salih Cedid, Hafız Esad, Casim Alvan, Muhammed Sufi gibi isimler yer almaktaydı. Baas darbesi, feodal yapıya karşı çıkan şehirli gruplardan, subaylardan, köylülerden ve azınlık gruplarından destek görmüştür. Baas Partisi'nin ideolog ve kurucularından Salahaddin Bitar başbakanlığa getirilmiş ve önceki dönemlerde olduğu gibi darbeyi gerçekleştiren subaylar ülkeyi kendi vesayetleri altında bulunan siviller aracılığıyla idare etmişlerdir. Bu dönemde Suriye'deki azınlıklar ve özellikle de Nusayriler, orduda güçlenmiştir. Bu durum 1965-1966 döneminde Baas Partisi Milli Komutanlığı Genel Sekreterliği'nde bulunan Münif Rezzaz tarafından da orduda kasıtlı olarak mezhebe dayanan blokların oluşturulduğu ortaya çıktı şeklinde ifade edilmiştir.⁷

1966 yılı ise Baas Partisi içerisinde iktidar mücadelesine sahne olmuştur. 21 Şubat 1966'da toplanan Baas Partisi Kongresi'nde parti içerisindeki gelenekselciler, orduda etkin olan genç subayları tasfiye etmek istemişlerdir. Ancak Baas Partisi Askeri Komitesi gençlerden yana tavır alınca ordu

⁷ Nikolaos Van Dam, Suriye'de İktidar Mücadelesi, Çeviren: Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), ss.70-71.

içerisindeki karşıt gruplar arasında Halep, Şam, Deyrezzor ve Lazkiye'de çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmalar neticesinde gücün genç nesle geçtiğini fark eden partinin kurucuları ülkeyi terk etmişlerdir. Askeri Komitenin desteklediği Salah Cedit liderliğinde yeni hükümet kuruldu ve sonraları Suriye siyasetine yön verecek olan Hafız Esad da Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirildi.

13 Kasım 1970 ise Suriye tarihi ve Suriye'deki darbeler açısından dönüm noktası sayılabilir. Haziran 2000'de geçirdiği kalp kriziyle hayatını kaybedene dek 30 yıl iktidarı boyunca ülkesini demir yumrukla yöneten Hafız Esad, 1970 sonunda bir darbe gerçekleştirerek iktidarı ele geçirmiştir. Hafız Esad, Rıfat Esad ve Mustafa Talas liderliğindeki grup ile Baas Partisi yönetiminde bulunan Salih Cedit ve Nureddin Atassi arasındaki çatışma, 30 Ekim 1970'te toplanan Acil Ulusal Kongre'de kendisini göstermiştir. Esad, kongrenin kendisinin tasfiyesi amacıyla planlandığını düşünmesi üzerine kongreye kendisine bağlı askeri birliklerle katılmış ve kongre salonunu kuşatmış, Cedit ve yakınlarını tutuklatmıştır. 13 Kasım'da Ahmed Habibi liderliğe seçilse de arka planda gücü elinde bulunduran şahıs Hafız Esad olmuştur. Kendi hareketini, Tashih Hareketi olarak adlandıran Esad, 12 Mart 1971'de gerçekleştirilen seçimlerle devlet başkanı olmuştur. İktidarı ele geçirmesinden sonra mensubu olduğu Baas Partisi'nin ideolojisini benimseyen Esad, selefi Cedit'in aksine daha pragmatist bir yöntemi seçmiştir. Bu çerçevede iktidarda kalmak adına mensubu olduğu azınlık grubu ordu ve istihbaratta üst mevkilere atamış; ayrıca ülke içerisinde bulunan sol ve sağ, kavim ve kabile, din ve laiklik üzerinden süren ayrışmalardan pragmatist bir reel politik anlayışıyla istifade etmiştir.⁸

SONUÇ

Bugünkü Ortadoğu devletler sisteminin temelleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede hâkim olan Avrupalı güçler tarafından atılmıştır. Bu nedenle Ortadoğu'daki devletlerin büyük çoğunluğu, Avrupa'daki benzerleri gibi tarihsel bir süreçte siyasi, sosyal ve iktisadi dinamiklerin etkileşimiyle değil, mandater devletlerin bölgeyi kendi çıkarlarına göre tasarlama planları çerçevesinde kurulmuştur. Bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra gerek yerel gerek bölgesel gerekse uluslararası güç mücadeleleri nedeniyle siyasi istikrara kavuşmakta güçlük çeken bölge devletlerinin ilk yıllarında işler bir siyasal sistemin kurulması mümkün olmamıştır.

Ortadoğu'da devlet denilince akla genellikle güçlü güvenlik kurumları ve otoriter liderleriyle büyük bürokratik yapılar gelmektedir. Ancak bahse konu

⁸ Çağrı Erhan, "Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 55, No: 2, s.162.

bu güçlü devlet algısı gerçek midir? Devlet üzerine yaptığı çalışmalarla konunun önde gelen uzmanlarından olan Joel Migdal, devleti çalışırken 'retorik düzeyi' ve 'gerçeklik düzeyi' arasındaki farkın iyi açıklanması gerektiğini vurgular.⁹ Devleti, toplumuyla, ülkesinde bulunan sosyal gruplarla, ekonomik sınıflarla, kültürel kimliklerle ve dış dünya ile kurduğu ilişkiler açısından etkinliği ve bu süreçleri iyi yönetimi açısından değerlendiren bu yaklaşıma göre retorikte güçlü olan Ortadoğu devletleri esasen bir hayli zayıftırlar.

Ortadoğu devletlerinin bahse konu zayıflığının esas sebeplerinden birisinin tarihsel ve sosyal gerçeklikten bağımsız bir şekilde dış kaynaklı dayatmayla kurulan devlet yapıları ile bu yapılardaki yerel iktidar sahiplerinin yaşadıkları meşruiyet krizleri olduğu düşünülmektedir. Toplumsal tabanda iktidarlarına meşruiyet zemini oluşturamayan güç sahipleri ise siyasi mücadelelerini silahlı kuvvetler vasıtasıyla yürütmeyi tercih etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dönemin emperyalist kuvvetlerinin bölgeyi taksim planları çerçevesinde kurulan Ortadoğu devletlerinin birçoğu, bağımsızlıklarının ilk yıllarında kendi toplumları nezdinde de meşruiyet zeminlerini oluşturmakta güçlük çekmişlerdir. Bu çerçevede Suriye örneğinde görüldüğü üzere bahse konu devletler, halkın talepleri karşısında giderek otoriter yapısını kuvvetlendirerek ayakta kalmaya çalışmışlardır.

Ordu-Siyaset ilişkisini şekillendiren bahse konu darbeler, 'yönetmeden hükmetme' anlayışına dayanan vesayet sisteminin tezahürü olmuştur. Hadduri'nin ifade ettiği gibi üst düzey kurmay subayların özellikle güvenlik ve dış politika meselelerinde bir takım yüksek siyasi makamlara seçilmesi veya atanması batı demokrasilerinde dahi ender rastlanacak bir vaka değilken; bu durum, Suriye'de olduğu gibi ordu mensuplarının siyasi makamlara mesleki silahlarını kullanarak yerleşmesi keyfiyetinden farklıdır.¹⁰ Bu çalışmada incelendiği üzere devlet içerisindeki iktidar mücadelesi, vatandaşlara hizmet etmenin bir aracı olmak yerine silahlı kuvvetler vasıtasıyla iktidarı ele geçirerek toplumsal imtiyazları muhafaza etmenin aracı olarak görülmüştür. Sonuç olarak, Suriye örneğinde ele alındığı üzere iktidara sahip olanların idari yapıyı bu tasavvurla kurumsallaştırdıkları, hâkimiyet mücadelelerini meşruiyet zemini olmayan silahlı kuvvetler aracılığıyla sürdürdükleri ve bu süreçte himayesinden istifade edebilecekleri güçlü dış müttefik arayışı içerisinde oldukları görülmüştür.

⁹ Joel S. Migdal, *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

¹⁰ Macid Khadduri, "The Role of the Military in the Middle East Politics", *The American Political Science Review*, Cilt XLVII, 1953, ss.511-512.

KAYNAKÇA

- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2018). “devlet”, Türk Dil Kurumu, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59422eae2da557.05163159.
- Şahin, Türel Yılmaz, (2011). “Suriye’de Baas Yönetimi”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 35, Sayı 272, ss. 103-118.
- Copeland, Miles, (1969). *The Game of Nations: The Amoralıty of Power Politics*, New York: Simon and Schuster.
- Van Dam, Nikolaos, (2000). *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, Çeviren: Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Çağrı, (2000). “Hafız Esad’ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 55, Sayı 2, ss. 161-170.
- Migdal, Joel S., (2001). *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Khadduri, Macid, (1953). “The Role of the Military in the Middle East Politics”, *The American Political Science Review*, Cilt XLVII, ss. 511-512.

**27 MAYIS 1960 DARBESİ'NDE
TÜRK BASINININ POZİSYONU:
AK DEVRİM KİTABI'NDA
ULUSAL BASINDAN SEÇMELER ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME**

POSITION OF THE TURKISH PRESS
DURING THE 27 MAY 1960 COUP:
AN EVALUATION ON THE SELECTIONS
IN THE BOOK 'AK DEVRİM' FROM THE
NATIONAL PRESS

Dr. Öğr. Üyesi Musa GÜMÜŞ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı

ÖZET

Cumhuriyet Tarihi'nin en önemli olaylarından birisi şüphesiz 27 Mayıs 1960 darbesidir. Bu darbe Türkiye'de 1960 sonrası siyasi hayatı, siyasi kültürü, basın siyaset ilişkisi, devlet toplum ilişkisi, muhalefet iktidar ilişkisi gibi toplumsal zihnin inşasında önemli konumda bulunmuş meseleleri oldukça etkilemiş ve bu ilişkilerin tanzim edilmesinde önemli rol oynamıştır. Basın ise bu konuda başlıca rol oynayan kurum olmuştur. Basının bu rolünün 27 Mayıs 1960 darbesindeki konumu ise bu söylediklerimizi destekler bir mahiyet arz etmektedir. Bunun en önemli göstergesi, basının meşrulaştırıcı konumuyla oynadığı roldür. Bunu 27 Mayıs 1960 darbesinde iç ve dış basın olmak üzere müşahade etmek mümkündür. Özellikle darbe için meşru zemin dış basın üzerinden gerçekleşirken iç basın da darbe sonrası süreçte darbenin “ne kadar gerekli olduğuna” dair meşrulaştırıcı yayınlar oldukça büyük bir külliyat oluşturmuştur. Bizim bu bildiride ele alacağımız konu bir basın araştırması olmayacaktır. Meseleyi dönemin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edebileceğimiz Ak Devrim Kitabı üzerinden ele alarak bu kitaba, “darbenin meşruiyetine uygun” yazıların iç basın örnekleri üzerinden bir yaklaşım sergileyeceğiz. Bu noktadan hareketle bu seçme yazılar üzerinde basının, 27 Mayıs 1960 Darbesini, darbe sonrası yazılar etrafında nasıl bir konum elde ettiğini irdelemeye çalışacağız. Bu minvalde, başta Cumhuriyet, Akşam, Kim, Akis, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Yenisabah, Tercüman Vatan gibi gazete ve dergilerde; Nadir Nadi, Burhan Felek, Metin Toker, Bedîî Faik, Çetin Altan, Yaşar Nabi, Şükrü Baban, Yusuf Ziya Ortaç Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi kalemlerden seçilmiş yazılarına dikkat kesilecek ve irdeleneceğiz.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, Basın, Ak Devrim Kitabı ve Meşruiyet Arayışları.

ABSTRACT

One of the most important events in the History of Turkish Republic was no doubt 27 May 1960 Coup. This coup considerably affected the issues like political life in Turkey after 1960, political culture, press-politics relations, state-society relations, government-opposition relations which were influential in the making regulation of the social mind. Press was the chief instrument in this process. Position of the press during the 27 May 1960 Coup, presents a corroborating quality for this assertion. The most important manifestation of this, is the role of the press which was fulfilled with its legitimizing capacity. It is possible to detect this in the form of domestic and foreign press during the 27 May 1960 Coup. While legitimate base for the coup was especially formed via foreign press, domestic press produced a large corpus with the legitimizing publications on “how much the coup was necessary”. The topic that we tackle in this proceeding would not be a press survey. Handling the topic via the Book of 'Ak Devrim', literally the 'White Revolution', which can be considered as one of the most important works of the period, we will approach to this book from the domestic samples of the articles which were “consistent with the legitimacy of the coup”. From this point, mingling on the selection of writings from post-coup period, we will try to scrutinize what attitude did the press adopted during the 27 May 1960 Coup. In this context, we will pay attention and scrutinize the selected papers from the authors such as Nadir Nadi, Burhan Felek, Metin Toker, Bedii Faik, Çetin Altan, Yaşar Nabi, Şükrü Baban, Yusuf Ziya Ortaç, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, and published in newspapers and magazines chiefly like Cumhuriyet, Akşam, Kim, Akis, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Yenisabah, Tercüman, Vatan.

Keywords: 27 May 1960 Coup, Press, the Book of 'Ak Devrim' and Seeking of Legitimacy.

GİRİŞ

Biz bu çalışmamızda, Ak Devrim kitabı özelinde darbe sonrası meşrulaştırma çabaları olarak değerlendirilebilecek seçme metinler üzerinde darbenin meşruiyetine ilişkin Türk basınının tavrına dair değerlendirmede bulunacağım. Aslında bu çalışmamın, dış basın üzerinde yaptığımız ve üniversitemizin düzenlediği I. Darbe Sempozyumu'nda sunduğum “1960 Darbesi'nin Meşruiyet Kaygıları ve Ak Devrim Kitabı”¹ adlı bildiriye tamamlayan bir özelliği var. Geçen seneki sempozyumda dış basından derlenen yazılarla 27 Mayıs 1960 darbesine nasıl meşru zemin oluşturulmaya çalışıldığını anlatmaya çalışmıştık. Bu çalışmamızda ise darbe sonrası süreçte Türk basınının 27 Mayıs 1960 darbesinin meşru gerekçelerini nasıl oluşturmaya çalışıldığına değineceğiz. Biraz önce de ifade edildiği gibi bu bildiri Ak Devrim kitabına alınan yazılar etrafında oluşturulmuştur.

Çalışmamız, Neydi, Ne Oldu, Nedir ve Ne olacak sorularının cevaplarını oluşturacaktır.

Neydi?: Demokrat Parti'nin İktidara Gelmesi

Ne Oldu?: Demokrat Parti'nin İktidarı Dönemi

Nedir?: 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Tanımlanması

Ne Olacak?: 27 Mayıs Sonrası Beklentiler.

Bu sorular bir dönemin başlangıç ve bitişleri için önemliydi ve Darbenin meşruiyet zeminine oturtulması açısından kilit noktada bulunuyordu Ak Devrim Kitabında.

Ak Devrim, bir anlamda propaganda kitabıdır. Darbe'nin meşru zemine oturtulması konusunda kurgulanmış olduğu meseleye yaklaşımlarından anlaşılmaktadır. Kitabın önsözündeki şu ifadeler dediklerimize haklılık payı kazandıracaktır. Adnan Menderes döneminin en önemli dönemeci 1954 yılı olarak gösterilir ve bu dönemekten sonra süreç “Anayasayı çiğneme, insan hak ve hürriyetlerini tahrip, zulüm, israf, hırsızlık ve hayâsızlık devri ile en az elli yıllık bir geriye dönüş” olarak tasvir edilmiştir. Ancak bunların halk tarafından anlaşılamadığı, “Millet, yaptıklarını görmeyecek ve anlamayacak kadar basiret ve idrakten mahrumdur” sözleriyle ifade edilir². Ak Devrim kitabına göre 14 Mayıs 1950 yılında açılan ışıklı devir yerini karanlık bir uçurumun derinliklerine bırakmaktadır³. İktidar kendi saltanatını kurmuş ve

¹ Musa Gümüş, “1960 Darbesi'nin Meşruiyet Kaygıları ve Ak Devrim Kitabı”, Uluslararası Darbe Sempozyumu, Cilt: 2., 26-28 Mayıs 2017, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2017, s. 979-998.

² Ak Devrim, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara 1960, s. 3.

³ Ak Devrim, s. 3; Gümüş, s. 982.

nimetlerinden alabildiğine faydalanma yolunu tutmanın peşinden koşmaktadır⁴. Sürecin, şüphesiz “gittikçe korkunçlaşarak devam edeceğine asla şüphe” yok ve buna son vermenin zamanı gelmiştir⁵. Vakit memleketi ve milleti korumak vaktidir. Bu hizmeti, “*Türk Yurdunu, Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak*” için and içmiş Türk ordusu deruhte ederek, vermiş olduğu namus sözünü yerine getirmiştir⁶. Böylelikle “*Türk Ordusu vazifesini yapmış, milletin ve memleketin kaderini temiz ellerine almış*”⁷ olacaktır. Bu, “*Yaratıcılarının ‘‘Millî Birlik harekâtı' dedikleri mukaddes ve asil hamlenin ilk tezahürü, memleket ölçüsünde bir 'saadet kucaklaşması'*” olmuştur⁸. Bunun bir hükümet darbesi olmadığını, “*Millî Birlik Harekâtını muvaffakiyete ulaştıranlar, kendi şahısları için ikbal aramak gibi hodgâm bir arzusun peşinde koşmadıklarını Türk Milleti ve Dünya umumi efkârı önünde içtikleri and, verdikleri namus sözü ile teyit etmiş bulunuyorlar*”⁹ şeklinde açıklanmaya çalışılıyordu. Bu hareket büyük bir hedefi gerçekleştirmiştir: “*İhtilâl, zulüm ve istibdat idarelerine karşı 'hak ve hürriyet' davacısı olan milletin ayaklanması, yuvarlandıkça büyüyen bir çığ halinde hedef tuttuğunu ezmesidir. Millî Birlik Harekâtı ise, İstanbul, Ankara, İzmir Yüksek Tahsil Gençliğinin 'hak ve hürriyet' isteyen asil fevranım, Türk Ordusunun bir gece baskını ile arzulan neticeye ulaştırmasıdır. Yapılan işin, yaratıcıları tarafından sadece 'İnkılâp' tabiri ile isimlendirilmesi kahramanlara has bir tevazuun ifadesi olarak güzel, fakat gerçeğin beyanı bakımından eksiktir*”¹⁰. Bu kutlu görevi Türk ordusu yerine getirirken millet, bütün vatan sathını kucaklayan bir anlayışla benimsenmiştir. Bu yüzden bu harekâta “*27 Mayıs Türk Millî İhtilâli*” adının verilmesi pek ala mümkün...”¹¹. Ak Devrim’de vurgulananlarla, hükümetin ordunun eliyle yıkılmayı hak ettiği intibai böylece oluşturulmuştur. Kitapta ihtilal öncesi son ay söz konusu edilerek zulmün hat safhaya çıktığı, bir isyan fırtınasının kopmak üzere olduğu, dertleri ne söylemenin, ne de yazmanın imkânı bulunmadığı, dudaklara kilit, kalemlere köstek vurulduğu bir süreç yaşandığı ifade edilmektedir. Bu hava içinde iç basından bir ses çıkmadığı için gerçeklere ayna tutacak bir durumda olmadıkları için “*aradığımızı bulmak için bakışlarımızı dış basına çevirmekten başka çare yok*”¹²tu ifadeleri ile burada niçin dış basının dikkate alındığı anlatılmaya çalışılmıştır. Kitabın ilk bölümü, dış basından alınan seçme yazılardan oluşturulmuştur. Kitapta, yapılanın, “*maksadı ifadeye yarayacak bir kaç misal vermekten ibaret*” olduğu ifade

⁴ Ak Devrim, s. 3.

⁵ Ak Devrim, s. 3.

⁶ Ak Devrim, s. 4.

⁷ Ak Devrim, s. 4.

⁸ Gümüş, s. 982.

⁹ Ak Devrim, s. 4.

¹⁰ Ak Devrim, s. 4.

¹¹ Ak Devrim, s. 4.

edilmektedir”¹². 28 Mayıs sabahı ise yeni bir devir açılmıştı. “Artık ne ağızlarda kilit var, ne de kalemlerde köstek... Türk Ordusunun 'Asil Hamle'si bütün kayıtları parçalamış[tır]”¹³. Artık yeni devir ışık saçmaktadır. “Ülkede bayram havası esmekte, davullar döğülüyor, zurnalar çalınıyor, dağ, taş, bayrak bayrak güliyor, bayram ediyordu” artık.

10 yıl önce millet iradesini sandığa yansıttığı için bahtiyardı. Çünkü kendi kaderini kendi seçtiği insanlara vermişti. Demokrat Parti iktidara geldiği zaman tertemizdi. Ancak bir süre sonra birçok şey değişmeye, temiz eller kirlenmeye başladı. Yusuf Ziya Ortaç “İki Bayram” adıyla kaleme aldığı yazıda “Yıkıldılar... Yıkılacaklardı elbet” ifadeleriyle darbenin niçin geldiğini anlatmaya çalışıyordu. Ortaç niçin yıkılacaklar sorusunu “Yıkıldılar... Yıkılacaklardı elbet: İktidara 'Hürriyet' türküleri çağırarak gelmiştiler. Zindanları hürriyet âşıkleriyle doldurdular... Yıkıldılar... Yıkılacaklardı elbet: Atatürk'ün “Hayatta en hakikî mürşit ilimdir” dediği Üniversiteye “Kara cübbeliler” diye yumruk salladılar... Yıkıldılar... Yıkılacaklardı elbet: Dünya yüzünde kazandığımız sevgiyi, saygıyı, hayranlığı on yılda yok etmiştiler. Yeryüzünde yer değiştirmiş, kıt'a değiştirmiştik: Avrupa iken Asya olmuştuk!”¹⁴ şeklinde cevaplıyordu.

Metin Toker ise “Bugünkü Vazifemiz” başlığını attığı yazısını 10 yıllık serencamı anlatmaya çalışıyor, 1950'de başlayan süreçte iktidar hiddetinden, muhalefet ise infiallerinden fedakârlık etmiş, böylelikle de elbirliği ile ülke davası yürümüşü¹⁵. Bu ilk bayramdı. İkinci bayram ise 1960 yılının bu güzel baharında gerçekleşti. “Dünya tarihine millet olarak yeni bir mucize ilâve etmiş bulunuyoruz” diyerek sözüne devam eden Toker, “27 Mayıs Hareketi bir askerî ihtilâldir...27 Mayıs Hareketi meşruiyet yoluyla kurulmasına rağmen gayrimeşru bir fiilî idare haline düşmüş Menderes rejimine karşı meşru bir fiilî idarenin kurulması hareketidir... “Türk Gençliğinin kan akıtarak açtığı savaşın ilk safhasını kati zafere kavuşturmuştur. 27 Mayıs Hareketinin gönüllere ümit veren tarafı budur, ihtilâli yapanlar, milletlerini hakikî arzularını iyi anlamış, onlara doğru teşhis koymuş bulunduklarını daha ilk tebliğlerinde ispat etmişlerdir”¹⁶. Böylelikle, “İnkılâp Hareketi” adını taşıyan ihtilâl de görülmemiş inanılmaz bir rahatlık içinde başarıya [ulaşmıştır]”¹⁷. Böyle “Namuslu bir otoriter idare hele demokratik yolla seçilmiş, mülevves, hırsız bir idareyi takip ettiğinde o nevi memleketlerde samimi taraftarlar da”

¹² Ak Devrim, s. 6.

¹³ Ak Devrim, s. 78.

¹⁴ Yusuf Ziya Ortaç, “İki Bayram”, Akbaba (Tarihsiz), s. 80.

¹⁵ Metin Toker, “Bugünkü Vazifemiz”, Akis, 30.05.1960, s. 83.

¹⁶ Metin Toker, “Bugünkü Vazifemiz”, Akis, 30.05.1960, s. 83-84.

¹⁷ Metin Toker, “Hatalı Teşhisten Sakınam” Akis, 9.6.1960, s. 84-85.

bulmuştur¹⁸. Bu büyük inkılap hareketinin merkezi Harp Okulu'dur¹⁹. “27 Mayıs hareketi bir 'namuslu aydın hareketi' olduğu içindir ki [bu] askeri idare daha ilk günden cephenin sivil mensuplarının tam desteğine mazhar olmuştur”²⁰. Dolayısıyla da meşruiyeti daha ilk günden itibaren teslim edilmiştir. Dayandığı saikler de sağlamdır. Çünkü “İhtilâl, yolunu sapıtmış ve rejimi fiilen değiştirmiş, Anayasayı ihlâl etmiş idarecilere karşıdır”²¹. Bu, önemli ve geçerli bir saiktir. Bu harekât, aynı zamanda “Türk demokrasisinin özlenen gelişmesini tahakkuk ettirecek bir başlangıçtır”²². Bu başlangıçta, “Türk Ordusu tarihi mes'uliyetini bir kere daha ve tam zamanında yüklenmiş”²³ ve tarihin her devrinde olduğu gibi kendisine duyulan itimat ve güveni bir kere daha bütün dünyaya ispat etmiştir. Dün istiklâlimiz için kadını, kızı ve erkeğiyle cepheden cepheye koşan şanlı Türk Ordusu, bugün de hürriyetlerimiz ve insan hakları için şerefli bir vazife yapmış²⁴, bütün dünya basınında hayranlıkla bahsedilen bir devrim gerçekleştirilmiş²⁵, Türkiye'de devrimlerin en güzeli başlamıştı²⁶. Bu devrim, “Yirmi yedi Mayıs sabahı doğan hürriyet güneşi, milleti kardeş kavgasına sürükleyen bir politik hayatın ruhlara sinen karanlığını dağıttı ve bir hukuk devleti nizamının gönüllere mutluluk veren havasını aydınlattı”²⁷. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başardığı milli inkılap ikinci cumhuriyetin kurulması hazırlıklarına zemin hazırladı²⁸.

Neydi?: Demokrat Parti Nasıl Başa Geçmişti

Ak Devrim Kitabı'nda Demokrat Parti'nin iktidara gelişi önemli bir olay olarak görülür. O gün için “dağ, taş, bayrak bayrak gülüyor, bayram ediyordu. Takvimdeki yaprak 14 Mayıs 1950'dir.. Bu, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği gün, Türk milleti bahtiyardı” ifadesi kullanılır²⁹. Metin Toker, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini “millet iradesini belli ediyor” şeklinde değerlendirmiş; “Demokrasinin icabı budur” diye eklemişti³⁰. Nadir Nadi de, 14 Mayıs 1950'yi, “1950 Mayısında serbest ve dürüst seçimler sonunda hep

¹⁸ Metin Toker, “Hatalı Teşhisten Sakınalım”, Akis, 9.6.1960, s. 84-85.

¹⁹ “Kahramanlar Yuvası”, Akis, 9.6.1960, s. 86.

²⁰ Metin Toker, “Hatalı Teşhisten Sakınalım”, Akis, 9.6.1960, s. 85.

²¹ “İhtilâl Hukuku”, Akis, 23.6.1960, s. 90.

²² H. Bedrettin Ülgen, “27 Mayıs”, Akşam, 28.8.1960, s. 96.

²³ İrfan Derman, “Boş Yere Ölmeler”, s. 98.

²⁴ Ahmet Çitilci, “Atatürk'ün İzindeyiz”, Akşam, 28.5.2960, s. 90.

²⁵ Müşerref Hekimoğlu, “Vazifeye Devam”, Akşam, 1.6.1960, s. 100.

²⁶ Müşerref Hekimoğlu, “Bilim ve Ordu”, Akşam, 03.06.1960, s. 101.

²⁷ Vecihi Ünal, “Biz Ne Kasım'ız, Ne Nasır!..”, Akşam, 4.6.1960, s. 102.

²⁸ Edip F. Çelik, “Kutsal Vazife”, Akşam, 4.6.1960, s. 103.

²⁹ Yusuf Ziya Ortaç, “İki Bayram”, Akbaba (Tarihsiz), s. 79.

³⁰ Metin Toker, “Bugünkü Vazifemiz”, Akis, 30.05.1960, s. 83.

beraber düğün bayram ederek girdiğimiz çok partili demokratik hayat”³¹ şeklinde görmüştü. Adnan Menderes Hükümeti'nin dürüst bir şekilde yapılan bir seçim sonunda iktidara gelmişti şeklinde değerlendiren Necmi Osten, İsmet İnönü'ye atıfta bulunarak, “*iktidarı feragatle devreden şuurlu ve olgun bir zihniyetin müstesna bir hareketi idi. Bu hareket Türk demokrasisi tarihinde saygı ile anılacaktır*” yargısında bulunuyordu³². Yusuf Ziya Ortaç, Adnan Menderes için “*iktidara geldiği gün onun 'yeter diye kalkan elleri bembeyazdı'*”³³ ifadelerini kullanıyordu. Türkiye bir süre iktidar ve muhalefetiyle güzel bir şekilde yönetiliyordu. Gerginlik olmuyor, her şey daima, tatlıya bağlanıyordu. “*Bunu sağlamak için iktidar ileri gelenleri hiddetlerinden, muhalefet ileri gelenleri infiallerinden fedakârlık yapmışlar, elbirliğiyle dâvayı yürütmüşlerdi*”³⁴. Bu süreçte olan sorunlar “*dünyanın her yerinde olağandı*”³⁵. Burada güzel bir başlangıç ve bunun olağan sonuçları söz konusu ediliyor ve normal giden süreçte iktidara karşı herhangi bir sorun çıkmadığı mesajı veriliyordu. Ancak özellikle 1954 seçimlerinden sonra işlerin değişmeye ve sorunların birer birer ortaya çıkmaya başladığına dair bir zemin oluşturuluyor. İktidardaki bu değişim için vurgulan olay, 1954 yılındaki seçimlerdir. Demokrat Parti önceki seçimden çok daha fazla bir başarı kazansa da antidemokratik tutumunda ciddi bir arttığına dikkat çeken Nadir Nadi, bunda, “*tesirlerini büyük ölçüde görecektik olduğumuz ekonomik sıkıntılara karşı politik bir düzey yaratmak kaygusu bizce önemli bir rol oyna[mıştır]*” der, yani ülkede ekonomik koşullar başta olmak üzere çeşitli sorunlar söz konusu olmaya başladığına dikkat çeker³⁶.

Ne Oldu?: Demokrat Parti Döneminde Neler Yaşandı?

Ak Devrim Kitabı'na alınan yazılara göre, bu sorunlar, iktidarın memleketteki kontrollerine sekte vurmuş, halktaki hoşnutsuzluğunu arttırmıştır³⁷. Bu durum Demokrat Parti'yi yavaş yavaş hırçınlaştırıyor ve gayrimeşru bir takım faaliyetlerin içine itiyordu. Bu, özellikle 1954 yılı seçimleri akabinde olmaya ve artmaya başladı. 1957 seçimlerinden sonra oldukça sorunlu bir sürece soktu³⁸. İktidar bu süreçte uyarılmaya başlanmış³⁹,

³¹ Nadir Nadi, “Bardağı Taşırın Damla”, Cumhuriyet, 30.05.1960, s.

³² Necmi Osten, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, Ulus, 12.06.1960, s. 218.

³³ Yusuf Ziya Ortaç, “İki Bayram”, Akbaba (Tarihsiz), s. 79.

³⁴ Metin Toker, “Bugünkü Vazifemiz”, Akis, 30.05.1960, s. 83.

³⁵ Nadir Nadi, “Püf Nokta”, Cumhuriyet, 18.06.1960, s. 136.

³⁶ Nadir Nadi, “Ters Dönen Çarklara Karşı”, Cumhuriyet, 02.06.1960, s. 116.

³⁷ Nadir Nadi, “Bardağı Taşırın Damla”, Cumhuriyet, 30.05.1960, s. 111.

³⁸ D. Azmi Soydan, “Diktatörlüğe Karşı İhtilâl Meşrûdur”, Dünya, 02.06.1960, s. 159.

³⁹ İlhan Akın, “Diktatörlerin Yıkılışları”, Dünya, 04.06.1960, s. 150.

ancak bu uyarılara kulak asılmamıştır. Batağın içine ağır ağır saplanılmıştır⁴⁰, “yanlış yolda olduklarını yazıp söyledik mi, yıldırımları üstümüze çekiyorduk”⁴¹. “Hayır ve şer kuvvetleri git gide artan bir kesinlikle kutuplaşacak, şer kuvvetlerinin temsilcileri gün geçtikçe “Tek adam”, “Yarı tanrı adam” haline gelecekti. Bundan ötesinde geriye dönüş yoktur. “Mahutlaşan adam” kuvvet ve kudretinin zirvesine eriştiğini zannettiği günden itibaren baş aşağı düşüşünün her çeşit şart ve bahanelerini bizzat kendi davranışı hazırlayacaktı”⁴². Demokrasinin gereği olan siyasal tavırlar anti demokrat tavırlara dönüştü. Uşak'taki hadiseler bu durumu açıkça göstermekteydi. Muhalefet zor şartlar altına itilmiş halk karşı karşıya getirilmek istenmişti. İktidar siyasi hırslarını daha sert ve daha açık bir şekilde göstermeye başlamıştı⁴³. Ordu başta olmak üzere devlet kurumlarını emelleri doğrultusunda kullanmayı iktidarlarını devam ettirmek için gerekli görüyordu. Durum, klasik dikta rejimine doğru hızlı bir şekilde dönüşüyordu. Üniversiteleri, basını ve mahkemeleri de iktidarın bir uzvu haline getirmeye çalışıyordu⁴⁴. Siyasi mücadele keskin bir düşmanlığa dönüştürülüyor, İsmet İnönü düşmanlığı ileri bir dereceye varıyordu⁴⁵. Basın ve muhalefetin varlığına rağmen “işbaşında kalabilmek için suçüstüne suç işlemekten gayri çare yoktu”⁴⁶. Hukuk devletinden polis devletine doğru ciddi ve korkunç bir yönelim söz konusudur⁴⁷. İş başındakiler ağır ağır bir batağın içine saplandılar⁴⁸. Ahmet Hamdi Tanpınar, “Neleri yıkmadılar ve ne ümitleri söndürmediler?” diye soruyor. Tanpınar, “*Filhakika bütün gayretlerini milletimize zulmü adalet, namussuzluğu keramet dolandırıcılığı fazilet, mutlak cehaleti bilgi katmerli istibdadı demokrasi gibi kabul ettirmeye sarf ettiler*”⁴⁹ diyerek iktidarın içinde bulunduğu durumu açıklama çalışıyordu. Sert ifadelerini şöyle sürdürüyordu: “*Bu çürütme üstadları, para ile çürütemediklerini hapishane köşelerinde çürütebilmek için adalet mekanizmasını karakuş kanunlariyle âdeta, felce uğrattılar... Çete kanunlariyle yaşadılar ve hüküm sürdüler. Çalmak, servet yığmak onlara yetmezdi. Fakirin alkışı, duası ve gözyaşı da lâzımdı. Cemiyetin ve rejimin hakikî mesnedi olan bütün bir orta sınıfı ezdiler, âdeta ortadan kaldırdılar. Cemiyetin geleceği olan ve asıl hayatını tanzim eden aydına ise ne orduda, ne sivil hayatta tahammülleri vardı*”⁵⁰. Nadir Nadi ise açılmak istenen

⁴¹ Orhan Birgit, “En Büyük Ders”, Kim, 30.05.1960, s. 192.

⁴² Nadir Nadi, “Onlar İstedi Öyle Oldu”, Cumhuriyet, 11.06.1960, s. 126.

⁴³ E. Galip Sandalcı, “Kartaca Yıkıldı”, Ulus, 02.06.1960, s. 210.

⁴⁴ Falih Rıfkı Atay, “Devr-i Sabık”, Dünya, 05.06.1960, s. 152.

⁴⁵ İlhan Akın, “Dikdatörlerin Yıkılışları”, Dünya, 04.06.1960, s. 151.

⁴⁶ Falih Rıfkı Atay, “Devr-i Sabık”, Dünya, 05.06.1960, s. 152.

⁴⁷ Nadir Nadi, “Püf Nokta”, Cumhuriyet, 18.06.1960, s. 136.

⁴⁸ A. Hamdi Tanpınar, “Suçüstü”, Cumhuriyet, 14.06.1960, s. 133-134.

⁴⁹ Nadir Nadi, “Onlar İstedi Öyle Oldu”, Cumhuriyet, 11.06.1960, s. 126.

⁵⁰ A. Hamdi Tanpınar, “Suçüstü”, Cumhuriyet, 14.06.1960, s. 134.

⁵¹ A. Hamdi Tanpınar, “Suçüstü”, Cumhuriyet, 14.06.1960, s. 134-135.

devri “*Tabiat kanunlarına göre bir yağma Hasan'ın böreği devri açılmak gerekiyordu. Bu devir açıldı. Hukuk bilimine göre bir ahlâksızlık ve rezalet devri açılmak gerekiyordu. Bu devir de açıldı*”⁵¹ iddialarıyla anlatmaya çalışıyordu.

Feridun Ergin ise “Nice zamandır” cümlesiyle başlayan satırlarından şu ifadeler dökülüyordu: “*Nice zamandır, inkılâplar aleyhine sinsi kuvvetlerin hummalı bir faaliyet gösterdikleri seziliyordu. Taassup ve cehalet, rey avcıları tarafından tükenmez bir maden gibi istismar ediliyordu. İnkılâp düşmanlığı, âdeta bir siyasi silâh olarak kullanılıyordu. Nice zamandır, İnsan hak ve hürriyetlerinin müdafaasını suç sayan unsurları türemişti. İnandıkları fikirleri ve haberleri yazdıkları için medeni cesaret sahibi gazeteciler demir parmaklıklar gerisinde çile dolduruyorlardı. Neşir yasakları, birer siyah peçe gibi hakikatleri örtüyordu. Nice zamandır, ufuklar hep aynı akislerle çınılıyordu. Dejenere bir siyaset zihniyetinin kürsülerde demagogisini yapanlar, gençlerin 'Hürriyet' diye haykırdıklarını duyunca irkiliyor ve hiddetleniyorlardı. Demokrasi prensiplerini en güç şartlar altında adım adım müdafaaya çalışanlar, her gittikleri yerde 'Hürriyet' sesleriyle karşılanıyor ve uğurlanıyorlardı. Nice zamandır, siyasi kanaatleri para ile satın almayı ve vicdanları baskı altında tutmayı meslek edinenler meydanı boş bulmuşlardı. Partizan bir zihniyet, bütün idari ve iktisadi sahaları pençesi altına almıştı. Bir işi çıkartmak bir meseleyi halletmek veya bir hakkı korumak için kanun yollarına değil, parti himayesine güvenmek gerektiğini telkine çalışanlar gittikçe çoğalıyordu. Muhalifler arasında aktif ruhlu insanlar takip ediliyor ve ekmekleriyle oynanıyordu. Nice zamandır, iktisadi faaliyet ancak dış yardımla yürütülebilir duruma gelmişti. Pahalılık, hayat seviyesini düşürmüştü, israf ve ziyanlar, bir hemorrajı gibi millî serveti heder etmişti. Bütçe açıkları, üst üste birikmişti. Para kıymetini istikrarını kaybetmişti Yatırım nispeti, diğer memleketlerle mukayese edilemeyecek derecede azalmıştı. Bedelsiz ithal kararnamesi, dışarıya kaçırılmış dövizlere prim sağlamıştı. Güdümlü spekülasyon hareketleri, hak edilmemiş kazançlara yol açmıştı*”⁵².

Edip F. Çelik ise iktidarı, “*millet iradesine suikast anayasaya, kanunlara ve demokratik prensiplere sırt çevirmekle*” suçluyordu. Demokrat İzmir Gazetesi'nde “Devrilenler Evliya Değil Eşkiya İdiler” başlığı ile yer yazıda Adnan Menderes dönemindeki tavrı uygulama ve faaliyetlere dair iddiaları ortaya atarken “Bu şarklı zihniyet” cümlesiyle iddialarını sütunlarına taşıyor: “*bu şarklı zihniyet, bu millete on sene, hiç usanmadan yalan söyledi, insan topluluklarını, zabıta copuyla güdülebilir bir 'sürü' saydı, sokaklarda adamlar*

⁵¹ Nadir Nadi, “Püf Nokta”, Cumhuriyet, 18.06.1960, s. 136.

⁵² Feridun Ergin, “Hürriyet Şehitleri”, Cumhuriyet, 11.06.1960, s. 125-126.

vurdurmayı, siyasi hasımlarını caniyane plânlarla ortadan yok etmeyi, sivil ve gizli çeteler silâhlamayı, matbaalar yaktırıp yağma ettirmeyi, iktidar saltanatını sürebilmeye kâfi birer tedbir farzeyledi. Memleketin bütün namuslu aydınlarına, -hatta bir müstevli düşmanın bile gösteremeyeceği kadar barbarca gaddarlıkla kıymayı, kendi siyasi davranışının başlıca prensibi edindi". Ahmet Hamdi Tanpınar da "Kaatil saltanatlarının icraatı, paramızı ve millî hayatımızı temelinden sarsan suiistimaller, Anayasa dışı hareketler, millî serveti millî itibarla beraber yıkan ve bizi milletlerarası camialarda o kadar değişik bir çehre ile tanıyan 6/7 Eylül faciası, bütün o darmadağın, sonuçsuz ve faydasız, oy avcısı ve sade israf sözde kalkınma ve hakikatte içten yıkılma teşebbüsleri, şehirlerimizi ve manzaralarımızı altüst eden mantıksız, bilgisiz ağaç ve refah düşmanı. Kim bilir hangi kompleks!. İmar çılgınlıkları bütün vuzuhu ile ancak böyle bir teşebbüsün ışığında görülebilirdi" sözleriyle Adnan Menderes dönemine sert eleştiriler getiriyordu.

a- Tahkikat Komisyonu

Darbe öncesi en önemli eleştiri konusu şüphesiz tahkikat komisyonu idi. Tahkikat komisyonu hakkında yazılan yazılar, bu komisyonun kurulması ise artık iktidar geri dönülemez bir yolu girildiğini iddia ediyordu.

Nadir Nadi, "Onlar İstedi Öyle Oldu" başlığı ile kaleme aldığı yazısında, Tahkikat Komisyonu'nun muhalefeti yok etme teşebbüsü olarak görmektedir⁵³. Bir başka yazısında da "Yetkiler kabul edildiği takdirde kaba kuvvet rejimine girecek ve milletçe karanlıklar içine gömülecektik"⁵⁴ ifadelerini kullanarak "eski İktidar en sonunda fiilen Türkiye Büyük Millet Meclisini feshetmiş, yani kendi meşruluğunu kendi eliyle kökünden söküp almıştı" değerlendirmesinde bulunmuştur⁵⁵. Forum'da "İhtilallerin En Centilmeni" başlığıyla yayınlanan yazıda Komisyon'a verilen yetkilerle "bütün kanunlar fiilen iptal edilmişti" ifadeleri kullanılır⁵⁶. İlhan Akın ise "Normal kaza organları dışında faaliyette bulunacak bu şekildeki bir komisyon rejim aleyhtarlığını yok ederken, diktatörün şahsi düşmanlarını da temizlemeyi kolaylıkla yapabilecekti"⁵⁷ iddiasında bulunur. Burhan Felek ise "Tahkikat Komisyonu yolu ile hattâ Meclis müzakerelerinin neşrettirilmemesi, seçim işlerinde bindirilmiş seçmen kıtaları, isimleri boş ilâmlar kullanılması ve nihayet büyük tüccardan fütursuzca ve alenen toplanan milyonlarca lira ile oy toplama ve satın alma

⁵³ Nadir Nadi, "Onlar İstedi Öyle Oldu", Cumhuriyet, 11.06.1960, s. 127.

⁵⁴ Nadir Nadi, "Bardağı Taşırın Damla", Cumhuriyet, 30.05.1960, s. 112.

⁵⁵ Nadir Nadi, "Bardağı Taşırın Damla", Cumhuriyet, 30.05.1960, s. 111.

⁵⁶ "İhtilallerin En Centilmeni", Forum (Tarihsiz), s. 161.

⁵⁷ İlhan Akın, "Dikdatörlerin Yıkılışları", Dünya, 04.06.1960, s. 150.

sisteminin tatbiki, radyonun tamamen parti propagandası, hattâ şahıs propagandası ve basına, muhalefete tek taraflı hakaret vasıtası olarak kullanılması, iktidara gelmenin ve iktidardan gitmenin normal yollarını tamamen tıkmıştı. Açıkçası siyasi hürriyetler tamamen ortadan kaldırılmıştı”⁵⁸ ifadelerini kullanır. Reha Oğuz Türkkkan ise Amerikan basınından alıntılıdığı şu cümleleri satırlarına taşıdı: “Menderes'in hususi tahkikat komitesi Halk Partisi'nin faaliyetleri hakkında çalışmalarını bitirdi”⁵⁹. Yine Nadir Nadi, iktidarın basına ve mahkemelere yaptırımadığını kendi adamları vasıtasıyla, Tahkikat Komisyonu kanalıyla yapmaya çalıştığını iddia etmekteydi⁶⁰. Sadi Irmak ise 28 Nisan sabahı, binlerle üniversitelinin hançeresinden kopan “Hürriyet, Hürriyet” feryatlarını, tarihî bir gelişmenin şerefli bir merhalesi değil de, siyasi bir tahrik eseri sanmak ve saymak, aynı âvaze ile iktidara gelmiş bir parti için yarınlara ibret vermesi gereken bir basiretsizliğin örneği olmuştur”⁶¹ ifadesini kullanıyordu.

Burhan Felek, gelineen noktada iktidarın, “yalnız müraîleri ve müdahinleri toplayan bir (Hakikatleri tahrif = distorsion) cihazı haline geliyor ve onun için iktidar merkezlerine hiç bir hakikat yaklaşılamaz oluyor”du⁶² iddiasında bulunmaktaydı. Nadir Nadi, bütün bunların tepki ve ciddi bir karşı çıkışla karşılaşacağını, “elbette bir takım direnmeler, mukavemetlerle karşılaşacaklardı” sözleriyle dile getiriyordu⁶³. Bir diğer yazısında, “dışarıda itibarını günden güne yitiren Hükümet gittikçe şaşkın bir hale geliyor, şaşırıldıkça da ne yapacağını bilemiyordu”⁶⁴ ifadelerini kullanarak iktidarın yönetimde kontrol mekanizmasını yitirmeye başladığını iddia ediyordu.

Nadir Nadi gelineen noktayı, “Bardağı Taşırın Son Damla” başlığıyla anlatmaya çalışıyordu⁶⁵. Nadir Nadi Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri karşısında, “Çoğu üyesi hukukçu olan eski iktidarın Meclis Grubu bu hallere sonuna kadar nasıl tahammül edebildi? Bu hukukçular bardağı taşırın son damla karşısında bile neden ses çıkarmadılar? Büyük Millet Meclisi'ni de, partilerini, hattâ kendi kişiliklerini de ortadan kaldıran bir teşebbüs onları, hafifçe olsun, niçin yerlerinden kımdatmadı?”⁶⁶ sorusunu soruyor. Nadir Nadi'ye göre gelineen durumu, “Kısacası, biz demir perde gerisi memleketlerin

⁵⁸ Burhan Felek, “İbret Levhaları”, Cumhuriyet, 01.06.1960, s. 114.

⁵⁹ Reha Oğuz Türkkkan, “Yeni Türk İnkılâbına Amerika'dan Selâm”, Cumhuriyet, 05.06.1960, s. 119.

⁶⁰ Nadir Nadi, “Onlar İstedi Öyle Oldu”, Cumhuriyet, 11.06.1960, s. 127.

⁶¹ Sadi Irmak, “27 Mayıs ve İlerisi”, Sadi Irmak, Yenısabah, 31.05.1960, s. 251.

⁶² Burhan Felek, “İbret Levhaları”, Cumhuriyet, 01.06.1960, s. 115.

⁶³ Nadir Nadi, “Ters Dönen Çarklara Karşı”, Cumhuriyet, 02.06.1960, s. 115.

⁶⁴ Nadir Nadi, “Onlar İstedi Öyle Oldu”, Cumhuriyet, 11.06.1960, s. 127.

⁶⁵ Nadir Nadi, “Bardağı Taşırın Damla”, Cumhuriyet, 30.05.1960, s. 111-112.

⁶⁶ Nadir Nadi, “Bardağı Taşırın Damla”, Cumhuriyet, 30.05.1960, s. 112.

polisli, hafiyeli, zindanlı, zincirli tehditli ve rüşvetli sessiz ve karanlık istibdat rejimine düşmüştük”⁶⁷. Çünkü iktidar 1954'ten itibaren başladığı baskı ve keyfi faaliyetleri 27 Nisan 1960 gününden itibaren, “insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşilikler” ölçüsüne vardırmıştı⁶⁸. Demokrat Parti'nin kurduğu vatan cephesi, sorunları ve kamplaşmayı üst düzeye taşıdı⁶⁹. Nadir Nadi, 27-27 Mayıs 1960 arasını karanlık ve karışık bir durum olarak görür: “Bu karanlık ve karışık durum 27 Nisandan 27 Mayıs'a kadar günü gününe tam bir ay sürdü. Millet, kendi Meclisinde, kendini temsil eden vekillerinin düşünce ve davranışlarını öğrenmek hakkından yoksun bırakılıyordu. Yurdumuzda olup biten olayları vatandaş ancak yabancı radyolardan dinleyebilmek zorunda kalıyordu”⁷⁰. Bu durum aşağıda görüleceği üzere darbeye evrilen bir sürece dönüşecektir. Bu süreçte “demokrasimizin soysuzlaşması korkunç bir şekil almış, vatandaşları birbirine kırdıracak kanlı boğuşma ihtimalleri bütün dehşeti ile ufukta belirmişti”⁷¹.

Burhan Felek, “Mukaddesatı Yıkılar” başlığını attığı yazısında, idare kadrolarının “bazıları mahrem hayatlarını o kadar aleniliğe vurmuş, rezaletlerini o derece ortaya dökmüşlerdi ki kahvelerde ve hususi meclislerde fıkra mevzuu olmuştu. Zevk ve safa âlemleri resmî devlet meşgaleleri arasına girmişti. Bir kısım şeflerin eğlenmeleri için resmî sanat kollarının memur edilmeleri, vakitli vakitsiz radyo sanat ekiplerinin toplanıp 'köşk'lere gönderilmeleri umur-u âdiyeden olmuştu”⁷² şeklindeki ifadeleri ise iktidarın bütün ortaklarının oldukça sorunlu bir hayat biçimi içerisinde olduğunu iddia etmekteydi. Ancak “bir milletin başına geçip ahlâk ve hareket numunesi olacak kimseler rastgele vatandaşların yaptıkları şeyleri yapamazlar”⁷³. “Hayret ve Dehşet” adıyla yayınladığı bir başka yazısında da, “Bir memleketi, bir milleti idare edenlerin düşebilecekleri gafletin, cehalet ve dalaletin bu derece derin olabileceği kimin hatırına gelebilirdi?”⁷⁴ sorusuyla meselenin aldığı mahiyete vurgu yapıyordu.

⁶⁷ Nadir Nadi, “Ters Dönen Çarklara Karşı”, Cumhuriyet, 02.06.1960, s. 118.

⁶⁸ Burhan Felek bunu şu sözlerle ifade ediyordu: “İktidar öyle bir saadet, öyle bir nimet ve devlet oldu ki ona konan veya yaklaşanlar bunu bırakamaz, bırakmayı hatırlarına getiremez oldular. Üstelik muhalefet de öyle bir mihnet, bir eziyet ve cefakeşlik tarikatı hâline geldi ki; hapse girmeden, dayak yemeden, azarlanıp küfüre, öfkeye ve nikbete razı olmadan muhalefet etmek imkânsız oldu” Burhan Felek, “İbret Levhaları”, Cumhuriyet, 01.06.1960, s. 114; “İhtilallerin En Centilmeni”, Forum (Tarihsiz), s. 162.

⁶⁹ Burhan Felek, “Yalnızın Korkusu”, Cumhuriyet, 04.06.1960, s. 119.

⁷⁰ Nadir Nadi, “Dönüm Noktası”, Cumhuriyet, 28.05.1960 s. 110.

⁷¹ Nadir Nadi, “Dönüm Noktası”, Cumhuriyet, 28.05.1960 s. 110.

⁷² Yazısının ilerleyen kısmında, “İmdi; gidenlerin hayatı hususiyeleri sefahat ve rezaletle dolu idi. isimlerini buraya dökmüyelim... Başından itibaren pek az istisnasıyla Demokrat erkânın hepsinin “resmî” metresleri vardı. Bunu söylememi ayıp sayanlara cevap veriyorum” diyerek iddialarını daha da ileri taşımaya çalışıyordu. Burhan Felek, “Mukaddesatı Yıkılar”, Cumhuriyet, 09.06.1960, s. 122.

⁷³ Burhan Felek, “Mukaddesatı Yıkılar”, Cumhuriyet, 09.06.1960, s. 122.

⁷⁴ Burhan Felek, “Hayret ve Dehşet”, Cumhuriyet, 10.06.1960, s. 124.

Bedî Faik “Bizi Halka Teslim Etmeyin” başlıklı yazısında, Adnan Menderes dönemini şu şekilde vasıflandırmaktaydı:

1. Anayasa hâkimiyeti yerine bir parti hâkimiyeti kurmak ve bu hâkimiyeti şahıs ve zümre menfaatleri üzerine dayamak,
2. Büyük Millet Meclisini bir siyasi partinin daimi kongresi hâlinde kullanmak, böylece onun umumi menfaat hesabına bütün murakabe faaliyetlerini felce uğratmak,
3. Seçimlerde aday gösterme yetkilerini yavaş yavaş merkeze ve değişmez şef iradesi altına toplayarak ve milletvekillerine, tarihte misli görülmedik bir cüretle, en yüksek barem refahının çok üstünde bir refah sağlayarak, en haksız, en adaletsiz işler karşısında bile Meclis çoğunluğunu elde tutmak,
4. Partizanlık rejimini, bütün devlet iktisadi ve malî teşekküllerini, bankaları ve hattâ hususi teşebbüsleri parti hâkimiyeti altına alabilecek yolda durmaksızın kuvvetlendirmek,
5. Böylece tenkit ve murakabe denen müesseseleri rejimleri için en büyük tehlike haline getirildikten sonra aydınlardan gelen sesleri gitgide daha sert tedbirlerle boğmak,
6. Aydınları azlıktır diye bir yana atarak ve geniş ölçüde mukaddesat istismarcılığı yaparak Atatürk inkılâplarını çiğnemek ve çiğnetmek, Türk Milleti'ni manevi kalkınma yolundan geri çevirmek,
7. Türk tarihinde eşi görülmedik bir rahmeti, yekûnu milyarlar tutan dış yardımı sırf keyfi, plânsız ve hesapsız, sadece oy kazanma hırsı ile harcayarak Türkiye'ye bir daha kavuşamayacağı bir maddi kalkınma imkânını kaybettirmek, 1950 döviz değeri olan Türk parasını paçavraya çevirmek ve geçim şartlarını sefalet seviyesine düşürmek⁷⁵.

Ancak bu durum bir yere kadar gidebilirdi. Bir yerden sonra tahammül sınırları zorlanacaktı. Zaten o da oldu. “*sonunda milletin tahammülü kalmadı, gençlik gür sesini duyurdu*”⁷⁶. Ancak iktidarın tabancaları işte bu gençlere ateş açtı elini kana buladı. “Yeter” diye kalkan eller bu kanlarla kızardı⁷⁷. Öğrenci

⁷⁵ Bedî Faik, “Bizi Halka Teslim Etmeyin”, Dünya, 30.05.1960, s. 147.

⁷⁶ Nadir Nadi, “Ters Dönen Çarklara Karşı”, Cumhuriyet, 02.06.1960, s. 116.

⁷⁷ Yusuf Ziya Ortaç, “İki Bayram”, Akbaba (Tarihsiz), s. 79.

olaylarına karşı silah kullanılması ve öğrencilerin öldüğü olaylar için Burhan Felek, “*Kırk senelik meslek hayatımda hiç bir zaman bu derece ifade imkânsızlığına uğramış değilim*”⁷⁸ ifadesini kullanıyordu⁷⁹. Bedîî Faik, 27 Mayıs'a gidiş sürecini anlattığı “İşgalden Kurtulur Gibi” başlıklı yazısında “*Türkiye tam on yıl bu vebayı çekti. Tahribat elbette korkunç olmuştur*”⁸⁰. Bu ifadeler aslında 27 Mayıs sabahının “aydınlık” getirdiğine dair ifadeleri anlamlı kılmak için söylenmiş sözlerdi. Bu sözlerin ordunun vazifesini çok yerinde olarak yapmış olduğuna dair de bir meşrui zemin olarak da düşünülebilir. Hatta ordu bu konuda sonuna kadar direnmiş, siyasetin dışında kalmayı çok arzulamıştı. Gelinek noktada ordu halkına karşı kullanılmak üzereydi, halka baskı aracı olarak kullanılmaya çalışılıyordu⁸¹. İrfan Derman'a göre, bu, orduya yeni bir mesuliyet yüklüyordu. Türk ordusu da bu mesuliyeti tam zamanında yükledi⁸².

İlhan Akın, bu son hareketin gerçek bir diktatörlüğün yıkılmasına vesile olduğunu ifade etmektedir⁸³. “*Çünkü Türk'le beraber değil, Türk'e karşı idiler. Çünkü halkla birlikte değil, halka karşı idiler*”⁸⁴. Vecihi Ünal, “Devrimin Temposuna Uyalım” başlıklı yazısında bu müdahale ile “*Millî devrimi partilerine araç etmek isteyen ucuz politikacılara doğru yol gösterilmiş ve vatandaşlar arasında bir kardeşlik havası estirilmiştir*”⁸⁵ ifadesini kullanır. Ziya Hanhan, 27 Mayıs sabahı için “*Bugün iki hakikî bayramı birden idrak ediyoruz. On yıldır vatan ufkunu karartan siyah bulutlar, yerini parlak bir güneşe bıraktı. Kurban Bayramı'nı hakikî Hürriyet bayramıyla birlikte kutluyoruz bugün. On yıl süren kâbuslu bir rüya geçirdik. Bize kan ve gözyaşı getirenler bugün aynı kâbuslu rüyanın içindedirler. Hürriyet ve Kurban Bayramı'nız kutlu olsun aziz ve sevgili dostlarım*”⁸⁶ değerlendirmesini yapar. Muammer Aksoy ise “*27 Mayıs kurtuluş zaferinin hukuki ve sosyal mahiyeti hakkında doğru bir kıymet hükmü vermek olmalıdır*”⁸⁷. Bu İkinci Türk devrimidir. Türk ordusu Türkiye'nin üzerine çöken kâbusu, yırtmıştır⁸⁸, “*şimdi, ışık dolu, umut dolu, canlı dinamik taptaze bir bahar rüzgârı ile bütün yurt sathından silip süpürülmek üzeredir*”⁸⁹. Haldun Taner, “27 Mayıs Mucizesi”

⁷⁸ Burhan Felek, “Hayret ve Dehşet”, Cumhuriyet, 10.06.1960, s. 124.

⁷⁹ Yusuf Ziya Ortaç, “Suçlu Aranıyor!”, Akbaba, (Tarihsiz), s. 81.

⁸⁰ Bedîî Faik, “İşgalden Kurtulur Gibi”, Dünya, 17.06.1960, s. 156.

⁸¹ “İhtilallerin En Centilmeni”, Forum (Tarihsiz), s. 161.

⁸² İrfan Derman, “Boş Yere Ölmediler”, s. 98.

⁸³ İlhan Akın, “Diktatörlerin Yıkılışları”, Dünya, 04.06.1960, s. 150.

⁸⁴ Bedîî Faik, “Bizi Halka Teslim Etmeyin”, Dünya, 30.05.1960, s. 147.

⁸⁵ Vecihi Ünal, “Devrimin Temposuna Uyalım”, Akşam, 20.06.1960, s. 109.

⁸⁶ Ziya Hanhan, “Hasret Kaldığımız Bayram”, Demokrat İzmir, 5.6.1960, s. 144.

⁸⁷ Muammer Aksoy, “En Büyük Tehlike: Yersiz Acıma Hissi”, Forum (Tarihsiz), s. 165.

⁸⁸ Orhan Birgit, “En Büyük Ders”, Kim, 30.05.1960, s. 192.

⁸⁹ Haldun Taner, “27 Mayıs Mucizesi”, Tercüman, 29.05.1960, s. 203.

başlıklı yazısında, “Bugün 29 Mayıs, bizi sürü yapmak için çalışan zorbarların boyunduruğundan kurtulup kaderimizi batının en ileri demokrasi, tolerans ve fikir hürriyeti ilkeleri içinde yeniden kurmaya karar verdiğimiz mutlu dönemin ikinci günü”⁹⁰. “Bu harekette Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır”⁹¹. Yakup Kadri Karaosmanoğlu da 28 Mayıs sabahını, “Her yer kararmıştı. Vatan bir zindan, bayrak kanayan bir yara olmuştu. Fikir gizleniyor, râm oluyor, susuyor ve uyuyor, sandıklarımız, bir sabah, yakın bir sabah doğacak güneşi bekliyor, bir zafer için hazırlanıyormuş”⁹² ifadeleriyle anlatıyordu. Ahmet Emin Yalman 27 Mayıs öncesini, “Çok şükür geride bıraktığımız meş’um istibdat ve ihanet devrinde her şey sapıktı, çarpıktı, ortaya konulan her iddiada, söylenen her sözde Türk vatandaşının idrakiyle bir istihza, Türk Milleti’nin siyasi deha ve olgunluğuna bir saygısızlık vardı... Bu yalan, dolan, gaflet, yolsuzluk, irtikâp, vicdanlara baskı havası içinde ufuklarımızın manzarası karanlıktı. Ruhlarımız kasvetle doluydu”⁹³ sözleriyle tanımlıyordu. F. Lütfi Karaosmanoğlu, “Gecelerin birer kâbus olduğu, gözlerimize uyku girmedığı ve sabah olurken yüzümüze vuran ışığa şüphe ile isteksiz baktığımız, bugün de niçin oluyor, bu güneş neye doğuyor? Dediğimiz günler arkada kaldı”⁹⁴.

Nedir?: 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Tanımlanması

Ak Devrim Kitabı'nda, 27 Mayıs'ın nasıl isimlendirileceği ve nasıl isimlendirilmesi gerektiği üzerinde oldukça ilginç yazılar söz konusudur. “Büyük bir iş başarılmıştı” ve “yeni bir devir açılmıştı”. Bu hareketin nasıl tanımlanacağı ve tanımlanması gerektiği önemliydi. Bu konuda Metin Toker “Bugünkü Vazifemiz” başlıklı yazısında, “Evvelâ, hareketin adını koymak lâzımdır” diyerek söze başlıyor. “27 Mayıs Hareketi bir askerî ihtilâldir” tanımında bulunuyor⁹⁵. Necmi Osten de 27 Mayıs Darbesi'ni “Beyaz ihtilâl” olarak tanımlıyor ve “meşru ihtilâl de diyebiliriz”⁹⁶ ifadesini kullanıyordu. Emil Galip Erdem, 27 Mayıs Darbesi'ni, Koruyucu ve Kurtarıcı fonksiyonu olan bir harekettir” diye tanımlıyor⁹⁷.

⁹⁰ Haldun Taner, “27 Mayıs Mucizesi”, Tercüman, 29.05.1960, s. 203.

⁹¹ Necmi Osten, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, Ulus, 12.06.1960, s. 218.

⁹² F. Lütfi Karaosmanoğlu, “Büyük İkaz”, Vatan, 14.06.1960, s. 247.

⁹³ A. Emin Yalman, “Yeni Bir Çığır Açan And”, Vatan, 14.06.1960, s. 246.

⁹⁴ F. Lütfi Karaosmanoğlu, “Büyük İkaz”, Vatan, 14.06.1960, s. 247.

⁹⁵ Metin Toker, “Bugünkü Vazifemiz”, Akis, 30.05.1960, s. 83-84.

⁹⁶ Necmi Osten, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, Ulus, 12.06.1960, s. 218.

⁹⁷ Emil Galip Sandalcı, “İlk Günlerin Muhasebesi”, Kim, 09.06.1960, s. 193.

Muammer Aksoy ise 27 Mayıs 1960 Türk demokrasi ve hürriyet tarihinin en değerli günler arasında yer alacağını söylüyor⁹⁸. Nadir Nadi ise fenni bir ihtilâl hareketi tanımlaması yapıyordu⁹⁹. Forum'da çıkan bir yazıda, bu hareket, “*medeniyetin ve insanlığın da mükemmel bir örneği ve eşsiz bir zaferi[dir]*” şeklinde tanımlanıyordu¹⁰⁰.

Vecihi Ünal da 27 Mayıs'a devrim tanımlaması yapıyor¹⁰¹. “*27 Mayıs devrimi, bizim için, yaz yağmurundan sonra doğan güneş, hicramı silen vuslat ve toplumca geçirdiğimiz başarılı bir sınav oldu...27 Mayıs, sadece kötülüğe ve kötüye gidişi deviren bir devrimdir*”¹⁰². H. Y. Şehsüvaroğlu'na göre ise 27 Mayıs, “*buhranlara düştüğümüz günlerde de millete hürriyetini vermiştir*”¹⁰³. Cemal Gürsel, 27 Mayıs, “*Dünya şümûl bir harekettir*” ifadesini kullanıyor¹⁰⁴. Edip F. Çelik de 27 Mayıs'ı “*Millî İnkılâp*” olarak tanımlar¹⁰⁵. Bu millî inkılâp hareketinin merkezi Harb Okulu'dur. “*Yirmi yedi Mayıs sabahı doğan hürriyet güneşi... Bir hukuk devleti nizamının gönüllere mutluluk veren havasını aydınlattı*”¹⁰⁶. H. Bedreddin Ülgen, 27 Mayıs'ı Türk tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak görür¹⁰⁷. 27 Mayıs Türk ordusunun asıl hamlesi olarak tarihe geçmiştir¹⁰⁸. A. Emin Yalman da 27 Mayıs'ı, “*Tarihin en kansız, en vicdanlı, en mazbut, en kanuni ihtilâli*”dir şeklinde tanımlamaktadır¹⁰⁹.

Metin Toker, “*Hatalı Teşhisten Sakınalım*” başlıklı yazısında 27 Mayıs'ı “*Namuslu Aydın Hareketi*” olarak tanımlar¹¹⁰. 27 Mayıs “*yolunu sapıtmış ve rejimi fiilen değiştirmiş, Anayasayı ihlâl etmiş idarecilere karşı [bir harekettir]*”¹¹¹ ve bu hareketle Türk ordusu, “*Her türlü hakları elinden alınmak istenen Türk Milleti'nin kin ve ihtirasın dışında hürriyetine böylece tekrar kavuşması her millete nasip olmayacak derecede vakar ve olgunlukla kazanılmıştır*”¹¹². Bu adi hükümet darbelerinden biri değildir, iktidarı devirmek

⁹⁸ Muammer Aksoy, “En Büyük Tehlike: Yersiz Acıma Hissi”, Forum (Tarihsiz), s. 164.

⁹⁹ Nadir Nadi, “Ters Dönen Çarklara Karşı”, Cumhuriyet, 02.06.1960, s. 117.

¹⁰⁰ “İhtilallerin En Centilmeni”, Forum (Tarihsiz), s. 162.

¹⁰¹ Vecihi Ünal, “Geçici Anayasa Bir Müjdedir”, Akşam, 14.06.1960, s. 107.

¹⁰² Vecihi Ünal, “Devrimin Temposuna Uyalım”, Akşam, 20.06.1960, s. 108.

¹⁰³ H. Y. Şehsüvaroğlu, “Ordu ve Millet”, Cumhuriyet, 01.06.1960, s. 112.

¹⁰⁴ Vecihi Ünal, “Alkış Devrine Paydos...”, Akşam, 10.6.1960, s. 105.

¹⁰⁵ Edip F. Çelik, “Kutsal Vazife”, Akşam, 4.6.1960, s. 103.

¹⁰⁶ Vecihi Ünal, “Biz Ne Kasım'ız, Ne Nasır!..”, Akşam, 4.6.1960, s. 102.

¹⁰⁷ H. Bedrettin Ülgen, “27 Mayıs”, Akşam, 28.8.1960, s. 96.

¹⁰⁸ Ak Devrim, s. 78.

¹⁰⁹ A. Emin Yalman, “Yeni Bir Çığır Açan And”, Vatan, 14.06.1960, s. 246.

¹¹⁰ Metin Toker, “Hatalı Teşhisten Sakınalım”, Akis, 9.6.1960, s. 85

¹¹¹ “İhtilâl Hukuku”, Akis, 23.6.1960, s. 91.

¹¹² Ahmet Çitilci, “Atatürk'ün İzindeyiz”, Akşam, 28.5.2960, s. 99

ve onun yerine iktidara geçmek için yapılmış bir hareket değildir¹¹³ ve Türkiye'de devrimlerin en güzelidir¹¹⁴. Amacı da “*hukuk dışı gidişe ve onun doğuracağı kardeş kavgasına engel olma*”¹¹⁵ ve “*ordu, basın, gençlik, bilim adamları ve onları gönülden destekleyen millet, ışıklı amaca elele ve hızla koş[muştur]*”¹¹⁶. 27 Mayısla Türk ordusu, devlet idaresine el koyarak patlamasına ramak kalan kardeş kavgasını önlemeyi görev bilmişlerdir¹¹⁷. “*Bir ihtilâl ve Hükümet darbesi bu kadar nâzik ve mükemmel olabilir*”¹¹⁸.

Aydemir Balkan, “27 Mayıs’la Atatürk’ün intikamı alınmıştır” der. 27 Mayıs, “*kötü ruhlarda çöreklenmiş “Cehli mürekkep”e karşı kazanılmıştır*” ve gizlilikte Büyük Taarruz, bitişi bakımından da “*Mohaç Seferi*”ni andırmaktadır¹¹⁹. D. Azmi Soydan da 27 Mayısla İkinci Cumhuriyet devri başlamıştır der¹²⁰. Bu anlamıyla 27 Mayıs, “*Meclisiyle, Hükümetiyle meşruluk dışına, her türlü davranışıyla, ahlâk dışına, çıkmış, topluma zararlı hale gelmiş bir zümrenin elinden, milletimizi, iç ve dış güvenliğimizi, toplumumuzun manevi ve maddi temellerini kurtarmak ve devlet idaresine meşruluğu ve ahlâkiliği geri getirmek için girişilmiş bir harekettir*”¹²¹. Asıl önemi de “*ben sabık olmayacağım*” diye tutturan mariz bir kaprisin alaşağı edilmiş olması değildir. 27 Mayısın asıl önemi ve mucizesi bir musibet karşısında kader birliğinin birleştirdiği maşeri şuurun böylesine dirilmesi ve milleti uyusukluktan sıyrıp yeni ve çetin kuruluş hamlelerine böylesine hazır bir tava getirmesidir”¹²². Bu yönüyle de, “27 Mayıs devrimi Türk tarihine ve dünya tarihine en şanlı, en vakur, en insanî ve en asil bir olay olarak geçecektir”. Bu vasfı ona bütün Türk Milleti’nin hareketi özelliği kazandırmaktadır¹²³, zaten milletçe de tasvip edilmiştir¹²⁴. Bir sonuç olarak 27 Mayıs, “*...Devlet nizamını bozan, halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez bir hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlâk temellerini yok etmeye çalışan fiilî bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi[dir]*”¹²⁵. 27 Mayıs, “*Atatürk’ün dünyaya ikinci gelişi,*

¹¹³ Edip F. Çelik, “Devlet Devam Eder”, Akşam, 1.6.1960, s. 99-100.

¹¹⁴ Müşerref Hekimoğlu, “Bilim ve Ordu”, Akşam, 03.06.1960, s. 101

¹¹⁵ Vecihi Ünal, “Biz Ne Kasım’ız, Ne Nasır!..”, Akşam, 4.6.1960, s.102.

¹¹⁶ Vecihi Ünal, “Biz Ne Kasım’ız, Ne Nasır!..”, Akşam, 4.6.1960, s. 102.

¹¹⁷ Nadir Nadi, “Dönüm Noktası”, Cumhuriyet, 28.05.1960 s. 110.

¹¹⁸ Burhan Felek, “Demir Perde Gerisine Dönmüştük”, Cumhuriyet, 02.06.1960, s. 77.

¹¹⁹ Necdet Eraslan, “Arzularını Kanun Yapanlar”, Dünya, 09.06.1960, s. 153-154.

¹²⁰ D. Azmi Soydan, “Diktatörlüğe Karşı İhtilâl Meşrûdur”, Dünya, 02.06.1960, s. 157.

¹²¹ “İhtilallerin En Centilmeni”, Forum (Tarihsiz), s. 163.

¹²² Haldun Taner, “27 Mayıs Mucizesi”, Tercüman, 29.05.1960, s. 204.

¹²³ Uluğ İğdemir, “Yeni ve Aydınlik Bir Çağa Giriyoruz”, 03.06.1960, s. 212.

¹²⁴ Necmi Osten, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, Ulus, 12.06.1960, s. 220.

¹²⁵ Necmi Osten, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, Ulus, 12.06.1960, s. 218.

ikinci doğuşu günüdür”¹²⁶.

Ne olacak?: Demokrat Parti Sonrası Beklentiler

Ak Devrim Kitabı'nda 27 Mayıs'ın neler getirdiği üzerine de yazılar bulunmaktadır. Bu yazılarda 27 Mayıs'ın getirdiği hissedilen şey huzur, düzen, kanun kuraldı. Alınan yeni kararlarla eski devrin bozuk giden şeyleri düzeltilmeye çalışılıyordu¹²⁷. Düzenin sağladığı en önemli şey ise, *“umumi bir sevinç, diğergâmlık, işbirliği havasıdır”¹²⁸*. Şimdi Türk milleti mutlu bir şekilde istiklale tam bir emniyet ile bakabilir. 27 Mayıs gerçekleşti ve bundan sonra ne olacak? Bu da Ak Devrim Kitabı'nda cevaplandırılmaya çalışılıyor. Öncelikli olarak 27 Mayıs'a sebep olanların muhakemeleri söz konusu olacaktır¹²⁹. Adaletin bütün açıklığı ile tecelli edeceğine dair beklenti söz konusudur¹³⁰. Adalet tecelli ederken yersiz acıma hissinin acı neticelere sebep olabileceği Baltacı Mehmet ve Sultan Murat örnekleriyle anlatılmaya çalışılmaktadır¹³¹. Bunun yanında 10 yılın hesabının sorulması kati olarak beklenmektedir¹³². *“On yıla o kadar çok kamunsuzluklar sığdırılmıştır ki”*, bunların nasıl başarılıldığına dair şaşkınlık ifadeleri eksik olmaz¹³³. Nadir Nadi, Menderes dönemi için *“düşük iktidar”* ifadesini kullanarak bu dönemde yapılan suiistimallerin listesinin yapılması gerektiğini, böyle olduğu takdirde, *“Akıl durdurucu pervasızlıkların, hayret verici rakamların ortaya çıkacağı”*nı söz konusu etmektedir¹³⁴. Ancak *“Kin ve intikam hislerinin esiri olup, devrimin büyüklüğünü küçültmemeli, şahsi menfaatlerimizi, kısa bir zaman için bir kenara atmalı ve kısacası, pire için yorgan yakmamalıyız”¹³⁵*. Burada alıntılıdığımız ifadelerde, geçmiş on yılın hesabının sorulacağı, ancak hiçbir şekilde kin ve garez gibi duygulara kapılarak hukukun işlemez bir hale getirilmeyeceğinin vurgulandığı görülecektir. Bu vurgu Demokrat parti iktidarı sonrasında hukukun egemen olacağı, dolayısıyla önceki dönemin bu konudaki yanlışlıklarının tekrarlanmayacağı üzerinde askeri yönetime meşrui zemin hazırlanmaya çalışılmaktadır. Bu, 27 Mayıs sonrası yapılacak bütün faaliyetlerde hissedilmektedir. Bu yüzden de *“artık hürriyet ve insan hakları, bütün müesseseleriyle bir daha geri dönmeyecek şekilde, kurulacak hukuk ve*

¹²⁶ N. A. Kırmacı, “Bugün”, Vatan, 28.05.1960, s. 230.

¹²⁷ “Yeni Rejimin İlk Günler”, Forum (Tarihsiz), s. 173.

¹²⁸ Emil Galip Sandalcı, “İlk Günlerin Muhasebesi”, Kim, 09.06.1960, s. 193.

¹²⁹ Cemal Aygen, “Sanıkların Muhakemesi, Akis, 23.6.1980, s. 89.

¹³⁰ Y. K. Karaosmanoğlu, “27 Mayıs Dersi”, Ulus 03.06.1960, s. 211-212.

¹³¹ Muammer Aksoy, “En Büyük Tehlike: Yersiz Acıma Hissi”, Forum (Tarihsiz), s. 164.

¹³² Falih Rıfkı Atay, “Öç Alma: Hayır! Hesap: Evet”, 31.05.1960, s. 148.

¹³³ Nadir Nadi, “Püf Nokta”, Cumhuriyet, 18.06.1960, s. 135.

¹³⁴ Nadir Nadi, “Püf Nokta”, Cumhuriyet, 18.06.1960, s. 135.

¹³⁵ Vecihi Ünal, “Devrimin Temposuna Uyalım”, Akşam, 20.06.1960, s. 109.

*hürriyet prensipleriyle baki kalacaktır*¹³⁶ ifadeleri Ak Devrim Kitabı'na alınmış metinlerde en çok vurgulanan şeyler arasındadır. Hatta Akis Dergisi'nde yayınlanan “İhtilâl Hukuku” başlıklı yazıda, “İhtilâl Hukukunda prensip bildiğimiz hukuk değil, basiret, akliselim, zaruret ve ihtiyaçlardır, İhtilâl Hukukuna göre ise Cemiyetler Kanununa aykırı hareket etti diye D. P.yi kapatmaya hiç kimsenin hakkı yoktur... D. P. yi sudan bir bahaneyle kapamak kadar büyük bir hata düşünülemez...”¹³⁷ ifadeleri de önemli bir örnektir.

Falih Rıfki Atay'ın “Öç Alma: Hayır! Hesap: Evet” başlıklı yazısında “*Askerî idare daha ilk günü şahıs ve zümrelere karşı filî her türlü tecavüzü yasak etmiştir ve bu türlü davranışlara müsamaha göstermeyeceğini bildirmiştir*” ifadelerine yer verir. Böylelikle de;

1. *Yürürlükteki kanunlardan ve bu kanunları tatbik edecek olanlardan gayri kimse kimseden hesap soramaz.*
2. *Hiç bir mesuliyetleri olmıyanlar mallarından, canlarından ve yuvalarından emin olmalıdırlar.*
3. *Ordu bu memlekette kardeş boğazlaşmasını önlemek için harekete geçmiştir. Memleketi bir kardeş boğazlaşmasına götürecek hiçbir harekete müsaade edemez*¹³⁸ şeklinde yeni dönemin eski dönemden farklı olduğuna dair bir mesaj vermeye çalışıldığı görülmektedir.

Müşerref Hekimoğlu, “Vazifeye Devam” başlıklı yazısında, “*burada hepimize büyük vazifeler düşüyor. Vatandaşlara da, müesseselere de, D.P. iktidarının vazife ve sorumsuzluk yoksunluğundan soysuzlaştığını unutmayalım. Payımıza düşen vazifeyi başarmağa çalışalım*”¹³⁹ şeklindeki açıklama ile de eskinin yanlışlıklarını tekrar etmemek için herkese büyük görevler düştüğünü vurgulamaktadır. Burada yeni döneme dair ortaya koyulan özellikler, eskinin niçin son bulduğuna dair bir mesajdı. Bunun için de geçmiş on senenin hesabının eksiksiz sorulması gerektiğini, Muammer Aksoy şu cümlelerle anlatıyordu. “*Asla unutmamak zorundayız ki, bu memlekette altı senedir 'ahlâksız, haysiyetsiz ve menfaatperest olmak', fertlerin başarısı için ilk şart haline gelmişti. 'Faziletsizliğe prim vermeği baş düstur edinmiş bir idare sistemi'nden, 'ahlâk, haysiyet, bilgi ve medeni cesareti mükâfatlandıran faziletli bir idare cihazı'na geçebilmek (Yâni aralarında en büyük uçurum*

¹³⁶ Ahmet Çitilci, “Atatürk’ün İzindeyiz”, Akşam, 28.5.2960, s. 99.

¹³⁷ “İhtilâl Hukuku”, Akis, 23.6.1960, s. 90.

¹³⁸ Falih Rıfki Atay, “Öç Alma: Hayır! Hesap: Evet”, 31.05.1960, s. 148.

¹³⁹ Müşerref Hekimoğlu, “Vazifeye Devam”, Akşam, 1.6.1960, 100.

bulunan bu iki noktanın birinden diğerine ulaşabilmek) için, 'hesap sorma ve taşıya köprüsünden geçmek' kaçınılmaz yolu teşkil etmektedir".¹⁴⁰ Metin Toker, hakların teslimi, hukukun işlenmesi, demokrasinin yürürlüğe koyulması konusunda da, "kurulan askeri idareye karşı en samimi, en yakın, en sıcak hislerle yardımcı olmamız dâvanın bir an evvel tahakkukunun tek çaresidir"¹⁴¹ diyerek askeri idarenin yanında olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunların yanında da 27 Mayıs'ın niçin yapıldığına dair satır arası mesajlar verilirken, niçin rejim konusunda geri kaldığımızı, Metin Toker'in "Millî Âfet: Ocak Başkanı" başlıklı yazısındaki, "D.P. devrine gelince, o devrin işbaşına getirdiği kimselerde kırk paralık idealizm bulunsaydı bugün rejim mevzuunda fersah fersah ilerde bulunacağımız hususunda artık hiç kimsede zerrece tereddüt yoktur"¹⁴² ifadeleriyle açıklamaya çalışır. Bunun için rejimi güçlendirmek eskinin anti demokratik kanunlarını ortadan kaldırmak için bilimsel komisyonlar kurulması gibi faaliyetlerin önemi vurgulanır¹⁴³. İrfan Derman, "Boş Yere Ölmediler" başlıklı yazısında da "Önümüzde Türk Milleti için mesut bir ufuk açılmaktadır"¹⁴⁴ ifadelerini kullanarak yeni dönemin "faziletlerine" vurgu yapmaktadır¹⁴⁵.

Bu süreçte basına da önemli vazifeler düştüğünü söyleyen Müşerref Hekimoğlu, "akıl ve hukuk çevresinde yapabilirse memlekete büyük bir hizmette bulunacak. Olaylara ışık tutmak, gerçekleri ortaya koymak, vatandaşa olup bitenlerden en iyi, en doğru şekilde haber vermek vazifesini başarmak için çok dikkatli, çok titiz olmalıyız"¹⁴⁶. Yine bu süreçte hürriyet havasından istifade edip "bulanık havada balık avlamak istiy[enlerin]"¹⁴⁷ olacağını ifade eden Vecihi Ünal, "Hırslı politikacıların tehlikeli gidişine son veren Şanlı Türk Ordusu ve demokratik esaslara dayanan sivil ve hukuk devletinin kuruluşunu sabırsızlıkla bekleyen geçici hükümet, kesin olarak bilinmelidir ki, hiçbir kötü maksada araç olmayacaktır"¹⁴⁸ şeklinde beklentisini ortaya koymaktadır. Bundan sonra Müşerref Hekimoğlu, "Bundan Büyük Şeref Olmaz" başlıklı yazısında, Millî Birlik Komitesinin işi, "Cumhuriyeti soysuzlaştırmaya çalışan zihniyeti yıkmak, bu zihniyeti benimsemiş olanları, âme hayatından uzaklaştırmak, böylece her devre ayak uyduranların saltanatına son vermek, müesseseleri böyle bir zemin, ahlâk ve

¹⁴⁰ Muammer Aksoy, "En Büyük Tehlike: Yersiz Acıma Hissi", Forum (Tarihsiz), s. 164.

¹⁴¹ Metin Toker, "Bugünkü Vazifemiz", Akis, 30.05.1960, s. 84.

¹⁴² Metin Toker, "Millî Âfet: Ocak Başkanı", Akis, 23.6.1960, s. 92.

¹⁴³ Müşerref Hekimoğlu, "Bilim ve Ordu", Akşam, 03.06.1960, s. 101.

¹⁴⁴ İrfan Derman, "Boş Yere Ölmediler", s. 98.

¹⁴⁵ Edip F. Çelik, "Devlet Devam Eder", Akşam, 1.6.1960, s. 99-100.

¹⁴⁶ Müşerref Hekimoğlu, "Vazifeye Devam", Akşam, 1.6.1960, 101.

¹⁴⁷ Vecihi Ünal, "Biz Ne Kasım'ız, Ne Nasır!..", Akşam, 4.6.1960, s. 102.

¹⁴⁸ Vecihi Ünal, "Biz Ne Kasım'ız, Ne Nasır!..", Akşam, 4.6.1960, s. 102.

ibret zemini üzerinde kurarak cumhuriyeti geliştirmek”¹⁴⁹ olmalıdır diyerek ordunun vazifesini tamamlaması gerektiğini vurgulamaktaydı.

Sonuç olarak bu süreçte beklentileri, Necmi Osten 7 başlık altın şöyle ortaya koymaktadır.

- “1. Anayasayı çiğnemekle gayrimeşru olmuş bulunan eski iktidar bir hükümet darbesiyle düştüğü için, artık Müessesan Meclisine lüzum yoktur. Yapılacak Anayasa referandum yolu ile milletin tasvibine arz edilebilir.
2. Suçlular, geçici ihtilâl Hükümeti zamanında teşkil edilecek bir Tahkikat Komisyonunun vereceği rapora göre yargılanmalıdır.
3. Millet ve siyasi partiler, milli irade ile iktidara gelenlerin her istediğini yapamayacağını anlamalıdır.
4. İktidardan düşmenin, iktidara, çıkmak kadar tabii bir hareket olduğunu herkes kabul etmelidir. Dürüst olması gereken seçimlerin siyasi buhranları önleyen yegâne ilâç olduğu bilinmelidir.
5. Siyasi partilere bir ders olmuştur; faziletsiz insanlarla Devlet idaresi imkânsızdır. Devlet adamının en büyük vasfı feragat ve fazilet sahibi ve kültürlü olması ve idare edeceği milletin siyasi tarihini bilmesidir. Amerikan yardımı da olsa hırsızları himaye eden bir zihniyet Devleti itibarsız ve parası bir duruma sokar.
6. Çok partili hayatta liderin rolü mühimdir. Partiler liderlerini ciddi, bilgili, milletin menfaatini şahsi menfaatinin üstünde tutan temiz insanlardan seçmelidir. Bu millet, tarihi hasleti olan temiz ve vicdanlı evlâtlarını tanımak ister. Türk siyasi ricali servet ve hayatının hesabını milletin huzurunda, şerefle verebilen insanlardan teşekkül etmelidir.
7. Demokratik hayatın iyiliklerinden biri de, maddi dönek ve kanaatsiz politikacıların tespit ve teşhiridir. Siyaset seciyeli ve ahlâklı insanların işidir”¹⁵⁰

Yeni rejimin, başta NATO olmak üzere uluslararası anlaşmalara sonuna

¹⁴⁹ Müşerref Hekimoğlu, “Bundan Büyük Şeref Olmaz”, Akşam, 14.6.1960, s. 106.

¹⁵⁰ Necmi Osten, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, Ulus, 12.06.1960, s. 220.

kadar bağlı olduğu Türk Silahlı Kuvvetleri açıklamalarına dayanarak ifade edilmektedir¹⁵¹. Böylelikle, Türkiye, “*Batı Demokrasileri dünyasında her bakımdan batılı bir devlet olarak, şerefle yer almanın şartlarını sağlamak kararında[dır]*”¹⁵².

SONUÇ

Türk siyasi tarihinin en buhranlı, etrafında en fazla tartışmalar yapıldığı ve bir o kadar da en fazla gündem işgal edeni şüphesiz 27 Mayıs 1960 Darbesi'dir. Bu darbenin öncesi ve sonrası da bir o kadar araştırmaya yeni bulgularla yeniden, bu kez bilimsel metodun yol göstericiliği ile ele alınmalıdır. 1960 darbesi etrafında oluşmuş literatürün de doğru ve tarafsız bir şekilde ele alınması ve değerlendirilmesi önemli ihtiyaçlardır. Zira 1960 darbesi kadar ideolojik alana mal olmuş, ideolojik mücadele için bir milat kabul edilmiş çok az olay ve olgu vardır. Bu kadar ideolojik bir mücadele unsuru olmuş bir konunun bilimsel olarak ortaya koyulması, takdir edersiniz ki oldukça uğraştırıcı ve zordur. Biz ele almaya çalıştığımız bu konuda sonuç olarak ifade edeceklerimizi de, belli bir ideolojik tepki ile karşılanabileceğini düşünerek yazmak durumundayız. Ak Devrim Kitabı'nın ele alınış biçimi itibarıyla tam anlamıyla bir propaganda, dolayısıyla da ikna etmeye dönük bir araç olarak planlandığı, böylelikle de yapılan hareketin de meşru bir hareket olduğunu anlatmak için kurgulanmıştı. Kitaba alınan yazıların başta yazarın, yazının çıktığı gazete ve dergilerin sosyolojik olarak incelenmesi ve hakikate ulaşmak için veriler elde edilmesi gereklidir. Belki satır aralarında yazılan bazı sözlerin hakikat bazı sözlerin de büyük bir aldatmaca olduğunun görülmesi gereklidir. Bu olduğu takdirde tarihi olaylar, tarihin bir konusu olarak kalacak ve ideolojik alanın bir konusu olmaktan kurtarılması gereklidir. 27 Mayıs'ın doğru anlaşılması için bu durum oldukça önemlidir. Biz de bu meselede, tarihin bir konusu olarak gördüğümüz bu meseleye yaklaşmaya çalıştık. Sonuç olarak elde ettiğim en önemli şey, meselenin ideolojik cephenin dışına taşınması, siyasi mücadelenin bir konusu olmasının meseleyi hakikatten uzaklaştıracaktır. Bu durum bugün çok daha iyi anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA¹⁵³

“İhtilâl Hukuku”, *Akis*, 23/6/1960

“İhtilallerin En Centilmeni”, *Forum* (Tarihsiz)

¹⁵¹ Edip F. Çelik, “Devlet Devam Eder”, *Akşam*, 1.6.1960, s. 99.

¹⁵² Edip F. Çelik, “Devlet Devam Eder”, *Akşam*, 1.6.1960, s. 99.

¹⁵³ Kaynakçayı oluşturan yazılar Ak Devrim Kitabı'ndan alınmıştır.

“Kahramanlar Yuvası”, *Akis*, 9/6/1960

“Ordu Yeter Artık Dedi”, *Yenisabah*, 29/05/1960

“Yeni Rejimin İlk Günler”, *Forum* (Tarihsiz)

İlhan, Akın, “Dikdatörlerin Yıkılışları”, *Dünya*, 04/06/1960

Aksoy, Muammer, “En Büyük Tehlike: Yersiz Acıma Hissi”, *Forum* (Tarihsiz)

Altan, Çetin, “Büyük Gün”, *Milliyet*, 27/05/1960

Atay, Falih Rıfkı, “Devr-i Sabık”, *Dünya*, 05/06/1960

Atay, Falih Rıfkı, “Dünden Geriye Bakarken”, *Dünya*, 30/05/1960

Atay, Falih Rıfkı, “Öç Alma: Hayır! Hesap: Evet”, *Dünya*, 31/05/1960

Aygen, Cemal, “Sanıkların Muhakemesi”, *Akis*, 23/6/1980

Baban, Şükrü, “Hayırlı İnkılâp Çok İyi Tepkiler Yarattı”, *Yenisabah*, 31/05/1960

Balkan, Aydemir, “Ata'nın İntikamı”, *Cumhuriyet*, 11/06/1960

Bedii Faik İşgalden Kurtulur Gibi”, *Dünya*, 17/06/1960

Bedii Faik, “Bizi Halka Teslim Etmeyin”, *Dünya*, 30/05/1960

Bedii Faik, “Katliam Tertibi”, *Dünya*, 01/06/1960

Birgit, Orhan, “En Büyük Ders”, *Kim*, 30/05/1960

Burhan Felek, “Yalnızın Korkusu”, *Cumhuriyet*, 04/06/1960

Çelik, Edip F., “Devlet Devam Eder”, *Akşam*, 1/6/1960.

Çelik, Edip F., “Kutsal Vazife”, *Akşam*, 4/6/1960

Çitilci, Ahmet, “Atatürk'ün İzindeyiz”, *Akşam*, 28/5/2960

Derman, İrfan, “Boş Yere Ölmediler”,

Eraslan, Necdet, “Arzularını Kanun Yapanlar, *Dünya*, 09/06/1960

Ergin, Feridun, “Hürriyet Şehitleri”, *Cumhuriyet*, 11/06/1960

Felek, Burhan, “Demir Perde Gerisine Dönmüştük”, *Cumhuriyet*, 02/06/1960

Felek, Burhan, “Hayret ve Dehşet”, *Cumhuriyet*, 10/06/1960

Felek, Burhan, “İbret Levhaları”, *Cumhuriyet*, 01/06/1960

Felek, Burhan, “Mukaddesatı Yıktilar”, *Cumhuriyet*, 09/06/1960

Gümüş, Musa (2017), “1960 Darbesi'nin Meşruiyet Kaygıları ve Ak Devrim Kitabı”, *Uluslararası Darbe Sempozyumu*, Cilt: 2., 26-28 Mayıs 2017, Sayfa: 979-998., Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın:

Hanhan, Ziya, “Hasret Kaldığımız Bayram”, *Demokrat İzmir* 5/6/1960.

Hekimoğlu, Müşerref, “Bundan Büyük Şeref Olmaz”, *Akşam*, 14/6/1960

Hekimoğlu, Müşerref, “Subaylar ve Milletvekilleri”, *Akşam*, 10/6/1960.

Hekimoğlu, Müşerref, “Vazifeye Devam”, *Akşam*, 1/6/1960

Irmak, Sadi, “27 Mayıs ve İlerisi”, Sadi Irmak, *Yenisabah*, 31/05/1960

İğdemir, Uluğ, “Yeni ve Aydınlik Bir Çağa Giriyoruz”, *Ulus*, 03/06/1960

Karaosmanoğlu F. Lütfi, “Büyük İkaz”, *Vatan*, 14/06/1960

Karaosmanoğlu, Y. K., “27 Mayıs Dersi”, *Ulus* 03/06/1960

Kırmacı, N. A., “Bugün”, *Vatan*, 28/05/1960

Nabi, Yaşar, “Büyük Temizlik”, *Varlık*, 15/06/1960

Nadi, Nadir, “Dönüm Noktası”, *Cumhuriyet*, 28/05/1960.

Nadi, Nadir, “Onlar İstedi Öyle Oldu”, *Cumhuriyet*, 11/06/1960

Nadi, Nadir, “Püf Nokta”, *Cumhuriyet*, 18/06/1960

Nadi, Nadir, “Ters Dönen Çarklara Karşı”, *Cumhuriyet*, 02/06/1960

Ortaç, Yusuf Ziya, “İki Bayram”, *Akbaba* (Tarihsiz)

Ortaç, Yusuf Ziya, “Kara Cüppeliler!”, *Akbaba*, (Tarihsiz)

Ortaç, Yusuf Ziya, “Suçlu Aranıyor!”, *Akbaba*, (Tarihsiz)

Osten, Necmi, “27 Mayıs 1960 Hareketinin Hukuki Tahlili”, *Ulus*, 12/06/1960

Öztin, Tahsin, “Yepyeni Çehre, Taptaze Bir Ruh”, *Hürriyet*, 31/05/1960

Sandalcı, Emil Galip, “Bundan Ötesi”, *Vatan*, 05/06/1960

Sandalcı, Emil Galip, “İlk Günlerin Muhasebesi”, *Kim*, 09/06/1960

Sandalcı, Emil Galip, “Kartaca Yıkıldı”, *Ulus*, 02/06/1960

Soydan, D. Azmi, “Diktatörlüğe Karşı İhtilâl Meşrûdur”, *Dünya*, 02/06/1960

Şehsüvaroğlu, H. Y., “Ordu ve Millet”, *Cumhuriyet*, 01/06/1960

Taner, Haldun, “27 Mayıs Mucizesi”, *Tercüman*, 29/05/1960

Tanpınar, A. Hamdi, “Suçüstü”, *Cumhuriyet*, 14/06/1960

Toker, Metin, “Bugünkü Vazifemiz”, *Akis*, 30/05/1960

Toker, Metin, “Hatalı Teşhisten Sakıyalım”, *Akis*, 9/6/1960.

Toker, Metin, “Millî Âfet: Ocak Başkanı”, *Akis*, 23/6/1960.

Türkkan, Reha Oğuz, “Yeni Türk İnkılâbına Amerika'dan Selâm”, 05/06/1960.

Ülgen, H. Bedrettin, “27 Mayıs”, *Akşam*, 28/8/1960

Ünal, Vecihi, “Alkış Devrine Paydos...”, *Akşam*, 10/6/1960

Ünal, Vecihi, “Biz Ne Kasım'ız, Ne Nasır!..”, *Akşam*, 4/6/1960.

Vecihi Ünal, “Devrimin Temposuna Uyalım”, *Akşam*, 20/06/1960

Yalman, A. Emin, “Yeni Bir Çığır Açan And”, *Vatan*, 14/06/1960

ABD-İNGİLTERE EKONOMİK ÇATIŞMASI, DARBELER VE YENİ SOLUN İNŞASI

THE USA-ENGLAND ECONOMIC CONFLICTS-COUPS AND THE CONSTRUCTION OF NEW LEFT

Dr. Öğr. Üyesi Uğur TATLISUMAK

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ugurtatlisumak@yahoo.com

ÖZET

Askerî darbelerin analizinde emperyal devletlerin ekonomik çatışmaları ve bu çatışmaların darbelerle olan etkileri genelde göz ardı edilmektedir. İdeolojik odaklı darbe okumaları, darbelerin sebeplerini salt ideolojik nedenlere indirgemektedir. Gerçekte darbeler, bir ülkenin ekonomisine yön vermek amacıyla küresel güçler tarafından organize edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, dışarıdan bir destek olmaksızın bir darbenin başarıya ulaşması neredeyse imkânsızdır. Darbeler, küresel güçlerin ekonomik çatışmalarının ülke içerisindeki yansımalarıdır. İdeolojiler ise, Dünya'ya yön veren küresel patronların kim olduklarının gizlenmesi için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Bu çalışmada, ABD-İngiltere ekonomik çatışmasının, darbeler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. ABD, o yıllarda küresel çapta yaptığı operasyonlarla İngiltere'nin kontrolündeki güç kaynaklarını ele geçirmiş, İngiltere, neredeyse tüm mevzilerini ABD'ye kaptırmıştır.

Darbeler dış bir destekle mi yapılmaktadır veya dış güçler, darbe yapmak için ülke içinde birbirine muhalif siyasî kanatlar mı icat etmektedir? Bu iki soru, birbirinden farksız görünse de sorunun cevabı, derinlerde çok farklı küresel güç merkezlerinin varlığına işaret etmektedir. Dışarıdan bir destek olmaksızın bir darbenin başarıya ulaşması ne kadar mümkün değilse, içeriden bir destek bulunmadan bir darbenin gerçekleşmesi de o kadar mümkün değildir. İçeriden destek bulmak, yapay ideolojik kutuplaşmaların sistemde yaratılmasıyla mümkündür. Darbeyi organize eden dış güçler için ana hedef, kendi ideolojilerini yaymak değil, o ideolojiler üzerinden o ülkenin ekonomik kaynaklarını kontrol edebilmektir.

Nasıl ki bir darbenin fiziksel hazırlık dönemi varsa, darbenin bir de fikrîsel hazırlık dönemi vardır. Tehdit olarak algılanan fikir hareketlerinin sisteme entegrasyonun sağlanması, ideolojik kavramların yeniden tanımlanması, fikrîsel hazırlık dönemidir. Bu anlamda solun ideolojik paradigmasını yeniden tanımlayan teorisyenler ve çalışmalar, ABD ve İngiltere tarafından desteklenmiştir. İlk başta Sovyetlere karşı inşa edilen Yeni Sol ideoloji daha sonra ABD yayılcılığına karşı İngiltere tarafından da kullanılmıştır. Ancak bu sol, Rusya solu değil, Avrupa soludur. Yapılan iş, sola karşı sol; sağa karşı yeni sol yaratma projesidir. Proje, düşmanın kendi ideolojisinden, onu yok edecek, ona özgü bir kurt yaratmaktır. İngiltere'nin bu stratejisi, Dünya soğuk savaş stratejileri arasında yer alması gereken ender başarılarından biridir.

Bu çalışma, ideolojik değil, stratejik bir akıl perspektifinden meselelere bakıldığında aslında olayların ne kadar farklı görülebileceğini ispat etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Sol, Askerî Darbeler, Sovyet Marksizm'i, Kapitalizm.

ABSTRACT

In the analysis of military coups, the economic conflicts of the imperial states and the impacts of the conflicts on military coups are generally ignored. Coup readings focused on ideology is to reduce the causes of coups to purely ideological reasons. In fact, military coups are organized by global forces for the purpose of directing the economy of a country. In developing countries it is almost impossible for a coup to reach success without external support. Military coups are a reflection of the economic conflicts of global powers in interior of a country. Ideology has been transformed into a tool to conceal the global bosses who rule the world. The United States has seized the UK's power sources with operations done globally in those years. Britain has lost almost all its foothold to the United States. In this study, the effects of the economic conflict between the USA and the UK on the military coups were discussed.

Are the coups done by an external support? Or does external forces invent an opposing wings inside to make a coup? Although two questions seemingly identical, point to the existence of very different power centers in deep. If it is not possible for a coup to succeed without an external support, it is not possible for external forces to carry out a coup without finding an inside support too. The realization of the coups is possible by the creation of artificial ideological polarizations. But the main issue for external forces that organize the coup is not ideology, but the determination of which global power the economic resources of that country should be controlled by.

Just as there is a period of physical preparation of a coup, there is a period of ideological preparation of the coup. The integration of intellectual movements perceived as a threat into the system and the redefinition of ideological concepts are the period of ideological preparation. In this sense, the theorists and studies redefining the ideological paradigm of left were supported by USA and England. At first, the New Left ideology built against the Soviets was then used by Britain against US expansionism. However this left is not the Russian left but the European left. This is a left creation project against the left and a right creation project against right. The project is to create a wolf unique to the enemy's own ideology, to eat it. This strategy of the United Kingdom is one of the rare achievements that must be included in the Cold War strategies of the World.

This study aimed at revealing how events can be seen different when looking at matters via a strategic mind, not with ideological windows.

Keywords: New Left, Military Coups, Soviet Marxism, Capitalism.

GİRİŞ

Küresel kapitalist sistemin iç çatışmaları olanca hızıyla devam etmektedir. Ancak bu çatışmalar, oluşturulmak istenen küresel algıya göre “gizli, açık, örtülü, mış gibi” görünerek gerçekleşmektedir. Taktikler değişmekte ancak küresel emperyalizmin hâkimiyet arzusu değişmemektedir. Küresel sistemin büyüklüğü kelimesi demokrasi, modern devlet olmanın nihaî bir göstergesi olarak lanse edilmekte, ancak emperyalizmle işbirliği halinde olan doğal kaynakları zengin anti demokratik rejimler ise demokrasi ihraç eden küresel güçler tarafından desteklenmektedir.¹ Yeterli doğal kaynakları olmayan, ancak demokratik seçimlerin yapıldığı ülkelerin ise demokrasilerinin yeterli olmadığı gerekçesiyle sürekli eleştirildiği görülmektedir. Bu ülkelerde tesis edilen Batı destekli STK'lar ise kalkınmayı ve demokrasiyi geliştirmek yerine sanki uluslararası güçlerin patronajında çalışan kurumlar gibi görünmektedir. Bu anlamda, Batı demokrasileri kötü bir sınav vermektedirler. Demokrasi, bu tür ülkelerde, toplumu kontrol etmede bir emniyet sibobu görevi görmektedir. Zenginliğin kontrolü için krallık rejimleri desteklenirken, yoksulluğun kontrolü için de demokratik rejimler desteklenmektedir. Başka bir açıdan ister gelişmekte olan zengin ülkelerde ister gelişmekte olan yoksul ülkelerde gerçek anlamda bir kalkınma modeli, bilgi ve teknoloji üretimi desteklenmemektedir. Burada şu soru sorulmalıdır: Yönetim biçimleri ve ideolojiler kimin için, ve neden vardır? Doğru bir kalkınma modeli, bilgi üretimi olmaksızın, demokrasinin ve petro-dolar sermayenin tek başına bağımsızlığı ve kalkınmayı getirmeyeceği açıktır.

Bu çalışmada, bu paradokslar sarmalında, ABD-İngiltere ekonomik çatışmasının darbelere olan etkisi incelenecektir. İlk başlarda Sovyet soluna karşı inşa edilen yeni sol hareketlerinin daha sonra İngiltere tarafından ABD'ye karşı nasıl kullanılmış olabileceği tartışılacaktır. Bu çatışma, hatta çatışma içindeki birliktelik kapitalist sistemin nasıl rasyonalize olduğunun da bir göstergesidir. Kapitalizm paradokslar; ideolojiler ise çelişkiler sistemidir. Paradoks: mantıksal olarak gerçekleşmemesi gereken iki zıt şeyin gerçekleşmesi, birarada var olmasıdır. Çelişki ise, mantıksal olarak gerçekleşeceği iddia edilen bir şeyin, uygulamada gerçekleşmemesidir. Bu da ideolojilerin hayatı tam olarak kuşatamadığı, kavrayamadığı sebebiyledir. Bu

¹ ABD Başkanı Donald Trump'ın, Suudi Arabistan Kralı Selam Bin Abdulaziz'e: “Kral Selman'ı seviyorum. Ama ona dedim ki 'Seni koruyoruz, biz olmasak orada (İktidarda) 2 hafta bile duramazsın! Ordun için ödeme yapmalısın.” sözü için bkz., <https://tr.sputniknews.com/abd/201810031035489473-trump-suudi-selman-biz-olmasak-iki-hafta-bile-dayanamazsin/>; ayrıca bkz., <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-saudi/trump-i-told-saudi-king-he-wouldnt-last-without-us-support-idUSKCN1MD066>; <https://www.haaretz.com/us-news/trump-i-told-saudi-king-he-wouldnt-last-for-two-weeks-without-u-s-backing-1.6517717>

çatışmaları, düz bir mantıkla algılamak zordur. Bulanık mantıkla² çözülmesi gerekmektedir. Çünkü bu tür karmaşık konuları anlayabilmek için ara değerlerin tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple ABD-İngiltere çatışmasını anlayabilmek için kapitalizmin neden ve nasıl rasyonalize olduğunu anlamak, kısaca onun işleyiş mantığını çözmek gerekmektedir. Bu sebeple kapitalizm ve ideolojilerin kısaca bir mukayesesini yapmak meselenin çözümlenmesine netlik kazandıracaktır. Aynı zamanda, bu soruların cevapları, yeni solun neye karşı, nasıl inşa edildiğinin de bir cevabı olacaktır.

Kapitalizmin Mutasyonu-ideolojilerin Başarısızlığı

Kapitalizmin, ideolojiler karşısındaki başarısı nereden kaynaklanmaktadır? Kapitalist sistem, değişen yaşam koşullarında kendini yenilerken, ideolojiler kalıp düşünceler dışına çıkamamaktadırlar. Gelişmiş, rasyonalize olmuş kapitalizm, kendini geliştirmekte, yeni yöntem ve politikalar oluşturmaktadır. Bu yönüyle dinamik bir yapı sergilemektedir. Pekâlâ neden? Çünkü kapitalizm, kendini geliştirmek için bilim insanlarıyla beraber çalışmakta, onların üretmiş olduğu bilgi ile ayakta durmaktadır. Burjuvazi, kilise ve krallık rejimleri karşısında bilim insanlarının ürettikleri bu bilimsel bilgiyle güç kazanmışlardır.³ Büyük güçler için ideolojiler değil, çıkarlar önemlidir. Bu yapısal özellik onlara daha realist ve gelişmeleri daha iyi takip edebilme yetisi kazandırmaktadır. Dünya'da büyük yıkımların olmasını engelleyen dehşet ve güçler dengesinin oluşturduğu reel politığe daha uygun politikalar geliştirmektedirler.

Kapitalist sistem, daha realist, rasyoneldir, ancak sisteminde yaşattığı insanları ise daha güdüseldir. Modern kapitalizm, aklın güdülerini yönetimidir. Bu sebeple daha kolay sistem kurabilme, organize olabilme ve kendini yenileyebilme kapasitesine sahiptir. Kapitalist sistemde toplum güdüseldir ahlakla yetişir. Yapması gereken savaşı, güdülerini ona adeta fısıldar. Toplum ve bireyler çok hareketlidir. Gündelik yaşamın akışı yoğun ve hızlıdır. Kapitalist sistem hem insanların güdülerinden beslendiği hem de onların güdülerini de beslediği için toplumların ve bireylerin motivasyonu oldukça yüksektir. Çünkü kapitalizm toplumların hazlarına ve egolarına hitap etmektedir. Kapitalist sistemdeki toplumların mekanik davranış kalıpları sergilemelerinin en önemli nedeni budur. Çünkü güdülerini rasyonel yönlendiren büyük bir entelektüel güç merkezine sahiptir. Bu entelektüel insanlar kapitalist sistemin patronajı altındadırlar. Zaman zaman kapitalist sistemde oluşan

² Lotfali Askar Zadeh, Fuzzy Logic, Neural Networks, and Soft Computing, Communications of the Acm, New York, USA, March, 1994, Vol. 37, Issue 3.

³ Raymond Williams, Kültür, Çev. Suavi Aydın, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 47; ayrıca bkz., Robert E. Lerner vd., Western Civilization, W. W. Norton & Company, New York 1987, s. 427.

açıklar, entelektüel güç merkezi tarafından fark edilip hem sistemsel hem yapısal olarak kendini yeniden inşa edilebilmektedir. Kapitalizmin bu yönü ideolojileri yanıltmaktadır.

İdeolojik toplumlarda ise, kendini yeniden inşa etme işi sorunludur. Çünkü ideoloji, güçlü olduğu ilk zamanlarda kapitalist sistemin açıklarını görür, bu açıklar üzerinden bir ideoloji inşa eder. Ancak zamanla kapitalist sistemin mevcut eksikliklerini tamamlamasıyla elinde ona karşı kullanacağı ideolojik argümanları da yavaş yavaş yitirmeye başlar. Çünkü ideolojilerdeki kendini yeterli görme, nihai hakikate erme iddiası, onun gelişimini durduran psikolojik, sosyolojik bir engel yaratır. Pekâlâ, ideolojiler, neden böyle bir iddiada bulunmak zorundadır? Çünkü kitleleri, büyük bir baskıcı güce karşı harekete geçirebilmek, karşıt bir güç oluşturabilmek için kapitalistler tarafından güdüleriyle yaşatılmış mağdur toplumları ideolojiye inandırılmaları gerekmektedir. İlk başta faydalı, mantıklı görünen bu yaklaşım, yaşanan herhangi bir devrimden sonra, devrimci elitlerin kurumsallaşmasıyla beraber ideoloji üzerinden geçimini sağlayan politik-bürokratik, politbüro benzeri sınıflar oluşur. Bu sınıflar, geçim ve saadetlerinin bozulacağı endişesiyle sistemin kendini yenilemesine engel olur. Bu sebeple, oluşturulan yeni patronaj sistemi, ileride sistemi çürütecek onu içten yiyecek kendi kurdunu üretmiş olur. Bu durum, sistemi kilitler. Epistemik bir gerilemeye sebep olur. İdeolojik çerçevenin dışındaki değişen dünyayı ve değişen toplumsal ihtiyaçları görmezlikten gelir. Çünkü beslendiği ideolojiyi reddedemez. Aksi takdirde beslendiği kaynağı keşmiş olur. Sonuç olarak ideolojik sistemler, epistemik olarak kendini kapitalizm gibi yenileyemezler ve çöküşe girerler. Bu durum kapitalizmin de kendi kurdunu üretmeyeceği anlamına gelmez, ancak kapitalizmde durum farklıdır.

Kapitalizm ve neo-sömürgecilik kendini yenilemektedir, rasyonalize etmektedir. Rasyonelleştirmede yeni taktikler geliştirmekte ve uygulamaktadır. Marx'ın ey dünya işçileri birleşin⁴ sözüne karşın kapitalizm de adeta ey Dünya kapitalistleri birleşin demektedir. Nitekim, II. Dünya savaşının akabinde birleşik kapitalist bir cephenin tesis edildiğini görebiliriz.⁵ Bu de-facto durumun reel yansıması, IMF benzeri oluşturulan büyük kapitalist kurumlardır. Kapitalizm, toplumsal yasaları ve toplumları nasıl dönüştüreceğini iyi bilmektedir. Kapitalist sistem, filozoflar ve istihbarat örgütleriyle beraber çalışmaktadır. Hatta kapitalist sistem, filozof istihbaratçıları patronaj edebilmektedir. Bu nedenle tarihin yön değiştirmesine

4 Karl Marks-Friedrich Engels, Manifest der Kommunistischen Parte, Edited By Sálvio M. Soares, MetaLibri, Amsterdam etc., 2008, s. 77. Ayrıca bkz., https://www.ibiblio.org/ml/libri/e/EngelsFMarxKH_ManifestKommunistischen_s.pdf

5 Herbert Marcuse, Sovyet Marksizmi, May Yayınları, (Çev. Seçkin Çağan), Ty. İstanbul, s. 65.

de neden olmaktadır. Batı'nın yaşam standartlarında yükselme olduğunda işçi sınıfının sağa doğru kaydığı; ekonomik şartlar gerilediğinde seçmenin tercihlerinin sola doğru kaydığı görülmektedir.⁶

Her sistemin bir zayıf tarafı vardır. Kapitalizmin zayıf noktası ise, varlığı paylaşamaması değil, yokluğu paylaşamamasıdır. Doğu toplumları ise yokluğu, acıyı paylaşır ancak varlığı, zenginliği, iktidarı paylaşamaz. Neden? Çünkü doğu toplumlarının yaşam felsefesi patrimonyaldır. Babavârî sultan, kral yönetimi vardır. Baba evlatlarına bakmak zorundadır ama evinde ikinci bir reis istemez. Bu anlayış farklılıkları doğu ve Batı arasındaki siyaset ve yönetim anlayışlarındaki bazı önemli farklılıkları doğurmuştur. ABD-İngiltere kapitalist çatışmasını daha iyi anlayabilmek için buraya kadar kapitalist sistemin genel karakteristik özelliklerini ve davranış kalıplarını aktardık.

Yeni solun inşasına, neden gerek duyulduğunu anlamak için Dünya'da meydana gelen küresel güçler arasındaki ekonomik çatışmaları çözümlemek gerekmektedir. Çünkü çatışmaların temeli, ekonomik nedenlere dayanmakta olup, üretilen ideolojilerin de bu çatışmalardan neşet etmiştir. ABD-İngiltere ekonomik çatışması, ABD-Rusya örtülü ittifakı yeni solun yaratılmasında ve manipüle edilmesinde kapitalizmin kapitalist uzlaşısı ve rasyonalitesi önemli rol oynamıştır.

ABD - İngiltere Ekonomik Çatışması ve Musaddık Darbesi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir Dünya sistemi kuruldu. Bu sistemin temeli, 1945 Yalta Anlaşması'nda atılmıştır. Başkan Roosevelt ve Stalin beraber bu toplantıda dünyayı iki kutba ayırmışlardı. Yalta'da masanın bir kenarında bulunan İngiltere ise bu anlaşmadan memnun ayrılmamış⁷, adeta bir kenara itilmişti. II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere, büyük bir borç batağı içindeydi. Bu borçların büyük kısmını, savaş döneminde ABD'den aldığı borçlar oluşturmaktaydı. O dönemde İngiltere'nin, ABD'ye yaklaşık 31 milyar dolar borcu vardı. 2007'de bu para yaklaşık 420 milyar dolara denk gelmekteydi.⁸ Bu yıllarda ABD, İngiltere'nin elinden küresel hakimiyeti almak istemekte ancak bu sözde devir teslim işi, pek de İngiltere'nin hoşuna gitmemekteydi. ABD-İngiltere arasında üstü kapalı kıyasıya bir mücadele yaşanmaktaydı. Sonunda, Pax Britannica'nın sonu gelmiş, Pax Americana diğer bir deyişle Amerikan yüzyılı başlamıştır.

⁶ Ali Şeriatî, Kapitalizm Uyanıyor mu?(Çev:Fikret Yalçınkaya), Dünya Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 30.

⁷ Nihan Eyüboğlu, "Yalta Konferansı ve Konferans Sonrasında Avrupa'nın Durumu", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 187.

⁸ Engdahl, Wall Street Amerikan Yüzyılının Çöküşü, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul 2011, s. 214.

ABD Başkanı Roosevelt ile Churchill arasında vuku bulan Roosevelt'in oğlu Elliot'un da şahit olduğu bir görüşmede Churchill'in şu sözleri ABD-İngiltere çatışmasını gayet net ortaya koymaktadır: “*Churchill – Sayın Başkan (Roosevelt), şuna inanıyorum ki sizler artık İngiltere'yi ortadan kaldırmak istiyorsunuz. Savaş sonrası başlayan dönemde yapmış olduğunuz her hamle bunu gösteriyor. Buna rağmen bizim tek umudumuz sizsiniz,*”⁹ demiştir. Churchill'in bu değerlendirmeleri doğru ve yerindedir. Çünkü ABD Başkanı Roosevelt, 1945 Yalta Anlaşması'ndan dönerken petrolü, İngilizlerden uzak tutması için Kral Abdül Aziz'i, ikna etmiş, Rockefeller'in Standard Oil şirketi ve onun Arap uzantısı ARAMCO'yu Arap petroleri üzerinde tek hâkim güç haline getirmiştir. İngiltere, bu duruma çok kızgındır. Roosevelt, Suudi Arabistan'da İngiltere'yi devre dışı bırakmıştır. Çünkü ABD, Amerikan dolarını Dünya'da rezerv para haline getirmek istemektedir.¹⁰ Ancak bu dönemde İran petroleri hala Anglo-İran Petrol Şirketi'nin hâkimiyetindedir.

Aramco'nun Suudi petroleri üzerinden elde ettikleri gelirler tatminkâr düzeydi. Amerikan petrol şirketleri, İran'ı politik istikrarsızlıklar nedeniyle riskli yatırım kategorisinde değerlendirmekteydi. Bu sebeple İran petrollerine yatırım konusunda pek istekli değillerdi.¹¹ Ancak ABD'nin doların dünya piyasalarında rezerv para olabilmesi için İran göz ardı edilemezdi. ABD'nin 1973 yılında Bretton Woods para sisteminden petro-dolar sistemine geçiş yapabilmesi için İran petrolünün kontrol altına alınması ve başka bir gücün kontrolüne geçmemesi gerekmektedir. Ancak İran petroleri, İngiltere için son kale idi. II. Dünya Savaşı döneminde Nazi Almanyası'na yakın olan İran Şahı Rıza Pehlevî (d. 1878- ö. 1944) Rus ve İngilizlerce tahtan indirilmiş, henüz yirmi yaşında olan oğlu Muhammed Rıza Şah Pehlevî'yi tahta geçirmişlerdi. Kısaca İngiltere'nin İran üzerinde önemli emperyal çalışmaları vardı. İran, İngiltere için de vaz geçilemez bir enerji bölgesiydi.

ABD, İngiltere hükûmetine baskı kurmakta, İngiltere'den, İran'a petrolden elde ettiği gelirden iyi bir kâr oranı vermesini istemektedir. Anglo-İran Başkanı Sir William Fraser'a göre Amerikalılar İranlıları tanımıyordu. Artık ABD ve İngiltere politikaları çatışma halindeydi.¹² Sir William Fraser, Anglo-İran'ın başına gelenlerden ABD'yi sorumlu tutmakta, ona göre ABD, Tahran politikasına burnunu sokmamalıydı. Aromco'nun Ortadoğu'daki faaliyetleri, İngiltere'nin İran petroleri üzerindeki çıkarlarını tehdit

⁹ Engdahl, Wall Street..., s. 268.

¹⁰ Engdahl, Wall Street..., s. 268.

¹¹ Daniel Yergin, “Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, Petrol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 447.

¹² Conflicting Us And Uk Estimates of The Iranian Situation, <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79t00937a000100030061-1>

etmekteydi. İngiltere, İran olayının arkasında Aromco'nun olduğunu düşünüyor, Washington, ise İngiltere'yi modası geçmiş 19. yüzyıl sömürgecilik yöntemlerini terk etmesi gerektiğini söylüyordu.¹³

Amerikalılar, İngilizlerin aksine, Musaddık'ı mantıklı, milliyetçi, kendisiyle iş yapılabilir bir lider olarak görmüştü. ABD'ye göre asıl tehdit SSCB'den ve İran'daki aşırı milliyetçilerden gelmekteydi. Musaddık, bu anlamda Amerika için şimdilik ehven-i şer hükmündeydi. ABD'ye göre Musaddık düşerse yerine Sovyetlerin güdümündeki Tudeh Partisi¹⁴ gelecekti. İngilizler ise komünist tehlikenin abartıldığı kanaatindeydi.¹⁵ Yani Musaddık bu kadar desteklenmemeliydi. İngiltere'ye göre Musaddık'ın gitmesi durumunda yerine makul bir hükümet kurulabilirdi. İngiltere'nin o dönemde İran Şah'ı ile ilişkileri gayet iyiydi.¹⁶ Bu olayların akabinde, İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Anthony Eden, "Tüm Ortadoğu'da otoritemiz şiddetle sarsılmıştır", demişti. İngiltere Enerji Bakanlığı'ndan Sir Donald Fergusson, Musaddık'ın görevde tutulmasının ne anlama geldiği Amerika'ya en üst makamlarca sorulmalı, ABD böyle bir politikayla, İran'ı komünizmden kurtarıırken İngiltere'yi niçin tehlikeye attığı açıkça sorulmalıdır demektedir.¹⁷

Kısaca, ABD, Anglo-İran Petrol Şirketi ile İran milliyetçileri arasındaki sürtüşmeden faydalanmak istiyordu. Hatta İran'ın bir Sovyet işgaline girmemesi için Musaddık'ı Sovyetlere karşı desteklemekteydi.¹⁸ Ekim 1951'de İran Başbakanı Musaddık'ın petrolü millileştirmesiyle Anglo-İran Petrol Şirketi İran'dan çıkartıldı. Böylece ABD, İngiltere'nin İran'dan çıkarılması fırsatını iyi kullandı.¹⁹ Musaddık krizinin başlarında Anglo-Amerika ilişkileri tarihinin en düşük düzeyine inmiş, İngiltere, ABD'nin kendisine yaptığı bu tavrından dolayı ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile görüşmeyi reddetmiş, artık daha fazla küçük düşmeyi kabul edemeyerek bu durumu Birleşmiş Milletler'e taşımıştı.²⁰ Ancak daha sonra Başkan Dwight Eisenhower, bir şekilde İngiltere ile anlaşma sağlamış, Başbakan Musaddık'ın devrilmesi için Ajax adı verilen Kermit Roosevelt'in başı çektiği bir darbe tertiplenerek

¹³ Yergin, Petrol, s. 430-431.

¹⁴ Najle Khandagh, "The Historical Background of The Tudeh Party (Mass Party) of Iran 1941-47," European Journal of Research and Reflection in Arts and Humanities, Vol. 4, No: 2, UK 2016, s. 1-25.

¹⁵ Yergin, Petrol, s. 433-434; ayrıca bkz., "Conflicting Us And Uk Estimates of The Iranian Situation", <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79t00937a000100030061-1>

¹⁶ "Mossadeq's Version of His Conflict With The Shah," <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp80-00810a000900450004-9>

¹⁷ Yergin, Petrol, s. 441.

¹⁸ Yergin, Petrol, s. 433.

¹⁹ Yergin, Petrol, s. 433-434.

²⁰ James F. Goode, The United States and Iran In the Shadow of Musaddiq, Palgrave Macmillian, UK 1997, s. 52.

Musaddık devrilmiştir.²¹

Musaddık sonrasında, İran petrollerinin mülkiyetinin İranlılara ait olduğu kabul edildi. Ancak İran petrolünün kullanım haklarının tümü Amerikan, İngiliz ve Hollandalılardan oluşan uluslararası bir konsorsiyuma devredildi. Tüm Petrol gelirleri yine İran hükümetine değil başlıca Aramco, Anglo gibi şirketlere akmaya başlamıştı. İran petrollerinin %40'ı Amerikan şirketlerinin olmuştur. Bu şirketler, Jersey, Socony, Texaco ve Standard California idi. ABD İngiltere ile anlaşarak, İran petrollerinin yaklaşık %40'ını İngiltere'nin işletmesine bıraktı. Geri kalan petrolün %14'ü Shell'e, %6'sı CFB'ye bırakıldı.²² Sonuçta İngiltere, İran petrollerinden yaklaşık %60'lık kadar bir payını kaybetmiş oldu. Aramco'nun Suudlarla yapmış olduğu yarı yarıya kar oranı İran'da uygulanmadı. İran konsorsiyumunun kurulmasıyla, ABD süper güç olma yolunda en önemli engeli aşmış oldu. Artık doların rezerv para haline gelmemesi için hiçbir sebep yoktu.

Yeni Sol'un İnşası ve Herbert Marcuse

ABD-İngiltere ekonomik çatışması, ABD-Rusya çatışmasına göre daha gizliden ve derinden işlemektedir. ABD-Rusya çatışması kamuoyundan gizlenmeyip açıktan yürütülürken, ABD-Rusya dostluk ilişkileri ise daha alttan ve örtülü yürütülmektedir. ABD-İngiltere ilişkileri ise bunun tam tersidir. ABD-İngiltere dostluğu aleni sürdürülürken, aradaki çatışmalar, Dünya kamuoyundan saklanmakta, gizli ve derinden yürütülmektedir. ABD-Rusya ilişkileri sanıldığından daha net ve samimi; ABD-İngiltere ilişkileri ise sanıldığından daha çatışmacıdır. İdeolojinin bir araç olarak kullanıldığının en iyi örneği ABD-İngiltere ekonomik çatışmasıdır.

Bu çatışma, her iki tarafın da yumuşak karnıdır ve kurnazca yapılır. Ancak bu çatışma, İngiltere için daha hassas bir konudur. Ancak bu çatışmanın aksine dünya kamuoyuna ve entelektüel çevrelere verilen genel imaj, İngiltere'nin ABD'nin beyni olduğu, ABD'yi İngiltere'nin yönettiği şeklindedir. Fakat hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. İngiltere ve ABD arasında büyük çatışma alanları vardır. Ancak İngiltere, küresel boyutta etkinliğini kaybetmemek amacıyla, ABD'yi yöneten gizli elin kendisi olduğu imajını ve algısını sürekli yaymaktadır. Eski sömürgeleri üzerindeki karizmasını korumak istemektedir. Ayrıca Sovyet soluna karşı yaratılan Yeni Sol hareketleri gerektiğinde ABD'ye karşı kullanmayı da becerebilmiştir. Böylece anti-empyralist tepkilerin İngiltere'ye değil ABD'ye yönelmesini sağlamıştır.

²¹ Yergin, Petrol, s. 444-445.

²² Yergin, Petrol, s. 452.

1960'lı yıllarda, İngiltere, “Yeni Sol” hareketleri, sadece Sovyet Solu'na karşı değil ABD'ye karşı da kullanılmış olabileceği daha derin araştırılması gereken bir konudur. Bu stratejiyi, ideolojilerin içini boşaltarak, onları yeniden tanımlayarak yapmıştır. Böylece kapitalizm, sol ideolojileri de kapitalizmin çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullanmayı başarmıştır. Bu anlamda solun ideolojik paradigmasını yeniden tanımlayan teorisyenler ve çalışmalar, istihbarat örgütlerince desteklenmiştir. Tüm bu tezlerimizin en önemli delili, Sovyet soluna karşı yeni bir sol inşa eden 1968 kuşağının fikir önderi, filozof Herbert Marcuse'un ismi öne çıkmaktadır.

Marcuse Kimdir, Neyi, Kimin İçin Eleştirmiştir?

Eleştirel akıl, bilimsel bilginin temelidir. Ancak bir ideolojiyi, onun karşısında olan küresel güçlerin patronajı altında eleştiriye tabi tutmak, normal olarak akılda bazı soru işaretlerinin doğmasına sebep olur. Çünkü bu da bilimselliğin, eleştirel aklın bir gereğidir. Bu sebeple ne, kimin için eleştirilmektedir? Stratejik sorusu, yapılan eleştiriden önceliklidir. Çünkü böyle bir durumda artık konu, bilimsel olmaktan çıkıp, siyasal, ekonomik amaçlar için kullanılan bir araç haline dönüşmüştür. Bilimsel kılıflar altında, ideolojik amaçların güdülmesi kitlesel bir algı operasyonudur. Tehdit oluşturabilecek ideolojilerin yapısal özellikleri ve bu ideolojiye kendini ait hisseden toplumların kültürel antropolojileri filozoflarca analiz edilmektedir.²³ Bu analiz sonucuna göre, farklı ideolojilere ve toplumsal yapılar göre değişiklik arz eden anti-kapitalist hareketlerin yayılmasına karşı farklı reçeteler üretilmektedir. Bu post-modern emperyalist olmanın bir gereğidir.

Herbert Marcuse, Dünya'da Yeni Sol düşüncenin önemli bir teorisyenidir. 1960'lı yıllarda Dünya çapında şöhret bulmuştur. Marks öğretisi ile Varoluşçu felsefeyi ve Freud'un yorumlarını birleştirmeye çalışmış bir revizyonisttir. Marcuse, “kurumlar değişmemeli, kişiler değişmelidir²⁴” tezleriyle devrimci Sovyet Marksizm'ine karşı Marksist düşüncüyü bireyselleştirmiş, devrimci sosyalist düşüncüyü vicdana indirgeyerek devletsiz, bireysel bir sosyalizm yaratmaya çalışmıştır. Marcuse'un, Sovyet Marksizm'inin eleştirisini yaptığı *Sovyet Marksizm'i*,²⁵ *Özgürlük Üzerine bir*

²³ Bu anlamda II. Dünya savaşında ABD'nin Japonya üzerinde uygulayacağı psikolojik harp strateji ve taktiklerinin hazırlanmasına yardımcı olmuş, CIA ve Pentagon'da görev almış antropolog ve analist Ruth Benedict örnek gösterilebilir. Bkz., Ruth Benedict, Krizantem ve Kılıç, (Çev: Türkan Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

²⁴ Orhan Hançerlioğlu, “Marcuse Öğretisi,” Felsefe Ansiklopedisi, Cilt: 4, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 83-84.

²⁵ Marcuse, Sovyet Marksizmi, s. 23-151.

*Deneme*²⁶; '68 üniversite gençliği üzerinde önemli etkiler bırakmış olan *Karşı Devrim ve İsyan*²⁷; Batı sanayileşmesinin eleştirildiği *Tek Boyutlu İnsan* adlı çalışmaları eserlerinde bazılarıdır. Marcuse, adeta bir kelebek toplama ideolojisi²⁸ yaratarak, Paris, Berlin ve Londra sokaklarında eylem yapan ateşli sol gençliğini, yaptığı tüketim tolumu eleştirileriyle bireysel sosyalizmin içinde eritmiş, kapitalist sistem içerisinde güçlü bir barış hareketine dönüştürmüştür. Peki, Marcuse sadece bir filozof mudur?

1968 öğrenci hareketlerinin uluslararası güçlü bir figürü olan Marcuse'un II. Dünya savaşı yıllarında Nazizm'e karşı ABD Kara Kuvvetleri'nde (OSS-Office of Strategic Services) istihbarat analizcisi olarak çalıştığı CIA belgelerinde ortaya çıkmaktadır.²⁹ CIA'nın ilk kuruluş adı olan OSS'den sonra 1942-1950 yılları arasında CIA'da analist olarak Orta Avrupa Bölümü yöneticiliği yaptı. İstihbaratçı kimliği basında deşifre edildikten sonra³⁰, Avrupa Yeni Solu Marcuse'un kitaplarından etkilenmediklerini, hatta hiç okumadıklarını deklere etseler de onun Yeni Sol paradigmasının gençlik arasındaki popüleritesi ve sempatisi ve büyüklüğü inkar edilmez.³¹

Avrupa'nın kontrolündeki Yeni Sol hareketleri, Rusların, ABD ile anlaşmasına tepki vermekteydi. Hatta Alman Sosyal Demokratları, Almanya'daki işçi hareketlerini, Sovyetlere karşı manipüle edip harekete geçirmişlerdi. Sovyetlerin kontrolündeki komünist partilerinden, Avrupa'nın kontrolündeki Yeni Sol komünist partilere, işçi hareketleri, kanalize edilmeye çalışılıyordu. Yeni Sol, Moskova soluna karşı Doğu blokunu parçalamak için önemli bir araçtı. Moskova ise, Yeni Sol hareketleri Batı'nın kontrolünde hippie görünüşlü, başıbozuk toplumsal hareketler olarak nitelemekteydi.³² Bazı Amerikan dergilerinde Yeni Sol ideolojinin saman adamlar yarattığı yönünde

²⁶ Marcuse, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

²⁷ Marcuse, *Karşı Devrim ve İsyan*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.

²⁸ Kelebek toplama tabiri, karşıt ideolojiyi ve müntesiplerini kontrol edebilmek amacıyla yine siyasi rejim tarafından kurulan suni toplumsal örgütlerdir.

²⁹ "University and CIA," <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp89g00720r000600620029-6>

³⁰ David Wise, "Donovan, Marcuse, Schlesinger, Julia Child," Washington Post, 24 September 1972, bkz., <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp88-01350r000200220010-9>

Roger Jellinek, "James Bonds of Yesteryear," Washington Star, 2 August 1972, <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp80-01601r000300360014-8>

Roger Jellinek, "Wonderful Wizards of OSS," New York Times, 26 Jul 1972, <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp75-00001r000100010031-2>

³¹ Alex Callinicos, "Marcuse, Herbert," Encyclopedia of Philosophy, Gen. Editor: Edward Craig, Volume: 6, Published By Routledge, London & New York 1998, s. 95-96.

³² Klaus Mehnert, "From Mao & Marcuse to Marx," Encounter, Vol. XLII, No. 2, Edited By Melvin J. Lasky and Anthony Thwaite, New York 1974, s. 39-42. Bkz., <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79-01194a000100780001-0>

çeşitli eleştirel makaleler görülmektedir.³³ 1965 yılında, Fransa Cumhurbaşkanı, Charles de Gaulle, ABD'nin altın karşılığı olmaksızın dolar basmakla suçlayıp altın standardına dönüş için ABD'ye çağrı yaptığında, 1968 öğrenci olayları patlak vermesi, De Gaulle'ün 1969'da koltuğunu bırakıp istifa etmesine neden oldu.³⁴ ABD kapitalizmine karşı harekete geçen De Gaulle, ironik bir şekilde sol hareketlerin eliyle istifa etmek zorunda kalmıştı.

Herbert Marcuse'un 1972 yılında deşifre edilmesi tesadüf olabilir mi? Yeni Sol hareketlerin yalnızca Moskova Solu'na, De Gaulle karşı değil, ABD'ye karşı da kullanılabilmiş olabilir mi? Bu büyük emperyal akıl tatbikî sadece ABD'de bulunmuyordu. Küresel hakimiyetini kaybeden İngiltere'nin, Yeni Sol hareketleri, ABD'ye karşı desteklemesi emperyal stratejik akla gayet uygundur. Buna göre, Sosyalist Enternasyonal'in Genel Merkezi'nin Londra'da olmasına şaşmamalıdır.³⁵ İstihbaratçı Mahir Kaynak'ın 14.10.2012 tarihli TBMM darbe komisyonundaki beyanına göre, 1960 Darbesi bir ABD-İngiltere güç mücadelesi sonucu olup, İngiltere, ABD'ye karşı Marcuse'un yarattığı Yeni Türk Solu'nu manipüle etmiştir.³⁶ İngiltere, ABD ile yaşadığı ekonomik çatışmaya anti-Amerikancı Yeni Sol hareketleri örtülü destekleyerek gerçekleştirmesi pekâlâ mümkündür. Bu sebeple, CIA'nın kendi elemanı Marcuse'u bile yakın takibe aldığı görülmektedir.³⁷

SONUÇ

Yaşamda kurulan patronaj ilişkiler ne kadar karmaşık ve değişkense, tarihte o kadar değişken ilişkilerden oluşmuştur. İdeolojiler ve kalıp düşünceler, tarihin bir döneminde işe yarasalar dahi tarihsel süreçte kendilerini hayatın senkretik yapısı karşısında yenileyememiştir. Bizzat o ideolojiden ekmek yiyenler, çıkarlarının ellerinden gitmemesi için o ideolojiyi donuklaştırmışlardır. Bir nevi sistem kendi kurdunu kendi içinde üretmiş, kendi yok oluş sürecini kendileri yaratmışlardır. Ancak sekülerist yapılar, çıkarların dinamizmi karşısında belki de farkında olmadan daha dinamik yapıya sahip olmuşlardır. ABD-İngiltere-Avrupa çatışmasında olduğu gibi kimi zaman

³³ Bill Hibbard, "From OSS to CIA: An Exciting Record Raises Questions," Wilwaukee Journal, Wisconsin USA, Aug 1-3 1972. Bkz., <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp88-01350r000200220010-9>

³⁴ Bkz., "Report on the Occupation of the Sorbonne," <https://www.cddc.vt.edu/sionline/si/occupation.html>

³⁵ <http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=1780>

³⁶ 14.10.2012 tarihli TBMM Darbe Komisyonu Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, s. 3, 4, 9. bkz., https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_mayis_alt_komisyonu/27_mayis_alt_komisyonu/14.10.2012/Mahir%20Kaynak-14.10.2012.pdf

³⁷ <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp00m01914r001000050016-3>

kendi içlerinde çatışmış olsalar da SSCB karşısında kapitalist birleşik bir cephe oluşturmuşlardır. Hatta ABD, küresel sistemi yıkmaya ihtimali olan diğer kapitalist devletlere karşı SSCB'den yararlanmıştır. Patronaj ettiği filozofların marifetiyle sol ideolojilere karşı yeni sol ideolojiler yaratarak, düşman unsurları kendi içinde parçalama stratejileri üretmiştir. Sonuç olarak, bilgi toplumu olup, ideolojik değil stratejik düşünebilen toplumlar, hayatın dinamizmini yakalayabilir, emperyalist politikaları daha rahat çözümleyebilecekleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

ARŞİV

14.10.2012 tarihli TBMM Darbe Komisyonu Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı,

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutana_k_son/27_mayis_alt_komisyonu/27_mayis_alt_komisyonu/14.10.2012/Mahir%20Kaynak-14.10.2012.pdf Erişim Tarihi: 10.05.2018.

Conflicting Us And Uk Estimates of The Iranian Situation,

<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79t00937a000100030061-1> Erişim Tarihi: 14.08.2018.

“From New York to Moscow,”

<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp00m01914r001000050016-3> Erişim Tarihi: 12.06.2018.

Hibbard, Bill, “From OSS to CIA: An Exciting Record Raises Questions,” *Wilwaukee Journal*, Wisconsin-USA, Aug 1-3 1972.

<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp88-01350r000200220010-9> Erişim Tarihi: 08.08.2018.

Jellinek, Roger, “Wonderful Wizards of OSS,” *New York Times*, 26 Jul 1972,

<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp75-00001r000100010031-2> Erişim Tarihi: 15.08.2018.

Jellinek, Roger, “James Bonds of Yesteryear,” *Washington Star*, 2 August

1972, <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp80-01601r000300360014-8> Erişim Tarihi: 15.08.2018.

Mehnert, Klaus, “From Mao & Marcuse to Marx,” *Encounter*, Vol. XLII, No. 2, Edited By

Melvin J. Lasky and Anthony Thwaite, New York 1974, s. 39-42.
<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79-01194a000100780001-0> Erişim Tarihi: 08.08.2018.

Mossadeq's Version of His Conflict With The Shah,
<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp80-00810a000900450004-9> Erişim Tarihi: 25.08.2018.

“Report on the Occupation of the Sorbonne,”
<https://www.cddc.vt.edu/sionline/si/occupation.html> Erişim Tarihi: 18.07.2018.

“University and CIA,”
<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp89g00720r000600620029-6> Erişim Tarihi: 20.08.2018.

Wise, David, “Donovan, Marcuse, Schlesinger, Julia Child,” *Washington Post*, 24 September 1972,
<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp88-01350r000200220010-9> Erişim Tarihi: 20.08.2018.

KİTAP-TEZ- MAKALE

Askar Zadeh, Lotfali, (1994), “Fuzzy Logic, Neural Networks, and Soft Computing”, *Communications of the Acm*, New York, USA, March, Vol. 37, Issue 3.

Benedict, Ruth, (2011), *Krizantem ve Kılıç*, Çev: Türkan Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul .

Callinicos, Alex, (1998), “Marcuse, Herbert,” *Encyclopedia of Philosophy*, Gen. Editor: Edward Craig, Volume: 6, Published By Routledge, London & New York, s. 95-96.

Engdahl, William, (2011), *Wall Street Amerikan Yüzyılının Çöküşü*, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul.

Eyüboğlu, Nihan, (2008), *Yalta Konferansı ve Konferans Sonrasında Avrupa'nın Durumu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Goode, James F., (1997), *The United States and Iran In the Shadow of Musaddiq*, Palgrave Macmillian, UK.

Hançerlioğlu, Orhan, (1993), “Marcuse Öğretisi,” *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Khandagh, Najleh, (2016), “The Historical Background of The Tudeh Party (Mass Party) of Iran 1941-47,” *European Journal of Research and Reflection in Arts and Humanities*, Vol. 4, No: 2, UK, s. 1-25.

Lerner, Robert E., vd., (1987), *Western Civilization*, W. W. Norton & Company, New York.

Marcuse, Herbert, (1998), *Karşı Devrim ve İsyan*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Marcuse, Herbert, (2013), *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Marcuse, Herbert, *Sovyet Marksizmi*, May Yayınları, Çev. Seçkin Çagan, Ty. İstanbul.

Marks, Karl & Engels, Friedrich, (2008), *Manifest der Kommunistischen Parte*, Edited By Sálvio M. Soares, MetaLibri, Amsterdam etc.

Şeriatı, Ali, (1992), *Kapitalizm Uyanyor mu?* Çev:Fikret Yalçinkaya, Dünya Yayıncılık, İstanbul.

Williams, Raymond, (1993), *Kültür*, Çev. Suavi Aydın, İmge Kitabevi, Ankara.

Yergin, Daniel, (2003), “Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, *Petrol*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İNTERNET

“Biz olmasak iki Hafta Dayanamazsın,”

<https://tr.sputniknews.com/abd/201810031035489473-trump-suudi-selman-biz-olmasak-iki-hafta-bile-dayanamazsin/> Erişim Tarihi: 01.10.2018.

“He Wouldn't Last for Two Weeks Without U.S.”

<https://www.haaretz.com/us-news/trump-i-told-saudi-king-he-wouldnt-last-for-two-weeks-without-u-s-backing-1.6517717> Erişim Tarihi: 02.10.2018.

“I told Saudi king he wouldn't last without U.S. support”

<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-saudi/trump-i-told-saudi-king-he-wouldnt-last-without-us-support-idUSKCN1MD066> Erişim Tarihi:

02.10.2018.

Intelligence Analyst for CIA, <https://www.britannica.com/biography/Herbert-Marcuse> Erişim Tarihi: 13.07.2018.

“Manifest der Kommunistischen Parte”

https://www.ibiblio.org/ml/libri/e/EngelsFMarxKH_ManifestKommunistischen_s.pdf Erişim Tarihi: 03.09.2018.

“Sosyalist Enternasyonal”

<http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=1780>
Erişim Tarihi: 01.09.2018.

